

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Орадя (Румунія)
Університет Жирони (Іспанія)

Рада молодих вчених Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Студентське наукове товариство факультету геології, географії, рекреації і туризму
КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій
учнівської молоді» Харківської обласної ради

РЕГІОН - 2026:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

(23 квітня 2026 року, м. Харків)

Харків
2026

*Реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ МОН України
(№ 916 від 10 грудня 2025 року)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 7 від 27.04.2026 року)*

Редакційна колегія: **К.Ю. Сегіда**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії); **Л.М. Немець**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії); **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф.; **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф.; **Ю.І. Кандиба**, к. геогр. н., доц.; **Л.В. Ключко**, к. геогр. н., доц.; **П.О. Кобилін**, к. геогр. н., доц.; **К.О. Кравченко**, к. геогр. н., доц.; **Є.Ю. Телебєнєва**, к. геогр. н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства імені Костянтина Нємця, к. 3-62, e-mail: conference.region@gmail.com.

Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 23 квітня 2026 р.) / Гол. ред. колегії К.Ю. Сегіда. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2026. – 250 с.

У збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти» представлено тези доповідей, які розкривають сучасні проблеми регіонального розвитку, зокрема економічні, соціальні, демографічні. Важливе місце займає наукова проблематика, пов'язана з урбанізаційними процесами, розвитком міст, міським плануванням. Актуалізовано проблеми розвитку туризму в Україні та інших країнах світу.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

© Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
оформлення, 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Oleksiy Niemets</i>	
Regional disparities in international trade in creative goods and services	9
<i>Денис Бєлєвцов</i>	
Старі індустриальні регіони: еволюційні концепції та приклади адаптації під виклики та потреби сучасного світу	19
<i>Максим Біба</i>	
Ключові проблеми розвитку Київського столичного регіону	23
<i>Денис Волков</i>	
Будівельна галузь як інструмент та індикатор економічної стійкості територій (на прикладі України)	26
<i>Богдан Глива</i>	
Екопоселення в контексті розвитку сільських територій	31
<i>Тетяна Гоц</i>	
Технічні та географічні обмеження розвитку широкосмугового Інтернету в гірських районах Львівської області	33
<i>Наталія Гусєва, Олександр Боднарюк</i>	
Грошові перекази українських мігрантів як фактор регіонального розвитку ...	36
<i>Павло Кобилін</i>	
Соціальна функція сільського господарства з позицій суспільно-географічного дослідження	41
<i>Сергій Колосов</i>	
Структурні елементи та фактори впливу на експортний потенціал країни	44
<i>Костянтин Маляренко</i>	
Проблеми та перспективи використання економічного потенціалу для відновлення регіону	48
<i>Гліб Овчаренко</i>	
Образ та ідентичність міста Суми на основі аналізу медіа	51
<i>Рамін Мохаммад</i>	
Зовнішньоекономічна діяльність України в умовах війни	54
<i>Микола Рибалко</i>	
Перспективи сталого розвитку району колишнього заводу «Серп і Молот» у м. Харків	57
<i>Taras Pohrebskyi</i>	
Problems and prospects of implementing greenfield projects in Ukraine	60

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Cem Karaoğlu, Cemali Sari

A Critical Examination of the Global Food Crisis at the Regional Level:
Agricultural Sustainability and Producer Vulnerability in the Finike Plain 62

Marika Tkáčová

Sourcing Local Food for School Dining Services: The Role of Prior Experience
in the South Moravian Region, Czech Republic 64

Taras Kurysh

The influence of socio-geographical factors on the distribution of interbudgetary
transfers in the communities of Chernivtsi oblast 67

Наталія Довгань

Воєнний досвід як ресурс розвитку: довіра, агентність і реконсиліація
в Україні 72

Олександр Думнов

Законодавче регулювання ринку праці України: сучасний стан нормативно-
правової бази 75

Орест Дуніков

Європейський досвід безкоштовного громадського транспорту та його
імплементація у Харкові 78

Анна Іванова

Цифрові картографічні сервіси у дистанційному навчанні географії у 7 класі 82

Валерій Криволапов

Людський капітал у глобальних індексах: суспільно-географічний вимір 86

Вячеслав Решетняк

Вплив інформування з ризиків мінної небезпеки на соціально-економічний
розвиток громад (на прикладі Ізюмського району Харківської області) 89

Микола Ставничий, Микола Москаленко

Залучення населення у плануванні: кейс формування проєктних рішень 92

Оксана Утенкова

Інвестиційна привабливість державного підприємства агропромислового
сектору в умовах євроінтеграції: кейс ДП «Новопокровський комбінат
хлібопродуктів» 95

СЕКЦІЯ 3

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ТА УРБАНІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Serdar Çelik, Mehmet Tahsin Şahin

Rapid Urbanization and the Erosion of Place: a Theoretical Review of Solastalgia
and Placelessness 102

Віктор Безрук Геоінформаційне моделювання житлової інфраструктури в структурі урбогеосистеми мегаполісу в умовах післявоєнної відбудови	104
Антон Білько Моделі розселення вимушених мігрантів: міжнародний досвід та можливості його застосування в Україні	107
Юрій Борсук, Ірина Гудзеляк Залізнична інфраструктура Львова в контексті транспортної доступності та міської мобільності	111
Дар`я Вареньє Підходи до реновації масової типової житлової забудови: український контекст і кейс Львівської МТГ	115
Дар`я Венгрин Міжнародні дослідження урбаністичних просторів	117
Ірина Гаврікова Особливості програми тимчасового захисту та динаміка вимушених міграційних потоків українців у Німеччині	121
Артем Горошко Роль соціальної сфери в оцінці спроможності міських територіальних громад Західної України	124
Наталія Гусєва, Данило Нечай Фактори вибору країни призначення українськими вимушеними мігрантами	127
Олег Дзюба Smart City в Україні як чинник просторового та регіонального розвитку	135
Валентин Жаронкін Дослідження «невидимої» міграції: українські роми в ЄС	137
Костянтин Квартник Демографічні перетворення в Харківській області в умовах війни	139
Анна Крупська Партисипативне планування міського простору: суспільно-географічний аналіз (на прикладі Соборної площі Павлограда)	143
Лариса Маковецька, Марія Масюк Міграційні процеси у військовий період Камінь-Каширської територіальної громади	149
Володимир Мандрика Міграційна політика Словаччини: трансформація механізмів та динаміка потоків з Україною	151
Оксана Мороз, Марія Орленко Демографічне старіння регіонів України: виклики для економіки та соціальної сфери	155

Ольга Подпрятова

Аналіз динаміки внутрішньо переміщених осіб в Україні на основі статистичних даних міжнародних моніторингових місій	159
---	-----

Віктор Стець

Використання ГІС-технологій тривимірного моделювання і візуалізації для сталого розвитку урбогеосистем та озеленення міського простору	165
--	-----

Вікторія Чемерис

Демографічна ситуація Підгаєцької територіальної громади Тернопільської області	169
---	-----

Іван Чумак

Просторові особливості демографічного розвитку Німеччини	173
--	-----

Євген Шпак

Геопозиційність міста у контексті суспільно-географічного підходу	175
---	-----

**СЕКЦІЯ 4
РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ**

Ayşe Ulusoy, Cemali Sari

The Role and Importance of Traditional Handicraft Products in Sustainable Tourism: a Research in Elmalı (Antalya) District	182
--	-----

Софія Анікеєнко, Валерія Орчаковська, Дмитро Ковальчук

Розробка на замовлення Новосанжарської громади Полтавської області віртуальної екскурсії «Борис Олійник»	184
--	-----

Оксана Апанасенко

Віртуальний туризм: можливості GOOGLE ARTS & CULTURE	187
--	-----

Анастасія Вережачка

Квітковий туризм у Нідерландах: особливості розвитку, ключові проблеми та перспективи	190
---	-----

Юлія Горбунова

Інструменти креативного маркетингу у розвитку рекреаційного туризму регіонів	194
--	-----

Наталія Добровольська

Особливості розвитку меморіального туризму на Харківщині в контексті російсько-української війни	196
--	-----

Антон Москаленко

Суспільно-географічні детермінанти формування стійкості регіональних туристичних систем України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення	200
---	-----

Андрій Подшивалов

Силурійські ракоскорпіони як унікальний об'єкт для розвитку геотуризму в межах с. Великозалісся	203
---	-----

Аліна Прийомська	
Регіональні аспекти розвитку готельного господарства в країнах Африки	206
Каріна Пшеничко, Ангеліна Українець	
Інстаграм-туризм в Іспанії як чинник трансформації туристичних потоків у цифрову епоху	209
Максим Рожнов	
Рекреаційний потенціал НПП «Гомільшанські ліси» в умовах воєнного часу	212
Анастасія Савченко	
Балтія як «hidden gem» Європи: нові туристичні напрямки замість перевантажених столиць	215
Станіслав Саламатін	
Роль географічних дисциплін у розвитку підприємництва в туризмі	218
Антон Солоха	
Особливості організації кемпінгового туризму в Українських Карпатах	221
Аліна Тероняк, Жанна Бучко	
Роль еко-готелів у розвитку сталого природничого туризму	223
Оксана Яроменко	
Рекреаційна концепція вільного часу	226
Oleksandr Romanenko	
Correctional tourism of children with special educational needs in the conditions of the New Ukrainian School: inclusive education	229

СЕКЦІЯ 5

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Lado Grigolia, Salome Sigua	
Land Use Governance and Environmental Legal Frameworks in Georgia: Challenges and Policy Gaps	232
Miranda Gurgenidze	
Medical Geography and its Role in Assessing Climate Change Impacts on Human Health in Georgia	235
Giorgi Sandodze, Gela Sandodze	
The Impact of Vegetation on Military Communications	238
Лариса Белей, Любов Куців, Уляна Белей	
Стан збереженості та типологічна характеристика лісових генетичних резерватів на схилах гори Горган Бурачківський (Карпатський національний природний парк)	240
Марина Гальченко	
Проблеми рекультивації гірничопромислових територій Пришибської об'єднаної територіальної громади Полтавської області	242

Владислав Мандрик

Просторово-географічні аспекти планування прибережних територій Одеського регіону	244
--	-----

Ярина Місик

Формування концепції створення екологічної системи надання екосистемних послуг на природоохоронних територіях	247
--	-----

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

UDC 911.3:339.5:008

Oleksii Niemets

oleksii.niemets@student.karazin.ua

*Academic Supervisor – DSc in Geography, Professor K. Sehida
V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine*

REGIONAL DISPARITIES IN INTERNATIONAL TRADE IN CREATIVE GOODS AND SERVICES

Creative economy is a vital driver of global and regional economic growth. Despite significant losses due to the COVID-19 pandemic and its high sensitivity to external shocks, the sector demonstrates a steady capacity for recovery. As early as 2022–2023, the creative economy returned to pre-crisis growth rates, confirming its status as one of the most promising areas for global economic development [1]. Marketing research indicates that in 2024, global creative industries generated approximately \$3 trillion in economic value, and forecasts suggest that by the early 2030s, this figure will exceed \$4.2 trillion [13]. According to recent UNCTAD research, the creative economy accounts for over 6% of global gross value added (GVA) [14].

The social dimension of the creative economy is no less significant than the economic one. It stands as the world's largest employer for youth aged 15–29 and maintains female employment at a level of approximately 50% of the total workforce—a figure substantially higher than the averages found in traditional economic sectors. Forecasts indicate that by 2030, the creative sector could constitute up to 10% of global GDP, functioning as a driver of inclusive, sustainable, and equitable economic development [3; 7]. In 2019, the UN General Assembly adopted Resolution 74/198, proclaiming 2021 as the International Year of Creative Economy for Sustainable Development, calling for UNCTAD and UNESCO to jointly monitor the state and trends of the sector. This move marked the recognition of not only the economic but also the social and cultural significance of the creative economy [11].

Today, the creative economy is undergoing a new wave of development—the digital wave. While the first wave (1990s–2010s) was characterized by the transition from an industrial to an information society, the current wave is marked by the convergence of creativity with the platform economy, artificial intelligence, and global digital networks. Streaming platforms (Netflix, Spotify, Disney+, Apple TV+), gaming ecosystems (Steam, Roblox, Epic Games Store, Xbox Game Pass), social media (TikTok, YouTube, Instagram, Twitch), and cloud technologies (AWS, Google Cloud, Microsoft Azure) have fundamentally altered the logic of production, distribution, and consumption of creative products—and, consequently, the logic of international trade within these sectors [10].

The most prominent manifestation of the globalization of the creative economy

is the increasing scale of international trade in creative products. According to UNCTAD estimates, in 2023, world exports of creative services reached a record level of \$1.52 trillion—triple the 2010 figure (\$509 billion). Simultaneously, exports of creative goods amounted to \$677 billion—1.3 times the 2010 level (\$419 billion) [5-6]. Thus, the cumulative volume of international trade in creative goods and services approached \$2.2 trillion, a figure comparable to the GDP of several major nations (Fig. 1).

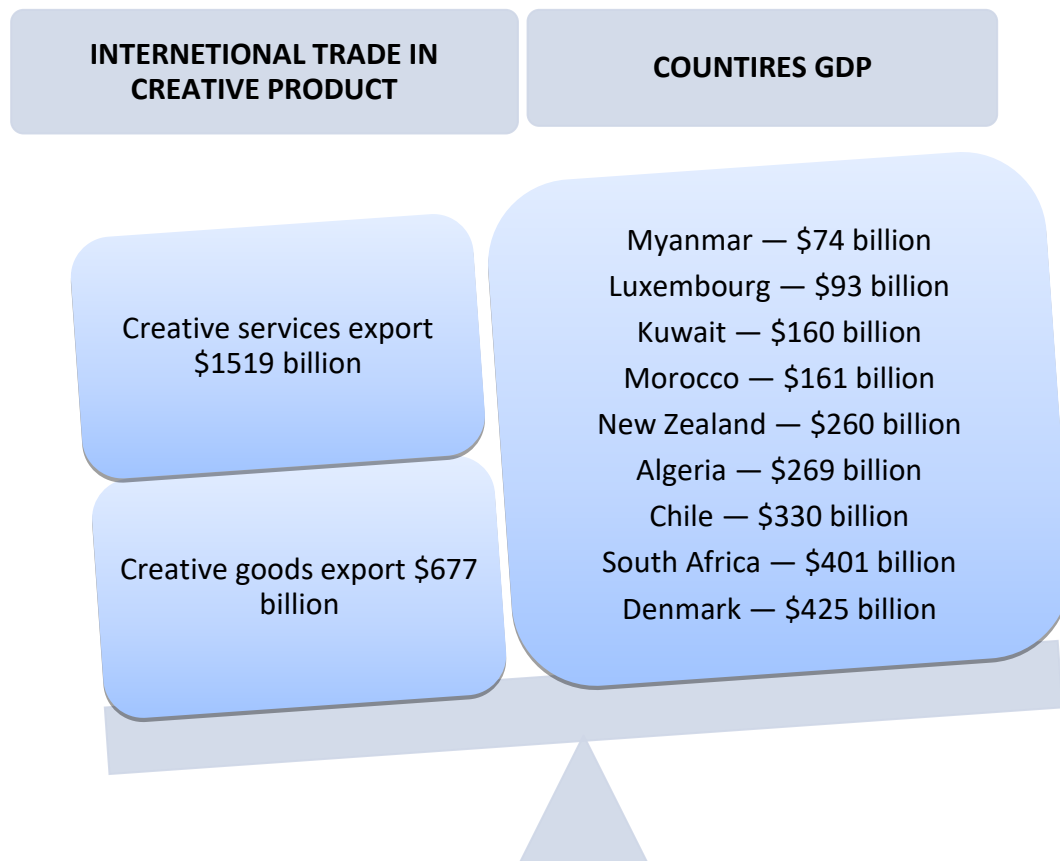

Fig. 1. Comparison of international trade in creative products with the GDP of selected countries, 2023 (compiled by the author based on [5-6; 9])

The share of creative services in total world services exports has grown steadily from 12.7% in 2010 to 19.2% in 2023, while the share of creative goods remains relatively stable (3.2% → 3.1% between 2002–2023) [5-6]. Essentially, every fifth dollar in global services trade is now "creative."

Despite impressive global indicators, the most acute and systemic problem in the international creative product trade market remains the deep disparities—both between regions and between countries and their developmental categories. Although all world regions have increased their volume of creative product trade in absolute terms over the last few decades, the intensity of this growth varies significantly. This has led to a structural redistribution of regions, characterized by an increase in the relative share of some while others see a decline in their relative weight.

At the regional level, the disparities in creative goods trade are striking. In 2002, the shares of Asia and Europe were approximately equal (41.0% and 42.5%, respectively). However, by 2023, the situation had shifted drastically: Asia emerged

in a dominant position with a 58.7% share, whereas Europe's share contracted to 31.5%. Australia with Oceania and Africa collectively accounted for only 0.3–0.4% of world creative goods exports in 2023 (Table 1, Fig. 2).

If these figures are overlaid with the regional shares of the world population, the disproportion becomes even more striking: Africa, with 18% of the planet's population, generates only 0.4% of global creative goods exports (Fig. 3). This region stands as the most prominent example of structural exclusion from global creative exchange.

Asia is the undisputed regional leader in the export of creative goods. As already noted, the region's share increased from 41% in 2002 to 58.7% in 2023 (Fig. 2). The main driver of this growth is, above all, East Asia (42.9% of global exports of creative goods), particularly China (USD 229.6 billion, excluding Hong Kong and Taiwan; 33.9% of global exports). At the same time, the dynamics of West Asia are especially noteworthy: its share increased from 1.6% to 6.0%, representing the fastest growth among all subregions. Overall, this growth is driven primarily by Turkey (USD 15.8 billion), whose exports are concentrated almost entirely in the production of artisanal and design goods—textiles, carpets, ceramics, and jewelry—as well as by the UAE, which specializes in design products and luxury-segment goods. Central Asia should also be noted, as the volume of its creative goods exports increased 82-fold, although this growth started from an almost negligible baseline (USD 5 million in 2002) (Table 1) [4–5; 8].

Table 1

***Creative goods exports by world region in 2002–2023, USD millions
(compiled by the author based on [5])***

Region	2002	2010	2015	2020	2023	2023/2002, ratio
World	201728	418578	548565	539597	677462	3,4
Asia	82634	207875	308015	315813	397357	4,8
– Eastern Asia	61491	153544	226481	233220	290788	4,7
– South-Eastern Asia	13728	29569	37593	45955	43920	3,2
– Southern Asia	4095	17268	19506	15454	21685	5,3
– Western Asia	3314	7485	24363	21010	40554	12,2
– Central Asia	5	9	73	174	411	82,2
Europe	85651	158933	179020	174604	213178	2,5
– Eastern Europe	6240	16427	21841	27858	28572	4,6
– Northern Europe	19166	32152	36792	27420	29408	1,5
– Southern Europe	22283	32662	37457	39168	54680	2,5
– Western Europe	37963	77692	82929	80158	100518	2,6
Americas	31508	47727	57512	45779	62381	2,0
– North America	26256	39721	48513	37817	52926	2,0
– Latin America and the Caribbean	5252	8006	8999	7962	9455	1,8
Africa	1029	2714	2646	2111	2766	2,7
– Northern Africa	452	1563	1514	1263	1686	3,7
– Sub-Saharan Africa	577	1151	1132	848	1080	1,9
Australia and Oceania	905	1328	1372	1289	1779	2,0

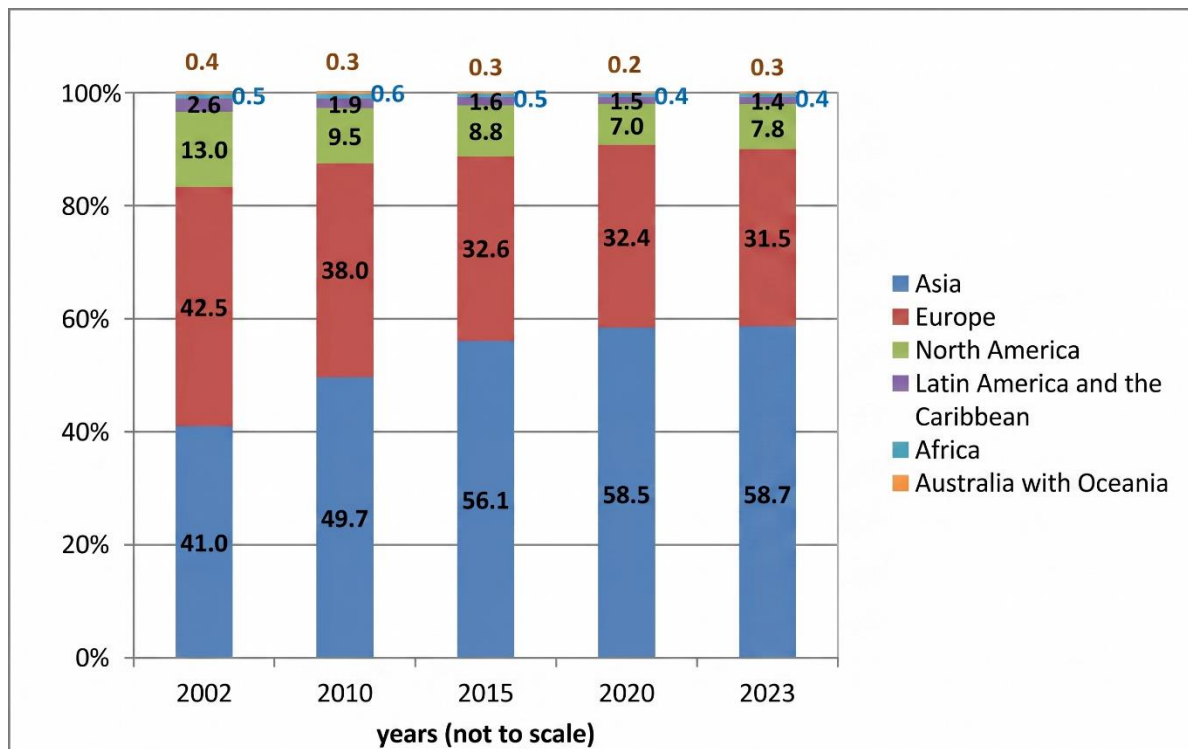

Fig. 2. Dynamics of the regional structure of creative goods exports, 2002–2023 (compiled by the author based on [5])

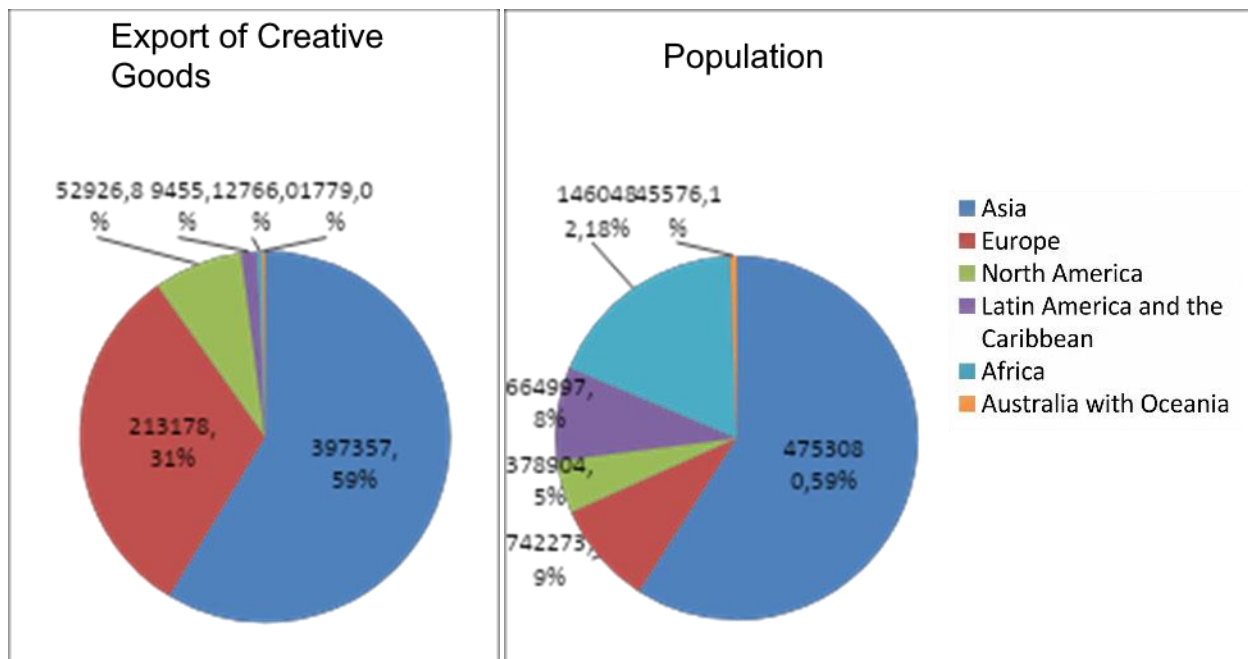

Fig. 3. Share of regions in global creative goods exports and the global population, 2023 (compiled by the author based on [5; 12])

Europe holds second place (USD 213.2 billion in 2023), although its share in the overall structure declined from 42.5% to 31.5%, indicating a substantial relative loss against the background of Asian expansion. The only subregion whose share increased was Eastern Europe (3.1% → 4.2%), which is explained primarily by the dynamic development of Poland, whose export volume increased sevenfold (USD

13.3 billion), placing it among the world's top 20 exporters of creative goods. This growth is driven mainly by the production of artisanal and design goods—which dominate the export structure of all countries in the subregion—as well as by publishing and printing; in certain countries, above all Poland and Slovakia, the video game and software industry also plays a notable role. At the same time, Ukraine has reduced its export volume in recent years (from USD 664 million in 2021 to USD 512 million in 2023), which is a direct consequence of Russia's full-scale invasion [4–5].

Among Europe's leading exporters of creative goods are Italy (USD 40.5 billion), France (USD 32.2 billion), Germany (USD 28.3 billion), Switzerland (USD 17.8 billion), and the United Kingdom (USD 16.4 billion). These countries have developed distinct specialization models: although Manufacturing of crafts and design goods dominates among all leading exporters, the nature and structure of this dominance differ substantially. Italy and France are concentrated on fashion, luxury items, and cultural goods (94.4% and 84.5%, respectively); Switzerland specializes in precision design and the watch industry (86.2%); Germany focuses on interior goods, fashion accessories, and toys (66.8%), supplemented by publishing and the music industry; the United Kingdom stands out for its most diversified structure, in which the music industry, publishing, and cultural and natural heritage account for nearly half of its goods exports alongside artisanal products (46.1%). It is noteworthy that in recent years the United Kingdom has significantly reduced its exports of creative goods, which can be explained by its reorientation toward the services market and the complication of goods trade following its withdrawal from the EU [4–5].

The Americas rank third (USD 62.4 billion in 2023), yet their share has declined substantially compared with 2002 (15.6% → 9.2%). This represents the most pronounced relative loss after Europe. In effect, the region is virtually synonymous with the United States (USD 47.3 billion, 7.0% of global exports of creative goods), while Canada, despite its developed creative industries, has reduced its absolute export volume (from USD 8.9 billion to USD 5.6 billion between 2002 and 2023). Latin America and the Caribbean remain peripheral, accounting for only 1.4% of the market despite representing 8.3% of the world's population (Fig. 3) [5].

Africa (USD 2.8 billion, 0.4%) and Australia and Oceania (USD 1.8 billion, 0.3%) close the regional ranking. In both regions, growth rates have remained below the global average, and they have effectively lost even their already marginal shares. The situation in Africa is the clearest illustration of global disparities. Despite its extraordinary cultural diversity and well-developed traditions of artistic crafts, textiles, music, and cinema (Nigeria's Nollywood is the world's second-largest film industry by number of films produced) [2], the continent accounts for less than 0.4% of global exports of creative goods. With absolute export volume increasing only 2.7 times over twenty years, the region is falling ever further behind the global trend and remains almost invisible in global flows. Among the key reasons for this lag, UNCTAD identifies: limited financial and technological infrastructure; weak protection of intellectual property rights; a lack of data and statistical accounting, which complicates the formulation of effective policy; and limited access to international distribution platforms [4].

As regards the share of creative goods in the total merchandise exports of regions, it should be noted that it ranges from less than 0.5% in Sub-Saharan Africa, Central Asia, and Australia and Oceania to more than 4% in East and South Asia (Table 2).

Table 2

***Share of creative goods in total regional goods exports, 2002–2023
(compiled by the author based on [5])***

Region	2002	2010	2015	2020	2023
World	3,16%	2,81%	3,40%	3,14%	3,06%
Asia	4,12%	3,54%	4,52%	4,29%	4,27%
– Eastern Asia	4,96%	4,40%	5,36%	5,02%	5,07%
– South-Eastern Asia	3,42%	2,81%	3,21%	3,29%	3,02%
– Southern Asia	4,63%	4,87%	5,00%	4,49%	4,59%
– Western Asia	1,25%	0,81%	2,48%	2,30%	2,65%
– Central Asia	0,05%	0,02%	0,15%	0,30%	0,40%
Europe	2,96%	2,75%	3,01%	2,71%	2,67%
– Eastern Europe	2,18%	1,65%	2,13%	2,37%	2,67%
– Northern Europe	3,03%	3,08%	3,52%	2,59%	2,07%
– Southern Europe	5,12%	3,93%	4,23%	3,92%	3,97%
– Western Europe	2,47%	2,68%	2,78%	2,49%	2,44%
Americas	2,44%	1,87%	2,06%	1,66%	1,58%
– North America	2,78%	2,39%	2,54%	2,08%	2,05%
– Latin America and the Caribbean	1,52%	0,91%	1,03%	0,85%	0,70%
Africa	0,94%	0,57%	0,70%	0,66%	0,60%
– Northern Africa	1,15%	0,94%	1,53%	1,78%	1,61%
– Sub-Saharan Africa	0,82%	0,37%	0,40%	0,34%	0,30%
Australia and Oceania	1,10%	0,54%	0,61%	0,43%	0,43%

While the distribution of creative goods trade is marked by a relative diversity of participants, the market for creative services is characterized by a significantly deeper concentration. This is not merely a matter of unevenness, but of a structural barrier that separates those offering digital and intellectual services from the rest of the world (Table 3, Fig. 4).

Table 3

***Creative services exports by world regions in 2010–2023, USD millions
(compiled by the author based on [6])***

Region	2010	2015	2020	2023	2023/2010, ratio
World	509082	766231	1135688	1518830	3,0
Africa	1867	2866	3233	4257	2,3
North America	143537	196400	233920	285806	2,0
Latin America and the Caribbean	4780	11047	11271	17691	3,7
Asia	90573	165688	268201	390885	4,3
Europe	264645	385584	612962	811655	3,1
Australia and Oceania	3680	4645	6102	8535	2,3

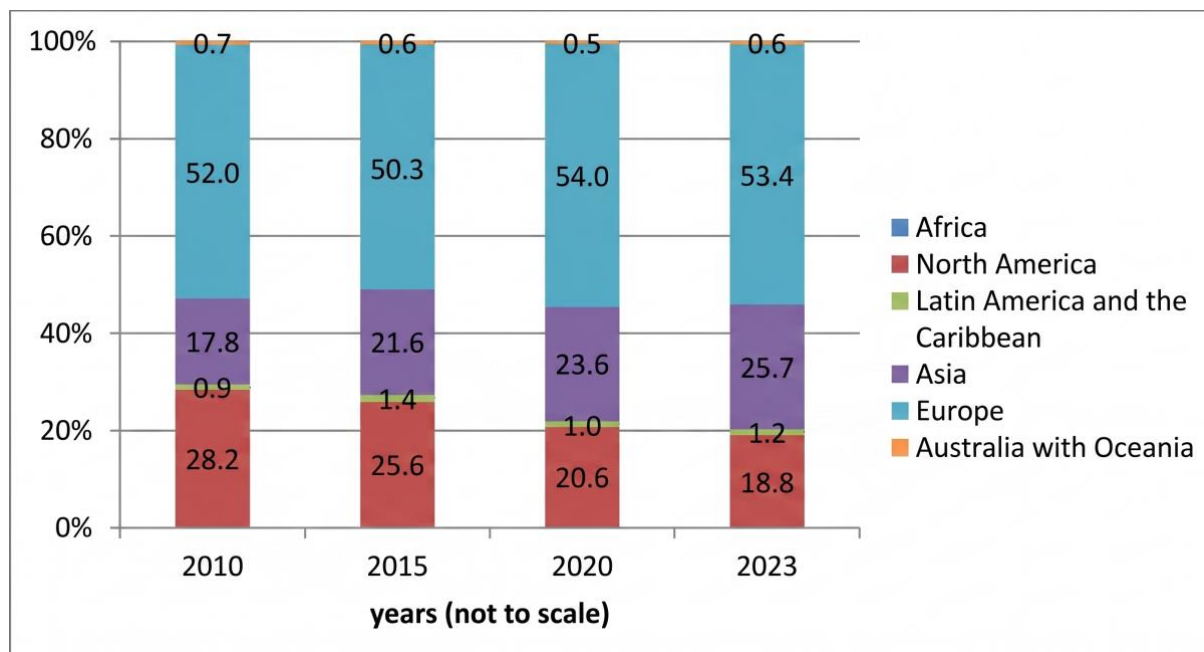

Fig. 4. Dynamics of the regional structure of creative services exports in 2010–2023 (compiled by the author based on [6])

Europe is the absolute leader in the export of creative services—USD 811.7 billion in 2023, or 53.4% of the global total. Its growth rate (a 3.1-fold increase over 2010–2023) substantially exceeds the corresponding figure for goods. The key drivers are a developed software market (45.5% of the region’s service export structure), R&D services provided by leading universities and research centres (29.1%), as well as an extensive network of transnational advertising and marketing agencies (12.4%) [4; 6].

Asia demonstrates the highest growth rates among all regions—a 4.3-fold increase over 2010–2023 (from USD 90.6 billion to USD 390.9 billion), with its share rising from 17.8% to 25.7%. The most important qualitative trend is the region’s transition from a predominantly goods-based profile to a mixed goods-and-services profile of participation in global trade in creative output. The structure of the region’s service exports is determined by software (39.5%), advertising and marketing services (27.6%), and R&D services (23.6%). It is noteworthy that the share of advertising and marketing in Asia (27.6%) substantially exceeds the European figure (12.4%), reflecting the rapid development of regional digital advertising and e-commerce markets. A particularly important role here is played by India with its software and IT outsourcing, the Republic of Korea with digital content, as well as China and Singapore [4; 6].

North America ranks third (USD 285.8 billion), although its share has declined in relative terms (28.2% → 18.8%), primarily due to the much higher growth rates of its competitors. At the same time, the region demonstrates the highest share of creative services in total service exports—24.5%, exceeding even the average European figure (20.95%) (Table 4). The structure of the region’s service exports differs fundamentally from that of other regions: R&D services dominate here (45.5%), which is the highest figure among all regions of the world, followed by software (28.1%) and audiovisual services (12.0%). The latter category is also the

highest among all regions, reflecting the global leadership of Hollywood and the American media industry. By contrast, the share of advertising services (9.8%) is the lowest among the developed regions [4; 6].

Table 4

Share of creative services in total regional services exports, 2010–2023
(compiled by the author based on [6])

Region	2010	2015	2020	2023
World	12,74%	15,20%	21,58%	19,19%
Africa	1,96%	2,83%	3,72%	2,85%
North America	21,68%	22,95%	28,29%	24,53%
Latin America and the Caribbean	3,31%	5,97%	8,41%	6,88%
Asia	8,67%	11,55%	18,18%	16,48%
Europe	13,34%	16,14%	22,90%	20,95%
Australia and Oceania	5,45%	6,25%	9,61%	8,95%

Latin America and the Caribbean, Africa, and Australia and Oceania account for a consistently small share of global trade in creative services, despite growth in absolute terms (Fig. 4). In Africa, the share of creative services in total service exports (2.85%) remains the lowest among all regions, which indicates a systemic inability to transform cultural potential into service exports.

An analysis of the trade balance by region is of fundamental importance (Fig. 5).

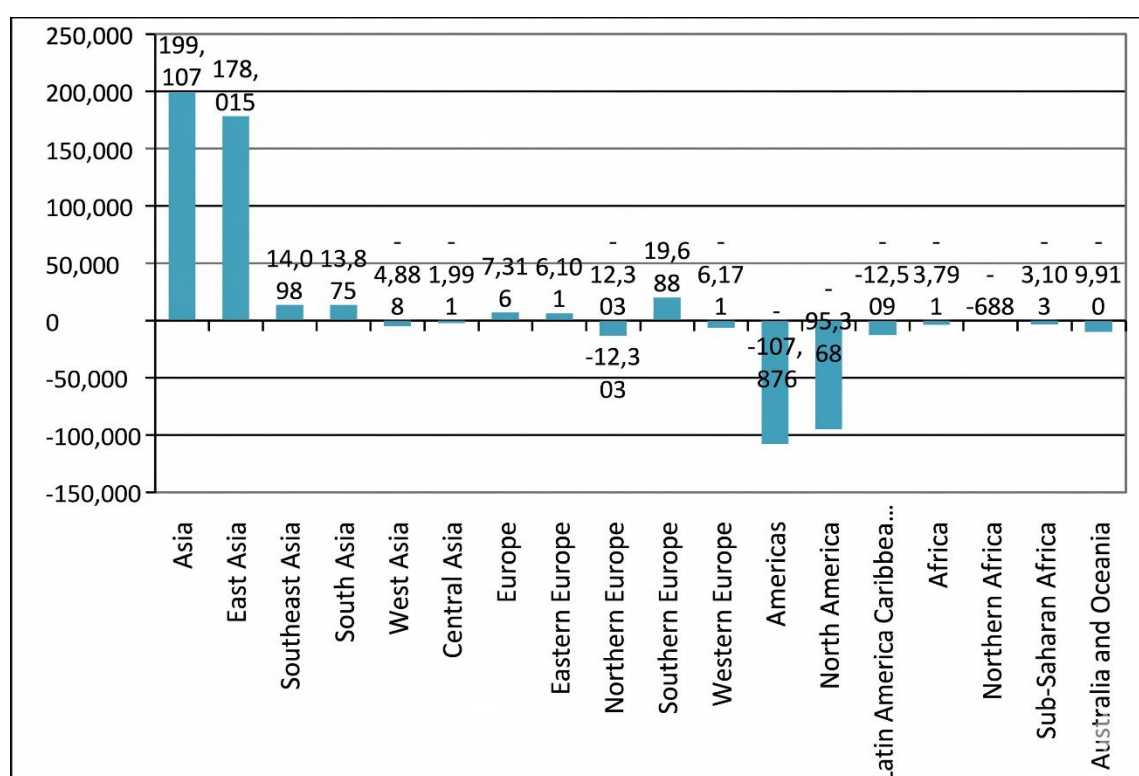

Fig. 5. Trade balance in creative goods by world region in 2023
(calculated and compiled by the author based on [5])

Asia is the only major region with a substantial positive trade balance in creative goods: in 2023 it amounted to USD 199.1 billion, which is a key indicator of the region's global leadership in the production of creative output. By contrast, the Americas have a negative balance (USD –107.9 billion), which indicates their role primarily as consumers rather than producers. The negative balance of the United States (USD 133.0 billion in imports versus USD 47.3 billion in exports) is paradoxical but explicable: the United States is a leader in trade in services (especially R&D, software, and audiovisual services), yet it actively imports physical creative goods, primarily from China and Southeast Asia. This reflects contemporary global specialization: Asian countries produce and sell physical carriers of culture, whereas the United States and Europe trade in rights, licenses, and digital services [4–5; 6].

Africa's negative balance (USD –3.8 billion) indicates that the region as a whole is a net consumer rather than a supplier, even in those sectors (artisanal products, textiles, jewelry, etc.) in which it could potentially compete. In the case of Australia and Oceania, the negative balance (almost USD –9.9 billion) is explained by the small scale of these economies and the high demand for imported creative products—primarily artisanal goods and software—combined with relatively limited domestic production [5].

It should be noted that the trade balance in creative services is fundamentally different: here, Europe and North America are net exporters in absolute terms, whereas the remaining regions import more services than they export. This “double inequality”—in both goods and services—creates a systemic structural divide between the global “core” and the “periphery” of the world creative economy.

Thus, the conducted analysis of regional disparities in international trade in creative goods and services allows to formulate the following conclusions.

First, the global market for creative products is one of the most unevenly distributed in world trade. Although all regions increased their volumes in absolute terms, the structural redistribution occurred in favour of Asia—primarily due to East and West Asia—whereas the shares of Europe and the Americas declined steadily.

Second, the goods and services markets demonstrate fundamentally different regional configurations. Asia dominates in trade in physical creative goods, whereas Europe and North America are net exporters of services, trading in rights, licenses, and digital content. This “dual specialization” reflects a deeper division between the production of material carriers of culture and trade in the intangible results of creativity.

The conducted analysis of territorial features of trade in creative goods and services at the global level allows to further investigate the place and role of Ukraine in this process. For Ukraine, the development of the creative economy serves as a powerful factor of recovery in the aftermath of military action, significant losses of intellectual potential, labour force, and so forth. An important direction for further research is to identify ways of engaging young people aged 18–30 in the creative economy, particularly those for whom it is difficult to find decent, well-paid work in Ukraine.

References:

1. Гусєва Н., Нємець О. Креативні індустрії та креативна економіка: теоретико-практичні аспекти взаємозв'язків. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2025. Т. 59. № 2 С. 44-53. DOI: <https://doi.org/10.25128/10.25128/2519-4577.25.2> URL: <http://nzg.tnpu.edu.ua/issue/view/19448>
2. A Peek Inside Nigeria's Film Industry. WIPO Magazine. URL: <https://www.wipo.int/en/web/wipo-magazine/articles/a-peek-inside-nigerias-film-industry-38766>
3. Creative Economy 2030: Imagining and Delivering a Robust, Creative, Inclusive, and Sustainable Recovery. Edited by Tetsushi Sonobe, Nicolas J. A. Buchoud, Jonathan Tan Ghee Tiong, Seungju Baek, Nella Sri Hendriyetty, and Erica Paula Sioson. Asian Development Bank Institute. 2022. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/804501/adbi-creative-economy-2030.pdf>
4. Creative Economy Outlook 2024. Technical and statistical report. United Nations Conference on Trade and Development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctsce2024d2_en.pdf
5. Creative goods matrix, annual (analytical). UNCTAD. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.CreativeGoodsValue>
6. Creative services exports of selected groups of economies (analytical). UNCTAD. URL: https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.CreativeServ_Group_E
7. Datta N., Melchor M., Laclé J. Five ways creative and cultural industries respond to youth job challenges. WorldBank blogs. 2023. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/jobs/five-ways-creative-and-cultural-industries-respond-youth-job-challenges>
8. Dubai Creative Economy Strategy. Dubai culture. URL: <https://dubaiculture.gov.ae/en/about-us/dubai-creative-economy-strategy>
9. GDP (current US\$). World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=false
10. How digitalization is transforming the creative economy. UNCTAD. 11 July 2024. URL: <https://unctad.org/news/how-digitalization-transforming-creative-economy>
11. International Year of Creative Economy for Sustainable Development, 2021 : Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2019. A/RES/74/198. United Nations Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3848133>
12. Population. Worldometers. URL: https://www.worldometers.info/world-population/#google_vignette
13. The creative industry in the global sphere. SUP.VC. Nov 27, 2025. URL: <https://sup.vc/media/polestar-new-ev>
14. UNCTAD16 parallel event: Inclusive trade and the creative economy. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/unctad16/inclusive-trade-and-the-creative-economy>

СТАРІ ІНДУСТРІАЛЬНІ РЕГІОНИ: ЕВОЛЮЦІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРИКЛАДИ АДАПТАЦІЇ ПІД ВИКЛИКИ ТА ПОТРЕБИ СУЧАСНОГО СВІТУ

У пошуках втраченого потенціалу економічного зростання регіонів особливу увагу привертає певний тип територій, який описують як «старі промислові райони».

Цей фенотип предметної галузі регіональних досліджень за визначенням включає дві характеристики: «старий», що означає економічну базу, яка сягає минулого століття, процвітання якої, можливо, тривало понад століття, але яка зараз занепадає, та «промисловість», що означає обмежену кількість галузей, наприклад, гірничодобувну, металургійну, важке машинобудування, паперову та текстильну. Однак те, що старі індустріальні регіони (CIP) є особливим типом проблемних регіонів, може бути предметом суперечок [1].

Мета цієї статті – стисло узагальнити еволюційні концепції розвитку старих індустріальних регіонів та проаналізувати сучасні підходи до їх адаптації в умовах глобальних економічних трансформацій.

Перш за усе, ми зосереджуємо свою увагу на тих регіонах, які були в авангарді ранньої індустріалізації європейської економіки, орієнтованої на видобуток сировинних ресурсів. Ці регіони перебували на передовій в період з 1840-х до 1920-х років — етапі, який називають екстенсивним накопиченням (див рис. 1). Згодом, із розвитком потреби секторів масового споживання, а потім і пост індустріального високотехнологічного виробництва та послуг, а також через посилення іноземної конкуренції у традиційних галузях, ці регіони стали дедалі більш маргінальними для економіки, що поставило їх перед довгостроковими проблемами адаптації [2].

Загальною характеристикою старих промислових регіонів є їхня складність та відсталість. Протягом останніх десятиліть масштабна реструктуризація у багатьох регіонах традиційних галузей важкої промисловості, призвела до масових скорочень і високого рівня безробіття серед працівників, які втратили роботу в цих підприємствах.

Серед найбільш показових і найчастіше описуваних у літературі прикладів старих індустріальних регіонів — німецький Рурський регіон або Саар, англійський Манчестер, Шотландія, традиційні промислові регіони північної Франції (Калле, Ельзас, Лотарингія), у Південній Європі можна згадати баскське місто Більбао та його околиці, а у Східній та Центральній Європі — Нижню Сілезію та Остравський регіон або Центральну Трансдунавію. Щоб картина була повною, слід додати, що наявність старих промислових регіонів характерна не лише для європейської території. Подібні приклади можна

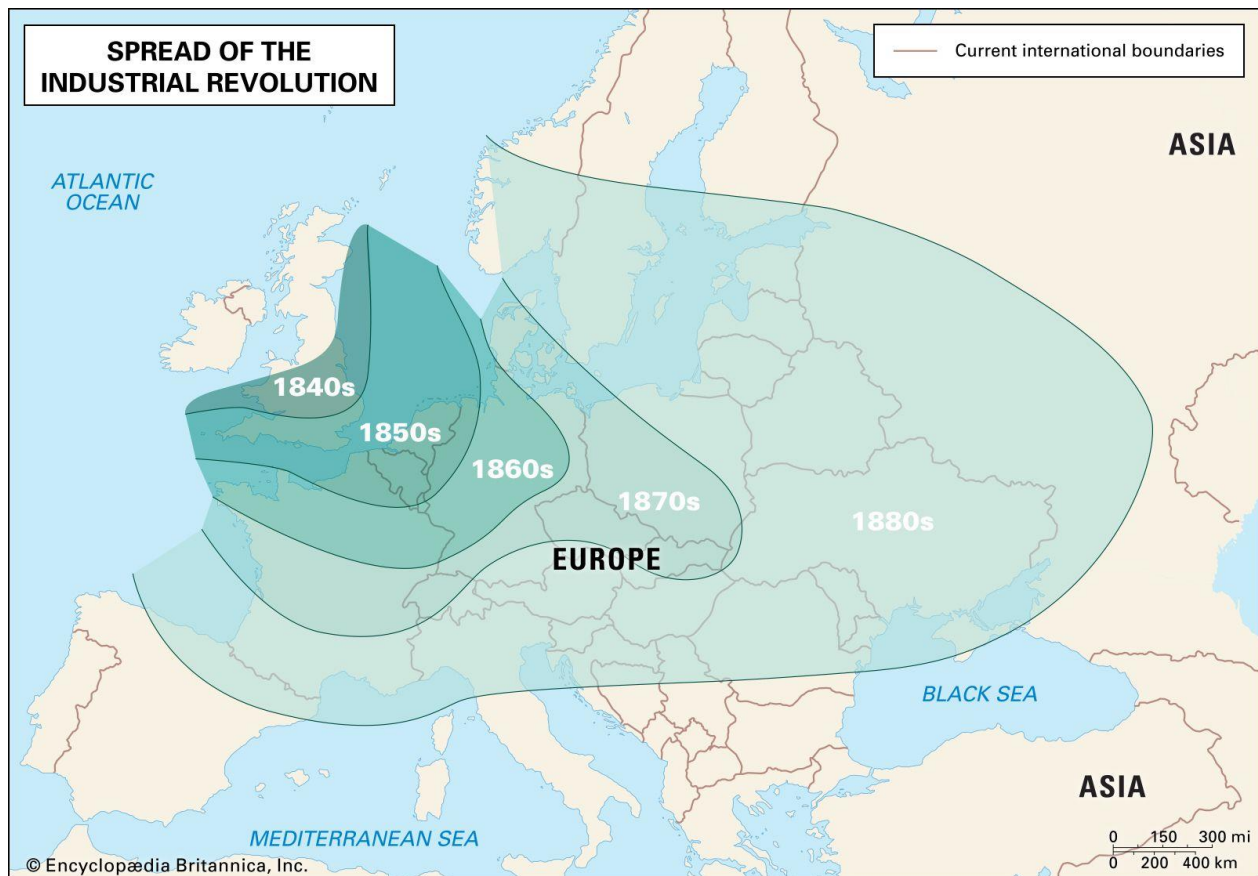

Рис. 1. Поширення промислової революції по Європі у 19 столітті [3]

Рис. 2. Карта індустриальних регіонів у світі [5], [6]

знайти також в інших країнах світу (США – Детройт та околиці, Китай – Маньчжурія). У найбільш розвинених країнах світу старі промислові регіони стають протиположними так званим «новим промисловим просторам», таким як, наприклад, Кремнієва долина у США, околиці автомагістралі М4 у Великій Британії або Баварія. Ці регіони, по суті, перейняли колишню домінуючу роль сьогоденних старих промислових регіонів, створюючи цінності та стимулюючи зростання сучасного суспільства [4].

На нашу думку, слід окремо підкреслити, що багато з останніх досліджень щодо старих промислових регіонів та їхньої адаптивності вказують на еволюційні терміни «path dependence» та «lock-ins» як на основні внутрішні бар'єри для промислової реструктуризації [2].

Теорія «path-dependent» припускає, що сформовані просторові структури, як правило, є значною мірою незворотними через свою еволюцію, що залежить від попереднього розвитку. Ситуації «lock-ins» виникають через те, що спеціалізовані промислові регіони, наділені певними ресурсами, компетенціями та інституційними структурами, не здатні відповідати мінливим вимогам ринку. Крім того, сформовані ефекти агломерації в галузі інфраструктури та послуг гальмують процеси оновлення. Існує кілька прикладів, коли такі «замкнені ситуації» на регіональному рівні призвели до занепаду та затримки необхідних процесів реструктуризації, як, наприклад, у вугільній та металургійній промисловості Рурської області, Німеччина, та текстильному кластері в Тэгу, Південна Корея.

Концепція «вікон локаційних можливостей» ґрунтується на еволюційній парадигмі. Мета цієї концепції — пояснити свободу вибору місця розташування компаній у нових галузях на початкових етапах промислового розвитку. Поява цих нових галузей може бути зумовлена низкою факторів, таких як проблеми чи можливості. Оскільки передбачається, що галузеві інститути еволюціонують лише разом із новими галузями, існуючі інституційні ресурси, такі як загальні знання, навички, постачальники послуг або надійна судова система, навряд чи відповідатимуть новим промисловим вимогам. Такі базові інститути занадто широко розповсюджені в просторі, щоб адекватно пояснити еволюцію нових промислових регіонів. Таким чином, «вікна локаційних можливостей» відкриті для нових галузей. Наприклад, дослідник Бошма на прикладі Бельгії виявив, що під час трьох промислових революцій ці галузі (бавовняна, паротехнічна та вугільна металургія під час першої, електротехнічна та автомобілебудування під час другої, а також мікроелектроніка під час третьої) з'являлися у найрізноманітніших регіонах, включаючи як периферійні, так і старі промислові регіони. Ще одним ключовим поняттям, що впливає з еволюційного підходу, є поняття коеволюції, яке можна застосовувати при розробці теорій місцевого та регіонального розвитку. З точки зору коеволюції на динаміку регіональних економік впливають не лише підприємства та галузі, а й місцева та регіональна інноваційна політика, а в ширшому сенсі — інституційне середовище, в якому функціонують підприємства та галузі. Одним із класичних прикладів важливості коеволюції в національному контексті є дослідження Мурмана щодо галузі синтетичних барвників у другій половині ХІХ століття, коли Німеччині вдалося здійснити необхідні інституційні зміни (в

освіті та регуляторних нормах) для успішного становлення цієї галузі, тоді як Великій Британії та США це не вдалося [7].

Створення шляху («Path creation»), як ще одна еволюційна концепція, що застосовується у зв'язку з адаптивністю регіональної економіки, може стати варіантом перетворення регіональних економік із негативної траєкторії на суміжні, але новостворені траєкторії. Інша концепція «пов'язана та непов'язана різноманітність» («related and unrelated variety») є концепцією, що підкреслює переваги спеціалізації проти різноманітності для адаптивності регіональної економіки в цілому. З одного боку, різноманітність розглядається як джерело регіональних ефектів перетікання знань, що вимірюється пов'язаною різноманітністю (високим ступенем технологічно пов'язаних секторів у регіоні). З іншого боку, у випадку не пов'язаної різноманітності, різноманітність розглядається як портфель, що захищає регіон від зовнішніх шоків.

Однак ці теорії піддаються критиці за те, що вони не враховують географічних відмінностей. З іншого боку, згадані вище еволюційні теорії в економічній географії, які часто ґрунтуються на неортодоксальній економічній думці, є, мабуть, більш переконливими, оскільки дозволяють розробляти індивідуальні, орієнтовані на конкретні регіони політичні рішення. «Розумна спеціалізація» безперечно є найновішою стратегією регіональної політики, орієнтованою на конкретні регіони, яка набула популярності в Європі. Яскравим прикладом є Країна Басків, яка, мабуть, є найбільш дослідженим колишнім старим промисловим регіоном як щодо політики кластерів, так і щодо політики розумної спеціалізації. Після успішної трансформації Країна Басків сьогодні є одним із найбагатших регіонів Іспанії, що демонструє результати в галузі інновацій, які перевищують середні показники по країні [2].

В якості висновку доцільно зазначити, що старі промислові регіони, безсумнівно, належать до головних «невдах» у процесі глобалізації. Проте приклади деяких регіонів свідчать про те, що промислова історія таких регіонів не є непереборною перешкодою для нових траєкторій розвитку. Адаптивність та формування «нових комбінацій» на основі взаємозв'язку місцевих та глобальних тенденцій можуть породити специфічні переваги, які зможуть конкурувати навіть із «сучасними» регіонами. На прикладі Манчестера можна продемонструвати, що перекомбінація місцевих традицій та глобальних тенденцій, може помітно змінити зовнішнє, а також внутрішнє уявлення про весь регіон. Однак навіть цей обраний приклад не можна інтерпретувати виключно й однозначно позитивно. З одного боку, акцент на зовнішньому представленні та пристосуванні до потреб цільових груп призвів до уніфікації низки «модних» місцевостей. З іншого боку, процес, коли регенерація зумовлюється культурою або креативними секторами, був дуже вибіркоким і в кінцевому підсумку посилив соціально-просторові напруження. Але необхідно враховувати, що саме ця «нова комбінація» може бути відтворена в інших регіонах з аналогічною структурою лише в обмеженій мірі, так як усі регіони мають свої властивості, потенціали та ресурси [4].

На сьогодні підвищення ефективності функціонування та конкурентоспроможності старих промислових регіонів є актуальним завданням

для багатьох регіонів світу. Старі промислові регіони, що перебувають у процесі економічної модернізації, можуть використовувати досвід розвинених країн у сфері управління старими промисловими територіями, які є об'єктами національної економічної політики, та вживати різних заходів для покращення та модернізації своєї економіки.

Список використаних джерел:

1. Michael Steiner. *Old Industrial Areas: A Theoretical Approach*. *Urban Studies*, Vol. 22, No. 5 (October 1985), P. 387-398. URL: <https://www.jstor.org/stable/43192117>
2. Birch, K., MacKinnon, D., & Cumbers, A. *Old industrial regions in Europe: a comparative assessment of economic performance*. *Regional Studies*, 2010, 44(1), 35-53. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343400802195147>
3. Britannica: *The first Industrial Revolution*. Mar. 28, 2026. URL: <https://www.britannica.com/event/Industrial-Revolution/The-first-Industrial-Revolution>
4. Koutský, Jaroslav, Ondřej Slach, and Tomáš Boruta. "Restructuring Economies of Old Industrial Regions – Local Tradition, Global Trends."
5. *In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, 166-173. Ostrava: University of Ostrava, 2011. URL: http://conference.osu.eu/globalization/publ2011/166-173_Koutsky-Slach-Boruta.pdf
6. Valerii Sokolenko, Kostiantyn Sokolenko, Oleg Chernih, and Sergiy Piddubnyi. *The transformation of the engineering and planning organization of the territory of the Luhansk region in the conditions of the functions changing of the regional typology*, *E3S Web of Conferences* 280, 04003 (2021), P. 7, DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128004003>
7. Su-Hyun Berg and Robert Hassink. *Creative Industries from an Evolutionary Perspective: A Critical Literature Review*. *Geography Compass* 8/9 (2014): 653–664, 10.1111/gec3.12156. DOI: <https://doi.org/10.1111/gec3.12156>

УДК 378.147

Максим Біба

maximbiba2001@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. А. Мельничук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОГО СТОЛИЧНОГО РЕГІОНУ

Сучасний стан просторової організації України неможливо адекватно інтерпретувати поза контекстом трансформацій її головного полюса росту — Київського столичного регіону. Це унікальне суспільно-географічне утворення, що виступає ядром національної економіки та концентрує понад третину внутрішнього валового продукту країни, сьогодні перебуває в стані складної структурної перебудови. Як класична моноцентрична агломерація, Київ разом із прилеглими територіями області формує простір, де надвисока концентрація капіталу та людських ресурсів супроводжується накопиченням системних суперечностей. Ситуація ускладнюється тим, що звичні для пострадянського періоду виклики наклалися на процеси децентралізації та безпрецедентні руйнування, спричинені повномасштабною війною [1, 3].

Однією з найбільш фундаментальних перешкод для збалансованого розвитку регіону є глибока прірва між фактичним станом розселення та його правовою фіксацією. Київська агломерація вже давно переросла межі адміністративного управління, проте й досі позбавлена чіткого законодавчого статусу. Хоча ще у 2019 році низка громад виявила політичну волю, створивши Асоціацію “Київська агломерація”, цей крок залишився швидше декларативним у площині реального врядування. Законопроект № 2637, який мав би регламентувати агломерацію як шосту форму співробітництва територіальних громад, тривалий час залишається поза межами остаточного ухвалення. Така інституційна невизначеність породжує управлінський хаос, де Київ та приміські громади часто виступають не партнерами, а конкурентами за землю та ресурси, що унеможлиблює розробку єдиної стратегії розвитку інфраструктури чи спільне вирішення екологічних викликів [4].

Особливої уваги заслуговує феномен неконтрольованої субурбанізації, яка в київському контексті набула виразних рис просторової поляризації. Останні дослідження комерційної та житлової експансії в приміську зону вказують на вкрай нерівномірне освоєння територій. Ми спостерігаємо гіпертрофований розвиток вузької зони радіусом 10–20 км від центру столиці, де такі міста як Ірпінь, Буча, Бровари чи Вишневе фактично перетворилися на щільно забудовані “спальні” анклав. Водночас більш віддалені населенні пункти регіону залишаються в депресивному стані, виконуючи роль сировинної або трудової периферії. Така вибірковість інвестиційного інтересу призводить до того, що житлове будівництво випереджає розвиток соціальної мережі — шкіл, лікарень та рекреаційних зон, створюючи колосальне навантаження на існуючі комунікації [2, 5].

Транспортна система регіону сьогодні виступає чи не головним маркером його внутрішньої роз’єднаності. Попри те, що агломерація функціонує як цілісний ринок праці, де щоденна маятникова міграція охоплює чверть населення передмість, мобільність мешканців залишається заручником фрагментарності перевезень. Відсутність інтегрованого квитка, неузгодженість графіків комунального транспорту Києва та приватних перевізників області, а також дефіцит швидкісного рейкового сполучення перетворюють щоденні поїздки на виснажливий процес. Це не просто питання комфорту, а бар’єр для економічної ефективності регіону, оскільки час, витрачений у заторах на в’їздах до столиці, є прямими втратами людського капіталу [7, 8].

Геополітичні потрясіння та військові дії 2022 року внесли радикальні корективи в демографічне обличчя столичного простору. Процеси, що раніше тривали десятиліттями, відбулися за лічені місяці. З одного боку, ми спостерігаємо аномальний приплив внутрішньо переміщених осіб до столиці, що створює критичний тиск на соціальну сферу. З іншого — трагічний досвід деокупованих громад, таких як Буча, Гостомель чи Макарів, поставив перед дослідниками проблему “травми війни” та фізичного обезлюднення територій. Питання відновлення тепер не може зводитися лише до відбудови, воно потребує переосмислення самої моделі розселення, оскільки стара радянська інфраструктура виявилася не лише фізично зношеною, а й функціонально непридатною до сучасних викликів безпеки та енергоефективності [7].

На макрорівні зберігається проблема гіперцентралізації, де Київ виступає своєрідним “насосом”, що витягує найкращі кадри та капітал з інших регіонів України. Проте й усередині самого столичного регіону суспільно-просторова нерівність лише поглиблюється. Контраст між процвітаючим діловим ядром Києва та периферійними районами області, де досі гостро стоять питання доступу до базових послуг, свідчить про вичерпаність нинішньої моделі розвитку. Інноваційний потенціал Києва, про який часто говорять у звітах, залишається замкненим у межах кількох районів, не розповсюджуючись на прилеглі території у вигляді технологічних парків чи нових індустріальних вузлів [3].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що подолання існуючих деструкцій вимагає відходу від лінійного планування “місто-область”. Необхідне впровадження поліцентричної моделі, де приміські міста стануть повноцінними субцентрами з власними робочими місцями, а не просто додатками до метрополії. Це передбачає не лише законодавче закріплення статусу агломерації, а й створення реальних фінансових механізмів для міжмуніципального співробітництва. Лише через інтегроване планування, яке враховує і потреби безпеки, і вимоги сталої мобільності, Київський столичний регіон зможе трансформуватися з хаотичного скупчення забудови у гармонійний та стійкий європейський метрополіс [1, 2, 6, 8].

Список використаних джерел:

1. Мезенцев К., Олійник Я., Мезенцева Н. (ред.). *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017. 438 с.
2. Підгрушній Г.П., Мезенцев К.В., Дудін В.С., Провотар Н.І., Бондар В.В. *Комерційна субурбанізація в Київському столичному регіоні: нерівномірність розвитку та поліцентричність*. Український географічний журнал. 2020. № 4. С. 3–12.
3. Мезенцев К., Підгрушній Г., Мезенцева Н. *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність та поляризація*. Київ, 2014. 132 с.
4. Підгрушній Г., Марущинець А., Іщенко Є. *Київський столичний ареал: проблеми формування, складу та меж*. Український географічний журнал. 2021. № 3. С. 3–14.
5. Mezentsev K., Pidgrushnyi G., Mezentseva N. *Challenges of the post-soviet development of Ukraine: Economic transformations, demographic changes and socio-spatial polarization*. In: *Understanding geographies of polarization and peripheralization*. London: Palgrave Macmillan, 2015. P. 252–269.
6. Mrinska O. *The innovative potential of Kyiv: Overestimated and underused*. In: *Universities, Cities and Regions*. London: Routledge, 2013. P. 329–348.
7. Kosheliuk M. *Prospects for the development of metropolitan areas in Ukraine*. *Urban Research & Practice*. 2026. Vol. 19. No. 1. P. 157–168.
8. Дорошук О., Зінченко Т., Кравченко К. *Міська агломерація в системі просторової організації суспільства: концепт, критерії та класифікація*. Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. 2025. Т. 30. Вип. 2. С. 19–24.

БУДІВЕЛЬНА ГАЛУЗЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТА ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

Сучасна наука трактує економічну стійкість території (regional resilience) не як статичне «збереження рівноваги», а як здатність територіальної економіки адаптуватися й трансформуватися під впливом шоків, мінімізуючи втрати та формуючи передумови уникнення або пом'якшення майбутніх збоїв. У прикладному вимірі це означає потребу в індикаторах, які: (а) швидко реагують на економічні та інституційні зміни; (б) мають регіональний вимір; (в) пов'язані з інвестиційними рішеннями та реальним відтворенням основного капіталу. Ron Martin у своїх працях (зокрема, «*Regional Economic Resilience, Hysteresis and Recessiary Shocks*», 2012 [10]) характеризує стійкість не як одноразову реакцію (повернення до рівноваги) економіки на шоківий чинник, а як складний процес, що включає **резистентність (resistance)**, як ступінь чутливості або глибини реакції регіональної економіки на рецесійний шок (масштаби падіння виробництва, робочих місць тощо) або іншими словами здатність економіки витримати удар або тиск; **відновлення (recovery)**, що характеризує швидкість відновлення регіональною економікою основних показників соціально-економічного розвитку після рецесійного шоку та ступінь повернення до докризової траєкторії зростання; **переорієнтацію (re-orientation)**, як ступінь переорієнтації, реорганізації та адаптації регіональної економіки у відповідь на рецесійний шок: зміни у промисловому, технологічному та робочому складі, бізнес-моделях, методах роботи тощо, які зумовлюють здатність регіональної економіки змінювати структуру і при цьому уникати ефекту колії (інерційної залежності від траєкторії розвитку); **оновлення (renewal)**, як ступінь, до якої регіональна економіка відновлює свій шлях зростання - відновлення докризового шляху або перехід до нового тренду.

А наприклад, Michel Bruneau та інші («*A Framework to Quantitatively Assess and Enhance the Seismic Resilience of Communities*», 2003 [7]) вводять, в свою чергу, такі виміри стійкості: **міцність (robustness)**, як здатність елементів та систем витримувати заданий рівень навантаження чи вимог без погіршення або втрати функціональності; **надмірність (або резервування, redundancy)**, як ступінь, до якої існують елементи та системи здатними задовольнити функціональні вимоги у разі порушення, деградації або втрати функціональності; **винахідливість (resourcefulness)**, як здатність виявляти проблеми, встановлювати пріоритети та мобілізувати ресурси, коли існують умови, що загрожують порушити роботу певного елемента або системи. Винахідливість можна також охарактеризувати як здатність застосовувати матеріальні (грошові, фізичні, технологічні та інформаційні) та людські ресурси для досягнення встановлених пріоритетів та цілей. І, зрештою, **швидкість**

(rapidity), як здатність своєчасно виконувати пріоритети та досягати цілей, щоб стримувати втрати та уникати майбутніх збоїв.

Повномасштабна війна спричинила в економіці України трансформаційні процеси, які актуалізують проблематику оцінки економічної стійкості територій. За даними Державної служби статистики України, у 2021–2024 рр. обсяг виконаних будівельних робіт в Україні становив: у 2021 р. 258,1 млрд. грн. (довоєнний максимум), у 2022 р. – 113,8 млрд. грн. (падіння у 2,2 раза, або приблизно –56–65%), 2023 р. – 162,7 млрд. грн. (зростання на +41,5% у порівнянні з попереднім роком), 2024 р. – 204,7 млрд. грн. (зростання на +23,5%, але ще на $\approx 20\%$ менше рівня 2021 р.) [3], [1]. Таким чином, за три роки галузь пройшла фазу глибокої кризи та часткового відновлення, однак повного повернення до довоєнного рівня не відбулося. Аналогічну динаміку демонструють показники житлового будівництва (введення в експлуатацію житла) (рис. 1).

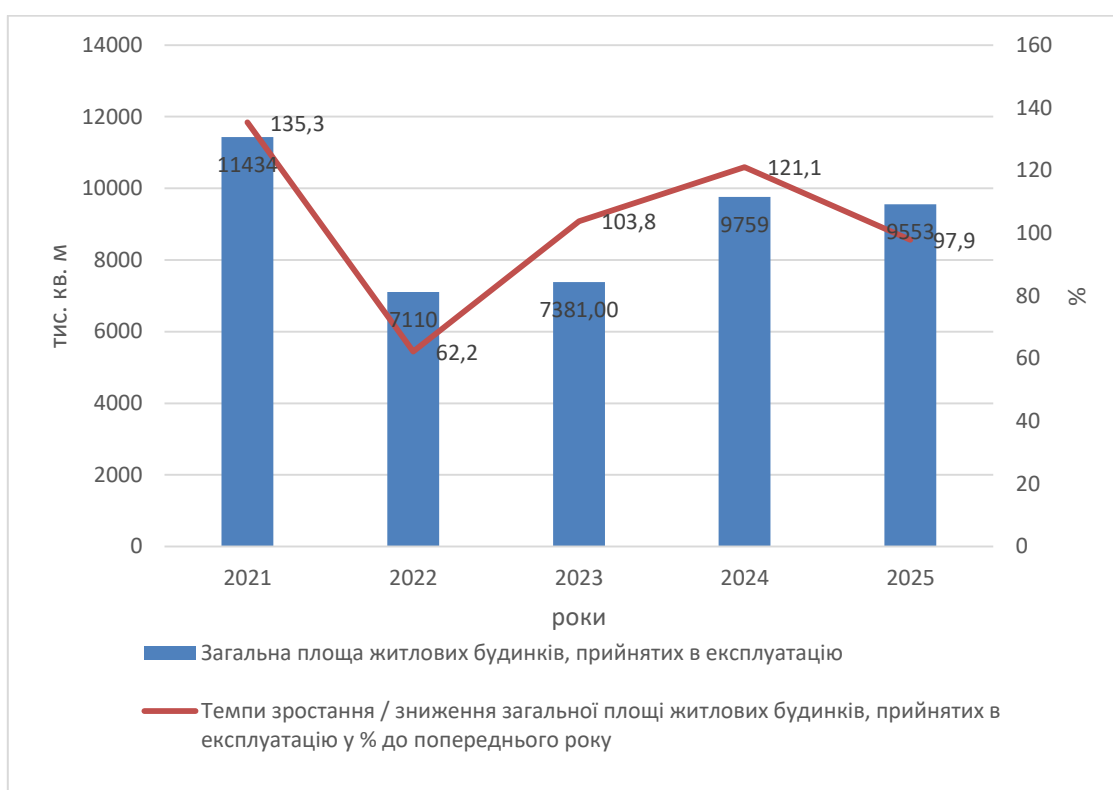

Рис. 1. Динаміка введення в експлуатацію житла (побудовано за [1])

Це свідчить про те, що навіть на фоні загального відновлення галузі житловий сегмент залишається депресивним, що пояснюється високими ризиками та низькою платоспроможністю попиту.

У структурному розрізі у 2023–2024 рр. основним драйвером зростання виступили інженерні та нежитлові об’єкти. Зокрема, у 2024 р.:

- інженерне будівництво – 120,4 млрд. грн.;
- нежитлове – 57,7 млрд. грн.;
- житлове – лише 26,6 млрд. грн.

Це підтверджує зміну функції галузі – від житлового розвитку до інфраструктурного відновлення та оборонно-логістичних проєктів.

У регіональному розрізі (за узагальненими даними Держстату та регіональних управлінь статистики) спостерігається різка просторово-економічна поляризація. Так, у 2021 р. (довоєнна структура) Київ та Київська обл. становили понад 25–30% обсягу будівництва, Дніпропетровська, Харківська, Одеська області – по 8–12% кожна. У 2022 р. відбулося скорочення обсягів будівництва у більшості регіонів на 50–80%, критичне падіння у Донецькій, Харківській, Запорізькій областях. У 2023–2024 рр. спостерігалось зростання у західних регіонах (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська) на 30–60% у порівнянні з попереднім роком, стабілізація у центральних регіонах, збереження низьких обсягів у прифронтових регіонах (≤ 30 –40% довоєнного рівня) [4]. Таким чином, якщо у 2021 р. будівельна активність була відносно збалансованою, то у 2023–2024 рр. вона концентрується переважно у західних регіонах України (зона безпеки) та великих економічних центрах (Київ, Дніпро). Загалом, індекс будівельної продукції у 2024 р. становив близько 123–124% до 2023 р., що підтверджує фазу активного відновлення галузі після шоку 2022 р.

Повномасштабна війна спричинила трансформаційні зрушення в економіці України та неоднакові втрати між регіонами (за масштабом руйнувань, інфраструктурною вразливістю, доступом до ринків праці й капіталу). Відповідно, одним із ключових практичних питань стає пошук секторів, які одночасно відбивають стан економічної активності та здатні запускатися відновлення.

Будівельна галузь поєднує виробничі, інвестиційні та просторові параметри розвитку, тому може розглядатися як релевантний «вузол» для аналізу економічної стійкості територій, оскільки обсяги будівництва напряду залежать від інвестиційної активності, що робить їх раннім індикатором економічного відновлення, на відміну від низки інших галузей, будівництво є жорстко локалізованим, що дозволяє використовувати його для оцінки стану конкретних територій, воно може забезпечувати достатньо високий ступінь зайнятості, а відновлення житлового фонду та інфраструктури безпосередньо впливає на якість життя населення. Завдяки мультиплікативному ефекту для суміжних галузей, будівництво формує базу для подальшого зростання, що дозволяє розглядати галузь одночасно як випереджаючий індикатор економічної стійкості і ступеню відновлення регіональних економік та як безпосередній інструмент їхньої регенерації та матеріальний фундамент адаптивності. Її значення виявляється через дві комплементарні функції: діагностичну (індикативну) та регенеративну.

Діагностична (індикативна) функція проявляється в тому, що будівництво є чутливим до змін інвестиційної впевненості, кредитних умов і очікувань бізнесу, тому його динаміка відображає стан економічної активності та здатність території мобілізувати ресурси. У статистичній практиці показники будівництва фіксуються як вартість виконаних робіт/виробленої будівельної продукції та як введення об'єктів у експлуатацію, що дозволяє робити регіональні порівняння на основі офіційних даних. Інвестиційна активність, зокрема, розглядається як індикатор очікувань, що корелює з вірою капіталу в безпеку та подальший розвиток, при цьому стійкі регіони підтримують

інвестиційні цикли навіть під час стресу. Виходячи з цього, можна припустити, що оскільки будівельний цикл є тривалим, запуск нових об'єктів свідчить про віру капіталу в довгострокову безпеку території, а обсяги капітальних інвестицій у будівництво є «барометром» інвестиційної впевненості. [8].

Регенеративна функція проявляється в тому, що стійкість території залежить від швидкості її фізичного переформатування (створення інфраструктурних та промислових об'єктів, енергоефективного житла, об'єктів соціальної сфери, тощо), що є безпосередньою сферою діяльності будівельної галузі.

Емпірична ілюстрація діагностичної та регенеративної ролі будівництва добре простежується на прикладі введення житла. За офіційними даними Держстату, у 2021 році в Україні прийнято в експлуатацію 11433,8 тис. м² загальної площі житлових будівель, що становило 135,3% до попереднього року. Регіональна структура є різко асиметричною: найбільші обсяги зосереджені в Київській області (2041,7 тис. м² або 17,9% загальнодержавного обсягу), Львівській (1211,5 тис. м²; 10,6% відповідно) та Одеській (1038,9 тис. м²; 9,1%), тоді як у Луганській області зафіксовано лише 6,6 тис. м² (0,1%), у Донецькій – 48,0 тис. м² (0,4%) [5]. Такі контрасти віддзеркалюють різну інвестиційну активність і різні межі стійкості територій, а також задають різні «стартові умови» для повоєнного відновлення.

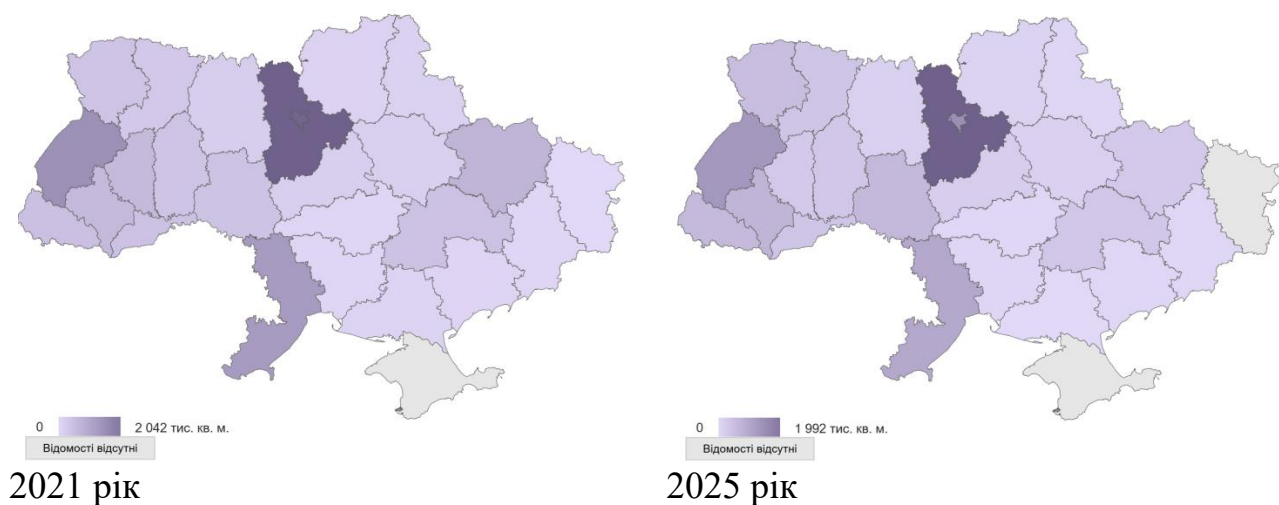

Рис. 2. Загальна площа житлових будинків, прийнятих в експлуатацію за регіонами України у 2021 та 2025 рр. [5]

З огляду, по-перше, на довоєнний стан окремих елементів соціально-економічного розвитку територій, подекуди постсоціалістичний, не сучасний і не ефективний, по-друге, на суттєві диспропорційні руйнування, які війна спричинила економікам різних регіонів України, та з урахуванням регенеративної функції будівельної галузі особливого значення набуває концепція **«Build Back Better» (BBB, Відбудувати краще, ніж було)**. Концепція вперше була використана у 2005 році у спеціальному огляді Світового банку [11], офіційне визначення терміну надав колишній президент США Білл Клінтон у грудні 2006 року, перебуваючи на посаді Спеціального

посланника ООН з питань наслідків цунамі [9]. У 2015 році концепція набула глобального визнання, ставши міжнародним стандартом та увійшовши до Сендайської рамкової програми зі зменшення ризику лих на 2015-2030 роки [6], де концепцію визначено як Пріоритет №4. Зрештою «*Build Back Better*» визнано ключовим принципом дорожньої карти сталого відновлення України [2]. В цілому концепція поєднує інженерну стійкість (міцність споруд) з адаптивною спроможністю (здатністю системи функціонувати та розвиватися після потрясінь) і полягає у використанні фази відновлення, реабілітації та реконструкції для підвищення стійкості (*resilience*) націй та громад шляхом інтеграції заходів зі зниження ризику лих у відновлення фізичної інфраструктури та соціальних систем. Іншими словами в процесі відновлення від шоківих впливів замість того, щоб копіювати докризовий стан, який виявився вразливим, концепція вимагає усувати структурні недоліки, тобто вимагає переходу від «реактивного ремонту» до «проактивного вдосконалення». У такому контексті будівництво відіграє роль головного матеріального інструмента реалізації концепції *Build Back Better*, оскільки саме через зміну будівельних стандартів, впровадження енергоефективних технологій, використання перероблених будівельних відходів, тощо відбувається фізичне втілення «кращого, ніж було». В той же час динаміка та якість відновлення інфраструктури прямо відображають здатність регіону не просто повертатися до функціонування, а генерувати вищу додану вартість та інвестиційну привабливість, і в цьому сенсі будівельна галузь стає індикатором економічної стійкості території, а отже, роль будівельного сектору в рамках ВВВ еволюціонує від сервісної функції зведення об'єктів до стратегічної функції проектування життєстійкості, де кожен відновлений елемент стає запобіжником проти майбутніх криз та фундаментом для модернізації економічного ландшафту України.

Список використаних джерел:

1. Будівництво: статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/topics/budivnytstvo?page=0>
2. Дорожня карта сталого відновлення України. 2025. URL: https://static1.squarespace.com/static/661cd9717bef6f6238d0fe01/t/686aefff43dfbc67f36d4479/1751838728448/WEB_UA_Roadmap_for_the_Sustainable_Recovery_of_Ukraine_BUBB_July2025.pdf.
3. Обсяг виконаних будівельних робіт в Україні у 2024 р. збільшився на 23,5% // Інтерфакс-Україна. 2025. 27 березня. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/1059310.html>.
4. Обсяг виконаних будівельних робіт в Україні у січні–вересні 2024 року зріс на 23,8% // Build Portal. 2024. 27 грудня. URL: <https://budport.com.ua/buildnews/30232-obsyag-vikonanih-budivelnih-robit-v-ukrajni-u-sichni-veresni-2024-roku-zris-na-238>.
5. Показники щодо початку та завершення будівництва / Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/pokaznyky-shchodo-pochatku-ta-zavershennya-budivnytstva>.
6. Сендайська рамкова програма зі зменшення ризику лих як інструмент сталого розвитку: особливості застосування у мирний та воєнний час : аналітичний звіт. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/sendajska_programa_ukr_web-1.pdf.
7. Bruneau M., Chang S.E., Eguchi R.T. et al. A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities // *Earthquake Spectra*. 2003. Vol. 19, No. 4. P. 733–752. DOI: 10.1193/1.1623497. URL:

https://www.researchgate.net/publication/241144902_A_Framework_to_Quantitatively_Assess_and_Enhance_the_Seismic_Resilience_of_Communities.

8. Hill E.W., Wial H., Wolman H. *Exploring regional economic resilience*. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/286379676_Exploring_Regional_Economic_Resilience.
9. Key propositions for building back better: a report by the United Nations Secretary-General's Special Envoy for Tsunami Recovery, William J. Clinton. URL: https://www.preventionweb.net/files/2054_VL108301.pdf.
10. Martin R. *Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks* // *Journal of Economic Geography*. 2012. Vol. 12. P. 1–32. DOI: 10.1093/jeg/lbr019. URL: https://www.researchgate.net/publication/227464875_Regional_Economic_Resilience_Hysteresis_and_Recessionary_Shocks.
11. *Rebuilding a better Aceh and Nias: preliminary stocktaking of the reconstruction effort six months after the earthquake and tsunami*. Washington: World Bank, 2005. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/295181468285599568/pdf/328930Replacement0aceh16months.pdf>.

УДК 911.373:502.131.1

Богдан Глива

glyva.bogdan@gmail.com

*Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л. Заставецька
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

ЕКОПОСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розвиток суспільства у ХХІ столітті характеризується надмірним впливом на навколишнє природне середовище, наслідком чого є глобальні екологічні кризи та катастрофи. Людство, використовуючи значну кількість технологій, які руйнують екосистеми, посилює дисбаланс між економічним зростанням та здатністю природи до самовідновлення. Результатом цього є виснаження природних ресурсів, втрата біорізноманіття та погіршення якості життя населення.

У цьому аспекті особливої актуальності набуває питання створення альтернативних моделей поселень, орієнтованих на принципи сталості та екологічної відповідальності, у яких людська діяльність інтегрована у природне середовище, а взаємини між людиною та природою перебувають у стані гармонії та рівноваги. Однією з таких моделей є екопоселення.

Екопоселення – це спільнота, що формується у сільській місцевості з метою налагодження гармонійної взаємодії між людиною та природним середовищем і забезпечення екологічно стійкого, здорового та економічно збалансованого способу життя її мешканців [1].

В основі виникнення та функціонування екопоселень лежить концепція сталого розвитку, яка з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок росту – економічної, соціальної та екологічної. Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та

відсутності расової та національної дискримінації. Сталий розвиток – це розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [2].

Важливим принципом існування екопоселень є циклічне використання обмежених матеріальних ресурсів, що включає застосування природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, мінімізацію відходів, переробку та повторне використання ресурсів, а також орієнтацію на замкнені локальні системи господарювання, виробництво екологічно безпечної продукції.

Ідея створення екопоселень передбачає впровадження нової ідеології суспільства, заснованої на екологічному мисленні населення, коли воно поєднує свою господарську діяльність із відновленням і збереженням навколишнього природного середовища [3].

У контексті розбудови сільських територій екопоселення можуть виступати каталізаторами відродження депресивних регіонів. Слід зазначити, що сільська територія – це просторово-географічне середовище проживання і виробничої діяльності населення, яке у переважній більшості займається сільськогосподарським виробництвом і організоване переважно у межах окремого сільського населеного пункту з територіальним органом управління на рівні сільської ради [2, с. 21].

Завдяки розвитку органічного землеробства та органічного виробництва, зеленого туризму та креативних індустрій екопоселення здатні стати осередками сталого господарювання та інноваційних практик.

В залежності від специфіки діяльності екопоселення можуть мати виробничу, туристичну, освітню, ремісничу, екологічну або змішану спеціалізацію. Це сприяє економічній диверсифікації та зменшенню залежності від традиційних видів сільськогосподарської діяльності та посиленню стійкості сільських громад.

Виробнича спеціалізація екопоселень передбачає виробництво екологічно безпечної продукції. Для цього мають бути сприятливі кліматичні умови, якісні ґрунти, достатні водні ресурси, низький рівень антропогенного навантаження, що в сукупності забезпечує формування сталих агроecosистем.

Туристичну спеціалізацію мають екопоселення завдяки тому, що вони надають послуги туристам, включаючи проживання в природному середовищі, рекреаційні активності, участь у традиційних практиках господарювання тощо.

Освітня спеціалізація екопоселень базується на можливостях організації неформальної та практико-орієнтованої освіти, проведення тренінгів, семінарів і майстер-класів з питань сталого розвитку, екологічної культури та органічного господарювання. Одним з прикладів є екопоселення «Зелені кручі», до складу якого входить навчально-демонстраційний пермакультурний центр. В цьому центрі проводяться пермакультурні курси, відбуваються заходи просвітницького змісту [1].

Реміснича спеціалізація екопоселень пов'язана з відродженням традиційних народних промислів, виготовленням екологічно чистих виробів ручної роботи та розвитком локального крафтового виробництва, що сприяє збереженню місцевої культурної спадщини.

Екологічна спеціалізація передбачає реалізацією природоохоронних ініціатив в екопоселенні, впровадження ресурсозберігаючих технологій, відновлення деградованих земель та формування екологічно збалансованих локальних екосистем. Це сприяє зниженню антропогенного навантаження на довкілля та забезпечує більш стійкий розвиток сільських територій.

Окремо слід виокремити принцип соціальної згуртованості екопоселень, що базується на активній участі громади у прийнятті рішень, розвитку горизонтальних зв'язків між мешканцями та формуванні їх спільних цінностей. Це сприяє створенню стійких локальних спільнот, здатних ефективно реагувати на виклики соціально-економічного та екологічного характеру. Своєю чергою, це зміцнює людський капітал сільських громад, створює передумови для більш збалансованого та стійкого територіального розвитку.

Отже, екопоселення в контексті розвитку сільських територій є перспективною моделлю організації життєдіяльності, що поєднує економічні, соціальні та екологічні засади сталого розвитку. Екопоселення також можуть розглядатися як один із інструментів розбудови сільських територій, що забезпечує їх стійкий та комплексний розвиток у сучасних умовах, зокрема через активізацію економічної діяльності, формування екологічно свідомого способу життя населення, соціальну відповідальність та згуртованість громади.

Список використаних джерел:

1. Екопоселення «Зелені Кручі» [Електронний ресурс]. – URL: <https://zelenikruchi.in.ua/index.php/uk/ecovillage-uk-ua> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Корінець Р. Сільський розвиток. Посібник для фахівців з аграрного та сільського розвитку територіальних громад. Київ, 2023. 157 с.
3. Писаренко П.В., Самойлік М.С., Диченко О.Ю., Ноженко Ю.М., Рубан Ю.В. Методичні засади впровадження еко-інновацій у контексті сталого розвитку сільських територій. Вісник Полтавської державної аграрної академії. № 4. 2020. С. 135–141.

УДК 911.3:004.738.5:621.395(477.83)

Тетяна Гоц

gotstania5@gmail.com

Науковий керівник — канд. геогр. наук, доц. Л. Маковецька
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

ТЕХНІЧНІ ТА ГЕОГРАФІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ РОЗВИТКУ ШИРОКОСМУГОВОГО ІНТЕРНЕТУ В ГІРСЬКИХ РАЙОНАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Широкосмуговий доступ до інтернету є одним із ключових показників соціально-економічного розвитку територій і необхідною умовою надання якісних цифрових послуг населенню. Попри те що Львівська область стабільно входить до лідерів цифрової трансформації в Україні — у 2024 році вона посіла перше місце з індексом 0,850 бала за методологією Міністерства цифрової трансформації [1] — рівень цифрового охоплення помітно диференційований у

межах самої області. Гірські райони Львівщини — частини Самбірського та Стрийського — залишаються зонами стійкого відставання у забезпеченні якісним інтернет-зв'язком. З'ясування природи цього відставання є важливим як для географічної науки, так і для практики регіонального розвитку [3].

Зовнішні Карпати у межах Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей мають хребти з висотами 800–1000 м, складені крейдовими й палеогеновими гірськими породами [1]. Гірський рельєф зумовлює малу щільність населення: рівень урбанізації у Самбірському районі є одним із найнижчих в області — менше 25% [7].

Рельєф є визначальним чинником, що ускладнює будівництво телекомунікаційної інфраструктури. Прокладання оптоволоконного кабелю в гірській місцевості потребує спеціалізованої техніки для подолання скелястих порід і крутосхилів, а дисперсна мережа малих сіл означає вкрай малу абонентську базу на одиницю довжини кабелю. Внаслідок цього собівартість підключення різко зростає порівняно з рівнинними районами — явище, яке дослідники позначають як ефект «малої щільності» [10].

Кліматичні ризики додатково обтяжують ситуацію. Повітряне розвішування кабелю на опорах — основна альтернатива підземному монтажу у важкодоступних районах — вразливе до буревіїв, льодових нальотів та снігонавантажень, характерних для карпатського клімату. Усунення пошкоджень у горах, де дороги сезонно непрохідні, потребує значних витрат часу і ресурсів, що погіршує економічні показники провайдерів [9].

Технологія FTTx (оптоволокло до будинку/квартири) є найефективнішим рішенням для ширококутового інтернету, проте її розгортання в гірських умовах зіштовхується з комплексом специфічних проблем. По-перше, значна довжина ліній між вузловими точками мережі потребує встановлення підсилювальних вузлів, що суттєво збільшують капітальні та операційні витрати. По-друге, електропостачання базових станцій у гірських селах є ненадійним, адже відключення електроенергії під час стихійних явищ можуть виводити з ладу цілі сегменти мережі. По-третє, нестача кваліфікованого технічного персоналу у віддалених районах подовжує час відновлення зв'язку після аварій [9].

Мобільний інтернет 4G/LTE є частковою альтернативою для гірських районів. Стандарт LTE900 забезпечує ширше радіусне покриття, ніж LTE1800 чи LTE2600, завдяки кращому поширенню сигналу. У вересні 2020 р. компанія «Київстар» розширила 4G-покриття Стрийського та Самбірського районів через модернізацію 14 базових станцій на частоті LTE900, підключивши понад 39 тис. мешканців Львівської області до швидкісної мережі [8]. Однак гірський рельєф ускладнює поширення радіосигналу через ефект затінення хребтами, де глибокі гірські долини залишаються «мертвими зонами». Проблема недостатнього цифрового покриття Стрийського та Самбірського районів фіксувалась ще у 2017 р. у звітності Львівської філії Концерну РРТ [2].

Мала щільність і низька платоспроможність населення обмежують дохідний потенціал приватних операторів. Вартість підключення у віддалених пунктах може перевищувати середньоринкову більш ніж на 150%, а сільська місцевість загалом по Україні станом на кінець 2023 р. мала лише 2,12 млн із

8,06 млн ліній фіксованого доступу — близько 26% ринку [6].

Зважаючи на виявлені чинники, вирішення проблеми не може бути виключно ринковим. Необхідний комплексний підхід, що поєднує кілька напрямів. Перший — пріоритизація мобільного 4G/5G-покриття через LTE900 у районах, де прокладання оптоволокна є нерентабельним; цей напрям вже частково реалізується операторами, і його потрібно розширювати. Другий — застосування супутникового інтернету на основі LEO-супутників як рішення для найвіддаленіших поселень із нульовою альтернативою наземних мереж. Третій — державне субсидіювання та грантове фінансування прокладання оптоволоконних ліній до гірських громад у рамках загальнодержавних програм цифровізації та доступу до інфраструктури. Четвертий — спільне використання існуючої інфраструктури (опори, траншеї, кабельні канали) різними операторами для зниження одиничних витрат [9;10].

Гірські райони Львівщини зазнають структурних обмежень у розвитку широкопasmового інтернету. Ці обмеження мають як географічну природу, так і технічну. Ринкові механізми самостійно не здатні подолати цю нерівність через відсутність комерційної рентабельності. Подолання цифрового відставання гірських громад вимагає цілеспрямованої державної політики з чіткими просторовими пріоритетами та поєднанням різних технологічних рішень залежно від конкретних умов місцевості.

Список використаних джерел:

1. Кагало О.О. Карпати (Карпатські гори). Енциклопедія Сучасної України, Том 12. URL: <https://esu.com.ua/article-9920>
2. Львівська область. Ефірне телебачення та радіомовлення в Україні. URL: <https://ukrtvr.org/regions/13>
3. Львівська область. Ucluster. URL: <https://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/lvivska-oblast/>
4. Понад 5,5 мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований інтернет. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/>
5. Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2024 рік. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/regions/rezultati-tsifrovoi-transformatsii-v-regionakh-ukraini-za-2024-rik>
6. Річний звіт НКЕК за 2023 рік. Офіційний вебсайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку (НКЕК) | Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку. URL: <https://nkek.gov.ua/pro-nkek/zvity-nkek/richnyi-zvit-za-2023-rik>
7. Розміщення населення Львівської області. Демогеографічне районування. Географія. URL: https://geoknigi.com/book_view.php?id=42
8. 4G від Київстар розширює географію покриття на Львівщині. Львівський портал | Новини Львова. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2020/09/10/4g-vid-kyivstar-rozshyriuie-heohrafiuu-pokryttia-na-lvivshchyni>
9. Bridging the digital divide: navigating the challenges of rural broadband deployment. APCO International. URL: <https://www.apcointl.org/psc/bridging-the-digital-divide-navigating-the-challenges-of-rural-broadband-deployment/>
10. Rural fibre expansion: overcoming geographic challenges | network X. Network X Vienna 2026 - Oct 13-15 – Register your interest. URL: <https://networkxevent.com/rural-fibre-expansion-overcoming-geographic-challenges/>

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ ЯК ФАКТОР РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Грошові перекази мігрантів є одним із найбільш стійких зовнішніх фінансових потоків: попри повномасштабне вторгнення Росії, вони скоротилися значно менше, ніж прямі іноземні інвестиції чи експортні надходження, і водночас пережили суттєві структурні зміни, що впливають на регіональний розвиток України. Водночас питання про те, чи є перекази реальним драйвером регіонального розвитку чи лише засобом підтримки споживання, залишається відкритим і потребує диференційованого аналізу.

За даними Національного банку України (НБУ), протягом 2008-2025 років обсяг надходжень з-за кордону збільшився з 6177 млн. до 7881 млн. дол., досягнувши рекордного рівня в 2021 році – 14019 млн. дол. (рис. 1).

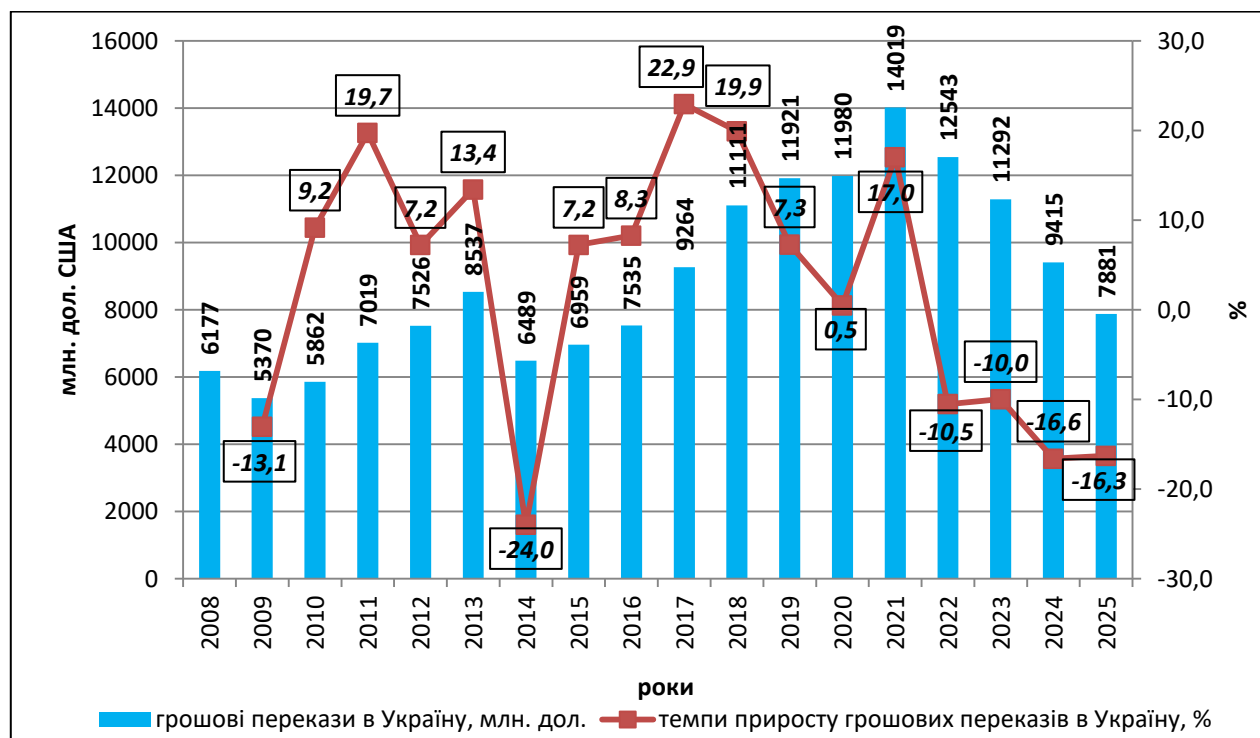

Рис. 1. Динаміка грошових переказів в Україну та темпів їх приросту в 2008-2025 роках (побудовано авторами за [2])

Макроекономічне значення грошових переказів для України визначається не лише їх абсолютними обсягами, а й характером співвідношення з ВВП країни (рис. 2). Аналіз даних за 2008-2025 роки виявляє стійку обернену залежність між динамікою ВВП у доларовому вимірі та часткою грошових переказів у ньому. В роки економічних потрясінь – 2009 році (скорочення ВВП

зі 180 млрд. до 117,2 млрд. дол.), 2014-2015 роках (зі 183,3 млрд. до 90,6 млрд. дол.) та 2022 році (зі 199,8 млрд. до 162,0 млрд. дол.) – частка переказів різко зростала, тоді як у роки економічного зростання – поступово знижувалася. Це підтверджує контрциклічний, стабілізуючий характер грошових переказів: вони зростають відносно розміру економіки саме тоді, коли остання найбільше потребує зовнішніх фінансових надходжень.

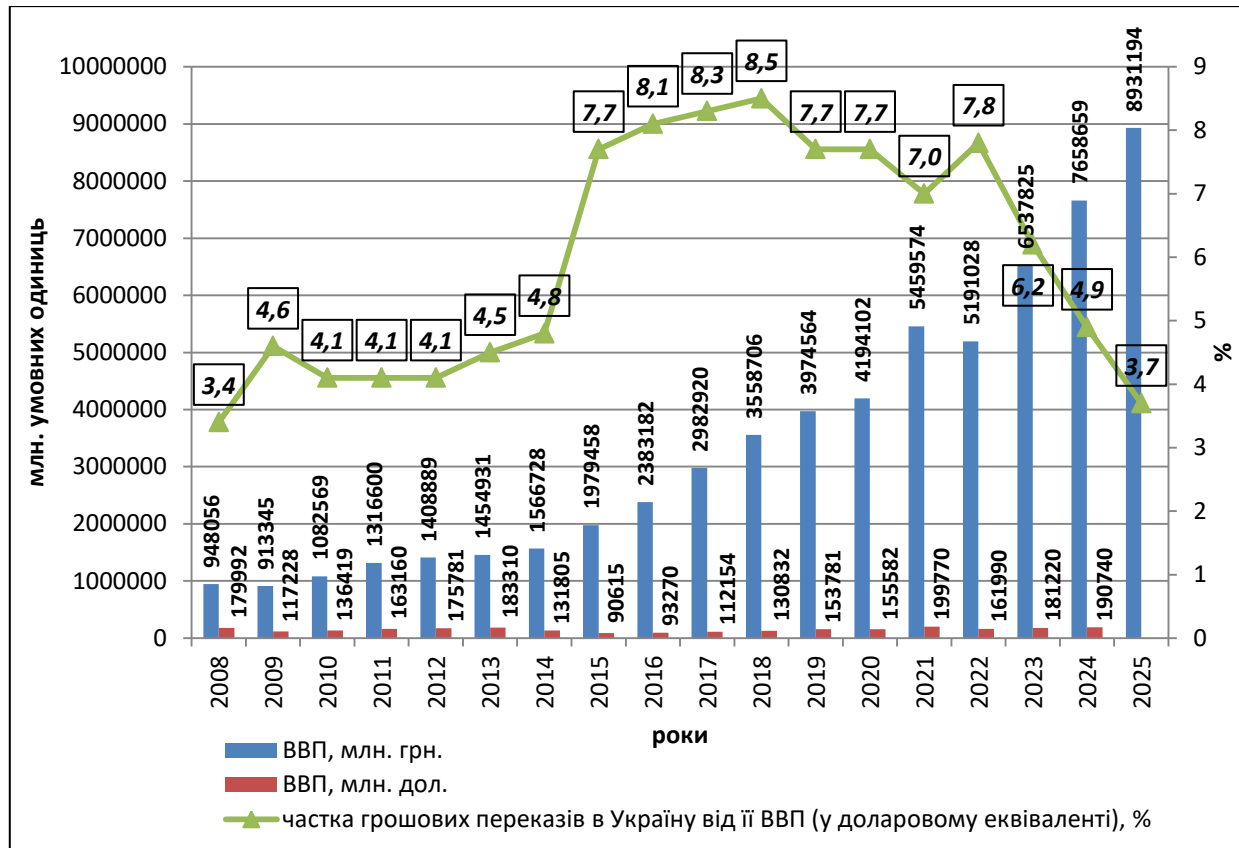

Рис. 2. Динаміка ВВП України та частки грошових переказів в ньому, 2008-2025 роки (побудовано авторами за [1-2])

Водночас аналіз виявляє принципово важливий структурний зсув, що стався у 2014-2015 роках: частка грошових переказів у ВВП стрибнула з 4,8 % до 7,7 % і протягом наступних восьми років уже не поверталася до довоєнного рівня 3-5 %, стабілізувавшись на новому рівноважному рівні 6-9 %. Це свідчить про якісну зміну залежності української економіки від зовнішніх міграційних трансфертів – не кон'юнктуру, а структурну. Проте дані 2024-2025 років ставлять під сумнів стійкість цього нового рівноважного рівня: частка послідовно знижується – 4,9 % у 2024 році і 3,7 % у 2025 році (рис. 2), попри безпрецедентне збільшення кількості українців за кордоном після лютого 2022 року. Більшість вимушених мігрантів на початковому етапі не мала змоги надсилати кошти, перебуваючи у процесі адаптації. Серед інших причин такого скорочення слід назвати поступове об'єднання сімей за кордоном та відповідне зменшення потреби у підтримці домогосподарств, що залишилися в Україні; звуження кола отримувачів через окупацію частини території України; часткове відновлення ВВП у доларовому вимірі [3]. Відкритим залишається питання, чи

є це поверненням до структурної норми, чи лише тимчасовою тенденцією, що може змінитися у разі нової економічної дестабілізації або масштабного повернення мігрантів.

Показово, що в гривневому вимірі ВВП зростав практично безперервно протягом усього досліджуваного періоду (з 948 млрд. до 8931 млрд. грн.), тоді як доларовий ВВП демонстрував різкі коливання (рис. 3), що саме по собі є свідченням глибоких знецінень гривні у кризові роки і пояснює механізм зростання відносної частки переказів: при збереженні або незначному скороченні абсолютних обсягів переказів у доларах знаменник різко падає, що автоматично збільшує частку.

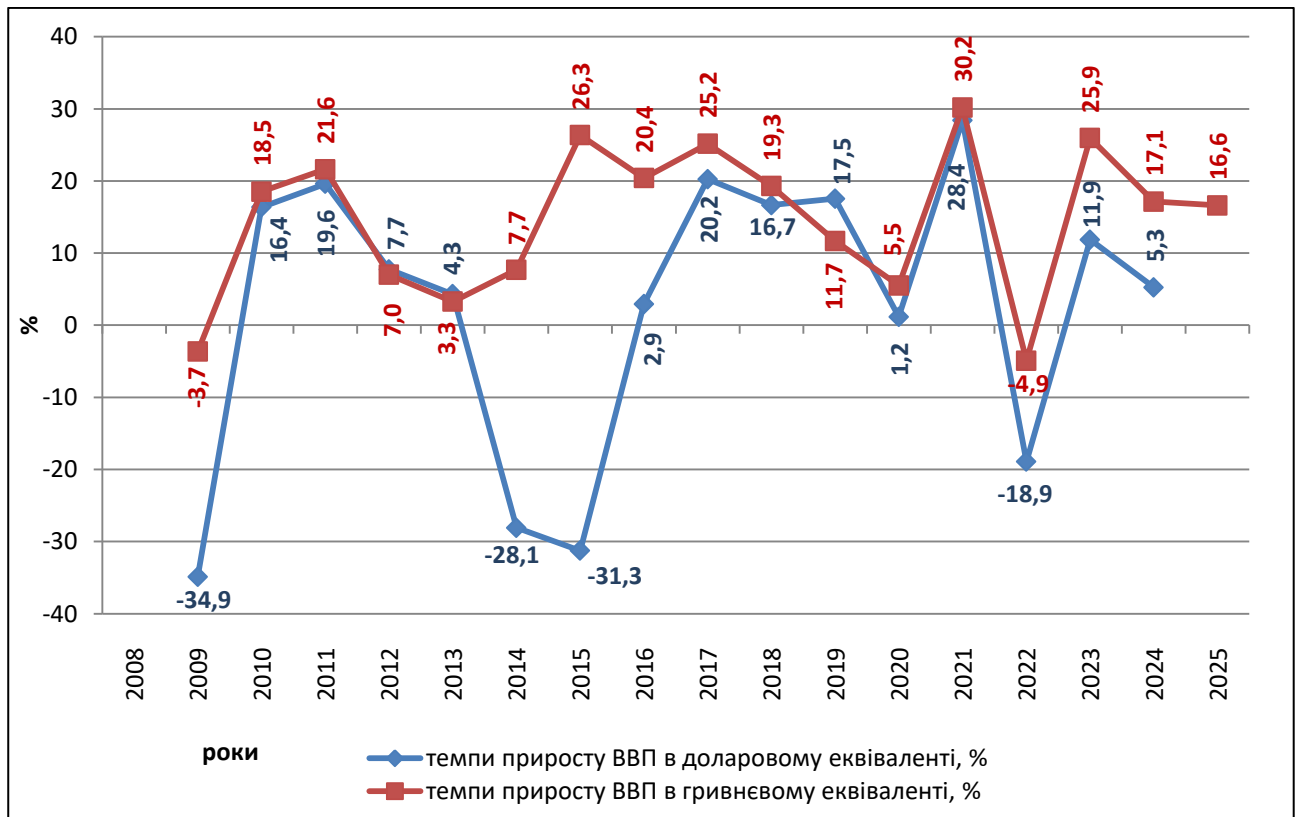

**Рис. 3. Динаміка темпів приросту ВВП України в 2008-2025 роках
(побудовано авторами за [1])**

Макроекономічний ефект грошових переказів є значним. За результатами економетричного моделювання, збільшення обсягу переказів на 1 млрд. дол. асоціюється зі зростанням ВВП на 12,98 млрд. дол. – коефіцієнт впливу суттєво вищий, ніж для прямих іноземних інвестицій (+0,79 млрд. дол. ВВП на 1 млрд. вкладень) [4]. За оцінками дослідників, грошові перекази нівелюють близько шостої частини наявної територіальної диференціації доходів населення України [6], виконуючи функцію міжрегіонального перерозподілу. Перекази становлять майже 50 % бюджету домогосподарств з довгостроковими трудовими мігрантами і близько 60 % – з короткостроковими, будучи для таких сімей основним джерелом доходу [5].

Однак структура використання переказів принципово обмежує їх роль як драйвера регіонального розвитку. За даними дослідження MOM «Міграція як

чинник розвитку в Україні», попри те що самі мігранти планують спрямувати лише 39 % переказів на споживання, фактичний бюджет домогосподарств свідчить, що споживання становить близько 80 % отриманих переказів; при цьому 94 % інвестиційної складової орієнтовано на купівлю або ремонт нерухомості, і лише 1 % загального обсягу – на продуктивні інвестиції в бізнес [5]. Це формує так звану «пастку переказів»: регіони з найвищим рівнем міграційної активності отримують значні фінансові надходження, які підтримують споживчий попит і локальні ринки нерухомості, але не генерують нових робочих місць і не диверсифікують економічну базу. Парадоксально, але саме висока залежність від переказів може відтворювати умови, що стимулюють подальшу міграцію: відсутність продуктивних інвестицій консервує структурну слабкість місцевих ринків праці.

Регіональна статистика переказів в Україні є фрагментарною – НБУ публікує лише загальнонаціональні дані, а неформальні канали грошових переказів не піддаються регіональному відстеженню. Тим не менш, на основі непрямих даних можна умовно виокремити п'ять якісно відмінних типів регіонів за характером зв'язку з переказами та їх роллю у регіональному розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Типологія регіонів України за роллю грошових переказів у регіональному розвитку (складено авторами за [2; 3; 5; 6; 7; 8])

Тип регіонів	Регіони України	Міграційний профіль після 2022 року	Характер грошових переказів	Роль переказів у регіональному розвитку	Пріоритети та інструменти регіональної політики
Традиційні трудові регіони Заходу	Львівська (2,5 % / 152 тис.)*, Закарпатська (0,9 % / 62 тис.), Івано-Франківська (1,3 % / 93 тис.), Чернівецька (1,4 % / 50 тис.), Тернопільська (0,7 % / 67 тис.), Волинська (0,8 % / 40 тис.), Рівненська (1,6 % / 50 тис.)*	Висока довоєнна трудова міграція в ЄС; мінімальна частка зовнішніх біженців після 2022 року; незначна кількість ВПО (40-152 тис.); розвинені міграційні мережі	Трудові перекази; відносно диверсифіковане використання; вища частка інвестиційного компонента порівняно з іншими типами	Стабілізуюча + потенційно розвивальна; є інституційна база для інвестиційних програм	Matching grants; підтримка підприємництва повернених; зниження транзакційних витрат; діаспорні інвестиційні програми
Регіони-реципієнти ВПО без активних бойових дій	Київ (20,3 % / 348 тис.), Київська (3,7 % / 324 тис.), Полтавська (1,9 % / 168 тис.), Вінницька (1,3 % / 122 тис.), Одеська (6,6 % / 221 тис.)	Помірна частка зовнішніх біженців; великі потоки ВПО; довоєнна трудова міграція незначна; відносно стабільна безпекова ситуація	Переважно страхові перекази від родичів за кордоном або з інших регіонів; нестабільні потоки; споживча орієнтація	Стабілізуюча, без вираженого розвивального ефекту; підтримує споживчий попит і соціальну стабільність	Збереження каналів підтримки; зниження вартості переказів; соціальна інфраструктура для ВПО

Прифронтові та частково окуповані регіони	Харківська (11,9 % / 415 тис., 53 % – внутрішньо-обласні), Дніпропетровська (9,6 % / 557 тис. – 44 %), Запорізька (7,5 % / 230 тис. – 48 %), Херсонська (6,3 % / нд), Миколаївська (1,8 % / 139 тис.), Сумська (2,1 % / 98 тис. – 35 %), Чернігівська (1,4 % / 65 тис.)	Одночасно – донори зовнішніх біженців і реципієнти ВПО; переважно внутрішньо-обласне переміщення; часткова окупація або постійні обстріли; ринки праці функціонують частково	Страхові і нестабільні; ускладнені безпековим фактором; частина отримувачів евакуювалася або переміщена всередині регіону	Обмежена і нестійка; визначається передусім безпековою ситуацією	Відновлення інфраструктури як передумова; підтримка каналів переказів; програми зайнятості для ВПО
Переважно або повністю окуповані регіони	Донецька (9,1 % / нд), Луганська (3,7 % / нд)	Висока частка зовнішніх біженців; переважна частина або вся територія під окупацією; отримувачі переказів або виїхали, або залишаються на окупованих територіях; офіційна статистика вкрай неповна	Фактично відсутні або мінімальні; офіційні канали переказів зруйновані; можливі неформальні канали через треті країни	Фактично виключені з каналу переказів; поглиблюється регіональна поляризація відносно решти України	Безпека і деокупація – абсолютні передумови; відновлення фінансової інфраструктури після звільнення
Регіони з мінімальною міграційною активністю	Житомирська (1,1 % / 74 тис.), Хмельницька (0,9 % / 80 тис.), Черкаська (0,7 % / 128 тис.), Кіровоградська (0,8 % / 84 тис.)	Мінімальна частка зовнішніх біженців (0,7-1,1 %); помірна кількість ВПО; відсутність спільного кордону з Росією; незначна довоєнна трудова міграція; пасивні реципієнти внутрішнього переміщення	Незначні за обсягом; переважно страхові; канали слабо розвинені; вплив на місцеву економіку мінімальний	Практично відсутня; перекази не формують помітного економічного ефекту на регіональному рівні	Розвиток альтернативних джерел регіонального розвитку; базова підтримка каналів зв'язку з мігрантами

* у дужках – частка регіону у загальній кількості українських біженців за кордоном [8] / кількість ВПО [7]
нд – немає даних

Міжнародний досвід підтверджує реалістичність запропонованих інструментів регіональної політики. Програми matching grants («два до одного» або «три до одного»), реалізовані в Мексиці (3×1 para Migrantes) та Молдові (PARE 1+1), демонструють ефективність перетворення приватних грошових переказів на ресурс розвитку громад; MOM прямо рекомендує розглянути впровадження аналогічного механізму в Україні [5].

Таким чином, грошові перекази українських мігрантів є диференційованим просторовим явищем: вони відтворюють наявні регіональні відмінності в міграційній активності та поглиблюють їх у повоєнному контексті. Перетворення переказів на реальний драйвер регіонального розвитку потребує переходу від пасивної реєстрації фінансових потоків до активної диференційованої регіональної політики, здатної мобілізувати міграційний капітал – фінансовий, людський і соціальний – відповідно до специфіки кожного з п'яти виділених типів регіонів.

Список використаних джерел:

1. Валовий внутрішній продукт. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2025/>
2. Грошові перекази в Україну. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf
3. Майданік І.П. Грошові перекази в Україні впродовж повномасштабної війни. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 53 (3). С. 18-32. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.018>
4. Мартищенко Б. Приватні грошові перекази з-за кордону: тенденції та вплив на валовий внутрішній продукт України. Демографія та соціальна економіка. 2025. № 2 (60). С. 90-109. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2025.02.090>
5. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. Київ, 2016. 116 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/mom_migraciya_yak_chynnyk_r_ozvytku_v_ukrayini.pdf
6. Позняк О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 27 (2). С. 169-182. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2016.02.169>
7. Тимчасовий дім. У яких регіонах України найбільше внутрішніх переселенців і як зросла їх кількість у Києві. NV. 18 листопада 2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-standom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html>
8. Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/>

УДК 911.3

Павло Кобилін

kobilin333@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА З ПОЗИЦІЙ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільське господарство відіграє важливу роль в розвитку суспільства, забезпечуючи продовольчі потреби населення та впливаючи на рівень соціально-економічного розвитку територій. Враховуючи важливість сільськогосподарської галузі, питання ролі, функцій сільського господарства досліджується багатьма науками про суспільство, природу тощо. Суспільна

географія як комплексна та міждисциплінарна наука досліджує цю об'єктну галузь з позицій своєї предметної області, враховуючи перетинання в ній багатьох економічних, екологічних, соціальних, демографічних особливостей, які вивчаються багатьма іншими науками.

Серед досліджень суспільних географів, присвячених сільському господарству, виділяються різні аспекти, зокрема визначення передумов та факторів розвитку сільського господарства, характеристика його галузевої, функціональної, організаційно-управлінської та територіальної структури, просторово-часовий аналіз розвитку сільського господарства / аграрної сфери / фермерства, класифікацію (типізацію) адміністративно територіальних одиниць за рівнем їх розвитку, виявлення спеціалізації, проблем та перспектив розвитку сільського господарства / аграрної сфери / фермерства країни / регіону [2, 4, 5, 7, 6, 8 та ін.]

Автор розглядає сільське господарство як функціональну складову соціогеосистем різного ієрархічного рівня, що функціонує у просторі та часі та має на меті задоволення потреб населення у продовольстві та підприємств легкої промисловості у сировині [3, 10]. Сільське господарство як важлива галузь економіки виконує багато функцій, серед яких нами було виділено продовольчу, сировинну, економічну, соціальну, екологічну, територіальну, менталітето-формуючу, культурологічну, інформаційну, відновлювальну функції [10]. Серед функцій сільського господарства важливу роль відіграє соціальна функція.

Розглядаючи питання соціальної функції сільського господарства, слід зазначити, що в науковій літературі зустрічаються поняття «соціального сільського господарства», під яким розуміється сукупність видів діяльності, які використовують ресурси рослинництва та тваринництва, присутність невеликих груп (сімейних, несімейних), що працюють на фермах, для сприяння терапевтичним заходам, реабілітації, соціальної та трудової інтеграції, відпочинку та корисних послуг для повсякденного життя та освіти [9]. Також існує поняття «соціальна ферма», що є сільськогосподарським підприємством, яке пропонує культурні, освітні, доглядові, навчальні, соціальні та трудові послуги для соціально вразливих груп населення (осіб з обмеженими можливостями, людей похилого віку, дітей) або з неблагополучних районів [12]. Також соціальні ферми здійснюють соціальний туризм (проживання на фермі, харчування, екскурсії тощо) [11]. Тобто вони поєднують сільськогосподарську діяльність з наданням соціальних послуг [1].

Соціальна функція сільського господарства проявляється через забезпечення зайнятості населення, підтримку рівня життя населення, збереження сільського способу життя і розвиток громад, розвиток соціальної інфраструктури, формування людського капіталу. Вивчення цих аспектів дозволить глибше зрозуміти роль сільського господарства у підтримці соціальної стабільності та сприянні стійкому розвитку.

Забезпечення зайнятості населення. В цілому, населення є трудовими ресурсами, а сільськогосподарські підприємства створюють робочі місця у сільській місцевості, включаючи формальну зайнятість (робота на сільськогосподарських підприємствах), а також самозайнятість (фермерство,

особисті селянські господарства). Відповідно, розвиток сільського господарства сприяє скороченню безробіття у країні, регіоні, громаді тощо.

Підтримка рівня життя. Зайнятість населення у сільському господарстві сприяє підвищенню рівня доходів громадян, відповідно, зниженню бідності, стимулюванню купівельної спроможності населення. Сільське господарство створює основу для підвищення добробуту, соціальної стабільності, людського розвитку.

Збереження сільського способу життя і розвиток громад. Сільське господарство стимулює розвиток сільських поселень, підтримку розвитку громад, соціальних зв'язків, кооперації (наприклад, створення фермерських об'єднань). Високий рівень розвитку сільського господарства впливає також на демографічну структуру, зокрема запобігаючи депопуляції населення у селах, зниження міграцій населення з сіл до міст.

Розвиток соціальної інфраструктури. Високий рівень розвитку сільського господарства сприяє розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Зокрема, мова йдеться про розвиток освіти, медицини, культури, транспорту, побутового обслуговування, покращення житлових умов та житлово-комунальної інфраструктури. Сільськогосподарські підприємства здійснюють фінансування закладів соціальної інфраструктури та їх підтримку.

Формування людського капіталу. Сільське господарство сприяє формуванню людського капіталу через освіту та професійну підготовку кадрів, передачу навичок і знань наступним поколінням, розвитку соціальної відповідальності, соціалізації особистості. Фактично, сільське господарство формує людський потенціал сільських територій.

Таким чином, розглядаючи соціальну роль сільського господарства через дослідження його функцій, зокрема соціальної функції, у наших подальших дослідженнях буде здійснюватися аналіз виявлення соціальних факторів, що впливають на рівень розвитку сільського господарства у світі та Україні, моделювання споживання сільськогосподарської продукції населенням, розуміння сільського господарства в аспекті концепції сталого розвитку, розробки сценаріїв, прогнозів та управління розвитком сільського господарства в Україні.

Таким чином, соціальна функція сільського господарства є однією з важливих, що проявляється у забезпеченні зайнятості населення, зростанні його добробуту, підтримці розвитку сільських територій, соціальної інфраструктури та формування людського капіталу. Дослідження соціальної функції сільського господарства дозволяє глибше розкрити його роль як ключового сектора соціального-економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк, М., Шпикуляк, О., & Баланюк, І. (2024). Роль соціального фермерства в інтеграції сільського господарства до міжнародного економічного простору: управлінський аспект. *Підприємництво та інновації*, (33), 20-25. <https://doi.org/10.32782/2415-3583/33.3>
2. Заячук М.Д. Формування та геопросторова організація фермерства України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.02. – Чернівці, 2015. – 210 с. – Режим доступу:

http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/f27/zayachuk%20_dis.pdf

3. Кобилін П.О. Сільське господарство як функціональна складова соціогеосистеми. // *Регіон–2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2025 р.)* / за заг. ред. Л.М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. – С. 44-47.
4. Кравець Т.М. Суспільно-географічні аспекти трансформації аграрної сфери Львівської області: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. – Львів, 2013. – 225 с.
5. Марущинець А.В. Трансформація аграрної сфери та соціально-економічний розвиток Київського Придніпров'я: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. – Київ, 2016. – 196 с. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Maruschynets_Andrii/Transformatsiia_ahrarynoi_sfery_ta_sotsialno-ekonomichnyi_rozvytok_Kyivskoho_Prydniprovia.pdf
6. Саркісов А.Ю. Трансформація територіальної організації АПК Херсонського регіону в сучасних умовах: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. – Одеса, 2011. – 222 с.
7. Сосницька Я.С. Сучасні трансформаційні процеси сільськогосподарського виробництва (на прикладі Волинської області): дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. – Луцьк, 2016. – 210 с.
8. Сухий П.О. Формування та розвиток агропродовольчого комплексу західноєвропейського регіону: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.02. – Київ, 2009. – 40 с.
9. Bock, B.B. (2016), Rural Marginalisation and the Role of Social Innovation; A Turn Towards Nexogenous Development and Rural Reconnection. *Sociologia Ruralis*, 56: 552-573. <https://doi.org/10.1111/soru.12119>
10. Kobylin P. Human-geographical features of the agricultural research in the aspect of the EU nature restoration regulation / P. Kobylin, L. Niemets // *Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць*. – X.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – Вип. 39. – С. 38-51. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-03>
11. Lanfranchi, M., Giannetto C., Abbate T., Dimitrova V. (2015). Agriculture and the social farm: expression of the multifunctional model of agriculture as a solution to the economic crisis in rural areas. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 21, 711–718. <https://www.agrojournal.org/21/04-01.pdf>
12. Sgroi, F. Social agriculture is a strategy to prevent the phenomenon of abandonment in mountain areas and areas at risk of desertification // *Journal of Agriculture and Food Research*. 2022. Volume 10, 100454, <https://doi.org/10.1016/j.jafr.2022.100454>

УДК 911.3

Сергій Колосов

serhii.kolosov@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку світової економіки експортний потенціал країни є одним із ключових показників її конкурентоспроможності та інтеграції у глобальні ринки. Зростання обсягів експорту сприяє зміцненню національної економіки, підвищенню валютних надходжень і розвитку стратегічних галузей.

Експортний потенціал має забезпечувати стабільну та довгострокову присутність країни, регіону чи окремої галузі на зовнішніх ринках, тому його слід розглядати як складну багатокomпонентну систему, що включає різні

взаємопов'язані елементи. Ж.В. Гарбар акцентує увагу на стратегічній складовій експортного потенціалу, оскільки саме вона відіграє ключову роль і визначає напрям його розвитку залежно від обраної державою експортної стратегії на міжнародних ринках [1]. До структури експортного потенціалу належать виробничий, інноваційний, управлінський, маркетинговий і логістичний компоненти, які орієнтовані на здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Їх ефективне функціонування забезпечується відповідними ресурсами підприємств – кадровими, матеріально-технічними, фінансовими, інформаційними та технологічними (рис. 1). Складові експортного потенціалу перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодії, утворюючи єдину систему, в якій кожен елемент впливає на інші. У підсумку саме така взаємозалежність визначає рівень ефективності реалізації експортного потенціалу країни. Зокрема, базові ресурси виступають матеріальною основою експортного виробництва і є внутрішнім чинником його формування. Водночас такі складові, як кадрово-трудова потенціал та рівень освіти населення, мають внутрішнє походження, адже формуються всередині країни і не можуть бути безпосередньо придбані на ринку (рис. 1).

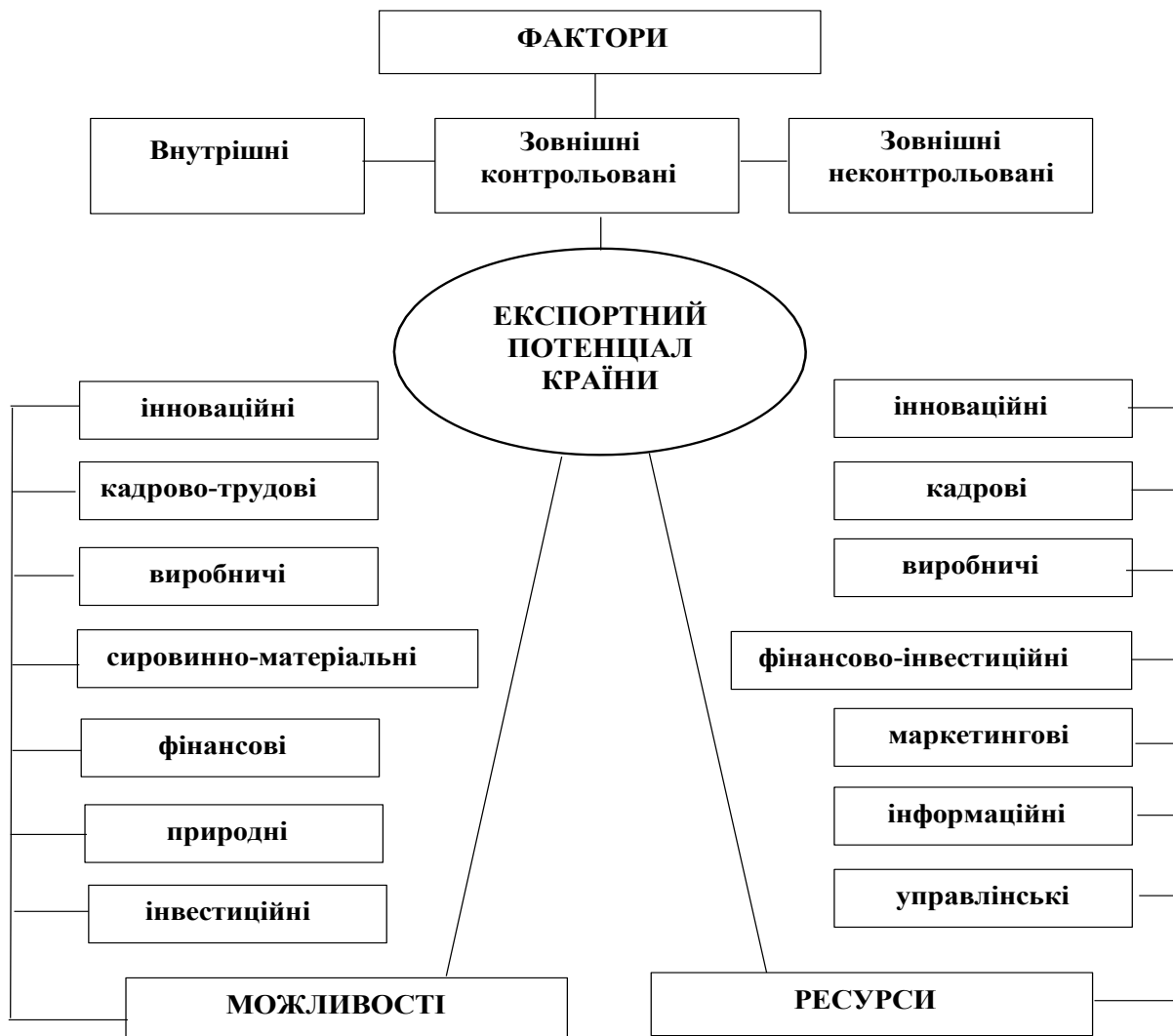

Рис. 1. Складові формування експортного потенціалу країни [1]

Подібної точки зору дотримується і О.Г. Мельник, яка розглядає складові експортного потенціалу як взаємопов'язану систему, що функціонує за принципом сполучених судин із наявністю зворотного зв'язку. Аналізуються складові економічного потенціалу з двох підходів: з одного боку – як споживчий потенціал, який спрямований на реалізацію цілей експортної діяльності, а з іншого – як відтворювальний потенціал, що забезпечує підтримання та підвищення міжнародної конкурентоспроможності (рис. 2).

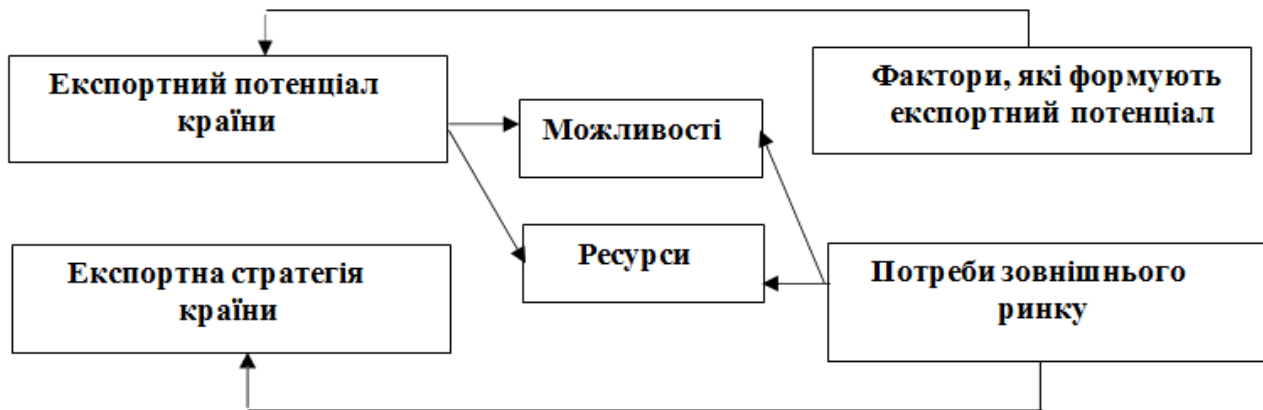

Рис. 2. Взаємозв'язок складових експортного потенціалу країни [3]

Д.С. Файвішенко додає до цієї системи ще й поточні виклики, які стоять перед експортним потенціалом країни [6]. Звідси можемо визначити фактори, що впливають на експортний потенціал країни, їх поділяють на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх чинників належать такі, як рівень глобальної конкуренції, тенденції розвитку світової економіки, позиції країни у міжнародній торгівлі, а також загальний рівень її економічного розвитку й ступінь використання науково-технічних досягнень. Ці фактори формуються поза межами національної економіки та відображають загальні закономірності функціонування світового ринку. Внутрішні чинники, своєю чергою, пов'язані з особливостями самої країни. До них відносять її економіко-географічне положення, наявний ресурсний потенціал, масштаби внутрішнього ринку та рівень розвитку його інфраструктури, а також прозорість умов участі у міжнародних економічних відносинах [6].

І.Ю. Чернявський також пропонує класифікувати фактори впливу на експортний потенціал за ступенем можливості їх регулювання, виокремлюючи контрольовані та неконтрольовані. До контрольованих він відносить ті чинники, на які суб'єкти господарювання можуть безпосередньо впливати, зокрема споживачів, конкурентів, постачальників, посередників і різні контактні аудиторії. Неконтрольовані фактори охоплюють макросередовище, на яке вплив обмежений або відсутній. Сюди належать економічні, соціокультурні, політико-правові, технологічні та природно-географічні чинники [7].

Слід зазначити, що як внутрішні, так і зовнішні чинники впливу на експортний потенціал можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Л. Лиськова, досліджуючи експортний потенціал України в контексті

регіональної торговельної взаємодії з ЄС, особливу увагу приділяє саме внутрішнім факторам. Вона підкреслює, що суттєвими проблемами є недосконалість національного законодавства у сфері регулювання та розвитку експортної діяльності порівняно з міжнародними стандартами, а також низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної промислової продукції. Крім того, негативний вплив мають складний фінансовий стан більшості підприємств переробної промисловості та конверсійних виробництв, недостатній розвиток систем сертифікації та контролю якості продукції, особливо в умовах посилення вимог до безпеки, екологічності та споживчих характеристик товарів на ринках розвинених країн. Також серед стримуючих факторів виділяється брак необхідних знань і практичного досвіду у сфері зовнішньоекономічної діяльності у багатьох українських підприємств, а також недостатня узгодженість їх дій на міжнародних ринках [2].

До ключових зовнішніх чинників, які гальмують розвиток експортної діяльності, належать нестабільність світового економічного середовища, значна конкуренція на міжнародних ринках, наявність бар'єрів для виходу на ринки розвинених країн, а також усталений поділ сфер впливу і спеціалізація провідних глобальних компаній. Окрім цього, до таких факторів доцільно віднести періодичні фінансово-економічні кризи, військову агресію РФ проти України та наслідки пандемії COVID-19. Сукупний вплив цих обставин підвищує вразливість української економіки та ускладнює її ефективну інтеграцію у світові ринки [5].

С.А. Надвиничний виділяє три основні складові формування експортного потенціалу галузі: внутрішній потенціал (економічні, трудові, інтелектуальні, природні та науково-технічні ресурси), потенціал зовнішніх ринків (їхня привабливість і конкурентні умови), а також потенціал експортних бар'єрів, що включає торговельно-політичні та організаційно-правові обмеження [4].

О.Г. Мельник також виділяє інституційну складову експортного потенціалу, яка відображає нормативно-правове середовище діяльності експортоорієнтованих підприємств. Вона включає не лише національне регулювання, а й міжнародні правила та стандарти світової економічної взаємодії. У цьому контексті держава відіграє ключову роль, створюючи сприятливі умови для розвитку підприємств і підтримки їх експортного потенціалу [3].

Експортний потенціал країни є багатокомпонентною системою, яка формується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Його ефективна реалізація залежить від збалансованого розвитку всіх структурних елементів – від ресурсної бази до інституційного середовища. Для України в сучасних умовах ключовими напрямками зміцнення експортного потенціалу є модернізація виробництва, розвиток інновацій, покращення логістичної інфраструктури та поглиблення міжнародної економічної співпраці. Це дозволить підвищити конкурентоспроможність національної економіки та забезпечити її розвиток у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Гарбар Ж.В. Інноваційна складова експортного потенціалу переробних підприємств АПК. *Slovak international scientific journal*. 2020. № 43. URL: <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2020/08/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9643-2020-VOL.2.pdf>
2. Лиськова Л.М. Підвищення експортного потенціалу України як передумова досягнення цілей регіональної торговельно-економічної співпраці. *Європейські перспективи*. 2014. № 9. С. 12-18.
3. Мельник О.Г. Експортний потенціал підприємства: сутність і методологічні основи аналізу. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С.226-231.
4. Надвиничний С.А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. №3. С.56-61.
5. Соколовська О.М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1. С. 97- 102.
6. Файвішенко Д.С. Експортний потенціал ринку мінеральної води в Україні. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 48-52.
7. Чернявський І.Ю. Формування експортного потенціалу підприємств зернової галузі. Дисертація на здобуття наук. ступеня канд.екон.наук...08.00.04-економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Мелітополь. 2020. URL: https://www.tsatu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/sites/49/dis_cherniavskiyi.pdf

УДК 911.3:332.142.2

Костянтин Маляренко

kostiantyn.maliarenko@student.karazin.ua

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНУ

В умовах повномасштабної війни в Україні проблема відновлення регіонів набуває стратегічного значення, оскільки йдеться не лише про компенсацію завданих руйнувань, а й про формування нової просторової моделі соціально-економічного розвитку держави. Воєнні дії спричинили масштабні втрати виробничого, інфраструктурного, інвестиційного та людського потенціалу, що мають виразний територіально диференційований характер [1, 7]. Найбільшого впливу зазнали прифронтові та деокуповані території, тоді як відносно безпечні регіони стали центрами концентрації економічної активності, релокованого бізнесу та населення. У цих умовах економічний потенціал регіону доцільно розглядати як здатність території забезпечувати не лише функціонування, а й адаптацію та відновлення соціально-економічної системи. Його ефективне використання визначає можливості структурної модернізації економіки, підвищення стійкості регіонів і формування нових точок економічного зростання.

Економічний потенціал регіону є інтегральною характеристикою, що відображає сукупність ресурсів, умов і можливостей розвитку території [6]. У суспільно-географічному вимірі він охоплює взаємодію природно-ресурсного,

трудового, виробничого, інфраструктурного та інноваційно-інституційного компонентів. Ключовою особливістю є просторова диференціація, що проявляється у нерівномірності розміщення ресурсів і економічної активності, що в свою чергу формує різні типи регіонів за рівнем розвитку та здатністю до відновлення. В умовах війни ця нерівномірність посилюється, що потребує диференційованих підходів до використання економічного потенціалу.

Війна спричинила глибоку перебудову економічного потенціалу регіонів, яка проявляється у зміні його структури, просторової організації та функціональних зв'язків [7]. Насамперед відбулося руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, що призвело до втрати частини матеріально-технічної бази та порушення виробничих ланцюгів [8]. Зазначені процеси мають виразний просторовий характер і найбільшою мірою зачіпають східні та південні регіони. Важливим проявом трансформацій є релокація підприємств, яка сприяла перерозподілу економічного потенціалу між регіонами [1], що дозволило зберегти частину виробництва, але водночас посилило територіальні диспропорції. Для прифронтових територій характерне скорочення економічної активності, що супроводжується зменшенням інвестицій, підприємницької діяльності та порушенням господарських зв'язків. Суттєвих змін зазнала структура зайнятості, що відображає перехід до більш гнучких і менш стабільних форм економічної діяльності. Водночас зростає роль державного та міжнародного фінансування, що стає ключовим джерелом відновлення економічного потенціалу [7].

В умовах воєнних трансформацій використання економічного потенціалу регіонів України ускладнюється системою взаємопов'язаних структурних, просторових та інституційних обмежень, які формують бар'єри для відновлення територій. Однією з ключових проблем є структурна деформація економічного потенціалу, що проявляється у дисбалансі між його складовими. Руйнування виробничої бази, зменшення частки промисловості та одночасне зростання ролі низькопродуктивних секторів призводять до зниження здатності регіонів генерувати додану вартість і забезпечувати економічне зростання [8]. Суттєвою проблемою виступає просторова поляризація розвитку, яка посилилася внаслідок війни [1]. Відбувається концентрація економічної активності у відносно безпечних регіонах та одночасна деактивізація прифронтових територій. Це призводить до формування «економічних розривів», що ускладнює відновлення територіальної цілісності економічного простору країни. Важливим обмеженням є фрагментація господарських зв'язків, зумовлена руйнуванням логістичних систем, релокацією підприємств та зміною виробничих ланцюгів. У результаті знижується ефективність використання ресурсів, зростають витрати та зменшується конкурентоспроможність регіонів. Окрему групу проблем формують інституційні обмеження, які проявляються у недостатній узгодженості управлінських рішень, обмеженій спроможності територіальних громад, складності залучення інвестицій та неефективності механізмів реалізації політики відновлення [3]. Не менш суттєвою є проблема втрати та недовикористання людського потенціалу, що пов'язано з міграційними процесами, структурною невідповідністю кваліфікацій і потреб економіки, а

також зростанням нестабільних форм зайнятості. Таким чином, проблеми використання економічного потенціалу мають комплексний характер і пов'язані не лише з дефіцитом ресурсів, а й з порушенням механізмів їх просторової організації та ефективного використання.

Перспективи ефективного використання економічного потенціалу регіонів визначаються здатністю перейти від відновлення до структурної модернізації та формування нової просторової моделі розвитку [5]. Ключовим напрямом є просторово диференційоване відновлення, що передбачає концентрацію ресурсів у територіях із найбільшим потенціалом мультиплікативного ефекту, а також підтримку депресивних регіонів через спеціальні механізми стимулювання. Перспективним є формування нових центрів економічного зростання, які базуються на поєднанні інфраструктурного, виробничого та людського потенціалу, що дозволяє компенсувати втрати традиційних індустріальних регіонів і створити нову економічну географію країни. Важливу роль відіграє структурна трансформація економіки, що передбачає перехід від сировинної та інерційної моделі до інноваційно орієнтованої, диверсифікованої економіки з високою доданою вартістю [7]. Суттєвим напрямом є посилення інституційної спроможності територій, що забезпечує ефективне управління ресурсами, залучення інвестицій та реалізацію стратегій розвитку. У довгостроковій перспективі ключовим фактором стає формування стійких регіональних систем, здатних адаптуватися до зовнішніх викликів і забезпечувати стабільний розвиток.

Економічний потенціал регіону є ключовою основою його відновлення, однак ефективність його використання визначається не лише ресурсною базою, а й просторовою організацією та інституційною спроможністю. В умовах війни відбувається трансформація економічного потенціалу, що супроводжується посиленням територіальної диференціації та структурними змінами. Перспективи розвитку пов'язані з формуванням нової моделі регіонального розвитку, орієнтованої на стійкість, інновації та просторову збалансованість [4; 5]. Ефективне використання економічного потенціалу потребує інтеграції суспільно-географічного підходу в політику відновлення, що дозволяє врахувати територіальні особливості та забезпечити довгостроковий розвиток регіонів.

Список використаних джерел:

1. Економіка громад і регіонів в умовах воєнного стану та пріоритети їх повоєнного розвитку / Аналітичний звіт / Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини, 2022 р. URL: <https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/ECONOMY-OF-COMMUNITIES-AND-REGIONS.pdf>
2. Економічні виклики та перспективи відновлення України. URL: <https://conservative.org.ua/2025/02/27/ekonomichni-vyklyky-ta-perspektyvy-vidnovlennia-ukrainy/>
3. Кравець, А.Ю., Астахов, І.В. (2024). Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя*. (Лют 2024), 44-51. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.6>
4. Маляренко К. До питання стійкості економічного потенціалу регіону / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / за ред. Ю.М. Барського та В.Й. Лажніка, м. Луцьк, 15–16 травня

2025 р. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2025. 215 с. – С. 80-83 URL: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/archives/>

5. Малярєнко К. Соціально-економічні виклики та перспективи відновлення України // *Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20 листопада 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. – 298 с. – С. 69-72
6. Підгрушній Г.П., Нагірна В.П., Фацевський М.І. та ін. Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу території: теоретико-методологічні підходи та досвід оцінки. *Український географічний журнал*. 2011. № 3. С. 42–48.
7. Повоєнне відновлення економіки України: проблеми та напрямки вирішення: кол. моногр. / за ред. В.Є. Хаустової. Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2023. 240 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/380664069_Povoenne_vidnovlenna_ekonomiki_Ukraini_problemi_ta_napramki_virisenna_Post-war_recovery_of_Ukraine's_economy_problems_and_solutions
8. Синюра-Ростун Н., Леуцх І. Проблеми втрати економічного потенціалу регіонів України внаслідок військових дій // *Галицький економічний вісник. Galician economic journal*, No 2 (87) 2024 DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.007

УДК 911.375:[316.74:07](477.52-25)

Гліб Овчаренко

hlib.ovcharenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ОБРАЗ МІСТА СУМИ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ МЕДІА

Дослідження образу прифронтових міст України є актуальним, тому що на їхньому прикладі видно можливі функціональні й соціокультурні трансформації міста, його майбутній образ та значення для країни. До таких міст належить і місто Суми, розташоване за менше ніж 30 км від кордону з РФ та ще ближче до самої лінії бойового зіткнення. Для дослідження образу міста та його ідентичності було проведено контент-аналіз ЗМІ, вебсторінок державних установ, подкастів та відеороликів на YouTube, глибинних та експертних інтерв'ю, публічних лекцій, соціальних мереж. Медіаресурси дозволяють визначити саме сьогочасні зміни в дискурсі, зокрема й в тому, як містяни сприймають своє місто, який образ йому надають. Аналіз фокусувався на пошуку маркерів ідентичності міста, тобто повторюваних мовних (лінгвістичних), просторових (візуальних), символічних та інституційних одиниць, через які образ міста постає в уяві його мешканців та інших людей, презентує себе в медіаполі та відтворюється.

Образи та ідентичності міст Слобожанщини можна поділити на до початку повномасштабного вторгнення та після нього. Більшість з них до 24 лютого спирались на історію, локальну міфологію та економічну спеціалізацію міста. У випадку Сум не можна сказати, що ці основи радикально змінились, проте велика війна змінила ставлення до історії, запустила процес її переосмислення та надала місту нових ролей і сенсів.

Близькість до лінії фронту спонукає мешканців міст до кристалізації ідентичностей та до пошуків саме українськості в них [1], щоб означити свою

відмінність від ворога та провести чіткі культурні та ментальні кордони, в той час як геополітичні кордони зазнають змін. Повномасштабна війна породила умовно новий кластер прикордонних та прифронтових міст. Такі міста в сучасному українському медіадискурсі мають образи фортець та форпостів.

Політолог та дослідник історії Сумщини Євген Мурза концептуалізує прифронтовий характер міста, називаючи його «північним форпостом України», «щитом вільного світу». Він позиціонує Сумщину як культурно-ідеологічний рубіж, де закінчується Європа [2].

Проект «Ukrainer» досліджує зміни в різних містах по всій Україні. Наприкінці зими 2026 журналісти завітали до Сум. Під час розмов з мешканцями міста декілька разів лунала фраза «Суми вистояли» [3]. Дехто з сум'ян доповнював її словами «стоять і будуть стояти». Сумська обласна військова адміністрація використала слоган «Суми — місто, яке вистояло» у відеоролику до четвертих роковин повномасштабного вторгнення [4]. Це гасло можна назвати мовним маркером ідентичності, проте його відтворюваність обмежується цими прикладами та заголовками у ЗМІ, хоча він демонструє здатність сум'ян до опору, яку вони особливо яскраво проявили на початку великої війни [5].

Мурза вважає, що фундаментом для сучасного міфу Сум-фопосту є козацьке коріння міста, яке було засноване як фортеця у другій половині XVII століття переселенцями з Житомирщини та Поділля [6]. Просторовим маркером тогочасної української барокової культури та козацького походження є Свято-Воскресенський собор у центрі Сум, який був закладений наприкінці того ж XVII століття та зберігся й донині. Мурза називає цей храм імітацією української дерев'яної архітектури у цеглі, передусім через «тригладість» храму. Свідком та учасником зведення будівлі є сам засновник міста — полковник Сумського козацького полку Слобідської України та осадчий міста Суми Герасим Кондратьєв [6, 2].

Другим історичним образом Суми, не козацьким, а підприємницьким та європейським, місто завдячує Івану Харитоненку, який у 1861 році побудував у Сумах цукровий завод, а згодом перетворив провінційне селище Російської імперії, на повітовий промисловий центр, де виготовлялось 10% цукру в державі [7]. Індустріалізація сприяла розбудові міста, припливу населення, яке зросло з 10 до 50 тисяч, побудові історичного центру за європейськими архітектурно-планувальними зразками. Велику роль в цьому відіграла меценатська діяльність Харитоненків. Просторовими маркерами спадку його роду є Троїцький храм, будівля дитячої лікарні Святої Зінаїди, садиба самого Харитоненка та будівля Кадетського корпусу, яку було значно зруйновано внаслідок російського ракетного удару в 2022 році.

Відлунням часів першого «розквіту Сум» є не тільки історичний центр та інша забудова дорадянської доби, а й безпосередньо сам продукт, завдяки якому цей розквіт відбувся. У центрі Сум стоїть пам'ятник рафінаду, а локальне онлайн-медіа активних сум'ян має назву «Цукр». За часів більшовиків підприємство Харитоненків націоналізували та згодом модернізували.

У радянський період, а саме у 1939 році, Суми отримали статус обласного центру та мали йому відповідати [8]. З цієї причини частина історичного центру

з купецькими будинками ХІХ століття була знищена. На місці «буржуазної» забудови постав типовий радянський ансамбль — Будинок Рад, площа для проведення парадів та готель. На лівому березі річки Псел, яка протікає посеред міста, побудували модерністські райони з брежнєвками та широкими проспектами [6]. Просторовими маркерами цієї епохи також є будівлі Сумського театру, центральної бібліотеки, палацу піонерів (молодіжного центру «Романтика»). Радянський період також додав Сумам статус промислового центру, — було побудовано Машинобудівне підприємство, Хімічний завод, заводи «Центроліт», «Насосенергомаш».

У 1960–1990 роки населення Сум зросло майже втричі — з приблизно 100 тис. осіб у 1959 до понад 300 тис. осіб на початку 1990-х. Через таке швидке зростання у 1970-80-х роках більшість сучасних сум'ян є містянами у першому або другому поколінні. Їхні пращури приїхали з сіл на будівництво заводів та працювати на них. Це пояснює специфіку «бульбашкової» ідентичності містян, де міська культура ще не встигла остаточно кристалізуватися і часто межує з сільськими традиціями та радянським світоглядом.

У серпні 2025 в Сумській громаді створили Координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності [10]. Станом на зараз основним результатом її роботи ради є легалізація та бюджетування політики ідентичності на місцевому рівні. Практичні кроки в цьому напрямку націлені на перейменування топонімів та прибирання комуністичної символіки з міського простору.

У 2019 році було створено бренд міста Суми. У вільному доступі поширили логотип, шрифти, слоган та інші елементи айдентики. Створення бренду коштувало бюджету міста більше ніж півмільйона гривень [11]. Станом на квітень 2026 розроблена на замовлення міста айдентика майже не поширюється в медіаполі. Брендний шрифт та елементи брендової стилістики в оформленні своїх вебресурсів використало екскурсійне бюро з назвою-слоганом «В Сумах не сумують» [12]. Цей слоган зустрічається в медіаполі частіше, ніж брендний «Важливо побачити важливе», однак сум'яни використовують його радше іронічно.

Бачимо типове для Слобожанщини та всього Лівобережжя нашарування епох, які формували обличчя міста, де церкви 300-річної давнини розташовані поруч із купецькими будинками початку ХХ століття, хрущівками та скляними бізнес-центрами. І кожна з цих епох має свої маркери в Сумах, формуючи дещо химерний образ міста, який намагаються осмислити ентузіасти-сум'яни в обличчі Євгена Мурзи, коміка Фелікса Редьки, спільноти «Суми майбутнього», медіа «Цукр» та інших активних містян. Усі вони кажуть про брак підтримки локальних культурних ініціатив з боку місцевої влади, про нереалізований потенціал міста, що має багату спадщину, якій бракує догляду та промоції.

На нашу думку, щоб сформувати чіткий монолітний образ міста, сум'янам потрібно осмислити локальний історико-культурний спадок, комплекс символів різних епох та маркерів ідентичності. Впорядкувати еkleктичність фронтального міста, увібравши позитивні практики та спадщину кожного періоду містотворення, тобто сформувати синергійний наратив, який

спирається на інтегральний урбанізм та відповідальність локальних спільнот за простір.

Список використаних джерел:

1. Курушина М. Образи українських міст у наративах воєнного часу. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Історія», вип. 62, 2022, с. 181-202. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-08>
2. Цукр. Сумигард. Суми – значущість для України, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YWnkHOo3cQA> (дата звернення: 17.04.2026).
3. Ukraïner. І прикордонне, і прифронтове. Як живе місто Суми? • Прифронтові міста • Ukraïner, 2026. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nOg9t89BR74> (дата звернення: 17.04.2026).
4. Сумська обласна військова адміністрація. Суми. Місто, яке вистояло. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/reel/2092344701608713> (дата звернення: 19.04.2026).
5. Ukrinform. Люди, завдяки яким вистояла Сумщина. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3673005-ludi-zavdaki-akim-vistoala-sumsina.html> (дата звернення: 19.04.2026).
6. SHAPLINSKY VLOG. Затишшя в Сумах | Архітектура та історія міста | спадок Харитоненка | модернізм | попит на зміни, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K8Meqewn3nI> (дата звернення: 18.04.2026).
7. РЕАЛЬНА ІСТОРИЯ. СУМИ: справжня історія східної брами Європи, 2026. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=760IoEDbYXw> (дата звернення: 18.04.2026).
8. Комік плюс історик. Історія українського міста Суми, 2023. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ot1hVWiEumU> (дата звернення: 17.04.2026).
9. Допис користувача Агенція «Креативна Сумщина». Facebook. URL: <https://www.facebook.com/acsrngo/posts/pfbid02vMTUaQ3bKBbSuEfRBm9rHKRdtGFscqx9tz8R6h7e9SPBeHbGjJx6GZJUxoR2ost5I> (дата звернення: 20.04.2026).
10. У Сумській міській територіальній громаді створюється Координаційна рада з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності. Сумська міська рада: офіційний сайт. 2024. URL: <https://smr.gov.ua/uk/dovidka/pravilno-govorimo-ta-pishemo/34693-u-sumskij-miskij-teritorialnij-gromadi-stvoryuetsya-koordinatsijna-rada-z-pitan-utverdzhennya-ukrajinskoji-natsionalnoji-ta-gromadyanskoji-identichnosti.html>
11. Суми – з новим брендом і логотипом. Що написали про це сумські онлайн-медіа?. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/blogs/sumy-z-novym-brendom-i-logotypom-shho-napysaly-pro-tse-sumski-onlajn-media-i30922> (дата звернення: 20.04.2026).
12. Екскурсії Суми (@ekskursiisumy). Instagram. URL: <https://www.instagram.com/ekskursiisumy/> (дата звернення: 19.04.2026).

УДК 911.3

Рамін Мохаммад
ramsaker0@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні суттєво змінила умови функціонування як національної економіки в цілому, так і зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Руйнування логістичних маршрутів, обмежений доступ до морських портів,

скорочення виробництва та спад обсягів експорту й імпорту стали серйозними випробуваннями для бізнесу і держави. Водночас ці складні обставини стимулювали пошук альтернативних ринків збуту, зміну напрямів торговельних потоків і пристосування зовнішньоекономічної політики до нових реалій.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) представляє собою систему економічних відносин, що формуються між суб'єктами господарювання різних держав у процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання товарів і послуг. До неї належать експортно-імпортні операції, міжнародна виробнича кооперація, переміщення капіталу, надання послуг та інші види міжнародної економічної взаємодії. Згідно з чинним законодавством України, ЗЕД базується на таких принципах, як державний суверенітет, свобода підприємницької діяльності, рівність усіх учасників перед законом, дотримання правових норм і захист національних інтересів. Учасниками ЗЕД виступають підприємства, організації, фізичні особи-підприємці, а також держава, представлена відповідними уповноваженими органами [3].

ЗЕД відіграє важливу роль у розвитку національної економіки, оскільки забезпечує вихід на світові ринки, сприяє зростанню експорту, залученню іноземних інвестицій і впровадженню новітніх технологій. Для України з її потужним аграрним і промисловим потенціалом ЗЕД є одним із ключових чинників економічного розвитку. Основними її формами є міжнародна торгівля, інвестиційна та фінансово-кредитна діяльність, спільні проєкти та науково-технічна співпраця. Найбільшу частку становлять експорт і імпорт товарів, зокрема продукції АПК, металургії, машинобудування та хімічної галузі. В умовах глобалізації значення ЗЕД зростає, однак війна суттєво ускладнює її здійснення, що вимагає адаптації як державної політики, так і діяльності підприємств.

Повномасштабна війна спричинила погіршення економічної ситуації, зниження виробничих можливостей і ускладнення зовнішньої торгівлі. Багато промислових підприємств були змушені частково або повністю зупинити роботу, що призвело до скорочення експортного потенціалу країни. Одним із головних наслідків війни для ЗЕД стало порушення логістики. Через блокування морських портів, які забезпечували основну частину експорту, зокрема зерна та металів, відбулося значне скорочення обсягів торгівлі. У таких умовах Україна була змушена шукати альтернативні шляхи перевезень, зосередившись на залізничному та автомобільному транспорті через західні кордони [2].

В умовах війни держава суттєво посилила регулювання ЗЕД. Було запроваджено тимчасові обмеження та водночас спрощення для підтримки критичного імпорту, зокрема палива, ліків і гуманітарних та військових товарів, а також контроль за експортом окремої продукції для забезпечення внутрішніх потреб. Спостерігається активізація міжнародного співробітництва, насамперед із країнами Європейського Союзу, що проявляється у спрощенні митних процедур, зниженні торговельних бар'єрів та розширенні доступу української продукції на ринки ЄС. Це сприяло частковій компенсації втрат традиційних експортних напрямів. Кризові умови значно підвищили ризики для учасників

ЗЕД: нестабільний валютний курс, обмеження руху капіталу та труднощі з фінансуванням і страхуванням операцій ускладнили роботу бізнесу, особливо малого й середнього. Попри це, ЗЕД України продовжує функціонувати та поступово адаптується: відновлюється експорт, розширюється географія торгівлі й змінюється її структура, що разом із міжнародною підтримкою сприяє стабілізації.

У 2022 році експорт України суттєво скоротився порівняно з довоєнним періодом. Це було зумовлено руйнуванням і окупацією підприємств, блокуванням морських перевезень та проблемами з логістикою. Найбільше постраждали металургія й машинобудування, які традиційно забезпечували значну частину експорту. Попри складні умови, аграрний сектор залишився одним із головних джерел експортних надходжень: зросла частка зернових, олійних культур і продовольства. Відновленню експорту у 2023-2024 роках сприяли альтернативні логістичні маршрути та активізація торгівлі з країнами ЄС. У 2024 році експорт продовольчих товарів становив 24,6 млрд дол. США, тоді як у 2025 році він зменшився до 22,5 млрд дол. США. Їхня частка в загальному експорті скоротилася з 59,2% до 55,8%, проте ця група продукції й надалі залишається основним джерелом валютних надходжень. За даними Державної митної служби України, провідними експортними позиціями залишалися соняшникова олія (5,22 млрд дол. США), кукурудза (3,90 млрд дол. США), пшениця (2,99 млрд дол. США), соєві боби (1,33 млрд дол. США) та м'ясо птиці (1,09 млрд дол. США). Структура ринків збуту характеризується відносною концентрацією. У 2025 році основними імпортерами української пшениці виступали Єгипет, Алжир та Індонезія, кукурудзи – Туреччина, Італія та Іспанія, а соняшникової олії – Індія, Іспанія та Нідерланди [1, 2].

Імпорт під час війни також змінився: спочатку він різко скоротився через зниження попиту та валютні обмеження, але згодом почав зростати, передусім за рахунок енергоносіїв, техніки, транспорту й інших критично важливих товарів. Водночас суттєво змінилася географія торгівлі: зросла частка країн ЄС, тоді як співпраця з окремими традиційними партнерами скоротилася. Це відображає переорієнтацію зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах війни. У 2025 році структура імпорту за загального обсягу 84,8 млрд дол. США характеризувалася значною концентрацією в окремих товарних групах. Найбільшу питому вагу займали машини, устаткування та транспортні засоби – 34,1 млрд дол. США, що становить 40,2% загального імпорту. Далі за обсягами розміщувалися продукція хімічної промисловості – 12,6 млрд дол. США та паливно-енергетичні товари – 10,5 млрд дол. США. У порівнянні з 2024 роком, коли відповідні показники становили 25,0 млрд дол. США, 11,7 млрд дол. США та 8,9 млрд дол. США, простежується їх зростання. Отже, збільшення імпорту у 2025 році було зосереджене переважно в критично важливих для функціонування національної економіки секторах [1, 2].

У 2025 році географічна структура зовнішньої торгівлі свідчить про остаточне закріплення Європейського Союзу як провідного торговельного партнера України. На країни ЄС припадало 57,8% українського експорту та 46,7% імпорту. Загальний товарообіг з ЄС становив 62,9 млрд дол. США, зокрема експорт – 23,3 млрд дол. США, імпорт – 39,6 млрд дол. США. Таким

чином, європейський напрям одночасно виступає для України як основний ринок збуту продукції та ключове джерело імпорتنих надходжень [1, 2].

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою складовою економіки України, що забезпечує її інтеграцію у світові ринки та підвищення конкурентоспроможності. Війна суттєво вплинула на ЗЕД, спричинивши скорочення обсягів торгівлі, зміну її географії та зростання ризиків, однак у 2022-2025 роках простежується поступова адаптація й відновлення [4]. Найбільшими проблемами залишаються логістичні обмеження, фінансова нестабільність і залежність від окремих ринків. Подальший розвиток ЗЕД пов'язаний із диверсифікацією експорту, розширенням міжнародного співробітництва, державною підтримкою та впровадженням сучасних технологій, що створює передумови для економічної стабілізації України.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
2. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/>
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
4. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>

УДК 911.3

Микола Рибалко

mykola.rybalko@student.karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РАЙОНУ КОЛИШНЬОГО ЗАВОДУ «СЕРП І МОЛОТ» У М. ХАРКІВ

Територія колишнього моторобудівного гіганта «Серп і Молот» у Харкові сьогодні являє собою масштабний відкритий простір у центрі міської забудови, що створює унікальний «чистий аркуш» для впровадження принципів сталого розвитку. Повна ліквідація промислових цехів змінила статус об'єкта: замість складної адаптації старих конструкцій місто отримало можливість проектувати район «з нуля», що дозволяє уникнути архітектурних компромісів та максимально ефективно використати понад 50 гектарів землі [1]. З огляду на стратегічне розташування між Салтівським шосе та проспектом Героїв Харкова, ця ділянка має стати зразком нової урбаністики, де економічний успіх поєднується з екологічною стійкістю та соціальною відповідальністю.

Відсутність капітальних споруд на ділянці значно спрощує реалізацію екологічного компонента сталого розвитку, зокрема проведення повної санації ґрунтів, які десятиліттями піддавалися техногенному впливу. На звільненій території стає можливим створення принципово нової системи «зеленої» інфраструктури – від широких паркових зон вздовж русла річки Немишля до інтегрованих систем збору та фільтрації дощової води. Соціальний аспект розвитку цієї пустки має базуватися на створенні змішаного житлово-ділового

середовища, яке запобігатиме появі нових «спальних» районів. Наявність вільного простору дозволяє спроектувати інклюзивну інфраструктуру, яка відповідає сучасним вимогам безпеки, включаючи розгалужену мережу підземних споруд подвійного призначення, що є критично важливим для Харкова.

Рис. 1. Територія для можливого розвитку району колишнього заводу «Сerp і Молот». Візуалізація у середовищі OpenStreetMap [2]

Разом із тим важливо враховувати, що трансформація подібних територій не є виключно технічним або архітектурним процесом. Вона завжди має глибокий соціальний вимір, який пов'язаний із пам'яттю місця, історією праці та ідентичністю міста. Завод «Сerp і Молот» протягом десятиліть був одним із символів індустріального Харкова, і навіть після його демонтажу ця символічна спадщина не повинна бути повністю втрачена. Доцільним є створення громадських просторів, музеїв або арт-об'єктів, які б зберігали пам'ять про промислове минуле території. Такий підхід вже успішно реалізований у багатьох європейських містах, де індустріальна спадщина інтегрується у сучасне міське середовище не як пережиток, а як важлива складова культурного ландшафту.

У контексті світового досвіду ревіталізації великих промислових зон, які були повністю розчищені, показовим є приклад району Кінгс-Кросс (King's Cross) [3, 4] у Лондоні, Велика Британія. На місці занедбаних залізничних та промислових пустирів було створено інноваційний кластер, де на вільних ділянках звели енергоефективні будівлі, оточені новими громадськими площами та парками. Як і у випадку з Кінгс-Кросс, територія колишнього заводу «Сerp і Молот» має потенціал стати новим міським субцентром, де на місці

демонтованих цехів з'являться штаб-квартири технологічних компаній, освітні заклади та сучасне житло, що забезпечить сталість місцевої економіки через створення тисяч робочих місць у постіндустріальних секторах.

Економічна перспектива розвитку району тепер напряму залежить від грамотного зонування та залучення стратегічних інвесторів. Використання порожньої території як полігону для впровадження «розумних» мереж (smart grids) та автономного енергозабезпечення дозволить суттєво знизити вуглецевий слід майбутнього району. Такий підхід перетворить колишню промзону на магніт для капіталу та інтелектуального ресурсу, інтегруючи її у транспортну тканину міста через розвиток трамвайної мережі та велоінфраструктури, що було б складніше реалізувати за умови збереження старої щільної забудови [5]. Раціональний підхід до розвитку території дозволить створити новий центр зростання для всього Харкова. Йдеться про організацію робочих місць у галузях інновацій та освіти й сфери послуг. Це сприятиме економічній стабільності району та підвищить загальну конкурентоспроможність громади. Оскільки Харків володіє потужним освітнім потенціалом ця територія може стати майданчиком для розбудови наукових центрів і креативних індустрій та стартапів.

Повний демонтаж заводу «Серп і Молот» відкриває шлях до найбільш радикальної та якісної трансформації міського середовища Харкова. Відсутність фізичних обмежень у вигляді застарілих цехів дозволяє реалізувати амбітні проекти, співмірні з найкращими європейськими кейсами на кшталт King's Cross. Ключовим завданням для міста залишається розробка комплексного майстер-плану, який не допустить хаотичної забудови, а натомість забезпечить гармонійне поєднання екологічних пріоритетів та інноваційного розвитку, перетворюючи колишню пустку на символ відродження Харкова.

Список використаних джерел:

1. European Environment Agency — *Land recycling in Europe* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eea.europa.eu/publications/land-recycling-in-europe> (дата звернення: 08.04.2026).
2. OpenStreetMap – Режим доступу: <https://www.openstreetmap.org/> (дата звернення: 12.04.2026).
3. *kingscross.co.uk* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kingscross.co.uk/whats-on> (дата звернення: 09.04.2026).
4. *King's Cross redevelopment* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.argentilp.co.uk/project/kings-cross> (дата звернення: 09.04.2026).
5. *Ревіталізація промзон: успішні кейси трансформації індустріальних територій* [Електронний ресурс] / Христина Головай // *Pragmatika.media* – Режим доступу: <https://pragmatika.media/revitalizatsiia-promzon-uspishni-kejsy-transformatsii-industrialnykh-terytorij/> (дата звернення: 09.04.2026).

PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTING GREENFIELD PROJECTS IN UKRAINE

Despite the continuation of military operations on the territory of Ukraine, the use of "greenfield" territories in their projects is of interest to foreign investors, who see a number of advantages in them over "brownfield" territories. In particular, the use of "free land" makes it possible to create flexible and easily scalable systems that can effectively adapt to global market trends, leading to increased production volumes regardless of the condition of existing industrial facilities. Since the implementation of "greenfield" projects involves the creation of an industrial complex from scratch, this allows a foreign investor not to limit himself in architectural planning and to apply innovative approaches to the construction of industrial infrastructure, which in further use will not require capital investments in repair work.

The main advantage of these projects is their longevity. Thus, unlike brownfield projects, the duration of which can average from 10 to 30 years, green projects can last up to 50 years, depending on the volume of foreign investment and the purpose of the project. Due to the absence of an outdated model of organizing the production complex, they are less likely to be liquidated and are increasingly becoming an example of replacing the primary stages of production of traditional industries with a full-fledged integrated industrial complex based on the effective use of the natural resource potential of the territory [1].

Intensive urbanization processes in large cities have led to the transformation of "new" projects into a catalyst for long-term economic growth in depressed suburbs with investments in the development of agricultural land for "smart" towns with a high level of automation and energy independence. It is worth noting that the possibility of building residential/industrial districts from a "clean slate" is increasingly becoming the basis for changing the monocentric model of city development to a polycentric one with several main centers of economic development of the region.

In addition, greenfield projects are characterized by a high level of environmental friendliness. Unlike traditional industrial complexes, they aim not only to stimulate the economic development of regions, but also to improve the environmental situation of nearby settlements by implementing safe and waste-free production. World experience allows us to assert that in the future, "new" projects can become the basis for creating a new industrial complex of the national economy, which will not feel dependent on the natural resource base and energy capacities of the country's system.

It is worth noting that greenfield projects can also act as an indicator of a country's competitiveness in the international economic arena, because their

implementation involves not only the effective use of the host country's territory, but also the creation of an image of reliability and openness for foreign investors. Previous researches have shown that a significant part of the finished products of greenfield projects implemented in Ukraine were characterized by high quality and low pricing, which contributed to an increase in the country's investment attractiveness by 2 points [2].

Since "greenfield projects" involve the construction of production infrastructure "from scratch", foreign investors face a number of risks, in particular, financial risks. The researches have shown that over 86% of investments by investors in "green" projects are directed towards the construction and equipment of production facilities, which, under martial law, are at risk of being destroyed even at the initial stages of construction. In addition, there is a negative trend in Ukraine regarding the availability of qualified contractors who can complete a construction project in accordance with international standards and the specifics of future production.

At the time of the research, one of the main disadvantages of implementing greenfield projects is their long payback process. Unlike brownfield areas, which provide for profit at the initial stages of an investment project, investors in green projects will be able to feel the economic effect only 5-7 years after its completion. This trend is due to the lack of production facilities and an effective management system in these territories, the development and implementation of which requires a long time.

According to the current legislation of Ukraine, the implementation of greenfield projects also has a number of legal problems. In particular, due to the lack of a clear algorithm for transferring land plots from agricultural to industrial use, the start of the implementation of "new" projects can be delayed for several years, and sometimes even decades. It is worth noting that military actions on the territory of Ukraine have led to the aggravation of the issue of creating a unified system of insurance of "green" projects against the consequences of war at the legislative level.

References:

1. Голуб Геннадій, Погребський Тарас, Потапова Алла, Бринчук Наталія. Ретроспективний аналіз інвестиційної діяльності України. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. №3. Видавничий дім «Гельветика» 2024р. С. 34-43.
2. Pohrebnyi, T., Kostrikov, S., Sehida, K., Niemets, O. (2024). Transformation of Greenfields in Ukraine. In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds) *Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment*. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Springer, Dordrecht, 97-105.

СЕКЦІЯ 2 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Cem Karaoğlu, Cemali Sarı
cem.karaoglan.1993@gmail.com
Akdeniz University, Antalya, Türkiye

A CRITICAL EXAMINATION OF THE GLOBAL FOOD CRISIS AT THE REGIONAL LEVEL: AGRICULTURAL SUSTAINABILITY AND PRODUCER VULNERABILITY IN THE FİNİKE PLAIN

This study examines how the global food crisis manifests itself at the local and regional levels, using the example of the Finike Plain in Antalya from the perspective of critical realism. Structural dynamics such as rising global food demand, climate change, rising input costs, and market fluctuations are transforming agricultural production processes; this transformation creates multi-layered vulnerabilities, particularly for small-scale producers.

The study aims to analyze the economic, environmental, and institutional pressures faced by producers at the regional level and to reveal the effects of these pressures on agricultural sustainability. In this context, it is argued that producers are increasingly confined to a narrowing scope of action due to factors such as rising costs, marketing challenges, and lack of organization; this, in turn, creates a “vulnerability cycle” that threatens the long-term sustainability of agricultural production.

The food crisis is a multifaceted phenomenon shaped by the fragility of production, distribution, and access processes on a global scale. The inability to ensure access to healthy and sufficient food worldwide fuels the persistence of this crisis (Farooq et. al, 2019). In Turkey as well, rising food inflation and ensuring food security are among the key areas of concern.

While studies on the food crisis in the literature are mostly approached from the perspectives of economics, agriculture, and food engineering, it appears that the spatial and geographical dimensions have been neglected. This study aiming to fill this gap examines the food crisis from a geographical perspective and at the local level.

The findings indicate that the global food crisis cannot be explained solely by supply-demand imbalances; rather, it is a multidimensional process intertwined with institutional structures, policy deficiencies, and producer behaviors at the regional level.

The study adopted a critical realism approach and employed a qualitative research method. Data collection involved conducting interviews using semi-structured interview forms; a total of 52 participants, including producers, brokers, and traders, were interviewed.

The collected data were subjected to content analysis, and sub-themes and main themes were identified through the coding process. In this process, an inductive approach was followed, and various determining factors were identified under the main theme of “food crisis” (Figure 1).

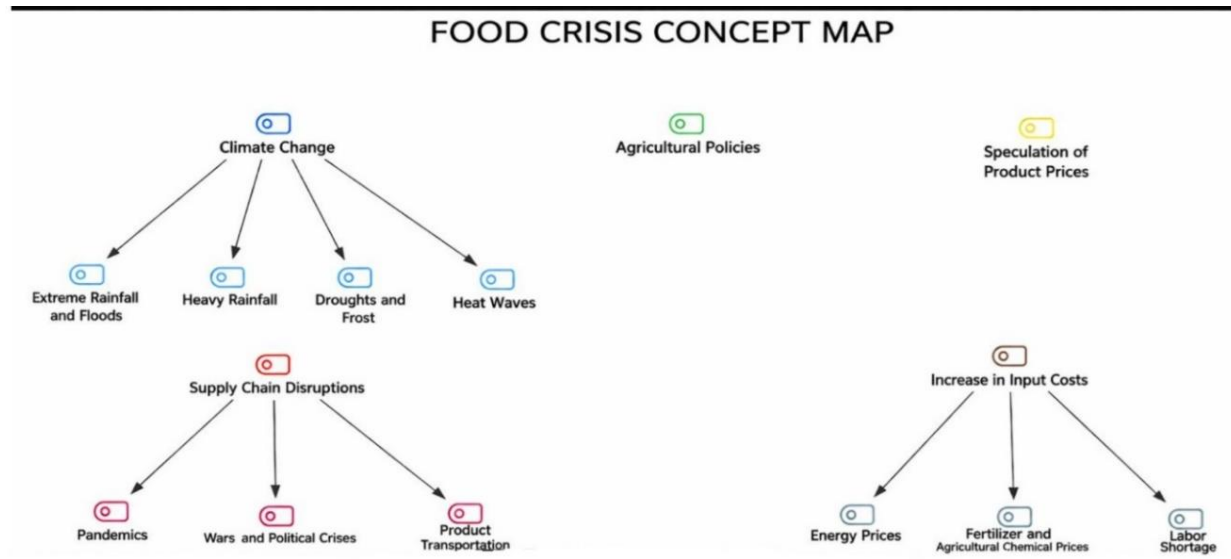

Figure 1. Creative coding on the theme of the food crisis

According to the analysis results, the main factors shaping the food crisis are as follows:

- Climate change
- Supply chain disruptions
- Rising input costs
- Agricultural policies
- Speculation on commodity prices

It was determined that the elements participants emphasized most were climate change and supply chain disruptions. In particular, it was noted that global developments such as the COVID-19 pandemic and the Russia-Ukraine War have caused serious disruptions in the supply chain.

In recent years, the Finike Plain has seen rising temperatures and an increase in the frequency of storms and hailstorms. This situation is causing yield losses and increased risks in agricultural production (Karaoğlu and Sarı, 2025: 58).

Rising input costs are squeezing producers' profit margins, while inadequate agricultural policies are negatively impacting production processes. Additionally, speculation in agricultural commodity prices is disrupting market balance and undermining producers' income stability.

Another notable finding in the field is the aging of the farming population and the declining interest of young people in agriculture. In addition, the lack of effective cooperative structures stands out as a significant shortcoming.

The findings indicate that the food crisis is not only a problem tied to production volumes; but also, it is shaped by the intersection of economic, political, and environmental factors. In particular, the impact of global crises on local production systems highlights just how fragile food systems are.

Similarly, the literature indicates that biofuel policies, financial speculation, and global trade dynamics have driven up food prices and exacerbated the crisis (McMichael, 2009; ActionAid, 2013; Baines, 2015; Latham, 2020). This aligns with the findings observed in the case of the Finike Plain.

The study reveals that the global food crisis has created multidimensional effects at the local level. In this context, the following recommendations can be developed:

- Reforming agricultural policies in favor of producers
- Establishing support mechanisms reducing input costs
- Encouraging the formation of cooperatives
- Directing the young population toward agriculture
- Developing strategies for adapting to climate change

These recommendations serve as a guide not only for the Finike Plain but also for similar agricultural production areas.

References:

1. ActionAid. (2013). *Rising to the challenge: Changing course to feed the world in 2050*.
2. Baines, J. (2015). "Fuel, feed and the corporate restructuring of the food regime". *The Journal of Peasant Studies*, 42(2): 295–321.
3. Farooq, M., Rehman, A. and Pisante M. (2019). "Sustainable Agriculture and Food Security". M. Farooq and M. Pisante (Ed.), *Innovations In Sustainable Agriculture*. Springer International Publishing, 1st. Edition, 3-24.
4. Karaoğlu, C. & Sari, C. (2025). *Effects of climate change on agricultural activities in Finike*. *Eastern Geographical Review*, 30(54), 57-67. <https://doi.org/10.17295/ataunided.1659713>
5. Latham, J. R. (2020). "The Myth of a Food Crisis". A. Kassam and L. Kassam (Ed.), *Rethinking Food and Agriculture: New Ways Forward*. Woodhead Publishing Series in Food Science, Technology and Nutrition, 93-111.
6. McMichael, P. (2009). "A food regime analysis of the „world food crisis”". *Agriculture Human Values*. 26:281–295.

UDC: 658.7

Marika Tkáčová

tkacova@mendelu.cz

*Scientific supervisor – Assistant Professor, PhD Eliška Svobodová
Mendel University in Brno, Brno, Czech Republic*

SOURCING LOCAL FOOD FOR SCHOOL DINING SERVICES: THE ROLE OF PRIOR EXPERIENCE IN THE SOUTH MORAVIAN REGION, CZECH REPUBLIC

INTRODUCTION

The integration of local and regional food into public catering systems has gained increasing attention in the context of sustainable development, regional economies and food system resilience [1], further reinforced by European initiatives such as the Farm to Fork Strategy [7].

Short food supply chains, linking farmers more directly to consumers [2], are recognised for their potential to support local economies and sustainability [3–5].

School canteens represent a specific form of institutional demand shaped by regulatory and operational constraints [6], while public procurement can function as a policy tool supporting broader development objectives [8].

The learning-by-doing principle suggests that experience contributes to knowledge development and reduces uncertainty in decision-making [11]. The experience should therefore be a facilitating factor in schools' decisions to include local foods in their students' meals. However, recent research [9–10] indicates that the local implementation of procurement remains insufficiently understood, particularly regarding organisational and experience-based factors. Study aims to assess whether prior experience with regional food sourcing influences the willingness of school canteens to expand its use in the South Moravian Region, Czech Republic.

DATA AND METHODS

The analysis is based on primary data obtained through a quantitative questionnaire survey conducted among school canteens of primary schools in the South Moravian Region of the Czech Republic. The survey targeted the entire population of school canteens in the region, identified through the official register of educational institutions. In total, 521 school canteens were contacted. For the present analysis, 208 valid responses were available, corresponding to 39.9% of the contacted population. For a population of this size, commonly used sample size guidelines suggest approximately 220 responses for a 95% confidence level and a 5% margin of error. The present analysis is based on 208 valid responses, which is close to this threshold and provides a reasonable basis for identifying general patterns in the analysed relationship.

The questionnaire was distributed electronically to all school canteens in the target population and focused on procurement behaviour, particularly the current use of regional food and the willingness to increase its share in the future. Accordingly, the present analysis examines two key variables: the frequency of current regional food use and the willingness of school canteens to increase its share in the future. Based on the learning-by-doing framework, which suggests that prior experience influences future behaviour, an association between these variables is expected and formally tested using the following null hypothesis:

H0: There is no statistically significant association between the current use of regional food and the willingness of school canteens to increase its share in the future.

The relationship between these variables was evaluated using the chi-square test of independence. The strength of the association was assessed using Cramér's V coefficient [12]. In order to meet the assumptions of the test, selected response categories were merged and incomplete responses were excluded from the analysis.

The study has several limitations. First, the analysis is based on self-reported data, which may be subject to response bias. Second, although the concept of regional (or local) food is discussed in the literature [4, 13], it is not uniformly defined and may be interpreted differently by respondents, which could affect the consistency of the responses.

RESULTS

The analysis revealed a statistically significant relationship between the current

use of regional food and the willingness to increase its share in the future ($\chi^2(1, N = 208) = 15.3, p < 0.001$, Cramér's $V = 0.27$). School canteens that already use regional food at least weekly showed a higher willingness to further increase its share than canteens that use it less frequently or do not monitor its origin.

CONCLUSION

The results indicate that prior experience plays an important role in shaping future procurement behaviour in school canteens. The observed relationship aligns with the "learning-by-doing model. Initial engagement with regional food sourcing leads to the accumulation of practical knowledge and reduces uncertainty. School canteens with prior experience are therefore more capable of managing procurement processes and more willing to further expand the use of regional food.

The study also contributes to the local knowledge base and policy making by indicating that prior experience may be an important factor in supporting the wider use of regional food in school catering. However, as the findings are based on data from a single region, they should be interpreted with caution when generalising to other contexts.

Future research could build on these findings by using more objective data sources, applying a more standardised definition of regional food, and extending the analysis to a broader geographical context.

ACKNOWLEDGEMENT

This paper is part of the project IGA25-FRRMS-007 (Possibilities of Utilising Local Farms within School Canteen) and Grant Program: Visegrad+ Grants (Project ID: 22430104) Family Farms in Short Food Supply Chains: Transfer of experience from Czechia, Slovakia and Poland.

References:

1. Westerdahl, S., Pugh, R., Nordström Källström, H. and Krautscheid, L. Local food and sustainable regional development. *Regional Studies*. 2025, 59(1), article 2581127. DOI: 10.1080/00343404.2025.2581127.
2. Mengoni, M., Belletti, G. and Marescotti, A. Short food supply chains. In: *Encyclopedia of Agriculture and Food Systems*. 3rd ed. Elsevier, 2025. DOI: 10.1016/B978-0-443-15976-3.00128-8.
3. Kneafsey, M. et al. *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU: A State of Play of their Socio-Economic Characteristics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. DOI: 10.2791/88784.
4. Martinez, S. et al. *Local Food Systems: Concepts, Impacts, and Issues*. Washington, DC: USDA Economic Research Service, 2010.
5. Renting, H., Marsden, T. and Banks, J. Understanding alternative food networks: Exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning A*. 2003, 35(3), 393–411.
6. Fitzsimmons, J. and O'Hara, J. K. Market channel procurement strategy and school meal costs in farm-to-school programs. *Agricultural and Resource Economics Review*. 2019, 48(3), 388–413. DOI: 10.1017/age.2019.18.
7. European Commission. *A Farm to Fork Strategy for a Fair, Healthy and Environmentally-Friendly Food System*. Brussels: European Commission, 2020.
8. Kelly, S. and Swensson, L. F. J. *Leveraging Institutional Food Procurement for Linking Small Farmers to Markets: Findings from WFP's Purchase for Progress Initiative and Brazil's Food Procurement Programmes*. Rome: FAO, 2017.

9. Wilkinson, T. J., Nye, C., Lobley, M., West, H. G., Clappison, A., Hilton, J. and Goodwin, A. *Transforming public food procurement: Stakeholder understandings of barriers and opportunities for more localised procurement*. *Journal of Rural Studies*. 2024, 108, article 103281. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2024.103281.
10. Gaitán-Cremaschi, D. and Valbuena, D. *Examining purchasing strategies in public food procurement: Integrating sustainability, nutrition, and health in Spanish school meals and social care centres*. *Food Policy*. 2024, 129, article 102742. DOI: 10.1016/j.foodpol.2024.102742.
11. Reese, H. W. *The learning-by-doing principle*. *Behavioral Development Bulletin*. 2011, 11, 1–19.
12. Field, A. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 4th ed. London: Sage, 2013.
13. Granvik, M., Joosse, S., Hunt, A. and Hallberg, I. *Confusion and misunderstanding—Interpretations and definitions of local food*. *Sustainability*. 2017, 9(11), article 1981. DOI: 10.3390/su9111981.

UDC 991.3

Taras Kurysh

kurysh.taras@gmail.com

*Academic Supervisor – Doctor of Geographical Sciences, Professor Iryna Hukalova
Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

THE INFLUENCE OF SOCIO-GEOGRAPHICAL FACTORS ON THE DISTRIBUTION OF INTERBUDGETARY TRANSFERS IN THE COMMUNITIES OF CHERNIVTSI OBLAST

Russia's full-scale aggression and its consequences have created extraordinary challenges for both the population and all processes taking place within the state. Alongside the frequent decline in local budget revenues — caused by reduced tax capacity among residents and businesses — the need for funding public institutions and service delivery has grown, particularly in communities that have absorbed large numbers of internally displaced persons. The study of interbudgetary regulation under such conditions takes on special significance. It will contribute to the balanced development of territorial communities, increased revenue, and expenditure savings — ultimately leading to more efficient use of budget funds in meeting residents' needs.

Budget regulation involves the redistribution of resources within the budget system, which allows for balancing the legislatively assigned powers of local budgets with their actual financial capacity, while synchronizing communities' expenditure needs with their available financial resources.

Academic literature lacks a unified approach to defining the concept of "budget regulation." In the broad sense, it is interpreted as an economic method of state regulation; in the narrow sense — as one of the methods of balancing local budgets and ensuring fiscal equalization across administrative territories.

The economic encyclopedic dictionary defines "budget regulation" as a method of state economic management that implies an optimal balance between state revenues (primarily tax receipts) and state expenditures, as well as the redistribution

of funds among different budgets with the aim of influencing cyclical economic development, structural shifts in the economy, the pace of scientific and technological progress, the state's socioeconomic policy, and the ratio of aggregate demand to aggregate supply [4, p. 68].

Researcher O.P. Kyrylenko studied and elaborated the concept of "budget regulation" in considerable detail, defining it as activity aimed at balancing the budgets that comprise the state's budget system, achieved through centralized redistribution of budget resources [3, p. 253]. The author also characterizes "budget regulation" as a concept subordinate to "interbudgetary relations," which she defines as the delineation of revenues and expenditures among the individual levels of the state's budget system, carried out in accordance with the distribution of powers between central executive authorities and local self-government [3, p. 251]. The most important components of the interbudgetary relations system are identified as:

- delineation of budget funds according to the distribution of powers between central government and local self-government;
- ensuring budgets are provided with revenue volumes sufficient to fulfil their assigned tasks;
- supporting financially "poor" territories;
- withdrawing funds to the central level from relatively "wealthy" territories;
- various forms of interaction arising during budget execution (mutual settlements, budget loans, etc.).

An important instrument for implementing state policy on budget regulation is interbudgetary transfers. The use of the term "transfer" can be traced not only in financial documents but also across various fields of human activity and in different languages:

- in French — to denote the transfer of foreign currency from one country to another, or the assignment of ownership rights to registered securities;
- in English — in the sense of transferring knowledge and experience for the provision of scientific and technical services, the use of technological processes, production output, etc.;
- in Ukrainian — applied in tourism, banking, innovation economics, sports, law, psychology, and other fields.

Traditionally, this concept is understood as a body of financial resources transferred from the central budget to local budgets, or vice versa, for the purpose of equalizing revenue and expenditure. Under the Budget Code of Ukraine, interbudgetary transfers are financial resources transferred free of charge and on a non-repayable basis from one budget to another; transfers are defined as funds received from other central government bodies, the authorities of the Autonomous Republic of Crimea, local self-government bodies, other countries, or international organizations on a gratuitous and non-repayable basis [2]. The Code identifies the following types:

1. **Basic subsidy** — an interbudgetary transfer to equalize the revenue capacity of a territorial community's budget;
2. **Targeted subventions** — interbudgetary transfers for use by a local budget for a specific purpose and in a manner determined by the authority that approved the decision to transfer the subvention;

3. Funds transferred to the central budget and local budgets from other local budgets;

4. Additional subsidies — where the state grants tax concessions that reduce the revenue side of local budgets and are not accounted for when calculating the volume of interbudgetary transfers, provision must be made for additional subsidies from the central budget to local budgets to compensate for the corresponding revenue losses.

The primary purpose of providing transfers to territorial communities is to ensure horizontal equalization of their budgets. This supports communities with limited financial potential arising from insufficient local tax and fee revenues. The vulnerability of this approach lies in the fact that financially stable territorial communities will have a portion of their own revenues extracted in order to support other, financially weaker communities.

Chernivtsi Oblast covers only 8,100 km² (1.3% of Ukraine's territory), comprising 3 districts and 52 territorial communities. However, this compactness does not imply homogeneity of internal spatial differentiation — which is precisely why the mechanism of fiscal equalization is critically important for Chernivtsi Oblast. A number of socio-geographical factors are of particular relevance:

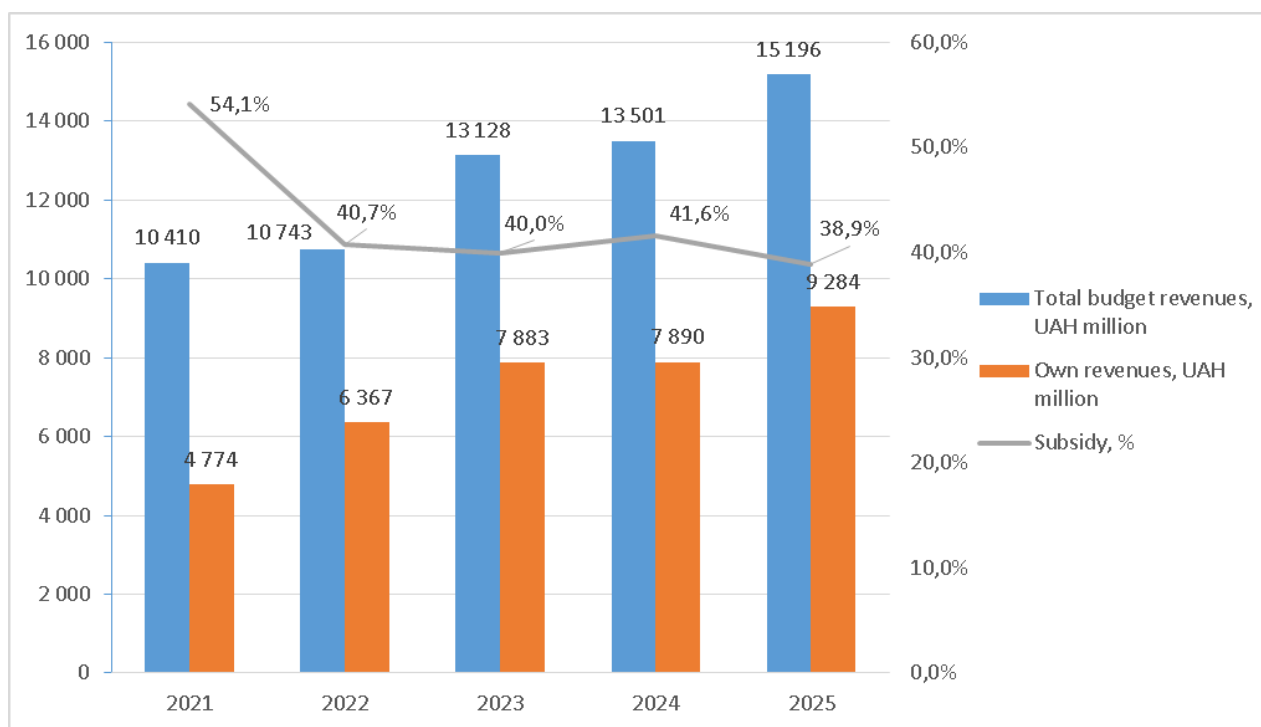
- significant spatial asymmetry in the economic development of communities;
- the area of settlements and settlement structure;
- high overall population density in the region, yet considerable variation between communities.

Analyzing the influence of these factors on interbudgetary transfers, the region displays prominent economic development hubs — such as the Chernivtsi, Novodnistrovsk, Khotyn, and Mamayivtsi territorial communities — which show zero or negative subsidy dependency (i.e., they pay a reverse subsidy), as well as cross-border logistics nodes in the Mahalska, Hlybotska, Sokyryanska, and Tereblecha communities that generate stable tax revenues. At the same time, a significant portion of the region consists of high-altitude and remote border territories where industrial potential is objectively limited, and the cost of meeting social needs (education, healthcare, road services) is considerably higher due to difficult terrain and low population density. Furthermore, land-use fees from the forestry sector flowing into community budgets are several times lower than land revenue in lowland territories.

Also characteristic of Chernivtsi Oblast is the large number of small rural settlements with few residents and limited land area, which significantly increases the costs of maintaining education and healthcare networks — costs that are offset through additional subsidies. The highest levels of transfer dependency are observed in the border communities of Chudei, Suceveni, Karapchiv, and Petrivtsi, and in the mountain communities of Konyatyn and Selyatyn — these cover their own expenditures at only 20–30%. A trend common to other Ukrainian oblasts is evident: most urban communities are financially self-sufficient, while settlement and rural communities are far more dependent on transfers.

The overall share of transfers in the revenues of Chernivtsi Oblast's territorial community budgets — defined as the ratio of all official transfers (subsidies and subventions) to total budget revenues — has declined in recent years from over

54.1% in 2021 to 38.9% in 2025, indicating a gradual strengthening of the own tax base.

Pic. 1. Level of “dependence” of local budgets of Chernivtsi region on the state budget for 2021-2025 [1]

The share of transfers in the budget revenues of Chernivtsi Oblast's territorial communities ranges from 15.2% (Chernivtsi urban territorial community) to 75.4% (Petrivtsi rural territorial community). Based on this indicator, it is possible to assess the financial autonomy of territorial communities and identify five categories according to their ability to meet their own needs without excessive subsidies:

1. High level of financial autonomy (transfer share up to 40%): communities with a strong tax base that fully cover their expenditures and frequently remit a reverse subsidy to the state budget: Chernivtsi, Mahalska, Novodnistrovsk, Khotyn, Hlyboka, Mamayivtsi, Tereblecha;

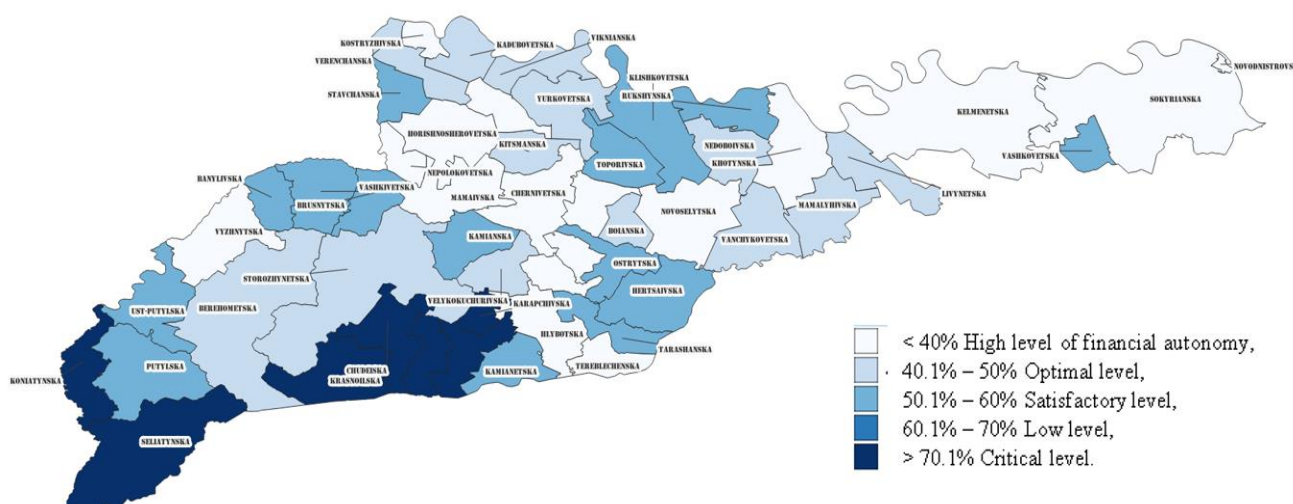
2. Optimal level (40.1%–50%): communities with stable own revenues that allow them to finance core functions independently: Sokyryany, Volokivka, Vyzhnytsia, Kostryzivka, Nepolokovetske, Novoselytsia, Kitsman, Zastavna, Chahor, Kelmentsi;

3. Satisfactory level (50.1%–60%): communities that require moderate support from the state budget to fulfil their responsibilities: Velykyi Kuchuriv, Nedoboivtsi, Mamalyhivka, Storozhynets, Viknany, Yurkovtsi, Vanchykovtsi, Berehomets, Kadubivtsi, Boyany, Verenchanka, Hrishne Sherivtsi, Livyntsi;

4. Low level (60.1%–70%): communities with high transfer dependency; own revenues cover only a minimal share of expenditures: Brusnytsia, Putyla, Tarashany, Toporivtsi, Banylivka, Kamyanyets, Kamyanka, Ostrytsia, Hertsaivka, Stavchany, Rukshyn, Klishkivtsi, Vashkivtsi, Ust-Putyla, Vashkivtsi;

5. Critical level (above 70%): communities where own revenues constitute a

critically small share and dependence on subsidies is at its maximum: Chudei, Suceveni, Karapchiv, Petrivtsi, Konyatyn, Selyatyn, Krasnoilsk.

Pic. 2. Inter-budgetary transfers of territorial communities of Chernivtsi region in 2025 [1]

Therefore, interbudgetary transfers do not merely serve a technical role in the distribution of funds within local budgets — they are an instrument of spatial equity, as they allow for narrowing the gap between financially capable and subsidy-dependent communities, guaranteeing every resident of the region, regardless of their place of residence, access to basic state standards and services. However, the transfer system only compensates for the consequences of spatial imbalances without eliminating their underlying causes — the uneven distribution of forest rent, the absence of industrial centers in mountain communities, and the unrealized potential of border areas.

References:

1. BOOST Analysis. Revenues. Open Budget [Electronic resource]. URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/incomes> (accessed: 10.04.2026).
2. Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010, No. 2456-VI. [Electronic resource]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
3. Kyrylenko O.P. Local Budgets of Ukraine (History, Theory, Practice). Monograph. Kyiv: NIOS, 2000. 384 p.
4. Mochernyi S.V., Larina Ya.S., Ustenko O.A., Yurii S.I. Economic Encyclopedic Dictionary: in 2 volumes / ed. by S.V. Mochernyi. Lviv: Svit. Vol. 1. 2005. 616 p.

ВОЄННИЙ ДОСВІД ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ: ДОВІРА, АГЕНТНІСТЬ І РЕКОНСИЛІАЦІЯ В УКРАЇНІ

Процеси системної трансформації українського суспільства в умовах повномасштабної війни потребують переосмислення поза межами традиційного підходу, що розглядає війну виключно як джерело травми. Сучасні соціальні науки дедалі активніше звертаються до концепції посттравматичного зростання, яка передбачає здатність індивідів і спільнот трансформувати кризовий досвід у ресурс розвитку [8]. У цьому контексті довіра формується в межах складної взаємодії «громадянин – громадянське суспільство – муніципальна влада», що визначає інституційну стійкість і соціальну згуртованість.

Традиційно війна розглядалася як чинник руйнування соціальних зв'язків і інституційної деградації [2]. Водночас український контекст демонструє іншу динаміку, де кризовий досвід стає основою для відновлення та мобілізації суспільства. Це дозволяє перейти від парадигми «посттравматичної деструкції» до концепції соціальної стабілізації, у центрі якої перебуває агентність – здатність діяти та впливати на соціальні процеси [1].

Повернення агентності в умовах війни проявляється у відновленні суб'єктності індивіда та її подальшій трансформації на колективний рівень. Громади дедалі частіше виступають як самостійні актори розвитку, здатні до самоорганізації та участі в управлінських процесах. Важливим чинником цього процесу є соціальна солідарність, яка формується як усередині країни, так і за підтримки міжнародної спільноти, посилюючи спроможність до відновлення [4; 9; 10].

Соціальна реконсиліація в Україні неможлива без відновлення двох типів довіри – вертикальної (між державою та громадянами) і горизонтальної (між членами суспільства) [4]. Історично сформована недовіра до інституцій, зокрема через радянську спадщину, залишається одним із ключових викликів для суспільного розвитку [7]. Водночас війна створює умови для її подолання через спільний досвід, взаємодопомогу та солідарність [11].

У цьому процесі важливу роль відіграють неурядові організації (НУО), які виступають посередниками між державою та громадянами. Вони сприяють відновленню довіри, підвищують прозорість управління та компенсують інституційні прогалини. В Україні громадянське суспільство трансформувалося від волонтерських ініціатив до інституційно оформлених організацій, які частково виконують державні функції, зокрема у сфері гуманітарної допомоги та відновлення [5].

Сучасні НУО також беруть участь у забезпеченні підзвітності та цифровізації процесів відновлення. Зокрема, використовуються цифрові

платформи, такі як DREAM [3], що підвищують прозорість використання ресурсів. Крім того, громадські ініціативи, як-от «Карта відновлення і руйнувань» та проєкти з моніторингу збитків, посилюють контроль за процесами реконструкції [6].

Однією з ключових умов ефективної реконсиліації є врахування регіональних відмінностей, зокрема фактора «безпекової географії» (*Frontline Proximity*), який визначає рівень довіри та соціальних очікувань у різних регіонах. Інтенсивність воєнного досвіду прямо впливає на соціальну згуртованість і готовність до взаємодії з інституціями. Регіональний розподіл (Схід, Центр, Захід, Південь) демонструє різні типи трансформації соціального капіталу:

- **Схід та Південь:** близькість до бойових дій та досвід окупації формують запит на безпеку як абсолютний пріоритет. Тут довіра до влади часто опосередкована ефективністю військово-цивільних адміністрацій та швидкістю надання гуманітарної допомоги.

- **Центр:** виступає стабілізуючим ядром, де досвід деокупації (наприклад, Київщина, Чернігівщина) поєднується з активним залученням НУО до відновлення інфраструктури та соціальних зв'язків.

- **Захід:** регіон-реципієнт, де головним викликом є інтеграція великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Довіра тут вибудовується через здатність місцевої влади та громад забезпечити умови для життя та праці новоприбулих мешканців, уникаючи соціальної напруги.

Ця «безпекова географія» диктує необхідність децентралізованого підходу, де кожна громада отримує інструменти, адаптовані до її специфічного досвіду війни.

Досвід подолання критичних викликів війни стає каталізатором нової громадянської активності та лідерства. Це є ключовим для відновлення людського капіталу України, оскільки створює умови для появи «нових лідерів», які загартовані кризою та орієнтовані на результат. Психологічна стійкість у цьому контексті виступає як енергетичний ресурс для відновлення. Вона дозволяє перетворювати стрес на посттравматичне зростання на рівні цілих соціальних груп. Умови, за яких цей досвід стає конструктивним, включають: підтримку солідарності та горизонтальних зв'язків; наявність зрозумілих та прозорих каналів взаємодії з владою; можливість реалізації власної агентності через участь у проєктах відновлення [10].

Майбутня «Дорожня карта соціальної реконсиліації» для органів місцевого самоврядування має базуватися на *твердих даних (evidence-based)* та трансформувати результати досліджень у практичні програми соціальної інтеграції. Її доцільно розглядати як комплексну модель відновлення на рівні територіальних громад, що охоплює інтеграцію ветеранів, повернення людського капіталу та забезпечення соціальної стабільності як взаємопов'язані елементи. Інтеграція ветеранів через програми професійної перепідготовки та психологічної підтримки сприяє розвитку соціальної агентності, зниженню ризиків маргіналізації та формуванню локального лідерського потенціалу. Повернення людського капіталу, зокрема через житлові сертифікати та залучення громадян до муніципального управління, забезпечує відновлення

демографічного й соціально-економічного потенціалу та підвищує рівень участі у прийнятті рішень. У свою чергу, впровадження цифрових інструментів управління і розвиток неурядового сектору сприяють прозорості, підзвітності та зростанню довіри, що в сукупності зміцнює соціальну згуртованість і інституційну спроможність громад.

Ефективна політика відновлення має базуватися на інтеграції соціальних, економічних та інституційних інструментів із переосмисленням людського потенціалу як ключового ресурсу розвитку. Трансформація воєнного досвіду в ресурс розвитку є результатом цілеспрямованої політики, що спирається на довіру та агентність. Досвід України засвідчує можливість ефективної взаємодії між громадянином, громадянським суспільством і муніципальною владою навіть у кризових умовах. Наукове обґрунтування цих процесів сприятиме формуванню стійкої системи соціальної реконсiliaції, яка забезпечить не лише подолання наслідків війни, а й зміцнення демократичного розвитку. Соціальне примирення в цьому контексті постає як активна співпраця всіх учасників «трикутника довіри» задля спільного майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Bandura, A. (2020). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society*, 12, 313. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23964
2. Bar-Tal, D. (2003). Collective Memory of Physical Violence: its Contribution to the Culture of Violence. https://doi.org/10.1057/9781403919823_5
3. DREAM Project Office. (n.d.). DREAM: Public investment management system. Retrieved March 20, 2026, from <https://dream.gov.ua/>
4. Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press, 480.
5. PolSci Institute. (2025, July 19). The role of civil society in conflict resolution. <https://polsci.institute/peace-conflict-studies/role-of-civil-society-in-conflict-resolution/>
6. Shtab for Ukraine. (n.d.). Recovery map (Map of destruction and recovery). <https://reukraine.shtab.net/>
7. Skvorets, V., & Kudinov, I. (2021). Socio-cultural transformation in post-soviet Ukraine. *Skhid*, 1(1(2), 43–51. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.1\(2\).236142](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.1(2).236142)
8. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). TARGET ARTICLE: “Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence.” *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
9. Valadbigi, A., & Harutyunyan, B. (2012). Trust. The social virtues and the creation of prosperity by: Francis Fukuyama. *SCS Journal/ Studies of Changing Societies: Comparative and Interdisciplinary Focus*. Vol. 1 (1) https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/scs/v1i1/f_0026836_22565.pdf
10. Міністерство охорони здоров'я України. (2024, 9 березня). Як відновитися після травматичної події: 7 кроків до подолання травми та проживання складних часів. Кабінет Міністрів України. <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-vidnovytysia-pislia-travmatychnoi-podii-7-krokv-do-podolannia-travmy-ta-prozhyvannia-skladnykh-chasiv>
11. Український незалежний центр політичних досліджень. (n.d.). Головна сторінка. <https://www.ucipr.org.ua/ua/>

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

Ринок праці є ключовим компонентом соціально-економічної системи, через який реалізується взаємодія економічного розвитку, демографічних процесів та соціальної структури населення. В умовах повномасштабної війни в Україні його функціонування зазнало істотних трансформацій, що проявилися у територіальному перерозподілі трудових ресурсів, зміні структури попиту на робочу силу, посиленні мобільності населення та активізації процесів релокації бізнесу. За цих умов особливого значення набуває законодавче регулювання, яке забезпечує адаптацію ринку праці до кризових змін, формує інституційні умови зайнятості та визначає механізми соціального захисту населення. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу нормативно-правових механізмів функціонування ринку праці в умовах воєнних викликів, а також оцінки їх впливу на регіональні соціально-економічні процеси.

Проблематика нормативно-правового регулювання ринку праці тісно пов'язана з інституційним підходом, який передбачає розгляд ринку праці як системи взаємодії формальних і неформальних інститутів, що визначають поведінку його суб'єктів. Впровадження інституційного підходу дозволяє розглядати ринок праці не лише як сукупність економічних відносин, але і як складну систему регуляторних механізмів, у якій нормативно-правова база виступає ключовим елементом формування поведінкових моделей учасників ринку [2, 5]. У цьому контексті важливого значення набуває узгодженість дій державних органів, роботодавців і працівників, що формує основу ефективного регулювання [2]. У роботі втілено спробу аналізу законодавчого регулювання ринку праці України та виявлення ключових трансформацій нормативно-правової бази в умовах воєнних викликів.

Законодавче регулювання ринку праці України має багаторівневу структуру, що включає конституційний, кодифікований та спеціальний рівні. Конституція України закріплює базові соціально-економічні права громадян, зокрема право на працю, належні умови праці та соціальний захист у разі безробіття [4]. Вона визначає загальні принципи державної політики у сфері зайнятості та соціального забезпечення. Кодифіковане регулювання представлено Кодексом законів про працю України, який є базовим нормативно-правовим актом, що визначає правові засади трудових відносин [3]. Незважаючи на значну кількість змін, КЗпП зберігає риси традиційної моделі регулювання, орієнтованої на стабільність трудових відносин. Суттєву роль у функціонуванні ринку праці відіграють спеціальні закони. Закон України

«Про зайнятість населення» визначає засади державної політики зайнятості, механізми регулювання попиту та пропозиції робочої сили, а також інструменти підтримки безробітних [6]. Закон «Про оплату праці» встановлює економічні та правові засади формування доходів населення [7]. У сукупності ці акти формують інституційне середовище ринку праці. Систематизація основних нормативно-правових актів подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Нормативно-правова база регулювання ринку праці України
(укладено автором за [3, 4, 6, 7, 8])

Нормативний акт	Функціональне призначення
Конституція України, 1996 р.	Гарантії права на працю та соціального захисту
Кодекс законів про працю України, 1971 р. зі змінами	Регулювання трудових відносин
Закон «Про зайнятість населення», 2012 р.	Державна політика зайнятості
Закон «Про оплату праці», 1995 р.	Регулювання заробітної плати
Закон «Про соціальне страхування», 1999 р.	Захист у разі безробіття
Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», 2022 р.	Гнучкість та адаптація трудових відносин

Аналітичні дослідження засвідчують, що сучасний ринок праці України характеризується суттєвими структурними змінами, що підтверджується як національними науковими оцінками [5], так і міжнародними дослідженнями [9]. За даними Державної служби зайнятості України, спостерігається трансформація попиту на робочу силу, зростання ролі сфери послуг та зміна професійної структури зайнятості [1].

Суттєві зміни у законодавчому регулюванні ринку праці відбулися після 2022 року. Прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» започаткувало нову модель регулювання [8]. Цей нормативно-правовий акт запровадив гнучкі механізми організації праці, що включають можливість призупинення трудового договору, зміну режимів робочого часу, розширення дистанційної зайнятості та спрощення процедур переведення працівників. Зазначені зміни мають адаптивний характер і спрямовані на забезпечення функціонування економіки в умовах кризових явищ. Вони дозволяють підприємствам зберігати виробничу діяльність, а працівникам – підтримувати зайнятість навіть у складних умовах.

Важливим напрямом державної політики є підтримка зайнятості населення через систему програм і заходів. Відповідно до законодавства України, ключову роль у цьому процесі відіграють як загальнодержавні, так і регіональні програми зайнятості [6].

Регіональні програми зайнятості формуються з урахуванням специфіки локальних ринків праці та передбачають комплекс заходів, спрямованих на:

- сприяння працевлаштуванню населення;
- професійну підготовку та перепідготовку кадрів;
- підтримку підприємницької діяльності;

- інтеграцію внутрішньо переміщених осіб.

На практиці в Україні реалізуються такі інструменти регіональної політики зайнятості:

- компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО;
- грантові програми для створення власного бізнесу;
- регіональні програми професійного навчання;
- заходи підтримки релокованих підприємств.

Реалізація цих програм має виражений просторовий характер. У приймаючих регіонах (західні та центральні області) основний акцент робиться на інтеграції внутрішньо переміщених осіб та зниженні навантаження на ринок праці. У прифронтових регіонах – на підтримці економічної активності та відновленні зайнятості. У великих містах спостерігається концентрація економічної активності та формування висококонкурентного середовища.

Таким чином, законодавче регулювання ринку праці в Україні виступає важливим фактором формування нової територіальної структури зайнятості та трансформації регіональних ринків праці. Законодавче регулювання ринку праці України є складною багаторівневою системою, що забезпечує функціонування трудових відносин та соціальний захист населення. Встановлено, що в умовах воєнного стану відбулася суттєва трансформація нормативно-правової бази, яка набула адаптивного характеру та спрямована на підвищення гнучкості ринку праці. Просторовий аналіз засвідчив диференційований вплив законодавчих змін на регіональні ринки праці, що проявляється у формуванні нових моделей зайнятості. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на його модернізацію та гармонізацію з європейськими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Державна служба зайнятості України. Основні тренди ринку праці. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat/stattrend>
2. Думнов О. Особливості запровадження інституційного підходу регулювання ринку праці // Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / за ред. Ю.М. Барського та В.Й. Лажніка, м. Луцьк, 15–16 травня 2025 р. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2025. С. 105–108. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua>
3. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Лібанова Е.М. Як змінився ринок праці у воєнний час: сьогодення та перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html>
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 №5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
7. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 №108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>
8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 №2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>
9. World Bank. Ukraine Labor Market Assessment. 2024. URL: <https://www.worldbank.org>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД БЕЗКОШТОВНОГО ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ХАРКОВІ

З початку повномасштабного вторгнення транспортна система України зазнає значних викликів та трансформацій. Систематичні руйнування інфраструктури, дефіцит фінансування та скорочення чисельності обслуговуючого персоналу, також повне припинення авіасполучення та блокування морських шляхів випробовують стійкість логістичної структури і її адаптивні можливості. Це значною мірою вплинуло на цілісність транспортної системи великих міст та виконання ключових соціальної та економічної функцій. Яскравим прикладом є місто Харків, де наразі функціонування громадського транспорту супроводжується регулярними перебоями в електропостачанні та пошкодженнями об'єктів критичної інфраструктури. Згідно зі статистичними даними, з 2022 року було втрачено або виведено з ладу 27 тролейбусів з автономним ходом, 94 комунальних автобусів, 42 вагони метрополітену та 126 трамваїв. Салтівське трамвайне депо зазнало масштабних руйнувань внаслідок ракетних атак, що зумовлює необхідність капітального відновлення всього комплексу [1]. Внаслідок активізації бойових дій на околицях міста та безпекових ризиків, ринок транспортних послуг залишили майже всі приватні перевізники, тож з поступовим відновленням соціально-економічної активності в Харкові потреба в забезпеченні мобільності населення майже повністю була покладена на муніципальні транспортні підприємства [2]. У період найвищої безпекової нестабільності в більшості великих міст прифронтових регіонів органи місцевого самоврядування ініціювали запровадження тимчасового безкоштовного проїзду в громадському транспорті, проте станом на сьогодні Харків залишається єдиним обласним центром, де безоплатний режим користування муніципальним транспортом досі зберігається [3]. З огляду на відсутність планів місцевої влади щодо скасування цієї пільги в короткостроковій перспективі, врахування даного чинника є важливим при визначенні стратегічного вектора розвитку транспортної системи міста.

Дослідники мають різні міркування на тему безоплатного громадського транспорту. Український експерт з транспортного планування Дмитро Безпалов критикує впровадження такої стратегії, називаючи її популістською ідеєю, виділяючи прогнозованість, комфорт та швидкість пересування, як набагато більш важливі фактори для зручності пасажирів [4]. Польсько-бельгійський дослідник Войцех Кебловські у своїх роботах описує оплату за проїзд у громадському транспорті, як бар'єр мобільності найменш захищених верств населення та обмежує демократичність міського середовища [9].

Дослідниця Астрід Де Вітте зауважує, що безкоштовний громадський транспорт є справді дієвим соціальним інструментом підтримки молоді та старших поколінь, проте лише це не змусить почати користуватись ним також і власників авто [10]. Аналітик Овед Катс наголошує на потребі покращення якості сервісу замість скасування оплати задля досягнення успішності системи для міста в екологічному аспекті [6]. Бруно де Боргер у своїх роботах наводить приклади введення устрою безкоштовного громадського транспорту в межах політичної акції, що без подальшої роботи над змінами не приводить до подальшого економічного розвитку [5]. Для оцінки цього питання, доцільно розглянути досвід європейських міст, що вже реалізували політику безкоштовного громадського транспорту.

Місто Таллінн (Естонія) є першою європейською столицею, що запровадила безкоштовний проїзд для своїх жителів [8]. Важливою особливістю талліннської моделі стало те, що право на безкоштовний проїзд отримали виключно зареєстровані мешканці міста. Такий підхід стимулював значну кількість осіб, які фактично проживали в столиці, але були зареєстровані в інших регіонах, офіційно змінити місце реєстрації. Це, у свою чергу, призвело до суттєвого збільшення податкових надходжень до міського бюджету, що частково компенсувало видатки на утримання транспортної мережі. Особливо відчутно це вплинуло на мобільність людей похилого віку, для яких раніше вартість квитка могла бути стримуючим фактором до здійснення частих переміщень, особливо на великі відстані [8]. Проте завдяки підвищенню доступності, громадським транспортом почали все частіше користуватися люди без постійного місця проживання, застосовуючи його як прихисток у холодні пори року. Це у свою чергу почало відштовхувати людей від ідеї користування громадським транспортом, що посприяло відновленню користування власними авто для населення.

Іншим прикладом є бельгійське місто Гасселт, де безкоштовний проїзд був запроваджений ще у дев'яностих роках минулого століття [7]. На той час місто потерпало від критичної кількості заторів, а розширення дорожньої мережі видавалося неможливим через загрозу руйнування унікального природного ландшафту. За умов впровадження безоплатного тарифу пасажиропотік зріс більш ніж у десять разів, а відсутність у необхідності оплати проїзду при вході пришвидшило загальний темп руху, але вже через шістнадцять років міська влада була змушена відмовитися від цієї ідеї. Основною причиною стала неспроможність міського бюджету самостійно покривати зростаючі видатки на ремонт зношеного рухомого складу колосальним навантаженням, що вимагало постійних додаткових інвестицій у ремонт та оновлення парку [7]. Досвід Брюсселя додає ще один важливий аспект до структури аналізу безкоштовного транспорту, де у 2019 році провідні політичні сили будували свої передвиборчі кампанії на ініціативі запровадження безкоштовної форми функціонування громадського транспорту, аргументуючи це покращенням екологічної ситуації та стимулюванням водіїв залишати власні авто вдома [10]. Однак дослідження показали, що за таких умов на громадський транспорт частіше пересідають не власники автомобілів, а ті, хто раніше ходив пішки або користувався велосипедом. Як наслідок, кількість машин на дорогах майже не зменшується,

екологічний стан залишається на попередньому рівні, фізична активність населення знижується, при цьому штучно створюючи дефіцит вільних місць у салонах рухомого складу. На сьогодні у Брюсселі транспорт не є безкоштовним для всіх, проте були впроваджені суттєві знижки для молоді та пенсіонерів [10].

Таблиця 1

Переваги та недоліки введення безкоштовного громадського транспорту в європейських містах (складано автором за даними [5, 6, 10])

Місто	Переваги	Недоліки
Таллінн, Естонія	Стимулювання реєстрації нових мешканців призвело до збільшення податкових надходжень. Незахищені верстви населення та люди похилого віку отримали більше можливостей мобільності.	Збільшення випадків використання громадського транспорту особами без постійного місця проживання як прихистку. Безкоштовність без підвищення якості та швидкості перевезень не спонукала власників авто перейти на користування громадським транспортом.
Гасселт, Бельгія	Пасажиropотік у громадському транспорті зріс більш ніж у 10 разів. Завдяки відсутності потреби оплати за проїзд на вході в автобуси, загальний темп руху пришвидшився.	Муніципальний бюджет виявився неспроможним самотійно покривати усі витрати на технічне обслуговування. Колосальні експлуатаційні навантаження призвели до прискореного зносу рухомого складу та постійної необхідності його ремонту.
Брюссель, Бельгія	Додаткове впровадження суттєвих пільг для молоді та старших осіб як компромісний варіант, замість впровадження тотальної безкоштовності.	На транспорт пересідають пішоходи та велосипедисти, а не автомобілісти. Відповідно кількість машин не зменшується, а натомість знижується фізична активність населення та штучно переповнюється транспорт.

На основі проведеного аналізу можемо сформулювати наступні стратегічні орієнтири для Харкова. Перш за все, доцільним виглядає перехід до системи персоніфікованого обліку через прив'язку права на безоплатний проїзд до картки харків'янина (за умови якщо у післявоєнний стан безкоштовний транспорт не буде скасований). Це дозволить не лише отримувати точні дані про реальний пасажиропотік, а й ефективно адмініструвати податкові та соціальні аспекти за прикладом Таллінна. Також ключовий акцент має бути зроблений на тому, що сама по собі відсутність плати за проїзд не змусить водіїв відмовитися від автомобілів. Для досягнення такої мети необхідно постійно вдосконалювати зв'язки між районами міста, забезпечуючи швидкість і зручність пересування, яка була б конкурентною порівняно з приватним авто. Зменшення інтервалу руху на найбільш завантажених напрямках дозволить організувати зручні пересадки та мінімізувати час очікування, створення розгалуженої мережі виділених смуг для наземного транспорту гарантуватиме стабільність графіка незалежно від дорожньої ситуації. Поеднання економічної доступності з високою якістю сервісу, швидкістю та прогнозованістю стане фундаментом для сучасної транспортної системи міста. Встановивши баланс

між соціальними гарантіями та технічною модернізацією на основі аналізу усталених світових прикладів, громадський транспорт Харкова перетвориться на модель майбутнього - на привабливу та ефективну альтернативу приватному володінню. Врешті, ефективний транспорт обмежується не лише відсутністю квитків, а радше означає створення розвиненого мобільного середовища, де кожен мешканець відчуває цінність свого часу та комфорту.

Список використаних джерел:

1. Інфосіті. Скільки транспорту втратив Харків під час повномасштабної війни. Харківські вісті. URL: <https://infocity.kharkiv.ua/obshchestvo/skilky-transportu-vtratyv-kharkiv-pid-chas-povnomasshtabnoi-vijny/>
2. Об'єктив. Терехов про безкоштовний проїзд у Харкові та чому майже немає приватників. Медіагрупа «Об'єктив», 2025. URL: <https://www.objectiv.tv/uk/objectively/2025/07/03/terehov-pro-bezkoshtovnij-proyizd-u-harkovi-ta-chomu-majzhe-nemaye-privatnikov/>
3. Приймак В.О. План сталої міської мобільності (на прикладі м. Харкова). Матеріали LIII-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 лютого 2025 року, м. Кордова), 2025. DOI: <https://doi.org/10.52058/53>
4. Ярошук О. Громадський транспорт for free. Чи стане в Україні проїзд безкоштовним. Економічна правда, 2018. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2018/07/06/638423/>
5. Cats O., Susilo Y., Reimal T. The prospects of fare-free public transport: evidence from Tallinn. Transportation, 2017. DOI: [10.1007/s11116-016-9695-5](https://doi.org/10.1007/s11116-016-9695-5)
6. De Borger B., Proost S. The political economy of public transport pricing and supply decisions. KU Leuven, Center for Economic Studies, 2014. DOI: [10.2139/ssrn.2509204](https://doi.org/10.2139/ssrn.2509204)
7. Fearnley N. Free Fares Policies: Impact on Public Transport Mode Share and Other Transport Policy Goals. ResearchGate, 2013. DOI: [10.13140/RG.2.1.2825.9680](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2825.9680)
8. Gabaldón-Estevan D., Orru K., Kaufmann C., Orru H. Broader impacts of the fare-free public transportation system in Tallinn. International Journal of Urban Sustainable Development, 2019. DOI: [10.1080/19463138.2019.1596114](https://doi.org/10.1080/19463138.2019.1596114)
9. Kębłowski W. Why (not) free public transport? Bus Advocates, 2020. URL: https://www.busadvocates.org/articles/fares/CRANES_FFT_KEBLOWSKIarticle_v2020_01_22.pdf
10. Macharis C., De Witte A., Steenberghen T., Van de Walle S., Lannoy P., Polain C. Impact and assessment of "Free" Public Transport measures: lessons from the case study of Brussels. European Transport \ Trasporti Europei, 2006. URL: <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/5f32501a-5a38-4540-b796-2cea5e80ab60/content>

ЦИФРОВІ КАРТОГРАФІЧНІ СЕРВІСИ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ У 7 КЛАСІ

В умовах воєнного стану освітній процес в Україні значною мірою перейшов у дистанційний та змішаний формат, що робить використання цифрових інструментів необхідною умовою забезпечення безперервності навчання. Картографічний метод є провідним у навчанні географії: географічна карта виступає одночасно джерелом інформації, засобом навчання і об'єктом вивчення. Разом із тим сучасний етап розвитку освіти характеризується трансформацією картографічного методу під впливом цифрових технологій – від паперових атласів і стінних карт до інтерактивних веб-карт, геоінформаційних систем та ігрових картографічних платформ [13]. В умовах дистанційного навчання реалізація картографічного методу потребує цифрових інструментів, здатних забезпечити повноцінну роботу з картою онлайн як індивідуально, так і в групі. Особливо актуальним це є для 7 класу, де курс «Материки та океани» передбачає опрацювання великого обсягу географічної номенклатури, виконання практичних робіт з контурними картами та дослідницьких завдань на основі тематичних карт – видів діяльності, наскрізних для всіх розділів програми [12]. Цифрові картографічні сервіси дозволяють не лише замінити паперову карту в онлайн-навчанні, а й розширити дидактичні можливості картографічного методу завдяки інтерактивності, ігровим форматам та спільній роботі в реальному часі. Можна виділити чотири рівні роботи з цифровими картографічними інструментами на уроках географії: базовий (онлайн-сервіси для перегляду карт), прикладний (навігаційні додатки), аналітичний (ГІС) та дослідницький (дані дистанційного зондування) [13]. Розглянуті у цій статті сервіси відповідають базовому рівню, що є найбільш доступним і методично доцільним для учнів 7 класу. Метою статті є характеристика цифрових картографічних сервісів та можливостей їх застосування у дистанційному навчанні географії у 7 класі закладів загальної середньої освіти. У статті здійснено аналіз актуальних онлайн-ресурсів і сервісів та узагальнено практичний досвід їх використання в умовах дистанційного навчання, що дозволяє визначити їхні дидактичні можливості та ефективність у сучасному освітньому процесі.

Поняття «дистанційне навчання» може вживатися по-різному: «дистанційна освіта», «електронне навчання», «навчання на відстані» тощо. Проблема організації дистанційного навчання набуває особливої актуальності в умовах сьогодення. Нею займалися як вітчизняні вчені (В. Биков, Р. Гуревич, А. Гуржій, В. Кухаренко, Н. Морзе, П. Стефаненко та ін.), так і зарубіжні (Д. Пейнтер, Е. Розетт, Р. Воган-Фразе, Р. Шанк та ін.), які визначили сутність

поняття «дистанційне навчання» та вивели теоретичні положення щодо його реалізації [2].

Відповідно до модельної навчальної програми «Географія. 6-9 класи» (авт. Кобернік С. Г. та ін.), у курсі 7 класу робота з картами передбачена в усіх темах і розділах – від визначення географічних координат крайніх точок материків до аналізу кліматичних поясів, природних зон та номенклатури [12]. Цифрові інструменти, що забезпечують реалізацію картографічного методу в умовах онлайн-навчання, можна поділити на три функціональні групи: онлайн-дошки з картографічними завданнями, сервіси для створення і дослідження карт та ігрові платформи для засвоєння географічної номенклатури.

Серед *онлайн-дошок з картографічними завданнями*, які допомагають працювати з картою групою або створювати інтерактивні завдання, можна зазначити LearningApps, Miro, Nearpod.

Онлайн-дошка **LearningApps** може бути використана у навчанні для створення інтерактивних вправ і завдань, які сприяють кращому засвоєнню географічних знань. Учні можуть наносити на карти різні географічні об'єкти – річки, гори, міста та країни – а також працювати з готовими макетами. Наприклад, при вивченні теми «Африка» вчитель може створити завдання, у якому учні перетягують назви річок (Ніл, Конго, Нігер, Замбезі) на їхні позначення на контурній карті материка. При вивченні теми «Антарктида» – завдання на встановлення відповідності між географічними об'єктами та їхніми координатами. Це дозволяє візуально вивчати та запам'ятовувати географічне розташування об'єктів [1; 12].

Miro – інтерактивна онлайн-дошка, де можна розмістити велике зображення карти та використовувати стікери для виконання завдань (наприклад, позначити об'єкти, прокласти маршрут). Miro – це візуальна онлайн-дошка для спільної роботи, яка перетворює навчання з лінійного процесу на інтерактивну взаємодію. Платформа працює через браузер, без необхідності встановлення програм, і доступна з комп'ютерів, планшетів та смартфонів. Це робить Miro зручним інструментом для розподілених команд та дистанційних форматів навчання. Для контролю навчання можна налаштовувати права доступу та відстежувати історію змін, що допомагає аналізувати залучення учнів. У контексті курсу 7 класу Miro доцільно використовувати для групових завдань: наприклад, клас ділиться на групи, кожна з яких отримує на спільній дошці карту одного з материків і виконує завдання на позначення природних зон або кліматичних поясів. Miro переосмислює традиційну модель навчання, наголошуючи на візуалізації, взаємодії та самостійному опануванні змісту [7; 12].

Nearpod – має функцію інтерактивних карт, де викладач може поставити завдання в реальному часі, а учні виконують їх на своїх пристроях. В основі NearPod лежить створення інтерактивного уроку. Ви можете працювати з учнями не тільки у класі, але й віддалено організувати синхронне навчання. Або призначивши годину X чи під час відеоконференції в одній з відповідних програм на екрані показати учням слайди, що відповідають завданню. Ви можете одночасно коментувати інформацію, що з'являється. У Nearpod можна вибрати режим асинхронного, опосередкованого навчання. Достатньо надіслати

посилання або вбудувати інтерактивний урок у блог чи сайт. Наприклад, при вивченні теми «Закономірності формування природи океанів» учитель може підготувати слайд з картою течій Світового океану, на якій учні в реальному часі позначають напрямки теплих і холодних течій та пояснюють їхній вплив на клімат материків [10; 12].

Інструментами для створення і дослідження карт є MapMaker, Google My Maps.

MapMaker – це цифровий картографічний інструмент, створений Національним географічним товариством та Esri, призначений для вчителів, учнів та дослідників National Geographic. Наприклад, при дослідженні топографічних об'єктів, учні користуються цим веб-додатком, щоб дізнатися про топографію, форми рельєфу та процеси, які їх формують. Вони досліджують унікальні приклади з усього світу та розмірковують над їхнім культурним значенням. За допомогою ресурсу MapMaker від National Geographic можна швидко створити карту для ілюстрації багатьох географічних явищ, а також запропонувати учням самостійно створити свої перші карти та дослідити явища на Землі. На сайті є готові карти-підкладки та шари з даними, які можна міняти у будь-яких варіантах. Наприклад, при вивченні теми «Закономірності поширення природних комплексів материків» учні можуть накладати на фізичну карту шари рослинності, кліматичних поясів і рельєфу та самостійно виявляти взаємозв'язки між компонентами природи – саме такий вид дослідницької роботи передбачений навчальною програмою. Наприкінці карту можна зберегти як зображення чи посилання [4; 12].

Google My Maps – зручний інструмент для створення власних тематичних карт: учні можуть додавати маркери, лінії, вимірювати відстані та ділитися результатами. У 7 класі Google My Maps доцільно використовувати для виконання практичних робіт із позначення географічних об'єктів: наприклад, при вивченні теми «Євразія» учні самостійно створюють карту маршруту уявної подорожі країнами материка, позначаючи столиці, природні об'єкти та підписуючи їх – це відповідає навчальному проекту «Складання проекту можливої подорожі країнами Євразії», передбаченому програмою [8; 12].

Серед *сервісів для роботи з картографічною номенклатурою та вивчення географії* можна запропонувати Seterra, Purpose Games, GeoGuessr. Вони ідеально підходять для запам'ятовування назв, об'єктів та їхнього розташування.

Seterra – один із найпопулярніших сервісів для вивчення географії. Містить сотні тестів на знання країн, міст, річок, гір та номенклатури. На порталі Seterra є картографічні вікторини, де розміщено низку ігрових завдань для перевірки географічної номенклатури, засвоєння якої, як відомо, є одним з «важких» питань курсу географії у 7 класі. Seterra – це цікава і пізнавальна географічна гра про країни, столиці, прапори, океани, озера та багато іншого. Зокрема, при вивченні теми «Африка» вчитель може задати як домашнє завдання проходження вікторин Seterra на знання країн і столиць материка, а результат у вигляді скріншоту надіслати для перевірки – таким чином засвоєння номенклатури перетворюється на ігровий процес [5; 12].

Purpose Games – ігровий сервіс, який дозволяє створювати власні тести на знання карти або проходити вже існуючі. Головна перевага конструктора – технологія «активних зон»: вчитель вставляє зображення (контурну карту, схему, діаграму) і позначає на ньому зони, які учень має ідентифікувати. Наприклад, при вивченні теми «Південна Америка» вчитель може завантажити контурну карту материка і поставити завдання підписати річки (Амазонка, Парана, Оріноко) або гірські системи. Додатковою перевагою є можливість залучення самих учнів до створення вікторин – це поглиблює засвоєння номенклатури через активну діяльність [9; 12].

GeoGuessr – ігрова платформа, що базується на Google Street View. Допомогає розвивати навички орієнтування на місцевості та візуального розпізнавання ландшафтів. В основі GeoGuessr є унікальна концепція: гравцям пропонується стати віртуальними мандрівниками, використовуючи панорамні знімки Google Street View. Завдання учасників – визначити своє місцезнаходження на планеті, ґрунтуючись на візуальних підказках, і поставити ймовірну точку на карті. Для 7 класу GeoGuessr є ефективним інструментом при вивченні природних зон: учні розпізнають ландшафти екваторіальних лісів, савани, пустелі чи тундри за візуальними ознаками, що формує уміння, передбачені програмою, – описувати адаптацію людини до умов різних природних зон [11; 12].

Розглянуті цифрові картографічні сервіси охоплюють три основні напрями роботи у 7 класі: онлайн-дошки з картографічними завданнями (LearningApps, Miro, Nearpod), інструменти для створення і дослідження карт (MapMaker, Google My Maps) та сервіси для засвоєння географічної номенклатури (Seterra, Purpose Games, GeoGuessr). Кожна група має свої дидактичні переваги: перша забезпечує спільну роботу в режимі реального часу, друга – розвиток картографічних умінь, третя – ігрове закріплення номенклатури. Найбільший спектр можливостей при викладанні курсу «Географія материків і океанів» містять інтерактивні мережеві сервіси: Seterra та GeoGuessr. Узагальнюючи аналіз цифрових картографічних сервісів для 7 класу, варто зазначити, що в умовах обмеженого інтернету найбільш доступними є прості у використанні ресурси з можливістю офлайн-перегляду або попереднього завантаження карт (зокрема, Google Maps), оскільки вони дозволяють учням виконувати базові завдання без постійного підключення до мережі [3]. Використання розглянутих сервісів сприяє поетапному переходу учня від пасивного споживача картографічної інформації до її активного творця та дослідника [13], що є важливою умовою формування картографічної компетентності як складової географічної освіти.

Список використаних джерел:

1. LearningApps. URL: <https://learningapps.org/>
2. Гаврілова Л., Катасонова Ю. Теоретичні аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні. Освітологічний дискурс. 2017. С. 168-182. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=osdys_2017_1-2_16

3. Бубир Н., Прасул Ю. Дистанційні освітні технології при викладанні курсу географії материків і океанів у закладах загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/23219>
4. Introducing National Geographic MapMaker. URL: <https://www.nationalgeographic.org/society/learn/mapmaker-launch-guide/>
5. Seterra – The Ultimate Map Quiz Site. URL: <https://www.seterra.com>
6. Ревуцький А. Використання онлайн-дошок для організації дистанційного навчання з географії. Луцьк, 2024. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/27181/1/Revutskiy_2024.pdf
7. Miro. URL: <https://miro.com>
8. Google My Maps. URL: <https://www.google.com/mymaps>
9. Purpose Games. URL: <https://www.purposegames.com>
10. Nearpod. URL: <https://nearpod.com/>
11. GeoGuessr. URL: <https://www.geoguessr.com/>
12. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ: МОН України, 2021 (у редакції 2022). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.proh.r.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf>
13. Гусєва Н., Іванова А. Картографічний метод у навчанні географії в загальноосвітніх закладах: сучасні тенденції. Регіон–2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Нємець. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. С. 135–141. URL: http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zbirnyk-konf_Region_2025-1.pdf

УДК 911.3:331.101.262:303.4(100)

Валерій Криволапов
valerii.kryvolapov@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У ГЛОБАЛЬНИХ ІНДЕКСАХ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Суспільно-географічні дослідження людського капіталу є актуальними, оскільки вони дають змогу зрозуміти причини соціально-економічної нерівності між регіонами та особливості їхнього розвитку, що, своєю чергою, забезпечує оптимальне планування демографічної політики та раціональне використання людського капіталу територій.

У межах суспільно-географічного дослідження людського капіталу проаналізовано глобальні індекси, що використовуються для вимірювання людського капіталу та близьких до нього категорій – людського потенціалу та людського розвитку. Важливо розуміти відмінності між цими категоріями. Людський капітал – це запас знань, навичок, здоров'я і компетенцій, які можуть використовуватися в економічній діяльності та приносити дохід. Тобто людський капітал акцентує увагу виключно на економічному аспекті – на тому,

яку користь приносять люди економіці. Людський потенціал – ширша категорія, яка охоплює не тільки реальний економічний вимір, але й усі можливості людини – як реалізовані, так і потенційні. Узагальнюючи, можна провести аналогію з фізикою та сказати, що людський капітал вимірює лише кінетичну енергію, а людський потенціал – і кінетичну, і потенційну енергію. Людський розвиток – процес розширення можливостей людини та покращення якості життя. Тобто категорія «людський розвиток» акцентує увагу на самій людині і на якості її життя, а не на тому, яку користь вона може принести для економіки та суспільства. У сучасній економічній літературі виділяються чотири основні підходи до оцінки людського капіталу, що базуються на доході, освіті, вартості освіти та знаннях відповідно. З точки зору суспільної географії варто додати підходи, що базуються на освіті та ставленні до навколишнього середовища [1].

До основних сучасних міжнародних методик оцінювання людського капіталу, людського потенціалу та людського розвитку належать HCI з його більш сучасною модифікацією HCI+, HDI, GHCI і SPI.

HCI (Human Capital Index – Індекс людського капіталу) – це методика Світового банку, що включає три основні блоки – Виживання, Шкільну освіту та Здоров'я. Виживання складається з одного показника – Ймовірності того, що дитина доживе до 5 років. Шкільна освіта складається з двох показників — Очікуваної кількості років навчання у школі до 18 років і Коефіцієнту результатів тестування якості шкільної освіти. Здоров'я складається також з двох показників – Частки 15-річних, які доживають до 60 років, і Частки дітей без затримки росту. Виживання концептуально пов'язане із здоров'ям, хоча виділяється окремо, і HCI складається з двох блоків здоров'я та блоку освіти. Цей показник характеризується чіткою структурою, окремим плюсом є виведення показника якості освіти. Але у ньому основна увага відводиться здоров'ю, а освіта обмежується лише шкільною і не має вартісних показників, що також є важливим у сучасному світі [2].

У 2024 році Світовий банк разом з HCI почав використовувати нову покращену методику – HCI+, у якій використовуються 3 блоки показників – Здоров'я, Освіта та зайнятість. Показники блоку здоров'я ідентичні до показників відповідного блоку HCI. У блок освіти було додано ще один показник – відсоток людей з вищою освітою у віковій групі 25–29 років. Додавання цього показника усуває головний недолік блоку Освіти у HCI (відсутність показнику, що оцінює вищу освіту). Блок Зайнятість складається з двох підблоків, які розраховують рівень зайнятості для молоді (18–24 роки) та дорослих людей (15–64 роки) [3]. Показник HCI+ у порівнянні з HCI використовує Зайнятість замість Виживання і додає вищу освіту у блок Освіти, що дозволяє розглядати його як комплексний показник, що оцінює як можливості людського капіталу, які створюються за рахунок здоров'я та освіти, так і його реалізацію у вигляді зайнятості населення. Показник HCI+ доцільно використовувати для суспільно-географічного порівняння людського капіталу в різних країнах.

HDI (Human Development Index – Індекс людського розвитку) – це методика ООН для оцінки людського розвитку, що аналізує Здоров'я, Освіту та

Дохід. Здоров'я розраховується як очікувана тривалість життя, Освіта складається з Середніх років навчання дорослого населення (за всіма рівнями освіти) та Очікуваних років навчання дітей, а Дохід дорівнює Валовому національному доходу (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності [4]. Ця методика є досить простою і вимірює всі необхідні сфери (здоров'я, освіта та економіка), проте є занадто спрощеною. Якщо здоров'я загалом можна виміряти тривалістю життя, то вимірювання освіти лише кількістю років навчання ніяк не враховує якість навчання в різних країнах світу, а ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності показує доходи країни і опосередковано пов'язаний з людським розвитком (адже доходи істотно залежать, наприклад, від ресурсної бази країни, а не тільки від людського капіталу).

GHCI (Global Human Capital Index – Глобальний індекс людського капіталу) – це методика Всесвітнього економічного форуму, що складається з наступних блоків показників (у дужках зазначені конкретні показники) – Спроможність (Грамотність та математика, Рівень отримання початкової освіти, Рівень отримання середньої освіти, Рівень отримання вищої освіти), Впровадження (Рівень участі в робочій силі, Гендерний розрив у зайнятості, Рівень безробіття, Рівень неповної зайнятості), Розвиток (Рівень зарахування до початкової освіти, Якість початкових шкіл, Рівень зарахування до середньої освіти, Гендерний розрив у зарахуванні до середньої освіти, Рівень зарахування до професійно-технічної освіти, Рівень зарахування до вищої освіти, Різноманітність кваліфікації випускників, Якість системи освіти, Ступінь навчання персоналу) і Ноу-хау (Частка висококваліфікованих працівників, Частка середньокваліфікованих працівників, Складність економіки, Наявність кваліфікованих працівників) [5]. GHCI детально аналізує рівень розвитку освіти та науки та їхнє використання в економіці, але не включає показники здоров'я, тобто робить акцент на людському капіталі як на драйвері технологічного розвитку, що є занадто вузьким підходом для суспільно-географічного аналізу людського капіталу, проте може бути використаний як освітня складова.

SPI (Social Progress Index – Індекс соціального прогресу) – це методика компанії Social Progress Imperative, що складається з наступних блоків показників (у дужках зазначені конкретні показники) – Основні людські потреби (Харчування і доступ до води, Житло, Безпека, Базова медицина), Основи благополуччя (Освіта, інформація і комунікації, Здоров'я, Екологія), Можливість (Права людини, Особиста свобода, Доступ до освіти, Толерантність і Інклюзія) [6]. SPI відображає різні аспекти якості життя людини і оцінює те, наскільки добре у середньому жити людям у країні, тобто він розраховує людський розвиток і має акцент на людину (що наближує показник до суспільної географії), але не є доцільним для аналізу категорії людського капіталу.

Отже, основними міжнародними індикаторами, що використовуються для оцінки людського капіталу, є HCI, HCI+, HDI, GHCI і SPI. SPI за суттю близький до суспільної географії, але оцінює людський розвиток, що лише опосередковано пов'язано із людським капіталом. GHCI детально оцінює освіту та науку і їхній вплив на економіку, але не враховує показники здоров'я, тому

може використовуватися для оцінки людського капіталу з позицій суспільної географії лише у поєднанні з іншими індикаторами. HDI досить збалансований (оцінює здоров'я, освіту та дохід), але має низьку деталізацію показників і тому концептуально підходить до суспільно-географічної оцінки людського капіталу, проте має низьку точність через замалу кількість показників. HSI демонструє гарний аналіз здоров'я та освіти, проте у ньому не вистачає вищої освіти та реалізації людського капіталу. HSI+ долає недоліки HSI, додаючи показник охоплення населення вищою освітою та зайнятість. Для суспільно-географічного дослідження людського капіталу серед сучасних міжнародних індикаторів найбільш доцільно використовувати методику HSI+ з можливим її доповненням показниками індикатора GHCI, який детально аналізує наукову складову та впровадження освіти та науки в економіку.

Список використаних джерел:

1. Krivolapov V.I. Measuring human capital: indicators and methods in modern research. *Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 31-му столітті. Принципи CLIL в дії. Матеріали XIV всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю 28 березня 2025 року. Харків, 2025. 339 с.*
2. Kraay A. Methodology for a World Bank Human Capital Index : Policy Research Working Paper 8593. Washington, DC: World Bank, 2018. URL: Methodology for a World Bank Human Capital Index. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/841571538503209726-0140022018/render/HCIMethodologyPaper14Sept2018.pdf>
3. World Bank. Human Capital Index (HCI) Methodology. URL: <https://humancapital.worldbank.org/hciplus/methodology/>
4. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Index (HDI) – Data Center. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
5. World Economic Forum. The Global Human Capital Report 2017. Geneva : World Economic Forum, 2017. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-global-human-capital-report-2017/>
6. Social Progress Imperative. Social Progress Index: Methodology. URL: <https://www.socialprogress.org/methodology>

УДК 911.3:364.658:623.459.6:338.2(477.54-21Ізюм)

В'ячеслав Решетняк

slavikreshetnayk2002@gmail.com

Філія The Mines Advisory Group в Україні

ВПЛИВ ІНФОРМУВАННЯ З РИЗИКІВ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ ІЗЮМСЬКОГО РАЙОНУ)

Внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації територія України стала однією з найбільш забруднених вибухонебезпечними предметами. Особливо критичною ситуація є в Ізюмському районі, значна частина якого перебувала в окупації (в період з лютого 2022 року по вересень 2022 року) і внаслідок військових дій є забруднена протипіхотними,

протитранспортними мінами, а також вибухонебезпечними залишками війни. Наразі частина Ізюмського району залишається під окупацією, а також під постійним обстрілами зокрема Оскільська громада та Борівська громада.

Варто зазначити, що не лише Ізюмський район є забруднений вибухонебезпечними предметами, це стосується деокупованої частини Харківської області. Згідно звітів гуманітарних організацій з розмінування, забруднена територія фіксується в Чугуївському районі, Куп'янському районі та Богодухівському районі. Загалом не важливо чи територія була окупованою чи ні, забруднення відбувається при повітряних атаках, це може бути як робота ППО (при збитті частина повітряної цілі може не здетонувати або подавлення повітряної цілі РЕБ), так і забруднення касетними боєприпасами або БПЛА які наразі мають змогу нести на собі 2-3 протитранспортні міни.

В загальному Харківська область досить часто потерпає від обстрілів з боку російської федерації, що не дозволяє активно розвивати аграрний сектор, зводить до мінімум використання рекреаційних ресурсів, гальмує відбудову інфраструктури, тощо. В умовах, коли гуманітарне розмінування потребує десятиліть, критичного значення набуває інформування з ризиків мінної небезпеки. З точки зору соціально-економічного розвитку, цей процес є інструментом адаптації територіальних громад до нових умов життєдіяльності. Проблематика впливу мінно-вибухового забруднення територій активно розглядається та вивчається у всьому світі. GICHD (Geneva International Centre for Humanitarian Demining) є одним з найбільших дослідників в сфері гуманітарного розмінування. [3] На їхні розробки в сфері інформування з ризиків мінної небезпеки спираються велика кількість організацій з гуманітарного розмінування.

У Харківській області працюють різні гуманітарні організації з розмінування: The Mines Advisory Group, The Halo Trust, FSD, [2] тощо. Всі ці організації проводять роботи з розмінування, а також заходи з інформування з ризиків мінної небезпеки. Форма проведення відрізняється в різних організаціях, але найбільш ефективним на мою думку є проведення сесій з інформування з мінної небезпеки у форматі door-to-door. Такий підхід є ефективним, адже завдяки ньому можна охопити більшу кількість населення, а також цей формат має більшу залученість між фахівцем з інформування та мінної небезпеки та бенефіціаром.

За даними Центру Протимінної Діяльності за 2025 рік всіма операторами з гуманітарного розмінування було проведено більше ніж 107 000 сесій і загалом було охоплено 2 427 649. За останніми даними філії The Mines Advisory Group в Україні, фахівців охопили 13 000 сесій з інформування ризикам з мінної небезпеки [1] Наведені дані охоплюють Миколаївську область та Харківську область, зокрема Ізюмський район. Основними завданнями фахівця з інформування з мінної небезпеки є психологічна адаптація, зниження рівня травматизму та смертності, освітній простір. Психологічна адаптація полягає в тому, щоб допомогти людям які повернулися та повертаються на деокуповані території почуватися безпечно і розуміти, які території можуть бути забрудненими. Освітній простір – це формування класів безпеки та просторів безпеки у навчальних закладах та комунальних установах задля формування

безпечної поведінки як дітей так і дорослих. Інформування з ризиків мінної небезпеки несе не лише освітній характер, але і соціально-економічний, адже забруднення територій призвело до падіння місцевого ВВП. За даними від центру протимінної діяльності основними територіями, які є забруднені це ліси та сільськогосподарські угіддя, саме вони є основними джерелами надходження коштів до місцевих бюджетів. З цього можемо зробити висновок, що інформування з ризиків мінної небезпеки несе не лише освітній характер, але і соціально-економічний, адже забруднення територій призвело до падіння місцевого ВВП. Інформування фермерів, призвело до зменшення самовільного розмінування, що зберегло життя та цінну техніку. Важливим фактором в інформуванні є можливість до просторове планування, бо через залученість населення яке проживає на забруднених територіях, є достовірними інформаторами та зацікавленими в безпечному та соціально мобільному просторі.

Можемо підсумувати, що інформування щодо ризиків мінної небезпеки виходить за межі суто гуманітарного чи безпекового заходу. У парадигмі соціальної географії воно є критично важливим каталізатором соціально-економічного розвитку деокупованих громад. Відсутність мінної просвіти консервує економічну депресію та стимулює відтік населення. Натомість системне впровадження інформування щодо ризиків мінної небезпеки забезпечує адаптацію місцевого соціуму до зміненого географічного середовища, мінімізує втрати людського та матеріального капіталу в аграрному секторі, а також створює передумови для поступового, безпечного та просторово збалансованого економічного відновлення територій. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку інтегрованих геоінформаційних систем, які поєднуюватимуть дані інформування щодо ризиків мінної небезпеки, нетехнічного обстеження та економічного кадастру громад.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт філії The Mines Advisory Group в Україні. URL: <https://mag-us.org/what-we-do/where-we-work/ukraine/>
2. Офіційний сайт Системи управління інформацією для протимінної діяльності. URL: <https://ua.imsma.org/portal/apps/webappviewer/index.html?id=784c0f78654241298aec487f4bce7fd9&locale=uk>
3. Geneva International Centre for Humanitarian Demining. URL: <https://www.gichd.org/>

ЗАЛУЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ У ПЛАНУВАННІ: КЕЙС ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ

Формування Концепції інтегрованого розвитку територіальної громади закріплене у системі просторового планування України як етап підготовки планувальних рішень. У структурі документів місцевого рівня вона виконує функцію вихідної аналітичної та просторової основи для подальшого проєктування території [1,3].

Відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (ст. 16-1), комплексний план просторового розвитку територіальної громади виступає базовим інструментом формування узгодженого розвитку всієї території як єдиної системи [1]. Його розроблення здійснюється з урахуванням Концепції інтегрованого розвитку, яка формує первинну рамку прийняття рішень. У цій логіці Концепція задає стратегічні пріоритети та напрями розвитку, тоді як комплексний план забезпечує їх просторову конкретизацію та нормативне закріплення. Відсутність змістовної Концепції призводить до втрати стратегічної основи планування і зводить комплексний план до формального інструменту регулювання території.

Документ передбачає обов'язкове врахування громадських інтересів та використання інструментів публічної участі на етапі формування завдання на проєктування. Стратегічна сесія є інструментом узгодження позицій та формування вхідних параметрів для розроблення комплексного плану, що забезпечує включення результатів роботи з населенням у структуру планувальних рішень [2].

У межах Закону України «Про основи державної регіональної політики» розвиток територій розглядається через призму узгодження інтересів різних рівнів управління. Це закладає вимогу до інтеграції локальних потреб у систему стратегічного планування, що фактично переводить партисипативні інструменти у категорію обов'язкових елементів процесу [3].

Концепція інтегрованого розвитку виконує функцію інтегратора між стратегічними документами та містобудівною документацією, забезпечуючи просторову локалізацію цілей розвитку та формування основи для їх реалізації [4; 7]. Її значення полягає у переході від декларативного визначення пріоритетів до формування конкретних проєктних рішень, що мають чітку територіальну прив'язку.

Розроблення Концепції інтегрованого розвитку Лозівської територіальної громади здійснюється в межах пілотної моделі взаємодії громади та університетського середовища, реалізованої через Альянс українських університетів у рамках проєкту посилення спроможності громад до відбудови

[8]. Така модель передбачає інтеграцію науково-методичної експертизи у процес формування планувальних рішень із одночасним забезпеченням їх управлінської та суспільної легітимності.

Практика розроблення Концепції інтегрованого розвитку Лозівської територіальної громади показує, що без належної організації процесу партисипації результати участі населення залишаються на рівні переліку проблем. З цією метою у межах розроблення Концепції було застосовано інструмент фокус-груп та стратегічних сесій як базовий механізм збору та опрацювання даних [5;6]. Фокус-групи дозволяють сформувати узгоджене бачення проблем території через колективне обговорення, тоді як стратегічні сесії забезпечують перехід від ідентифікації проблем до визначення можливих напрямів їх вирішення.

Практичний кейс проведення фокус-груп 17.05.2025 у межах Єлизаветівського старостинського округу (с. Єлизаветівка) та Садівський старостинський округ (с. Садове) був спрямований на збір потреб мешканців із подальшою їх інтеграцією у структуру Концепції. Проведення заходу дозволило отримати емпіричні дані щодо особливостей сприйняття розвитку території на локальному рівні та виявити ключові обмеження партисипативного процесу.

Зокрема, було зафіксовано низький рівень обізнаності населення щодо інструментів стратегічного планування, що прямо впливає на якість отриманих даних. Учасники фокус-груп переважно не ідентифікують Концепцію як інструмент, що впливає на реальні зміни, що знижує рівень їх включеності у процес обговорення. Структура запитів демонструє домінування базових інфраструктурних потреб, що відповідає умовам периферійних територій, однак не формує стратегічного бачення розвитку. Водночас відсутність механізму трансформації цих потреб у проєктні рішення призводить до формування розриву між етапом збору інформації та її використанням у процесі інтегрованого планування територій.

У цьому контексті застосування фокус-груп у поєднанні зі стратегічними сесіями дозволяє частково вирішити зазначену проблему, забезпечуючи структурування даних та формування первинних проєктних ідей. Саме цей етап є критичним для формування Концепції, оскільки визначає її прикладну цінність та можливість подальшої реалізації. (див табл. 1).

Таблиця 1

Етапи інтеграції партисипативних даних у просторове планування

Етап процесу	Застосований інструментарій	Зміст етапу / Тип отриманих даних	Обмеження / Виклики	Результат етапу
1. Збір первинних даних	Фокус-групи (старостинські округи)	Виявлення локальних проблем, фіксація базових інфраструктурних та соціальних потреб із просторовою прив'язкою	Низький рівень обізнаності населення; концентрація на короткострокових (побутових) запитах	Масив первинних даних щодо локальних потреб і проблем території

2.Структуризація та формування рішень	Стратегічні сесії	Узгодження пріоритетів, перехід від формулювання проблем до генерації варіантів рішень	Невідповідність між очікуваннями та наявними ресурсами; відсутність навичок проектного мислення	Сформований перелік пріоритетів та первинні проектні пропозиції
3. Аналітичний синтез	Експертно-консультаційний супровід	Науково-методична обробка результатів, просторова інтерпретація, експертна валідація рішень	Залежність від якості вихідних даних; потреба у професійній модерації	Просторово локалізовані та структуровані проектні рішення
4. Нормативна інтеграція	Концепція інтегрованого розвитку	Закріплення просторових пріоритетів, формування логіки розвитку та портфелю проектів	Складність узгодження інтересів стейкхолдерів; баланс між стратегічними та локальними цілями	Сформована аналітична та просторово-планувальна основа для подальшої інтеграції в містобудівну документацію
5. Імплементація	Комплексний план просторового розвитку ТГ	Деталізація рішень через функціональне зонування, інфраструктурне планування та регламентацію використання території	Тривалість процедур, ресурсні обмеження, інституційна спроможність	Інтеграція проектних рішень у містобудівну документацію та запуск реалізації

Таким чином, партисипація у процесі просторового планування виступає не формальною вимогою, а інструментом формування змісту Концепції інтегрованого розвитку. Ефективність такого підходу визначається не рівнем формального залучення населення, а здатністю забезпечити трансформацію отриманих даних у просторово визначені та реалізовані проектні рішення, інтегровані у систему планування, що відповідають нормативним вимогам і формують основу для підвищення інвестиційної привабливості території та їх подальшої імплементації у Комплексний план просторового розвитку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»: закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
2. Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації на місцевому рівні: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2021 № 926. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF>
3. Закон України «Про основи державної регіональної політики»: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
4. Melnychuk A., Denysenko O., Ostapenko P. New tools for new urban spaces? Analyses of planning and participation tools and their performance in (post)transitional perspective. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*. 2021. Vol. 85. P. 11–22. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85.11-22>
5. Mamokhere J., Meyer D.F. Including the excluded in the integrated development planning process for improved community participation. *International Journal of Research in Business and Social Science*. 2022. Vol. 11(4). P. 286–299. URL: <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v11i4.1806>
6. Kaur G. Participatory Approach / Community Involvement in Planning. 43rd ISOCARP Congress. 2007. URL: https://www.isocarp.net/Data/case_studies/1108.pdf

7. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). International Guidelines on Urban and Territorial Planning. Nairobi, 2015. 40 p. URL: https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/IG-UTP_English.pdf
8. Альянс українських університетів. Проєкт «Посилення спроможності громад для відбудови через пілотування їхньої взаємодії з університетами». URL: <https://auu.com.ua/projects/proyekt-vidrodzhennya/>

УДК 911.3

Оксана Утенкова

utienkova.oksana@student.karazin.ua

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Н. Гусєва

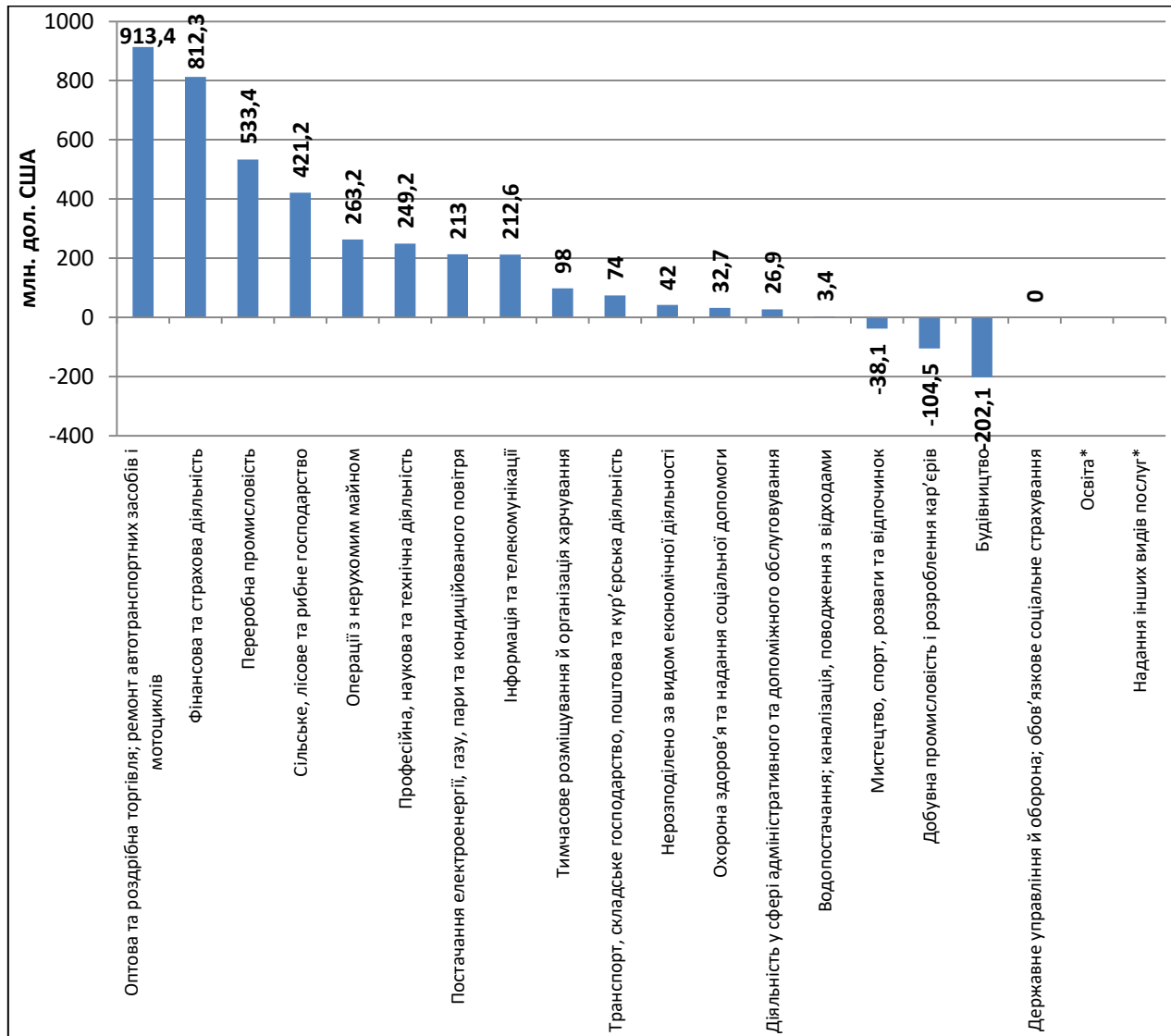
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: КЕЙС ДП «НОВОПОКРОВСЬКИЙ КОМБІНАТ ХЛІБОПРОДУКТІВ»

Вступ. Залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в агропромисловий сектор України є одним із ключових завдань повоєнного відновлення та євроінтеграційного курсу країни. Напередодні повномасштабного вторгнення аграрний сектор України забезпечував роботою близько 2,5 млн. людей, становив понад 10 % національного ВВП та відігравав провідну роль у забезпеченні внутрішнього продовольчого ринку й експорту (експорт живих тварин, продуктів, жирів та олій тваринного і рослинного походження складав 35,1 % від загального експорту товарів України в 2021 році) [1; 7]. Попри воєнні виклики, він залишається стратегічним напрямом для іноземного капіталу – насамперед у сегменті переробки зерна, де Україна має очевидні конкурентні переваги (рис. 1).

Однак загальна статистика ПІІ в галузь мало що говорить про реальні можливості конкретного підприємства. Саме тому предметом цієї статті є аналіз інвестиційного потенціалу і стратегії залучення ПІІ на прикладі Державного підприємства «Новопокровський комбінат хлібопродуктів» (далі – ДП «НКХП») – одного з ключових гравців ринку хлібопродуктів Харківської області. Мета – оцінити поточний стан підприємства, визначити бар'єри і можливості для залучення іноземних інвестицій та обґрунтувати стратегію підвищення інвестиційної привабливості в умовах євроінтеграції.

ПІІ в аграрний сектор України. Динаміка ПІІ в Україну за 2002-2025 роки мала нестабільний характер: різке скорочення у 2009 році (на -6097 млн. дол.) через глобальну світову кризу, 2013-2014 роках (на -7991 млн. дол.) через анексію Криму та тимчасову окупацію частини території Донбасу, 2020 році (на -6728 млн. дол.) через пандемію COVID-19 та 2022 році (на -5535 млн. дол.) через повномасштабне російське вторгнення змінювалося періодичними відновленнями (рис. 2) [5]. Ринок демонструє здатність до відновлення навіть в екстремальних умовах.

* Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації

Рис. 1. ВВП за видами економічної діяльності України станом на 01.01.2025 року (побудовано автором за даними [8])

Залишки ВВП в аграрний сектор України демонструють стійке зростання: з 1,57 млрд. дол. США у 2018 році до 3,41 млрд. у 2023 році та 3,30 млрд. у 2024 році – попри повномасштабне вторгнення (рис. 3). Частка аграрного сектору становить 6 % від загального обсягу залишків ВВП в економіці України. Основний обсяг зосереджений у вирощуванні однорічних і дворічних культур (63,6 %), тоді як переробна ланка залишається недоінвестованою. Серед країн-інвесторів лідирують Кіпр (968,0 млн. дол.), США (437,6 млн.) та Данія (136,0 млн.) [4].

Переробка агросировини є особливо перспективним напрямом: нині лише 26 % сільськогосподарської продукції переробляється в Україні, хоча наявний потенціал дозволяє підвищити цей показник до 68 %. Переробка зернових культур забезпечує зростання вартості продукту на 200 % порівняно із сировиною. Законом про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями переробну промисловість віднесено до пріоритетних галузей із держпідтримкою у розмірі до 30 % від капітальних витрат (CAPEX).

Для інвесторів, що вкладають від 12 млн. євро, передбачено також звільнення від податку на прибуток (до 5 років), від ПДВ і ввізного мита на нове обладнання. Страхування воєнних ризиків забезпечують MIGA (покриття до 90 % збитків) та DFC (агросектор – до 300 млн. дол., покриття до 85 %) [4].

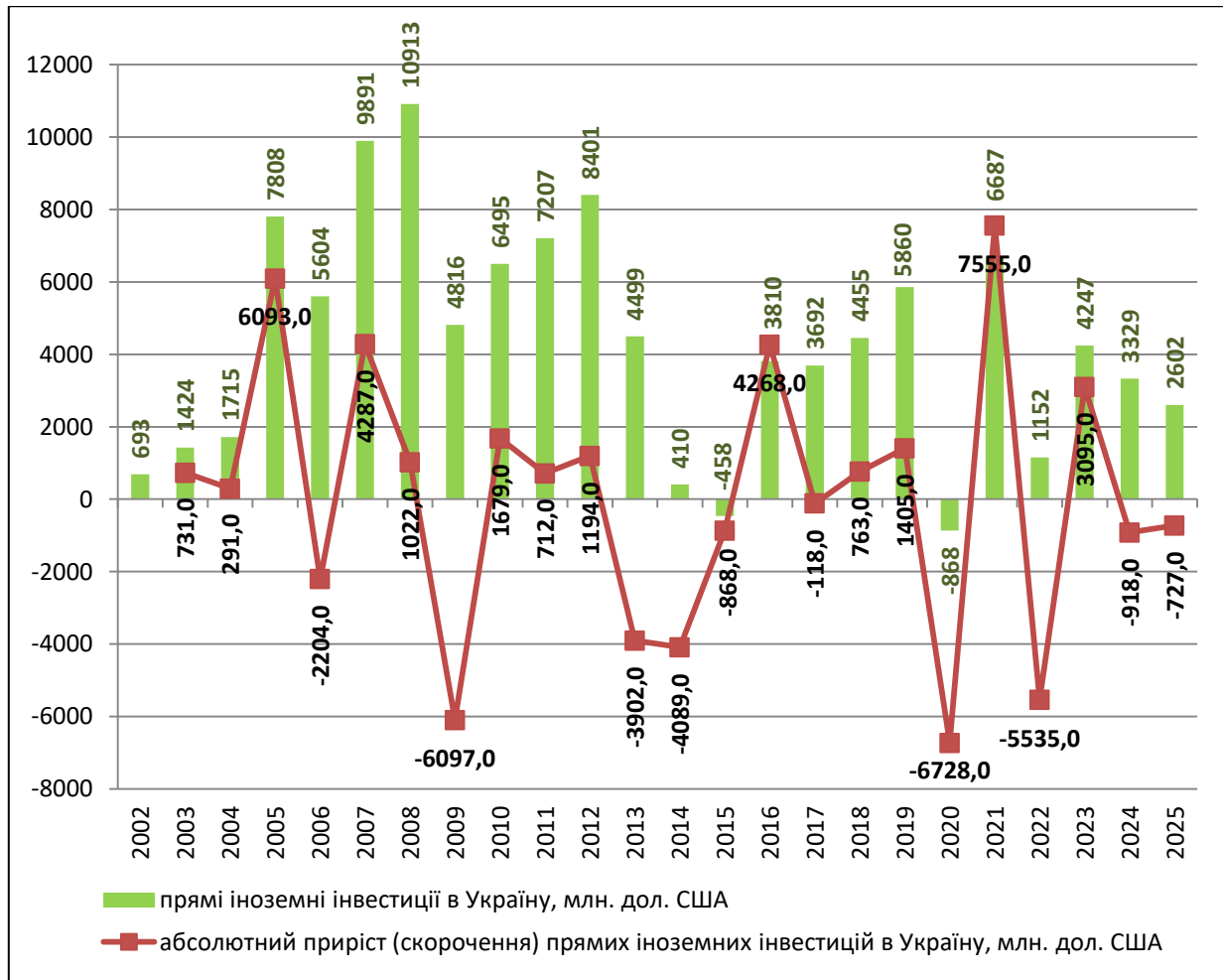

**Рис. 2. Динаміка ПІІ в Україні протягом 2002-2025 років
(побудовано автором за даними [5])**

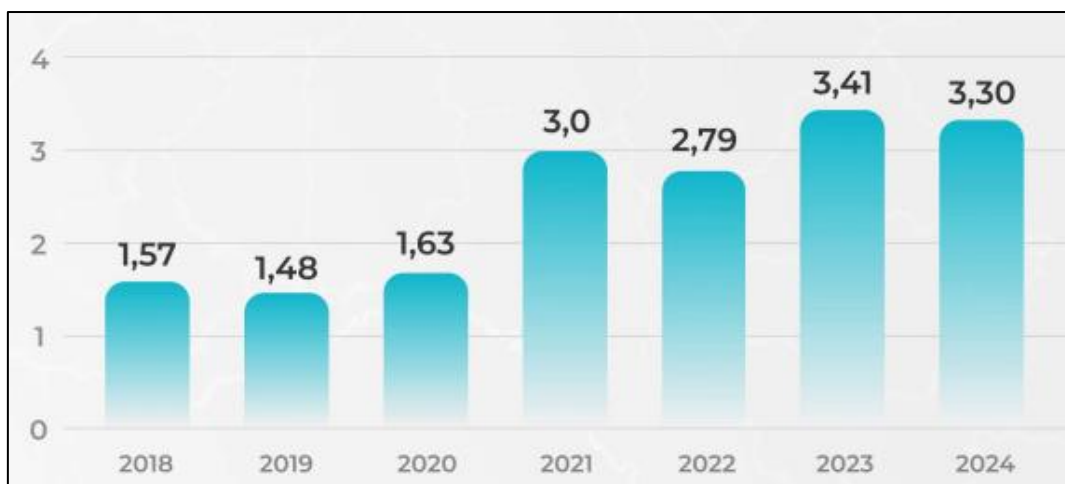

**Рис. 3. Динаміка залишків ПІІ в аграрний сектор України
в 2018-2024 роках, млрд. дол. [4]**

ДП «НКХП»: характеристика та фінансовий стан. ДП «НКХП» розташоване в Харківській області і веде свою історію з 1936 року. Підприємство є багатопрофільним зернопереробним комплексом, що включає: елеватор ємністю 90 тис. т, борошномельний цех потужністю 500 т/добу, комбікормовий завод потужністю 350 т/добу [2]. Асортимент охоплює борошно вищого, першого та другого гатунку, різні види круп, комбікорми та побічні продукти переробки. Власна торгова марка «Покровчанка» після ребрендингу 2021 року підвищила впізнаваність бренду на 15 %.

Підприємство функціонує як державний суб'єкт господарювання, виконуючи стратегічну роль у формуванні державних резервів зерна та стабілізації цін на ринку хлібопродуктів. Це одночасно є і перевагою (стабільність, державна підтримка), і обмеженням – через специфіку управлінських процедур, характерну для державних підприємств.

Фінансові результати 2022-2023 років демонструють стійку позитивну динаміку. Чистий дохід від реалізації продукції у 2023 році склав 67,1 млн. грн., що на 4,3 % більше, ніж у попередньому році. Чистий прибуток зріс суттєво більше – з 2,6 до 4,5 млн. грн., тобто на 76 %. Коефіцієнт автономії на кінець 2023 року склав 0,57, що свідчить про низьку залежність від зовнішнього фінансування. Обсяг капітальних інвестицій у 2023 році – 35 млн. грн., що на 15 % більше, ніж роком раніше. Загалом за 2019-2023 роки підприємство спрямувало близько 150 млн. грн. на модернізацію елеватора, борошномельного та комбікормового виробництва, підвищення енергоефективності й цифровізацію, що свідчить про системну інвестиційну активність, а не разові вкладення [2-3].

Активно розвивається зовнішньоекономічна діяльність: у 2023 році частка експорту в загальному обсязі продажів досягла 25 %. Основними партнерами з експорту залишаються Велика Британія (45-50 % обсягу експорту) та ОАЕ (40-45 %), частка якого суттєво зросла порівняно з попереднім роком. Серед нових ринків – Словаччина, вихід на яку засвідчує початок диверсифікації збуту в напрямку ЄС. Поряд з експортом підприємство здійснює імпорту технологічного обладнання – зокрема ліній фасування, пакування та зерноочищення з Італії, Німеччини та ОАЕ, що свідчить про наявний досвід роботи з іноземними постачальниками та готовність до подальшої співпраці з міжнародними партнерами [2].

Воєнний контекст як фактор інвестиційного аналізу. Харківська область є прифронтовим регіоном, що суттєво впливає на оцінку ризиків для потенційних інвесторів. Водночас саме ця обставина формує особливий контекст для аналізу: підприємство продовжує ефективно працювати, нарощує фінансові показники та розширює зовнішньоекономічну діяльність в умовах реальної воєнної загрози. Це є нетривіальним свідченням операційної стійкості.

З погляду залучення ПІІ важливо розрізняти короткостроковий і середньостроковий горизонти. У короткостроковій перспективі воєнні ризики обмежують коло потенційних інвесторів до тих, хто орієнтований на стратегічну присутність в Україні та має досвід роботи у нестабільних середовищах. У середньостроковій – після завершення активної фази бойових дій – підприємство з уже налагодженою виробничою базою, позитивною

фінансовою динамікою і сертифікованою продукцією буде значно більш привабливим для широкого кола інвесторів, ніж підприємство, яке починатиме модернізацію з нуля.

Саме тому підготовку до залучення ПП – адаптацію до стандартів ЄС, сертифікацію, розбудову експортних каналів – доцільно розпочинати вже зараз, не чекаючи завершення війни.

Стратегія залучення ПП в умовах євроінтеграції. Розроблена стратегія підвищення інвестиційної привабливості ДП «НКХП» охоплює шість взаємопов'язаних напрямів.

1. *Гармонізація системи управління якістю з нормами ЄС.* Впровадження стандартів ISO 9001:2015 та FSSC 22000 є обов'язковою умовою для виходу на європейський ринок [9]. Сертифікація підвищує довіру потенційних інвесторів і спрощує переговорний процес.

2. *Модернізація виробничого обладнання.* Приведення виробничих потужностей до стандартів енергоефективності ЄС знижує операційні витрати і зменшує екологічні ризики – критично важливий фактор для європейських інвесторів, що дотримуються ESG-принципів.

3. *Вдосконалення системи безпечності харчових продуктів (НАССР).* Впровадження системи НАССР відповідно до вимог Регламенту ЄС № 852/2004 [6] є обов'язковою передумовою для експорту харчових продуктів на ринок Євросоюзу.

4. *Розвиток експортного потенціалу.* Пріоритетними ринками збуту визначено Францію, Німеччину та Італію – країни з високим попитом на борошномельну продукцію та розвиненою культурою споживання якісних зернових продуктів. Вихід на ці ринки передбачає: маркетингове дослідження попиту на конкретні види борошна та круп у цільових країнах; налагодження партнерств з імпортерами та дистриб'юторами харчових продуктів у ЄС; отримання європейських сертифікатів якості, що спрощує митне оформлення та підвищує довіру клієнтів; пошук логістичних партнерів для ефективної доставки. Для адаптації асортименту до вимог ринку ЄС доцільно розширити продуктову лінійку – зокрема, запровадити виробництво безглютенового борошна та функціональних зернових сумішей, попит на які в Європі стабільно зростає. Вихід на ці ринки формує передумови для горизонтальних ПП з боку місцевих партнерів.

5. *Цифровізація виробничих процесів і маркетингових комунікацій.* Впровадження цифрових систем управління виробництвом і збутом підвищує прозорість діяльності підприємства, що є важливим сигналом для потенційних інвесторів.

6. *Адаптація управління персоналом до європейських стандартів.* Підготовка кадрів для роботи в умовах євроінтеграції знижує операційні ризики на перехідному етапі після залучення ПП.

Реалізація стратегії передбачає комбіноване фінансування: власні кошти підприємства, банківські кредити та міжнародні гранти – зокрема від ЄБРР і програм ЄС підтримки агропереробки.

Фінансово-економічна оцінка стратегії. Загальний обсяг інвестицій для реалізації стратегії адаптації до вимог ЄС оцінено в 200 млн. грн. протягом 5 років. Фінансово-економічна оцінка проводилась за трьома показниками.

Чиста приведена вартість (NPV) при ставці дисконтування 15 % і прогнозованих грошових потоках 50-75 млн. грн. щорічно становить 9 млн. грн. Позитивне значення NPV підтверджує, що очікувані грошові потоки перевищують вартість інвестицій, і проєкт є економічно доцільним.

Внутрішня норма прибутковості (IRR) складає 17 %, що перевищує ставку дисконтування (15 %) і свідчить про достатній запас прибутковості проєкту навіть за умов підвищення вартості капіталу.

Термін окупності інвестицій – близько 3 років, що є прийнятним показником для підприємств зернопереробної галузі. Очікуване зростання виручки за рахунок виходу на ринок ЄС – 25-30 % протягом наступних 5 років. Початкові ПП можуть становити 10-30 % загальної вартості проєкту залежно від умов угоди з інвестором.

Висновки. Кейс ДП «НКХП» демонструє, що українське державне підприємство агропромислового сектору навіть в умовах прифронтового розташування здатне зберігати операційну стійкість, нарощувати фінансові показники і розширювати зовнішньоекономічну діяльність. Це спростовує поширене уявлення про повну інвестиційну непривабливість прифронтових регіонів у сегментах, де підприємство має реальну конкурентну перевагу.

Реалізація запропонованої стратегії залучення ПП через адаптацію до стандартів ЄС є економічно обґрунтованою: $NPV > 0$, $IRR = 17\%$, окупність – 3 роки. Ключова умова успіху – не відкладати підготовчі заходи до завершення бойових дій, а використати поточний час для сертифікації, модернізації і розбудови експортних каналів. Це дозволить підприємству зустріти повоєнний інвестиційний бум вже готовим до партнерства з іноземними інвесторами.

У ширшому контексті досвід ДП «НКХП» може бути корисним для формування регіональної політики залучення ПП в агропромисловий сектор Харківської та інших прифронтових областей: точкова підтримка підприємств, що вже демонструють стійкість, є ефективнішою стратегією, ніж очікування стабілізації безпекової ситуації.

Список використаних джерел:

1. Аграрний сектор України та ЄС до повномасштабної війни. INFAGRO. 2024. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2024/09/13/agrarniy-sektor-ukrayini-ta-yes-povnomasshtabnoyi-viyni/>
2. Державне підприємство «Новопокровський комбінат хлібопродуктів». URL: <https://nkhp.com.ua/index.html>
3. Єдиний майновий комплекс Державного підприємства «Новопокровський комбінат хлібопродуктів». Фонд державного майна України. Режим доступу: <https://privatization.gov.ua/product/yedynyj-majnovyj-kompleks-derzhavnogo-pidpryyemstva-novopokrovskiy-kombinat-hliboproduktiv-3>
4. Інвестиційні можливості сектору агропереробки України. Ukraine Invest. 2025. URL: <https://www.ukraineinvest.gov.ua/>
5. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>

6. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 852/2004 від 29 квітня 2004 року про гігієну харчових продуктів. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-04#Text
7. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2021 році. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистика зовнішнього сектору. Національний Банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
9. Чіков І., Ярощук Р. Інноваційна діяльність як системоформуючий чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК. Економіка та суспільство. 2024. № 61. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-78>

СЕКЦІЯ 3

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ТА УРБАНІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Serdar Çelik, Mehmet Tahsin Şahin
Serdarcelik98@outlook.com, tahsinsahin@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University, Antalya, Türkiye

RAPID URBANIZATION AND THE EROSION OF PLACE: A THEORETICAL REVIEW OF SOLASTALGIA AND PLACELESSNESS

Abstract

The rapid transformation of urban landscapes globally presents a profound challenge not only to physical geography but also to human psychology. This theoretical review synthesizes perspectives from human geography, environmental psychology, and philosophy to explore the impact of rapid urbanization on place identity. Shifting away from Eurocentric models of urban critique, this paper adopts a global vision to analyze how the homogenization of regional spaces leads to what Edward Relph terms "placelessness." Furthermore, it examines the psychological toll of this spatial alienation through Glenn Albrecht's concept of "solastalgia"—the lived experience of negative environmental change within one's home region. By integrating Stoic philosophical principles of resilience and adaptation, the study proposes a constructive framework for understanding human-environment relations. Ultimately, the paper argues that sustainable regional development must transcend physical infrastructure and foster a cultural synthesis that prioritizes psychological well-being and the preservation of authentic place identity.

Keywords: Solastalgia, Placelessness, Place Identity, Urban Psychology, Human Geography.

1. INTRODUCTION

The 21st century is defined by an unprecedented scale of regional transformation, where rapid urbanization has become the primary driver of geographical change. Beyond the physical expansion of infrastructure and the demographic shifts within metropolitan areas, this process fundamentally alters the relationship between human beings and their environments. In the field of human geography, a region is not merely a collection of spatial coordinates or economic data; it is a "lived space" imbued with meaning, memory, and identity. However, the contemporary pace of urban development often prioritizes functional efficiency over the preservation of these ontological layers, leading to a profound crisis of belonging and spatial alienation.

The challenge posed by modern regional development is twofold. On one hand, the physical homogenization of urban landscapes—driven by globalized architectural styles and standardized planning—results in "placelessness." On the other hand, the rapid loss of familiar environments triggers a specific psychological distress known

as "solastalgia." To address these complexities, a purely technocratic approach to urban planning is no longer sufficient. A constructive and global vision is required—one that integrates the spatial insights of geography with the emotional depth of environmental psychology and the ethical resilience of philosophy.

2. THE GEOGRAPHY OF ALIENATION: PLACE AND PLACELESSNESS

The concept of "place" is central to human existence. As phenomenological geographers have argued, to be human is to have and know your place. However, rapid urbanization often replaces unique local geographies with standardized, "anonymous" spaces. Edward Relph (1976) introduced the term placelessness to describe the weakening of the identity of places, to the point where they offer little or no distinct character.

Placelessness is not merely an aesthetic issue; it is a geographical manifestation of alienation. When regional development ignores local topography, history, and cultural nuances, it creates "non-places"—spaces designed for transit or consumption that lack the capacity to hold collective memory. This homogenization is a global phenomenon. From the rapid rise of "smart cities" to the expansion of suburban sprawl, the repetitive nature of modern construction techniques leads to a loss of "topophilia" (the love of place). When a region loses its distinctiveness, the inhabitants lose a vital component of their self-identity, leading to a sense of being "nowhere" even when they are at the center of a bustling metropolis.

3. THE PSYCHOLOGICAL TOLL: UNDERSTANDING SOLASTALGIA

While the geographical transformation of a region can be measured in hectares and construction density, its psychological impact is often overlooked. Glenn Albrecht (2005) identified a specific "psychoterratic" syndrome he termed solastalgia. Unlike nostalgia, which is a longing for a place from which one is physically distant, solastalgia is the distress caused by environmental change while an individual remains at home. It is the "homesickness you have when you are still at home."

In the context of rapid urbanization, solastalgia manifests as a chronic ache caused by the disappearance of familiar landmarks, the loss of communal gathering spots, and the imposition of an alien urban fabric. As the physical environment changes beyond recognition, the individual's sense of continuity is severed. This form of spatial grief is particularly prevalent in regions undergoing "redevelopment" or "modernization." The loss of place identity is not just a sentimental concern; it is a mental health issue that affects social cohesion and individual well-being. Sustainable regional development, therefore, must include "psychological sustainability" as a core metric, ensuring that progress does not come at the cost of the inhabitants' ontological security.

4. PHILOSOPHICAL RESILIENCE AND A GLOBAL VISION

To navigate the challenges of placelessness and solastalgia, we must turn to a more profound philosophical synthesis. Stoic philosophy, particularly its emphasis on the "inner citadel" and the distinction between what we can and cannot control, provides a constructive framework for modern human-environment relations. Marcus Aurelius and Epictetus taught that while we cannot always control the external transformation of our cities, we can control our internal perception and our ethical response to those changes.

This philosophical perspective does not advocate for passivity; rather, it suggests a "constructive adaptation." Instead of falling into despair over the loss of the past, a global vision of urban life encourages the creation of new, meaningful cultural syntheses. Stoicism invites us to find "home" not just in the physical stone and mortar, but in the rational and social connections we build within those spaces. By fostering a "cosmopolitan" identity—viewing oneself as a citizen of the world while remaining rooted in local ethics—individuals can mitigate the pain of solastalgia. This synthesis allows for a form of regional development that is forward-looking and resilient, blending ancient wisdom with modern geographical reality.

5. CONCLUSION

The erosion of place identity through rapid urbanization is one of the most significant challenges facing regional studies today. This theoretical review has demonstrated that placelessness and solastalgia are interconnected phenomena that require a multidisciplinary response. By integrating the spatial theories of human geography, the emotional insights of psychology, and the ethical grounding of philosophy, we can move toward a more holistic model of regional development.

True sustainability in the 21st century cannot be limited to environmental protection or economic growth. It must encompass the preservation of the human spirit's connection to the land. Urban planners and policymakers must transition from a purely Eurocentric, technocratic vision to a global, human-centric one that values "place" as a vital psychological resource. Only by recognizing the profound need for authentic belonging can we build regions that are not only efficient and modern but also deeply and meaningfully "home."

УДК 911.3:316.443

Віктор Безрук

bezruk.viktor@student.karazin.ua

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. С. Костріков

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ГЕОІНФОРМАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЖИТЛОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТА ЙОГО ПОДАННЯ В УРБОГЕОСИСТЕМІ МЕГАПОЛІСУ

Масштабні руйнування житлової інфраструктури українських міст унаслідок повномасштабної війни загострили потребу у швидких, просторово обґрунтованих інструментах аналізу міського середовища, здатних замінити повільні переписи та традиційні інвентаризаційні підходи. Житловий фонд у цьому контексті виступає не лише як сукупність будівель, а як ключовий структурний елемент відтворення міського довілля через урбогеосистему, що визначає демографічну стійкість, просторову організацію розселення та потенціал економічного відновлення мегаполісу. У випадку Харкова, який пережив масштабний «урбіцид» із систематичним руйнуванням житлових кварталів, актуальною є розробка ГІС-методів, здатних кількісно описати

масштаби пошкоджень та сформувати основу для просторового планування відбудови.

У європейському та світовому науковому дискурсі активно розвиваються підходи до просторового аналізу післявоєнної реконструкції житлового фонду й міських ландшафтів, де поєднуються методи дистанційного зондування, ГІС і містобудівного планування. Роботи, присвячені урбаністичним наслідкам воєнних руйнувань, наголошують на важливості 3D-моделювання забудови, оцінки архітектурних домінант і вузлових точок, а також використання послідовностей супутникових знімків для фіксації динаміки змін у міському середовищі. Окремі дослідження вказують на роль житлової інфраструктури як основного об'єкта реконструкції та відновлення соціальної тканини міста, акцентуючи на інтеграції принципів сталості, енергоефективності та інклюзії у стратегії відбудови.

В українській географічній школі набуває розвитку урбогеосистемний підхід, що трактує місто як багаторівневу геосистему, у якій житлові масиви виступають ключовими елементами внутрішньої структури, а інтеграція ГІС і ДЗЗ розглядається як базис для кількісного аналізу урбаністичного середовища (рис.1) [1].

Рис. 1. Блок-схема геоінформаційного моделювання житлової інфраструктури в структурі урбогеосистеми мегаполісу

Житлова інфраструктура мегаполісу розглядається як сукупність будівельних контурів, житлових масивів та пов'язаних із ними елементів міського середовища, представлених у вигляді інтегрованої бази даних UGS (урбогеосистема) / UE (урбаністичне середовище). Джерельну основу моделювання становлять відкриті векторні дані OpenStreetMap, кадастрові відомості (за наявності доступу), супутникові знімки Sentinel-2/Landsat, архіви

Google Earth та інші публічні міські геопортали, що дозволяють реконструювати структуру житлової забудови у різні часові зрізи. Попередня обробка включає уніфікацію проекцій, очищення від артефактів, синхронізацію часових зрізів та формування єдиної бази геоданих із чітко прописаними метаданими, що забезпечує відтворюваність аналітичних процедур [2].

Моделювання урбогеосистеми здійснюється у двох взаємодоповнюваних вимірах: дискретному (UGS) та континуальному (UE). Дискретне подання реалізується через векторні шари будівельних контурів, кварталів, вулично-дорожньої мережі та інших об'єктів, які групуються у функціональні підсистеми житлової інфраструктури та аналізуються за показниками щільності, типології та морфології забудови. Континуальне подання ґрунтується на растрових моделях щільності забудови, індексах штучного покриття та зелених насаджень, а також похідних поверхнях, що описують інтенсивність змін у часі, формуючи суцільне поле характеристик урбаністичного середовища. Поєднання цих підходів дозволяє виявити просторово-функціональні диспропорції у житловій структурі мегаполісу, поєднуючи аналіз окремих об'єктів із оцінкою безперервних градієнтів урбанізації.

Окреме місце в методиці посідає побудова 2.5D/псевдо-3D моделей житлової інфраструктури за відсутності власних LiDAR-даних. Для цього використовуються поєднання будівельних контурів OSM із глобальними цифровими моделями висот (SRTM, ALOS) та сервісами Mapbox Studio, що дозволяє орієнтовно оцінювати висотну структуру забудови та формувати узагальнені LOD-моделі житлових кварталів. Додатково залучаються ортофотоплани високої роздільної здатності та, за наявності, дані фотограмметрії з безпілотників або наземних фото, що дає змогу уточнювати висотні та морфологічні параметри окремих ділянок [3].

Аналіз динаміки житлової інфраструктури в умовах війни та післявоєнної відбудови базується на методах change detection із використанням мультимедійних супутникових знімків та векторних даних. Для оцінки змін застосовуються як піксельні індексні підходи (наприклад, показники, чутливі до ущільнення штучних поверхонь або втрати зелених насаджень), так і об'єктно-орієнтований аналіз зображень, який дозволяє відстежувати появу, зникнення або трансформацію будівельних об'єктів та житлових масивів. Порівняння історичних і актуальних OSM-footprints з ортофотопланами високої роздільної здатності та супутниковими знімками дає змогу кількісно оцінити втрати житлового фонду, зміну конфігурації кварталів, виникнення нових порожнин у міській тканині та просторові зсуви у структурі заселених територій.

Геоінформаційне моделювання житлової інфраструктури дозволяє виокремити зони критичних руйнувань, території потенційної компактної реконструкції, ділянки для розміщення нових житлових кластерів та зелених коридорів, що на пряму корелює з концептуальними настановами «Нового європейського баухаузу» щодо поєднання стійкості, інклюзивності та естетики міського середовища. У випадку Харкова така рамка створює підґрунтя для поетапних сценаріїв реконфігурації житлових районів, де рішення про

відбудову, консолідацію чи часткове перепрофілювання територій базуються на просторово верифікованих даних, а не лише на наближених експертних оцінках.

Геоінформаційне моделювання житлової інфраструктури в структурі урбогеосистеми мегаполісу в умовах післявоєнної відбудови дає змогу поєднати теоретичні уявлення про місто як складну геосистему з практичними завданнями планування та управління відновленням. Запропонований підхід демонструє, що навіть за відсутності власних LiDAR-даних можливо побудувати інформативні 2.5D/псевдо-3D моделі житлової структури, оцінити масштаби руйнувань та сформувані просторові орієнтири для стратегій реконструкції, орієнтованих на сталий розвиток та європейські стандарти міського середовища. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням 3D-моделювання, інтеграцією детальніших соціально-демографічних даних, розширенням порівняльних кейсів на інші українські та європейські міста, а також із розробкою інструментів участі громадськості у використанні геоінформаційних моделей для спільного планування відбудови.

Список використаних джерел:

1. Серьогін Д.С., Костріков С.В. Виокремлення урбаністичних геоситуацій в міському середовищі / Сьомі Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 14-16 жовтня 2022 р.). С. 129-133.
2. Костріков С.В., Серьогін Д.С. Локалізований урбогеосистемний аналіз через лідарні дані для формалізованої оцінки чисельності міського населення // Часопис соціально-економічної географії. 2024. Вип. 36. С. 7-27.
3. Серьогін Д.С., Костріков С.В. Особливості та переваги ГІС-моделювання міського середовища на підставі лідарної інформації // Регіон – 2020: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8–9 жовтня 2020 р.). С. 34-36.

УДК 911.3:314.74:911.37(100+477)

Антон Білько

bilkoanton27@gmail.com

Ліцей № 154 Святошинського району міста Києва, Україна

МОДЕЛІ РОЗСЕЛЕННЯ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність теми зумовлена кризою в Україні, спричиненою вторгненням російської федерації. Мільйони громадян України стали вимушеними мігрантами. Повернення та ефективна соціальна інтеграція цих категорій населення є одними з ключових завдань відновлення країни. Міжнародний досвід демонструє, що успішні моделі розселення поєднують швидку гуманітарну допомогу з довгостроковими механізмами житлового забезпечення, професійної адаптації та соціальної згуртованості. Мета роботи – проаналізувати моделі розселення вимушених мігрантів на прикладі Уганди та Китаю після землетрусу в Сичуані 2008 року, а також визначити можливості їх

адаптації до українських реалій.

У період 2014–2015 в результаті бойових дій на сході України та окупації АР Крим вимушене переміщення населення в Україні мало локалізований характер, та відповідало класичній гравітаційній моделі, згідно якої інтенсивність переміщень мігрантів зменшується при віддаленні від джерела кризи. Згідно з офіційними даними, станом на 2015 рік близько 65–70% усіх вимушених переселенців зосереджувалися у п'яти областях: Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, а також у частинах Донецької та Луганської [2]. Переміщення мігрантів переважно відбувалися на незначні відстані, оскільки так зберігався доступ до залишеного майна та соціальних інститутів. Дослідники класифікують це як стратегію «тимчасового очікування» [5].

Після повномасштабного вторгнення 2022 року гравітаційна модель втратила актуальність. Домінуючою стала модель «транспортних вузлів». У містах з великими залізничними вузлами (Львів, Дніпро, Вінниця) відбувалася первинна стабілізація потоків, перш ніж люди приймали рішення про подальший рух в межах країни або за кордон залежно від фінансових та майнових ресурсів. Протягом 2023–2024 відбувся поступовий перехід до моделі «Центр –Периферія» через значне переміщення вимушених мігрантів із сільської місцевості та малих міст, в першу чергу на заході України, до великих міст. В даний момент Київська агломерація є лідером за кількістю вимушених переселенців, як зареєстрованих (понад 400 тис. осіб ВПО у Києві), так і офіційно незареєстрованих, що свідчить про перехід від моделі «пошуку безпеки» до моделі «пошуку економічних спроможностей» [1].

Китайська модель розселення після землетрусу у Сичуані 2008 року стала прикладом швидкої та централізованої державної політики. Постраждали понад 45,5 млн осіб, з яких понад 5 млн залишилися без домівок і потребували термінового житла [7]. Процес реагування на подію поділявся на три чіткі фази. Екстрена фаза (травень–червень 2008) включала евакуацію та наметові містечка. Перехідна фаза (2–3 роки), починаючи з літа 2008 року, передбачала побудову близько 625–700 тис. збірних будинків із спільними комунікаціями [3], що дало змогу мільйонам людей прожити 2–3 роки в відносно комфортних умовах. Постійна фаза (2008 – 2011): масштабне будівництво нового житла. Основні роботи завершили за 3 роки (фактично швидше в багатьох районах) [4]. Державна стратегія, згідно з офіційним планом відновлення, наголошувала на «людяності, науковості та ефективності» [7]. Головний підхід передбачав переселення переважно в тій же місцевості, працевлаштування в сільському господарстві та промисловості, а також раціональне землекористування. Головною метою було надати постраждалому населенню практичне житло та забезпечити рівень життя не нижчий, ніж до катастрофи. У сільській місцевості (на прикладі Дуцзян'яня) застосовували п'ять моделей: самостійне будівництво (17% домогосподарств); урядове уніфіковане планування будівництва (найпоширеніша, 54%) [13]; ринково-орієнтоване будівництво (передача квот землі забудовникам); монетизоване розселення (грошова компенсація); інтеграція сільського населення в міста через багатоповерхову забудову. У містах одночасно поєднували реконструкцію та нове будівництво. Ключовою особливістю китайської моделі відновлення стала система «парної допомоги».

Уряд закріпив за 19 економічно розвиненими провінціями і містами 24 найбільш постраждали повіти у Сичуані, Ганьсу та Шеньсі. Кожна провінція-донор брала зобов'язання виділяти не менше 1% своїх щорічних бюджетних доходів протягом трьох років. Цей механізм забезпечив комплексну підтримку: від планування та проєктування до безпосереднього будівництва житла, шкіл, лікарень і доріг, а також постачання матеріалів і техніки. Перевагою даної моделі є підвищена прозорість і контроль, ефективніше відстежування використаних коштів та контроль якості проведених робіт через чіткий розподіл відповідальності серед адміністративного апарату [6]. До 2011 року було завершено понад 98% проєктів відновлення, а рівень життя в більшості районів перевищив доаварійний [4]. Водночас була присутня критика стосовно фрагментації соціальних зв'язків, вищих витрат на нову інфраструктуру та проблеми відновлення традиційного способу життя. Таким чином, китайська модель поєднує сильну роль держави, швидкість і масштаб, але підкреслює необхідність використання соціально орієнтованого підходу.

У сучасній науковій літературі досвід Уганди стосовно розселення вимушених мігрантів розглядається як один із найуспішніших [3]. На даний час в Африці та на Близькому Сході домінує модель ізоляції в таборах, а в Уганді реалізовувалася модель інтегрованих поселень, яка включає свободу пересування та доступ до базових соціальних послуг. Країна розмістила понад 1,4–1,8 млн біженців, переважно з Південного Судану, ДР Конго, Сомалі [9]. Досвід Уганди базується в першу чергу на використанні сільської моделі земельних наділів. Це тип просторової організації, де поселення мігрантів функціонують не як табори, а як розширені сільські громади. Кожна родина отримує ділянку землі, що створює структуру дисперсного сільського розселення, що мінімізує ефект геттоїзації. Дуже важливою частиною даної моделі розселення є стратегія Settlement Transformative Agenda (STA), яка полягає в тому, що інфраструктура будується спільно для біженців і місцевих жителів та використовується за принципом спільного користування [11]. Найвиразнішими прикладами сільської моделі земельних наділів є такі поселення, як Nakivale, Kyangwali, Bidi Bidi. Останнє розташоване на півночі Уганди і охопило територію близько 250 км². В цьому поселенні на даний момент кількість мешканців коливається в межах 190 000–230 000 осіб [9]. Унікальність Bidi Bidi полягає в державній політиці. Кожна родина отримує інвентар, насіння та земельну ділянку від 30×30 до 50×50 метрів для автономного проживання та присадибного господарства [11]. Крім того, в поселенні налічується понад 30 шкіл та існує мережа медичних пунктів [8]. Головною перевагою даної моделі є те, що багато біженців досягають продовольчої самостійності та вищих доходів порівняно з табірними моделями, як-от у Кенії. Дана модель демонструє поступовий перехід від наметів до капітальних споруд та фермерських угідь, інтегрованих у регіональну економіку [12]. Також слід зазначити, що модель земельних наділів супроводжується низкою критичних викликів, головним з яких є обмеженість вільних земельних ресурсів, що унеможливорює подальше розширення застосування даної моделі. Якщо розглядати розселення вимушених мігрантів саме з точки зору просторових моделей, то в Уганді однозначно переважає

гравітаційна модель. Більшість поселень для вимушених мігрантів розташована в прикордонних районах. В північних регіонах (Аджумані, Юмбе) переважають біженці з Південного Судану, а на заході (Кянгалі) біженці з ДР Конго. Також досить поширеною є кластерна модель. Біженці оселяються поруч із представниками своїх етнічних груп, наприклад, племен каква або лугбара, які історично населяють території, що зараз розділені кордонами Уганди, Південного Судану та Демократичної Республіки Конго (ДРК). Транскордонна ідентичність робить ставлення місцевих жителів до вимушених мігрантів більш лояльним.

Підводячи підсумки, зазначимо, що розглянуті моделі демонструють різні підходи до розселення вимушених мігрантів. Китайська модель показує ефективність потужної централізованої мобілізації та системи «парної допомоги». Угандійська модель в свою чергу демонструє переваги масового розселення населення в сільській місцевості, що є досить актуальним для України оскільки значна кількість переселенців це – жителі сіл, і надання їм можливості вести традиційний спосіб життя знизило б кількість осіб, які залишилися без житла і одночасно спонукало б до виходу із кризи сільські громади де буде проводилось розселення. Для України найбільш ефективним може стати комбінований підхід, який поєднає сильні сторони наведених моделей з урахуванням національних особливостей. Головне – забезпечити прозорість, недискримінаційність та соціально орієнтований підхід, щоб повернення мігрантів сприяло не лише покращенню демографічної ситуації, а й довгостроковому відновленню країни.

Список використаних джерел:

1. Аналітична довідка щодо кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні / Міністерство соціальної політики України. 2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/>
2. Про стан дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2015. 144 с.
3. Betts A., Chaara I., Omata N., Sterck O. Refugee Economies in Uganda: What Difference Does Self-Reliance Make? Oxford: Refugee Studies Centre, University of Oxford, 2019. 80 p.
4. Li Q., Liu X., Wang L. Research on post-Wenchuan earthquake recovery and reconstruction. *Journal of Building Engineering*. 2019.
5. Report on the protection of human rights in the context of collective centers in Ukraine / UNHCR. 2015. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/44274>
6. The Counterpart Support Program for the Wenchuan Earthquake Recovery / Global Facility for Disaster Reduction and Recovery (GFDRR). 2023. URL: <https://www.gfdrr.org/en/feature-story/counterpart-support-program-wenchuan-earthquake-recovery-lessons-and-reflections>
7. The Overall Planning for Post-Wenchuan Earthquake Restoration and Reconstruction / State Council of the PRC. Beijing, 2008. URL: <https://eird.org/cd/recovery-planning/docs/2-planning-process-scenario/The-Overall-Planning%20for-Post-Wenchuan-Earthquake-Restoration-and-construction.pdf>
8. UNDP. Uganda Refugee Response Strategy: Strengthening Resilience and Social Cohesion. URL: <https://www.undp.org/uganda/projects/uganda-refugee-response>
9. UNHCR Data Portal. Refugee Situations: South Sudan—Uganda. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/southsudan/location/191>
10. UNHCR Global Focus. Uganda: Operations and Bidi Bidi Refugee Settlement. URL: <https://reporting.unhcr.org/uganda>

11. World Bank. *The World Bank Group's Support to Forcibly Displaced Populations and Host Communities: Uganda*. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/the-world-bank-groups-support-to-forcibly-displaced-populations-and-host-communities-uganda>
12. World Food Programme (WFP). *Uganda: Analysis of Refugee Livelihoods and Food Security*. URL: <https://www.wfp.org/countries/uganda>
13. Zhao L., Li Y., Zhang H. Rural post-earthquake resettlement mode choices. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, Issue 11.

УДК 656.2:711.7

Юрій Борсук, Ірина Гудзеляк

yurii.borsuk@lnu.edu.ua, iryna.hudzelyak@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ЗАЛІЗНИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ЛЬВОВА В КОНТЕКСТІ ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ ТА МІСЬКОЇ МОБІЛЬНОСТІ

В сучасних великих містах України з'являються проблеми, що пов'язані з перевантаженням транспортної мережі, зростанням мобільності населення та необхідністю забезпечення сталого розвитку. У цьому контексті залізнична інфраструктура відіграє важливу роль як основа ефективних перевезень та інтеграції різних видів транспорту. Львів, як один із найбільших транспортних вузлів України, потребує комплексного аналізу перспективного функціонування залізничної мережі в системі міського транспорту.

Метою дослідження є визначення перспективних можливостей залізничної інфраструктури Львова у забезпеченні транспортної доступності та формуванні ефективної системи міської мобільності.

Львівський залізничний вузол виконує функції пасажирських і вантажних перевезень на національному та міжнародному рівнях. Його структура включає головний вокзал, приміські станції, сортувальні вузли та інші інфраструктурні елементи. Залізнична інфраструктура забезпечує поєднання Львова з іншими регіонами України та країнами Європи, доступність приміських територій для маятникових мігрантів, формування транспортного каркасу агломерації.

У межах міста залізнична мережа виконує обмежену функцію міського транспорту. Незважаючи на наявність приміських перевезень, їх інтеграція у систему міської мобільності залишається недостатньою. До головних проблем потрібно віднести:

1. антимодальну інтеграцію з міським громадським транспортом (існують різні типи квитків: у приміських поїздах – проїзні документи філії “Приміська пасажирська компанія” АТ “Українська залізниця”; у трамваях, тролейбусах чи міських автобусах – проїзні документи КП “Львівавтодор” Львівської міської ради);

2. низький рівень розвитку транспортно-пересадкових вузлів (передбачені зупинні пункти Гната Хоткевича та Княгині Ольги не функціонують попри рух міського транспорту вздовж просп. В. Чорновола й вул. Княгині Ольги) [4];

3. нерівномірність розміщення станцій у міському просторі (головно станції з високим пасажиропотоком зміщені до західної околиці Львова – Залізничного й Шевченківського районів міста, проте найбільш населені райони розташовані в південно-східній окраїні);

4. відсутність замкнених ділянок кільцевого типу в межах міста (всі діючі залізничні лінії прокладені до Головного вокзалу Львова, що призводить до його завантаженості й унеможливлення кільцевого руху міських експресів).

Залізнична інфраструктура Львова є визначальною для розвитку міської мобільності. Зокрема, впровадження концепції міських рейкових автобусів у “вузьких місцях” може зменшити навантаження на автобусну мережу, скоротити час переміщення і підвищити екологічну ефективність транспортної системи.

Перспективною є ідея руху човникових рейкових автобусів, враховуючи наявні інфраструктурні спроможності залізничної мережі в межах міста Львова. Так, актуально реалізувати курсування додаткових міських поїздів від околиць до Головного вокзалу Львова (Брюховичі – Львів, Підбірці – Львів, Сихів – Львів). В окремих випадках доцільно застосувати видовження вже діючих приміських рейсів до протилежних окраїн міста. Наприклад, дизель-поїзди Рава-Руська – Львів (курсують через Брюховичі та Клепарів) і Стоянів – Львів (курсують через Дубляни-Львівські й Підзамче) технічно можуть бути продовжені до станції Сихів. Таким чином, буде забезпечено пряме сполучення приміських територій на північ від Львова з південно-східною окраїною міста. Певною складністю характеризується застосування подовжених рейсів електропоїздів. Це зумовлено наявністю різних видів електричного струму на залізничних лініях: постійного – з Головного вокзалу Львова в напрямку станцій Сихів, Скнилів, Рудно; змінного – з Головного вокзалу в напрямку станції Підбірці. Тому можна поєднати між собою Рудно, Скнилів та Сихів, використовуючи приміські поїзди з Мостиського, Самбірського та Стрийського напрямків. Тобто, практично буде сформовано приміські поїзди Стрий – Сихів чи Шкло – Сихів, що поєднують віддалені міста (Стрий, Новояворівськ) чи приміські територіальні громади з Сихівським районом міста.

Грандіозні моделі руху міських експресів полягають у будівництві окремих ліній, зокрема підземних ділянок і станцій. Для Львова, на нашу думку, найбільш пріоритетною може бути проєктована лінія Персенківка – Підбірці, що повністю оминатиме Головний вокзал, забезпечуючи кільцевий формат руху рейкових автобусів. Така траса для міських експресів повинна проходити в тунелі протяжністю приблизно 5,8 км. Прокладання тунелю від вулиці Шафарика (мікрорайон Пасіки) до вулиці Тарасівська (мікрорайон Великі Кривчиці) дозволить оминати забудову. Зокрема, розглядаємо будівництво тунелю головно в паркових зонах (Погулянка, Знесіння). В цій мегаспоруді необхідно збудувати підземну станцію Личаків, що охоплюватиме потоки з вулиці Личаківська. Вокзал Личаків може зосереджуватись на місці сучасної недіючої станції Личаків (рис. 1).

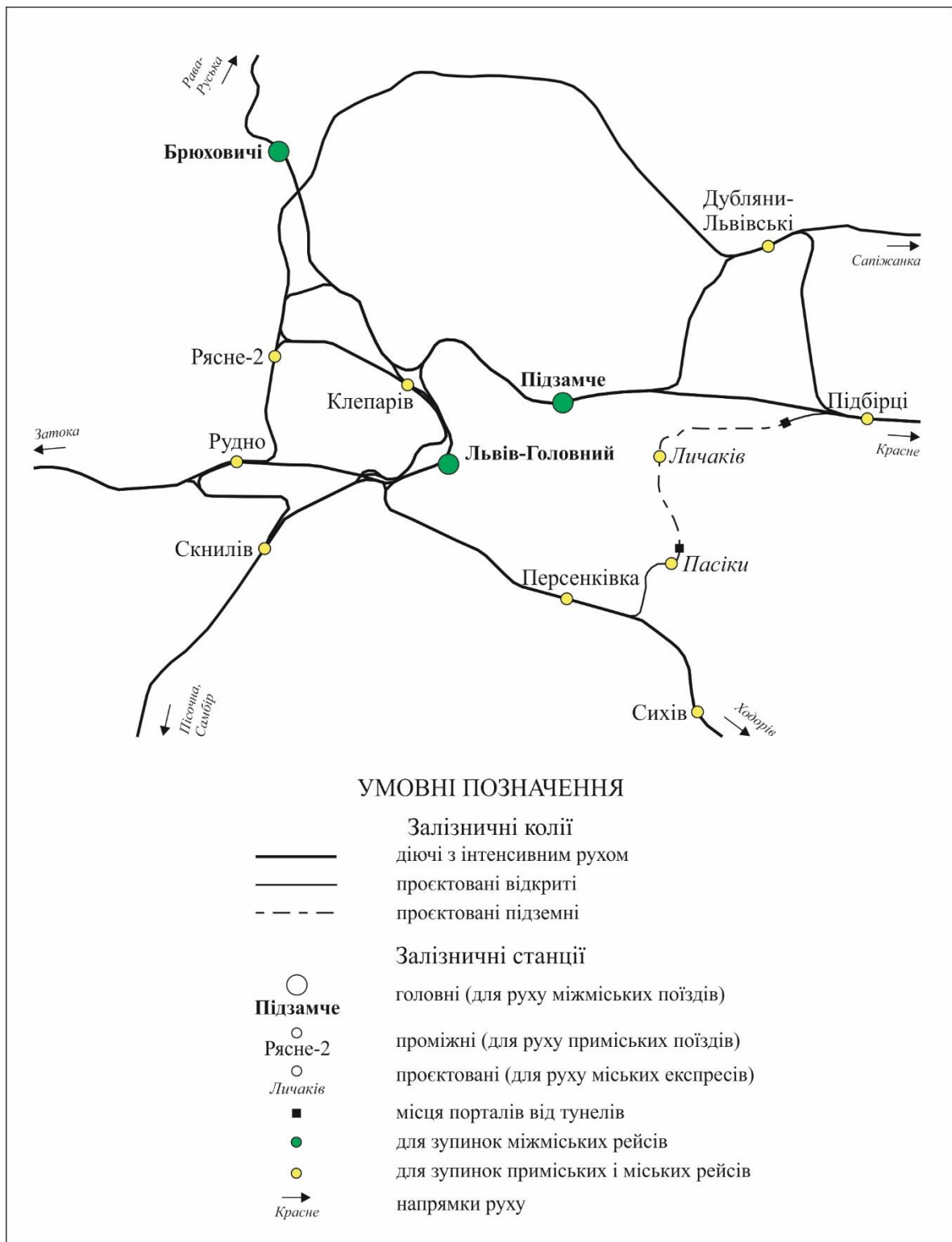

Рис. 1. Проєкт залізничної інфраструктури в межах міста Львова

За проєктом пропонуємо відкрити станцію Пасіки навпроти вулиці Дж. Вашингтона. Колійна інфраструктура до перспективної точки прокладена зі станції Персенківка ще в минулому столітті під час активного функціонування промислових підприємств [2]. В наш час ділянку залізничної колії використовує ТзОВ “Бетонікс”. Це означає, що для стабільного човникового руху рейкових автобусів Персенківка – Пасіки – Личаків – Підбірці потрібно узгодити графіки забезпечення вищезгаданого підприємства

сировиною. Відкрита ділянка колії від залізничної станції Персенківка до вулиці Дж. Вашингтона характеризується наявністю переїздів через вулиці Луганська, В. Навроцького, Бузкова, Зелена, Галицькі Пасіки, П. Шафарика, що викликатиме постійні обмеження швидкості під час їх перетину. Також проєктована ділянка Персенківка – Підбірці не буде електрифікована, оскільки технічно складно протягнути контактну мережу через переїзд вулиці Зелена з тролейбусною гілкою. Тому рухомий склад міських експресів – це дизельні рейкові автобуси Pesa 620M місткістю 90 осіб.

Наявність одноколійного тунелю з підземним роз'їздом для стикування зустрічних рейсів забезпечуватиме диспетчеризацію руху з інтервалом 15 хв. Таку розмірність інтервалу доцільно застосовувати в час пік у будні (від 6 год 30 хв до 10 год, від 16 год до 19 год 30 хв). У непіковий час буднів (від 10 до 16 год) та вихідні інтервал цього човникового руху може становити 1 год.

Джерелом прибутку від залізничної інфраструктури міста Львова є організація паровозних турів. Так, ретропотяги з паровою тягою традиційно курсують під час новорічних і різдвяних свят, а також Дня закоханих. Маршрут руху таких туристично-розважальних рейсів проходить від Головного вокзалу Львова до станцій Брюховичі, Підзамче, Старе Село [3]. Через критичну зношеність залізничного полотна та штучних споруд рух святкового паровоза неможливо прокласти через Шевченківський Гай до станції Личаків. Однак можемо прогнозувати, що прогулянкові паровозні тури могли б увійти до регулярних рейсів після запуску руху підземною ділянкою через Личаків. Так, ретропотяги Львів – Підбірці проїжджали б через станції Персенківка, Пасіки, Личаків. До туристичної атракції можна додати аудіо- й відеоматеріали про об'єкти вздовж відкритої ділянки руху (Кульпарківський сквер, парк "Торіховий Гай", Стрийський парк) та моделювання об'єктів на поверхні під час проїзду закритої ділянки (парк "Погулянка", Личаківське кладовище, музей народної архітектури і побуту "Шевченківський Гай").

Залізнична інфраструктура Львова є важливим елементом забезпечення транспортної доступності як на міжрегіональному, так і на локальному рівнях. Проте її потенціал у сфері міської мобільності використовується не повною мірою. Для підвищення ефективності рекомендуємо не лише інтегрувати поїзди в систему міського транспорту, а й будувати мегаспоруди й модернізувати діючі відрізки колій.

Список використаних джерел:

1. Мезенцев К., Хлобистов Д. Функціонально-просторові трансформації вздовж міських магістралей: кейс Києва. Економічна та соціальна географія. 2022. Вип. 88. С. 23–32.
2. Плани з "міською електричкою" у Львові. Що не так і що варто врахувати. URL: <https://tvoemisto.tv/uk/opinions/184623-abo-shche-raz-pro-misku-elektrychku>
3. Різдвяний ретро-потяг 2025 у Львові. URL: <https://lviv.travel/ua/events/retro-potiah?srsId=AfmBOoqyS7LfmlOvWJRujOxWVRmO8ZF7tVp56aXXQnPk2MyTf47EbvE0>
4. Склярська О., Дністрянський М. Проблеми транспортної доступності в межах Львівської міської територіальної громади. ГРААЛЬ НАУКИ. 2026. № 62. С. 636–642.

ПІДХОДИ ДО РЕНОВАЦІЇ МАСОВОЇ ТИПОВОЇ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ І КЕЙС ЛЬВІВСЬКОЇ МТГ

Найбільшу частку житла в українських містах становлять типові багатоповерхові будинки радянського періоду. Значна їх частина вичерпала проектний термін експлуатації, а інженерні мережі є зношеними через брак своєчасних капітальних ремонтів. Таке житло представлене передусім мікрорайонами, які часто не відповідають сучасним потребам мешканців: бракує якісних публічних просторів, сервісів у пішій доступності, відчуття безпеки, низька енергоефективність та фізична доступність середовища.

Попри це, дискурс розвитку міст часто зосереджений на новому будівництві та освоєнні територій, тоді як існуючі житлові масиви поступово занепадають. Водночас вони мають значний потенціал за умови комплексної реновації – цілісного оновлення житла й міського середовища з урахуванням сучасних соціальних, екологічних і технологічних викликів та повагою до локальної спадщини. Така реновація охоплює не лише поліпшення енергоефективності будівель, а й трансформацію дворів, публічних просторів, інфраструктури та соціальних сервісів.

Нині модернізація таких будівель здебільшого має фрагментарний характер, що не усуває системних проблем і водночас нівелює архітектурну цінність середовища. Необхідний перехід до комплексного підходу, який дозволить зберегти й розвинути переваги цих територій: зелені простори, відкритість, сформовані спільноти, доступність інфраструктури та відносну фінансову доступність житла.

Українське законодавство у сфері реновації зосереджене переважно на реконструкції будівель, а не комплексних міських трансформаціях. Це формує фрагментарний, не стратегічний підхід, що не враховує суміжні політики – житлову, соціальну, екологічну – та питання збереження історичного середовища. Реалізацію реновації як комплексної міської трансформації в Україні ускладнює низка проблем:

1. Нині формально не закріплене бачення цілісності реновації (реконструкції) зі збереженням потенціалу території. Реновація часто перетворюється на інструмент забудови, а не складову житлової політики, і не враховує права орендарів, доступність житла та підтримку вразливих домогосподарств.

2. Бракує вимог до відкритих аудитів стану будівель і соціально-демографічного аналізу територій, які мали б визначати доцільність і зміст втручань, включно з вибором ділянок для реновації та підбору необхідних контекстно-визначених заходів.

3. Декларована комплексність процесу реконструкції, втім зосереджується на інтересах переважно інвесторів-забудовників та власників житла, ігноруючи громаду та значну частку стейкхолдерів, таких як орендарі житла, внутрішньо переміщені особи, вразливі категорії населення. Це підвищує ризики втрати житла й обмежує право на нього. Визначення шляху реконструкції не передбачає обговорень навіть з власниками житла, тож і вони не можуть достатньою мірою впливати на процес та ефективно захищати свої інтереси. Вимога переважної згоди власників лише на останніх етапах унеможливорює довгострокове планування та залучення інвестицій, адже загрожує повній зупинці проєкту.

4. Трактування реновації/реконструкції винятково як технічного проєкту без врахування належної ролі місцевого самоврядування та соціально-економічних аспектів знижує шанси та ефективність її реалізації.

У випадку Львова зростання чисельності населення загострює проблему забезпечення житлом, особливо для вразливих груп. Попри формальне підвищення забезпеченості (з 19 м²/особу у 2011 р. до 24–25 м² у 2024 р.), ці дані не відображають нерівномірності розподілу та якості житла: поліпшення відбувається переважно за рахунок нового будівництва, доступного заможнішим мешканцям [2].

Основу житлового фонду становить масова типова забудова, технічний стан і соціальні характеристики якої недостатньо досліджені. Багато домогосподарств мають обмежені ресурси для утримання житла, інженерні мережі зношені, а проєктні терміни експлуатації будівель вичерпані. Низький рівень самоорганізації співвласників (лише 21% будинків з ОСББ станом на 2024 р.) ускладнює процеси модернізації та колективного управління [2].

Відсутність повноцінної бази даних про технічний стан житлового фонду та соціально-демографічні характеристики мешканців обмежує формування ефективної житлової політики та розробку проєктів реновації. У Львові немає програм комплексної реновації; натомість реалізуються фрагментарні заходи енергомодернізації (зокрема програми Фонду енергоефективності, «Теплий дім», ініціативи GIZ), які не забезпечують цілісного оновлення середовища й часто ігнорують якість публічних просторів.

Стратегічні документи декларують розвиток нецентрального району міста щодо підвищення якості середовища та багатофункціональності, однак ці наміри не трансформуються у комплексні програми [1]. Водночас, окремі ініціативи, як-от дослідження в межах концепції «Зеленої лінії» чи проведення урбаністичних хакатонів (UREHERIT), демонструють потенціал інтегрованого підходу, що поєднує просторове планування, соціальну згуртованість і управлінські інновації. Такі напрацювання підкреслюють важливість залучення місцевих спільнот, збереження наявних якостей середовища та розвитку функцій без втрати ідентичності. Комплексна реновація розглядається як поєднання технічної модернізації з трансформацією публічних просторів, розвитком локальних сервісів та вдосконаленням управління територіями.

У підсумку, в Україні загалом переважає фрагментарний підхід до розуміння змісту комплексної реновації: діють окремі досить успішні, але фрагментарні програми енергомодернізації окремих будинків [7]. До уваги

береться лише небезпечний стан будівель та високе споживання енергоресурсів; рішення працюють на розв'язання технічних проблем. Водночас аудити стану житла практично не проводяться. Втім у Львівської громади наявні передумови для формування і реалізації політик комплексної реновації типової забудови радянського періоду на основі наявних досліджень та співпраці місцевих спільнот і фахівців. Перехід до комплексної реновації потребує систематизації даних, інтеграції соціального, просторового та економічного вимірів, залучення мешканців до процесів планування й ухвалення рішень, формування інституційного та правового підґрунтя реновації, впровадження системних аудитів і критеріїв відбору територій, а також переосмислення ролі сусідств і міжбудинкових просторів як ключових об'єктів цілісних перетворень.

Список використаних джерел:

1. Львівська міська рада. (2019). Візія Львів 2027: Стратегія прориву.
2. Статистика. (n.d.). URL: <https://dashboard.city-adm.lviv.ua/statystyka/details>
3. Україна. (2006). Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду: Закон України № 525-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-16#Text>
4. Україна. (2022). Про прийняття за основу проекту Закону України про здійснення комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду: Постанова Верховної Ради України № 2624-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2624-20#Text>
5. Україна. (2023). Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України № 417-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>
6. Україна. (2025). Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання: Постанова Кабінету Міністрів України № 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-n#Text>
7. Фонд Енергоефективності. (б. д.). Фонд Енергоефективності. URL: <https://eefund.org.ua/>

УДК 911.3:711.4(100)

Дар'я Венгрин

daria.venhryn@student.karazin.ua

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. Л. Нємець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

МІЖНАРОДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІСТИЧНИХ ПРОСТОРІВ

Вивчення міста ще з античних часів привертало увагу науковців різних галузей. У процесі розвитку міста суттєво змінюються, розширюють свої функції та посилюють вплив на навколишні території. Питання формування, структури та функціонування міст і міських агломерацій стали предметом численних досліджень зарубіжних учених у різні історичні періоди (рис. 1).

У межах класичного етапу античний поліс розглядався не лише як матеріальна форма поселення, а й як інституційна основа громадянської

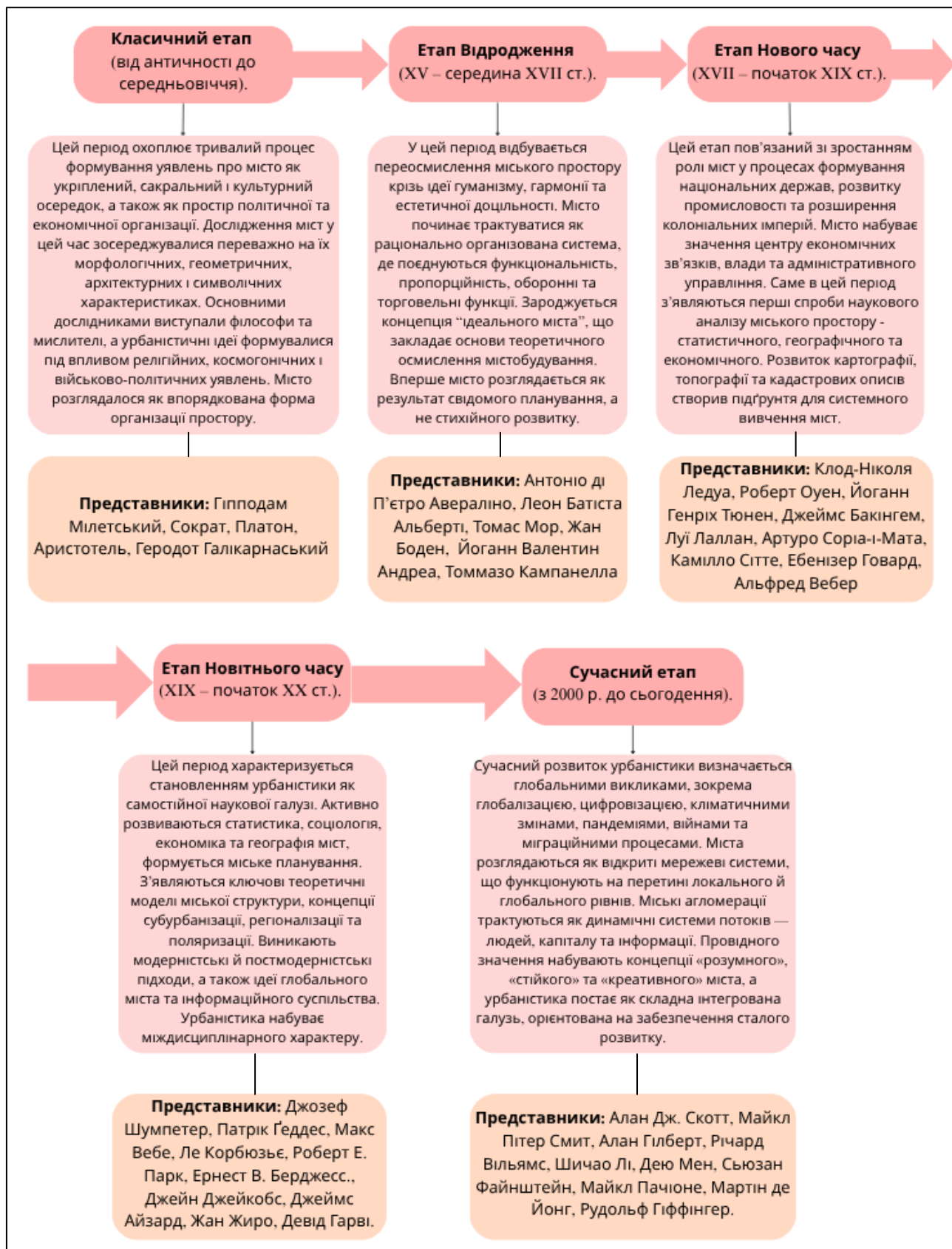

**Рис. 1. Дослідження міст в різні історичні періоди
(складено автором за даними [1-14])**

спільноти, середовище формування етичних норм, ідеології та політичної організації. Дані ідеї представлені в працях Гіпподам Мілетський «Грецькі ідеальні міста», Платон «Держава», «Закони», Геродот Галікарнаський

«Історія», Сократа та Аристотеля «Політика» [2]. Ідеї античних мислителів зберігають актуальність і сьогодні, зокрема у контексті осмислення міських просторів як складних просторово-функціональних систем, що потребують міждисциплінарного підходу.

У подальші історичні періоди інтерес до міста як об'єкта дослідження лише посилювався, охоплюючи ширше коло науковців різних галузей. Водночас у середньовіччі наукові напрацювання значною мірою були втрачені, а розвиток досліджень обмежувався впливом релігійних чинників (Йоганн Валентин Андреа «Християнополіс»). Натомість в епоху Відродження відбулося відновлення інтересу до вивчення міст і міського простору.

Саме тоді виникають концепції «ідеального міста», у межах яких планувальна структура трактується як відображення гармонії між природним середовищем і суспільством. Томмазо Кампанелла в своїй роботі «Місто Сонця» запропонував модель ідеального міста, що передбачала чітку функціональну диференціацію міських елементів [3]. Загалом у період Відродження закладаються основи сучасного розуміння міста як складної суспільно-географічної системи, де ключове значення мають структура, функціональна спеціалізація, роль у системі розселення, а також принципи самодостатності, інтеграції та гармонізації простору.

Етап Нового часу характеризується трансформаціями міського простору під впливом індустріалізації та урбанізації, а також зростанням ролі міст у соціально-економічному розвитку. У цей період формується уявлення про місто як просторову, функціональну й соціальну систему. З'являються перші теоретичні моделі організації міського простору, а також урбаністичні концепції гармонізації міського середовища [7, 13]. Місто починає розглядатися як елемент регіональної системи розселення, закладаються основи географії міст і функціонального зонування [6, 11]. Провідною ідеєю стає просторове розширення та економічна організація територій, що визначило подальший розвиток урбаністики як міждисциплінарної науки.

Період Новітнього часу характеризується становленням урбаністики як міждисциплінарної науки та посиленням урбанізаційних процесів, що призвели до формування агломерацій і мегаполісів. У цей час з'являються ключові моделі просторової організації міст: теорія центральних місць В. Кристаллера, модель розміщення О. Льюїса, концепція мегалополісу Ж. Готтмана. Активно застосовуються кількісні методи та моделювання. Місто та місцевих жителів починають розглядати, як єдине ціле (соціологічний підхід). Д. Гарві розглядає місто як простір соціальних конфліктів і нерівності, М. Кастельс – як елемент інформаційного суспільства та глобальних мереж, а Л. Мамфорд – як носій культурної спадщини [7]. У другій половині XX ст. під впливом глобалізації змінюються уявлення про простір: М. Портер і А. Скотт акцентують на ролі знань, мереж і капіталу, формуючи підґрунтя нової економічної географії [9]. М. Кастельс у концепції «інформаційного міста» доводить, що сучасні міста функціонують як вузли глобальних мереж. Окрім цього з'являються нові підходи до розуміння міських систем: А. Скотт розглядає міста-регіони як ключові елементи світової економіки, Дж. Гарро описує феномен «edge cities» [5, 10]. Урбанізація набуває глобального масштабу (Китай, Індія, Бразилія),

формуючи нові типи просторових структур – мегарегіони та кластерні агломерації [14].

Сучасний етап урбаністики пов'язаний із переходом до мережевої, гнучкої та системної парадигми розвитку міст під впливом глобалізації, цифровізації та сталого розвитку [7, 10, 11]. Міста розглядаються як вузли глобальних мереж, що функціонують через потоки капіталу, інформації та знань [12]. Концепція глобального міста підкреслює їх роль у світовій економіці [10]. Значну увагу приділено кластерному та мережевому розвитку, а також новим формам урбанізації – міським регіонам і «edge cities» [5]. Сучасні підходи акцентують на сталому розвитку та резильєнтності, а також на розумінні міст як складних адаптивних систем [1, 3]. У результаті міські агломерації трактуються як поліцентричні мережеві структури [8].

Проведений аналіз свідчить, що уявлення про місто еволюціонували від філософських концепцій античності до сучасного розуміння міських систем як складних, багаторівневих і динамічних утворень. Кожен етап розвитку міста зробив вагомий внесок у формування сучасної урбаністики: від ідей гармонійного простору та «ідеального міста» до розробки теорій просторової організації та концепцій глобальних мереж. У сучасному науковому дискурсі міста розглядаються як поліцентричні системи, що функціонують у межах глобалізованого простору та потребують інтеграції принципів сталого розвитку і стійкості. Даний аналіз формує теоретичне підґрунтя для подальших наукових пошуків і практичних рішень, спрямованих на ефективне управління розвитком міст в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Ahvenniemi, H., Huovila, A., Pinto-Seppa, I., & Airaksinen, M. (2017). What Are the Differences Between Sustainable and Smart Cities? *Cities*, 60, 234–245.
2. Aristotle. (1999). *The Politics* (T.A. Sinclair & T.J. Saunders, Trans.). Penguin Classics, 506.
3. Batty, M. (2007). *Cities and complexity: Understanding cities with cellular automata, agent-based models, and fractals*. MIT Press, 592.
4. Campanella, T. (2001). *The City of the Sun* (D.J. Donno, Trans.). University of California Press. (Original work published 1602).
5. Garreau, J. (1991). *Edge City: Life on the New Frontier*. Doubleday.
6. Howard, E. (1965). *Garden Cities of To-Morrow* (F.J. Osborn, Ed.). MIT Press.
7. Landry, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
8. Sennett, R. (2018). *Building and dwelling: Ethics for the city* (323 p.). Farrar, Straus and Giroux.
9. Sitte, C. (1965). *City planning according to artistic principles* (G. R. Collins & C. C. Collins, Trans.). Random House. (Original work published 1889).
10. Scott, A.J. (1998). *Regions in the world economy: The coming shape of global production, competition, and political order*. Oxford University Press.
11. Soja, E. (2000). *Postmetropolis: Critical studies of cities and regions* (464 p.). Blackwell Publishers.
12. Taylor, P. (2011). World city networks: Measurement, social organization, global governance, and structural change. *Y Cities and Global Governance* (pp. 201–216). Ashgate.
13. Von Thünen, J.H. (1966). *Isolated state: An English edition of Der isolierte Staat* (P. Hall, Trans.). Pergamon Press.
14. Wu, J., & Wu, N. (2018). Spatial structure and logic of urban agglomeration evolution based on remote sensing. *Remote Sensing*, 10(12), 1925.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ ТА ДИНАМІКА ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ УКРАЇНЦІВ У НІМЕЧЧИНИ

Тимчасовий захист у Європейському Союзі був передбачений як надзвичайний правовий механізм, запроваджений для швидкого реагування на масовий наплив осіб, які змушені залишити свої країни через війну або інші серйозні загрози. Він дозволяє громадянам інших держав, які потерпають від агресії, отримати негайний доступ до безпечного проживання, працевлаштування, медичної допомоги та соціального захисту без необхідності проходження тривалої процедури надання притулку. Тимчасовий захист у Німеччині передбачає спеціальний правовий статус, запроваджений для осіб, які були змушені залишити Україну через війну. Він надає право на легальне проживання, роботу, медичне обслуговування та соціальну підтримку [5].

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року Німеччина оперативно імплементувала рішення ЄС про тимчасовий захист на основі Директиви ЄС про тимчасовий захист [1]. У березні 2022 року українцям почали надавати статус через (на основі) 24 Параграфу Закону про перебування (AufenthG), що дозволяло легальне перебування без процедури надання притулку [3]. На початковому етапі політика була максимально ліберальною: українці отримували тимчасове житло, базову соціальну допомогу та доступ до медичних послуг. Основне навантаження було на муніципалітети, які організовували розміщення та реєстрацію.

Динаміка чисельності осіб з тимчасовим захистом, як у Німеччині, так і в Європейському Союзі загалом має тенденцію до зменшення після різкого піку у 2022 році (рис 1.). Саме 2022 рік характеризується найвищими показниками: у Німеччині чисельність таких осіб становила 795 205, тоді як у ЄС загалом - понад 4,5 мільйона. Це пов'язано з масовим в'їздом людей, які потребували захисту, та швидких ухвалень рішень у відповідь на повномасштабне вторгнення росії.

У 2023 році спостерігалось суттєве скорочення кількості заявок на тимчасовий захист. У Німеччині цей показник зменшився майже вдвічі - до 335 тисяч осіб. У Європейському Союзі спад ще більш відчутний - до 1 мільйона осіб. Це свідчить про поступове зниження інтенсивності потоку нових заявників, а також про те, що значна частина осіб вже отримала необхідний захист раніше.

У 2024 році тенденція до зниження зберігається, однак темпи спаду сповільнюються. У Німеччині кількість позитивних рішень становить 229 385, тоді як у ЄС - 794 845. Це свідчить про перехід від кризового реагування до більш стабілізованого режиму функціонування системи надання тимчасового

захисту.

Частка Німеччини у загальноєвропейських показниках динамічно змінювалась: у 2022 році вона становила близько 18-20%, у 2023 році зросла до 30%, після чого у 2024 році дещо знизилася до рівня близько 25%. Це підтверджує, що Німеччина залишалася одним із ключових напрямків для отримання тимчасового захисту в Європі, особливо в період 2024-2025 років. Найбільш незахищені верстви населення обирають саме Німеччину для отримання тимчасового захисту через зрозумілу систему допомоги та фінансову підтримку від держави.

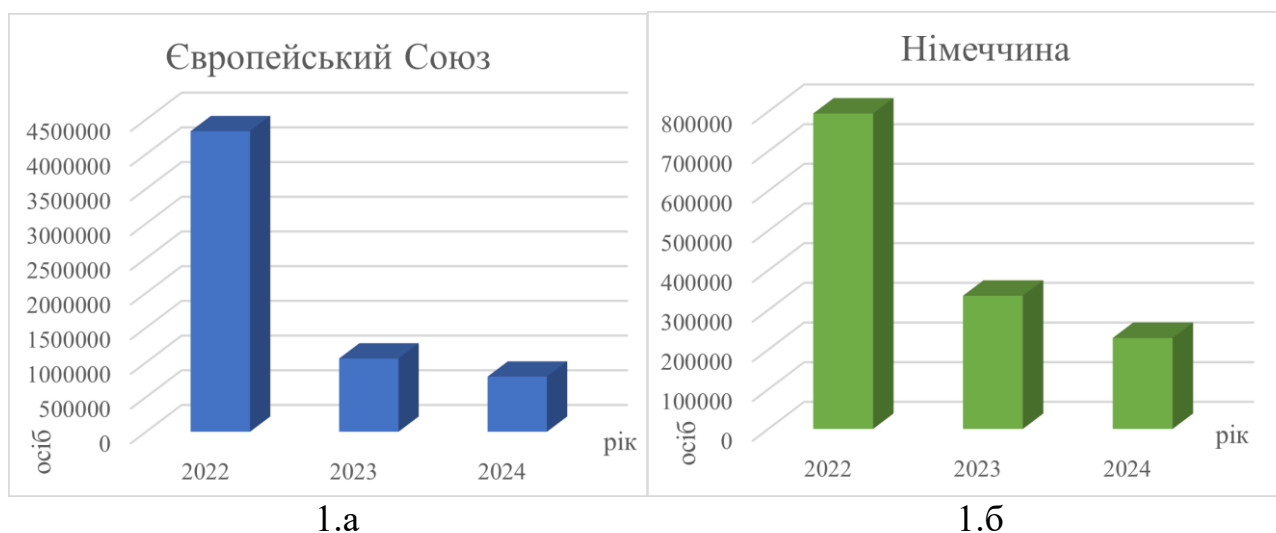

Рис. 1. Динаміка чисельності осіб, що отримали позитивне рішення щодо отримання тимчасового захисту у ЄС (рисунок а), Німеччини – (рисунок б) у 2022-2024 роках (побудовано автором за даними [7])

Розглядаючи особливості становлення системи тимчасового захисту в Німеччині треба звернути увагу на те, що у 2022 році система ще перебувала в стадії становлення: реєстрація проходила з затримкою, бракувало житла, соціальні виплати надавались через систему допомоги для шукачів притулку. Водночас було закладено ключовий принцип - масовість і швидкість замість індивідуального розгляду [3].

Впродовж 2023 року відбулися якісні зміни у структурі надання тимчасового захисту – перейшли до більш стабільної моделі надання послуг. Українців перевели на стандартну систему соціального забезпечення - Bürgergeld, що означало вищий рівень виплат і кращий доступ до інтеграційних інструментів. Також було забезпечено повноцінний доступ до ринку праці без додаткових дозволів, розвинута мережа доступних мовних курсів та програми інтеграції. Саме в цей період Німеччина закріпила підхід, за яким українці почали розглядатися не як шукачі притулку, а як окрема категорія осіб із тимчасовим захистом.

У 2024 році політика почала змінюватися в бік більшої економічної інтеграції українців у німецьке суспільство. Федеральний уряд запустив ініціативи, спрямовані на швидше працевлаштування українців навіть без досконалого знання мови. зокрема ініціативу «Job-Turbo», яка передбачає активну співпрацю центрів зайнятості з біженцями та інтенсифікацію пошуку

роботи. Одночасно впроваджуються заходи з підвищення кваліфікації, мовної підготовки та визнання дипломів. Важливу роль відіграють програми професійного навчання та перекваліфікації, зокрема в межах міжнародної ініціативи Skills Alliance [2].

Посилився контроль за участю у програмах зайнятості: отримувачів соціальної допомоги почали активніше зобов'язувати шукати роботу, а в разі відмови - застосовувати обмеження в соціальній допомозі.

На початку 2025 року почала відбуватися диференціація підходів щодо надання притулку. Вдалося проробити і удосконалити модель надання допомоги, адже міграційні хвилі українців уповільнились, і можна вже більш індивідуально працювати з кожним. Для новоприбулих українців почали обговорювати або частково впроваджувати інші умови підтримки, ближчі до системи для шукачів притулку, ніж до Bürgergeld. Це свідчить про поступовий відхід від максимально ліберальної моделі 2022-2023 років. Водночас Німеччина активно стимулює перехід українців на інші правові підстави перебування в країні - робочі візи, навчання [4].

Станом на 2026 рік тимчасовий захист для українців у Німеччині офіційно продовжено щонайменше до березня 2027 року [6]. Система стала більш структурованою та передбачуваною: збережено базові права (робота, соціальний захист, медицина), але посилено акцент на економічній самостійності та зменшенні залежності від соціальної допомоги.

Таким чином, відбулися якісні зміни німецької моделі надання тимчасового захисту українцям. Вона пройшла шлях від екстреної гуманітарної допомоги до більш збалансованої політики інтеграції та контролю.

Список використаних джерел:

1. Європейське агентство з питань притулку. (2023). Надання тимчасового захисту переміщеним особам з України: підсумки року. Брюссель: Європейське агентство з питань притулку. URL: <https://euaa.europa.eu/publications/providing-temporary-protection-displaced-persons-ukraine-year-review>
2. Портал правових змін у наданні допомоги біженцям в Німеччині Gesundheit für geflüchtete. URL: <http://gesundheit-gefluechtete.info/en/entitlement-and-scope-of-provision/>
3. УВКБ ООН. Портал оперативних даних щодо ситуації з українськими біженцями: Пояснювальна записка до даних. UNHCR. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
4. Федеральне відомство у справах міграції та біженців. URL: https://www.germany4ukraine.de/UA/startseite_node.html
5. Якимчук М.Ю., Соломко С.С., Самороков В.О. (2023). Legal status of Ukrainian refugees in European countries / М. Yakymtchuk, S. Solomko, V. Samorokov // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2023. – № 1. – С. 619-625. – DOI:10.24144/2788-6018.2023.01.108.
6. European Union Agency for Asylum. (2022). Analysis of measures to provide protection to displaced persons from Ukraine. EUAA. <https://euaa.europa.eu/publications/analysis-measures-provide-protection-displaced-persons-ukraine>
7. Eurostat. Decisions granting temporary protection by citizenship, age and sex – annual aggregated data [Data set]. Eurostat. Retrieved Month Day, Year, from https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpfa_custom_18114633/default/table

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ОЦІНЦІ СПРОМОЖНОСТІ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Соціальна сфера міських територіальних громад Західної України визначає їхню функціональну спроможність через доступність медичних, освітніх і адміністративних послуг. Її просторова організація залежить від рівня урбанізації, транспортної доступності, фінансової бази громад і концентрації інфраструктури в обласних центрах, що формує чітку центр-периферійну модель розвитку.

Найвищий рівень концентрації соціальної інфраструктури характерний для Львова. У місті функціонує понад 50 закладів вищої освіти, розвинена мережа спеціалізованих медичних установ і потужний приватний сектор послуг. Забезпеченість лікарями становить близько 45 на 10 тис. населення, що є найвищим показником у макрорегіоні. Львів виконує виразні міжрегіональні функції: значна частка пацієнтів і студентів прибуває з інших областей Західної України. Час доступу до основних послуг у межах агломерації становить 15–25 хвилин, що відповідає відносно високим стандартам доступності. Саме тому Львівська область продовжує виконувати роль ядра просторової організації всього західноукраїнського макрорегіону.

Середні міста (Івано-Франківськ, Луцьк, Рівне, Тернопіль), забезпечують базовий та частково спеціалізований рівень послуг, однак не мають настільки вираженого міжрегіонального впливу. Забезпеченість лікарями тут коливається в межах 32–40 на 10 тис. населення: Івано-Франківська область має близько 40, Тернопільська – близько 38, Волинська і Рівненська – 32–35. У цих регіонах функціонують багатoproфільні лікарні, фахові заклади освіти та адміністративні установи обласного значення, однак доступ до вузькоспеціалізованих медичних, освітніх чи культурних послуг часто потребує звернення до Львова або інших великих центрів. Освітня мережа є відносно щільною – у середньому 600–700 шкіл на область, проте заклади вищої освіти та спеціалізовані сервіси переважно концентруються в обласних центрах.

У малих містах соціальна інфраструктура обмежена базовими функціями: амбулаторією або лікарнею первинного рівня, кількома закладами освіти, установами соціального захисту й адміністративного обслуговування. Для таких громад навіть незначне скорочення мережі установ має непропорційно сильний вплив на доступність послуг і повсякденну якість життя. У результаті малі міста часто не формують самодостатньої соціальної бази, а функціонують як підпорядковані елементи регіональної системи розселення.

Просторова диференціація соціальної сфери особливо виразно

проявляється у транспортній доступності. У рівнинних областях, насамперед у Волинській та Рівненській, середній час доїзду до лікарні чи центру надання послуг становить 25–40 хвилин. Натомість у гірських районах Закарпатської та Івано-Франківської областей цей показник нерідко становить 45–60 хвилин і більше. За таких умов формальна наявність закладів не завжди означає їхню реальну доступність. Це особливо важливо для системи охорони здоров'я, де просторовий чинник може безпосередньо впливати на своєчасність отримання допомоги.

Освітня мережа у Західній Україні загалом є кількісно розвиненою. У Львівській області функціонує понад 1200 шкіл, в Івано-Франківській і Тернопільській – понад 700, у Рівненській – понад 650, у Волинській і Закарпатській – близько 600, у Чернівецькій – близько 400. Однак кількісна розвиненість не усуває просторових диспропорцій. Укрупнення шкіл і створення опорних закладів підвищують якість освітнього середовища, але одночасно знижують територіальну доступність освіти для периферійних громад. Це збільшує залежність від шкільного транспорту, підвищує часові витрати населення і посилює нерівність між центром та периферією.

Демографічні процеси прямо пов'язані з рівнем розвитку соціальної сфери. У великих містах зберігається відносно стабільна вікова структура населення, оскільки краща доступність освіти, медицини та ринку праці стримує відтік населення. Натомість у малих містах Тернопільської та Чернівецької областей спостерігається старіння населення, відтік молоді та скорочення трудового потенціалу. Це формує демографічно-інфраструктурну пастку: зменшення чисельності населення веде до зниження попиту на соціальні послуги, а це, своєю чергою, стимулює подальше скорочення мережі установ і поглиблює периферійність громад.

Пообласний аналіз демонструє чіткі відмінності у розвитку соціальної сфери. Львівська область, де проживає близько 2,5 млн осіб, а рівень урбанізації становить 61%, має індекс концентрації соціальної інфраструктури 0,72–0,78 і найвищий інтегральний показник соціальної спроможності – близько 0,75. Це свідчить про збалансоване поєднання медичної, освітньої та транспортної складових. Івано-Франківська область, із населенням близько 1,35 млн осіб і урбанізацією 44%, має індекс 0,65–0,70 та інтегральний показник близько 0,67. Її позиції є досить сильними, однак обмежуються складним рельєфом і нижчою транспортною доступністю.

Волинська область, де проживає близько 1,02 млн осіб при урбанізації 52%, і Рівненська область із населенням близько 1,15 млн та урбанізацією 48% мають близькі значення індексу концентрації – у межах 0,60–0,67 – та інтегральний показник соціальної спроможності близько 0,62. Це відповідає стабільному, але переважно базовому рівню розвитку соціальної сфери. У цих регіонах відсутні критичні провали, але й не сформовано виражених конкурентних переваг, здатних забезпечити сильний міжрегіональний вплив.

Тернопільська область, де проживає близько 1,03 млн осіб при урбанізації 44%, характеризується нижчим рівнем інтеграції компонентів соціальної сфери. Її інтегральний показник становить близько 0,58. Це поєднується з високою трудовою міграцією, залежністю частини громад від бюджетних трансфертів і

поступовим скороченням мережі установ у малих міських центрах. Закарпатська область, із населенням близько 1,25 млн осіб і найнижчим рівнем урбанізації – близько 38%, має найнижчий показник соціальної спроможності – близько 0,55. Основним обмеженням є складні природно-географічні умови та транспортна фрагментація території. Чернівецька область, де проживає близько 0,9 млн осіб, демонструє інтегральний показник близько 0,57. Для неї характерні високий рівень міграції та значна залежність від зовнішніх грошових переказів, які частково підтримують соціальну сферу, але не компенсують втрати людського капіталу.

Аналіз показує, що окремі компоненти соціальної сфери трансформуються нерівномірно. Медична система реформується швидше за рахунок концентрації ресурсів у межах госпітальних округів, тоді як освітня мережа і транспортна інфраструктура змінюються повільніше. Це призводить до просторового розриву між місцем проживання населення і місцем надання послуг. У низці громад радіус доступності лікарень другого рівня перевищує 30–50 км, а в окремих слабоурбанізованих районах час доїзду учнів до опорних шкіл може перевищувати 30–40 хвилин. Таким чином, підвищення якості послуг нерідко супроводжується зниженням їхньої просторової доступності.

Отже, у Західній Україні сформувалася ієрархічна модель соціальної сфери: Львів виступає ядром, Івано-Франківська область – напівпериферією, Волинська і Рівненська – стабільною периферією, а Тернопільська, Закарпатська та Чернівецька області формують зону зниженого рівня соціальної спроможності. Вирішальними чинниками залишаються концентрація інфраструктури, транспортна доступність, фінансова база громад і демографічна динаміка. Соціальна сфера в цьому контексті не лише відображає рівень розвитку територій, а й безпосередньо визначає їхню довгострокову стійкість та можливості реалізації цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Кузишин А.В. Поплавська І.В., Горошко А.А., Кварцяний С.М. Доступність послуг соціального спрямування в контексті адміністративної реформи: кейс Тернопільської області. *Природнича освіта та наука*, 2025. (3), 134–141. 2017. 520 с.
2. Кузишин, А., & Кварцяний, С. (2026). Сталий розвиток соціальної сфери областей Подільського регіону: систематизація та просторовий аналіз індикаторів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*, 61(1), 76–87. <https://doi.org/10.25128/2519-4577.26.1.7>

ФАКТОРИ ВИБОРУ КРАЇНИ ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИМИ ВИМУШЕНИМИ МІГРАНТАМИ

Із початку повномасштабного вторгнення росії в Україну (2022 рік) вимушена міграція українців набула масштабів одного з найбільших демографічних процесів в Європі. За даними UNHCR, станом на початок 2026 року загалом у світі зафіксовано 5923870 біженців з України, з них 5374780 – в Європі та 549090 – за межами Європи. Станом на червень 2023 року близько 1,2 млн. українців перебували в росії під різними правовими статусами, але ці дані не оновлювалися, тому не включені до офіційної світової статистики UNHCR. Серед країн Європи найбільшу кількість переміщених осіб з України прийняла Німеччина – понад 1,34 млн. осіб станом на 31. 01. 2026 року (рис. 1) [12].

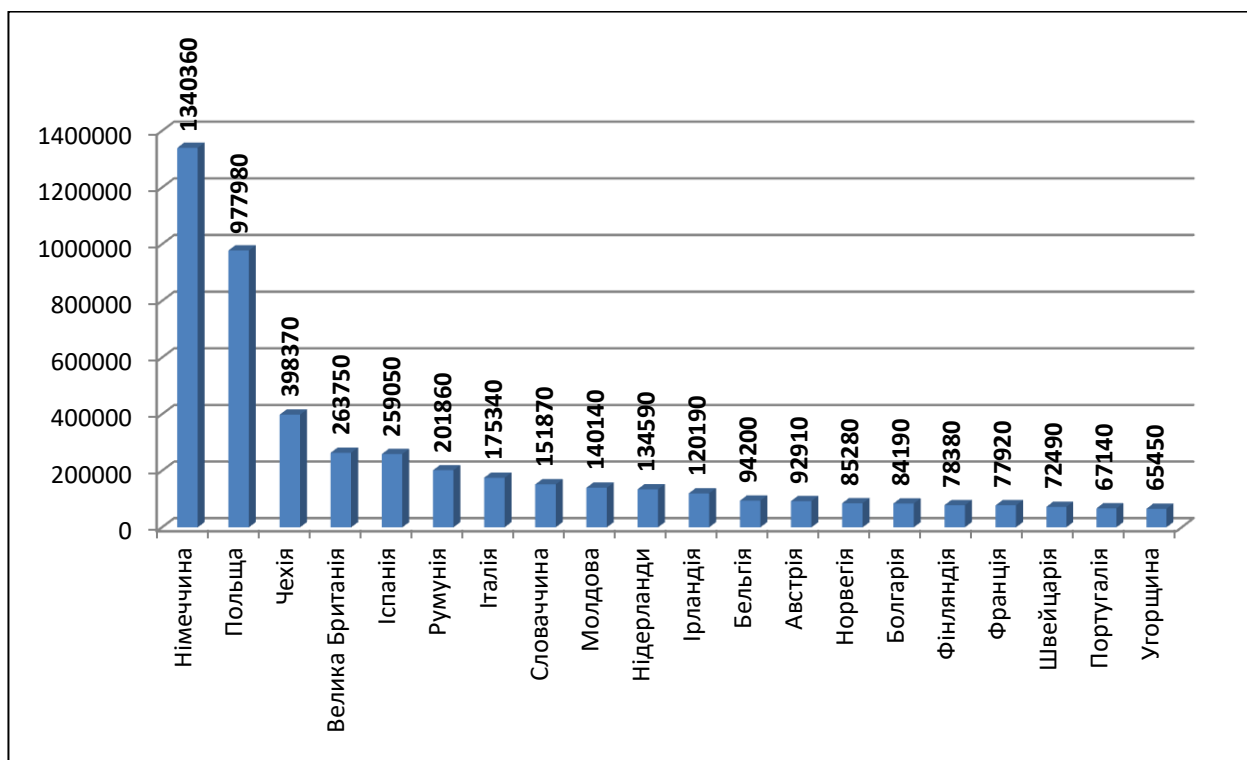

Рис. 1. Європейські країни, які прийняли найбільшу кількість вимушених мігрантів з України, станом на початок 2026 року (побудовано авторами за [12])

За даними Eurostat, станом на лютий 2026 року тимчасовим захистом ЄС користувалися 4398400 осіб, які виїхали з України внаслідок російської агресії (рис. 2). В Німеччині під тимчасовим захистом перебували 1267475 українців [5].

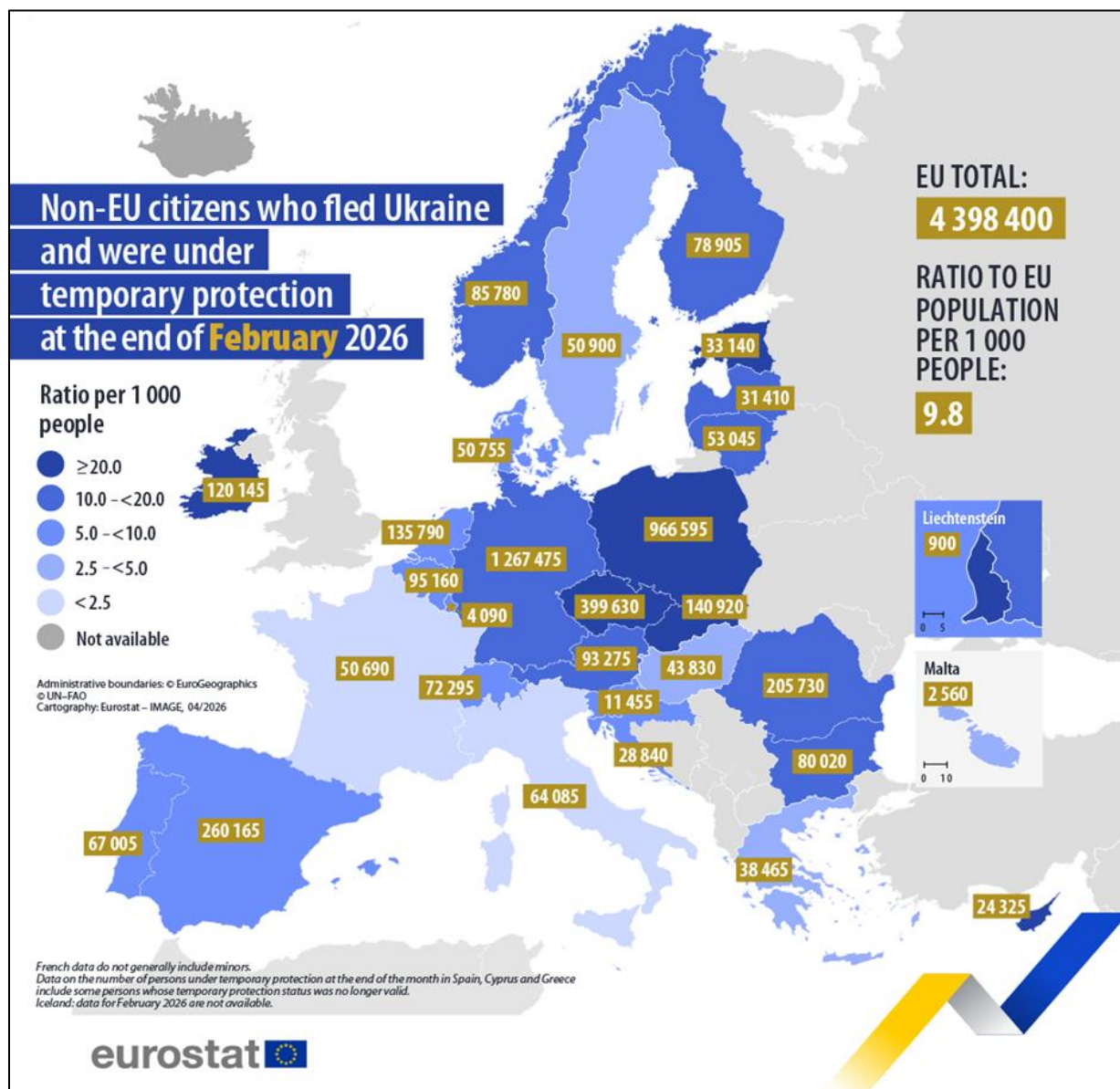

Рис. 2. Розподіл українських вимушених мігрантів, які перебували під тимчасовим захистом, за країнами ЄС станом на кінець лютого 2026 року [10]

Українські вимушені мігранти є демографічно специфічною групою: серед них переважають жінки (44 %) та діти (30 %), тоді як чоловіки призовного віку (18-60 років) обмежені у можливості виїзду (рис. 3). Близько 51 % українських біженців мають вищу освіту і 28 % – спеціальну [2]. Ця демографічна структура безпосередньо впливає на вибір країни призначення: жінки з дітьми орієнтуються на якість освітньої інфраструктури, безпеку та соціальну підтримку, а висококваліфіковані фахівці – на можливості визнання дипломів та кар'єрного зростання.

Вибір країни призначення українськими вимушеними мігрантами визначається сукупністю економічних, соціальних і географічних чинників. Серед найбільш значущих можна виділити географічну близькість, системи соціальної підтримки, можливості ринку праці, наявність української діаспори, інтеграційні програми та наміри щодо повернення. За своєю природою усі

фактори вибору країни призначення можна систематизувати у п'ять груп, що відрізняються характером впливу та роллю на різних етапах міграційного процесу (табл. 1).

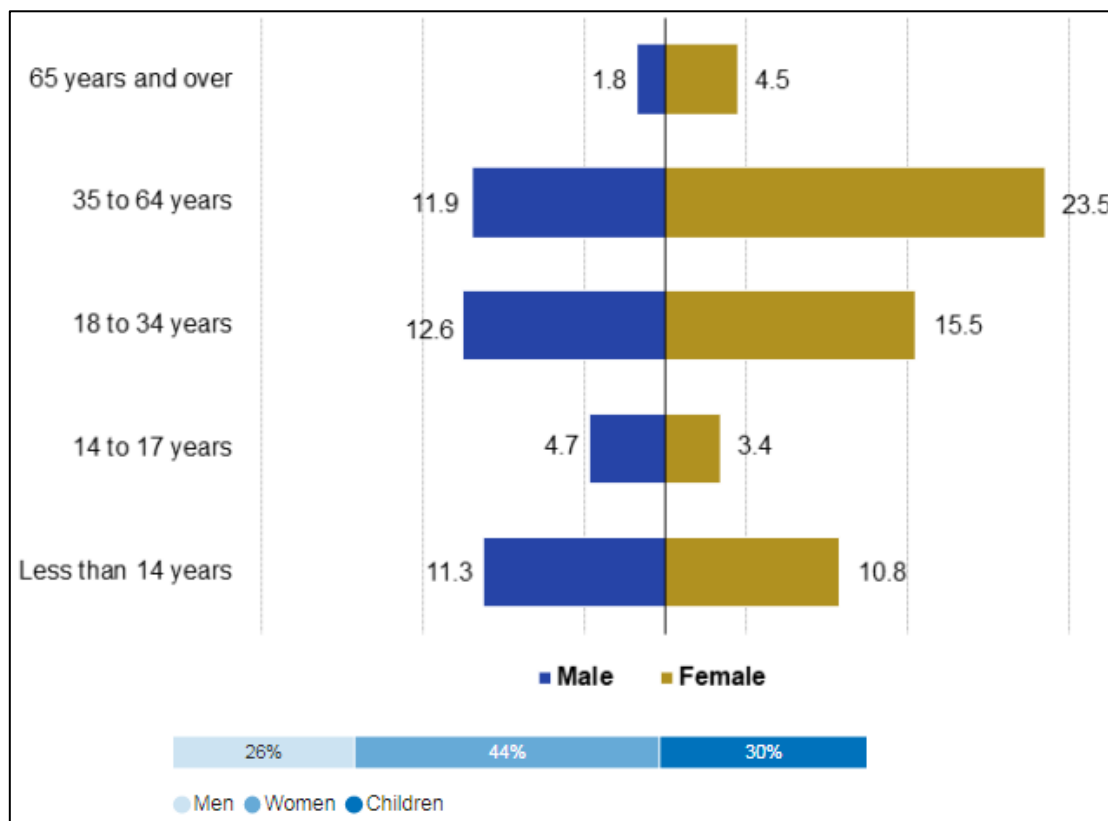

Рис. 3. Статеві-вікова структура українських вимушених мігрантів в Європі, станом на початок 2026 року [10; 12]

Таблиця 1

Фактори вибору країни призначення українськими вимушеними мігрантами (складено авторами)

Група факторів	Ключові детермінанти	Роль у міграційному процесі	Типові країни призначення
Просторово-географічні	Географічна близькість, транспортна доступність, спрощений перетин кордону	Визначальні на етапі первинного переміщення	Польща, Чехія, Румунія, Словаччина, Молдова, Угорщина
Економічні	Можливості ринку праці, рівень оплати праці, можливості працевлаштування за фахом, системи соціальної підтримки	Впливають як на первинний вибір, так і на подальшу переорієнтацію	Німеччина, Нідерланди, Австрія
Інституційні	Політика тимчасового захисту, доступ до освіти та медицини, інтеграційні програми, правовий статус	Ключові для вторинної міграції та закріплення	Німеччина, Швеція, Данія, Фінляндія

Соціокультурні	Наявність української діаспори, родинні та соціальні мережі, мовна та культурна близькість	Важливі на всіх етапах міграції	Польща, Чехія, Італія, Іспанія
Індивідуально-демографічні	Вік, стать, рівень освіти, склад домогосподарства, наміри повернення	Модифікують вплив інших факторів на всіх етапах	Не прив'язані до конкретних країн (мікрорівень)

Географічне положення відіграє важливу роль, особливо на початковому етапі міграції. Сусідні та географічно близькі країни, такі як Польща, Чехія, Румунія, Словаччина, Молдова та Угорщина, стали першочерговими напрямками через близькість до України та відносну легкість перетину кордону. Вторинна міграція є ключовим географічним процесом, що визначає перерозподіл біженців після першого переміщення. Починаючи з 2023 року спостерігається стійка тенденція до переїзду з країн першого прийому до Західної та Північної Європи. Так, значна частина біженців, які спочатку зареєструвалися у Польщі або Чехії, пізніше перемістилися до Німеччини, Нідерландів, Норвегії, Фінляндії та інших західно- й північно-європейських країн (табл. 2), що обумовлено суттєвою різницею у рівні соціальних виплат та якості інтеграційних програм. Цей процес свідчить про те, що географічна близькість є визначальним фактором лише на першому етапі, тоді як у довгостроковій перспективі домінують економічні та інституційні чинники.

Системи соціальної підтримки є ще одним ключовим фактором міграційних рішень. Країни Північної та Західної Європи – насамперед Німеччина, Швеція, Фінляндія та деякі інші – забезпечують вищий рівень фінансової допомоги, житлової підтримки, медичного страхування та мовних курсів, що робить їх привабливими для довгострокового перебування [4; 9; 11].

Можливості ринку праці суттєво впливають на вибір країни. Німеччина як найбільша економіка Європи з відносно низьким рівнем безробіття пропонує широкі можливості для працевлаштування. Станом на кінець 2025 року близько 373 тис. громадян України були працевлаштовані в Німеччині [6]. В цілому слід зазначити, що хоча 57 % українських біженців у Європі мають роботу, вони все ще відстають від громадян приймаючих країн на 22 %. Окрім розриву в рівні зайнятості слід відмітити кризу «декваліфікації»: 60 % працюють на посадах, що не відповідають їхньому рівню кваліфікації, причому біженці з вищою освітою в п'ять разів частіше, ніж місцеві жителі, обіймають низькокваліфіковані посади. Ця структурна невідповідність зумовлює значний розрив у рівні заробітної плати та заважає країнам, що приймають біженців, реалізувати потенційний приріст ВВП у розмірі до 0,7 % на рік [8].

Важливу роль у виборі країни призначення відіграє наявність сформованих *українських діаспор*. За даними Eurostat, станом на кінець 2021 року в країнах ЄС легально проживали 1,57 млн. громадян України – третя за чисельністю група не-громадян ЄС після вихідців з Марокко та Туреччини. Найбільші довоєнні громади були сконцентровані в Польщі (651 тис. осіб), Італії (230 тис.), Чехії (194 тис.), Іспанії (97 тис.) та Німеччині (83 тис.) [13]. Після початку повномасштабного вторгнення саме ці країни стали першочерговими напрямками міграції, що підтверджує ефект діаспорного притягання: наявність

земляків, сформована інфраструктура громад – земляцтва, церковні спільноти, україномовні школи тощо – прискорює пошук житла та роботи, знижує невизначеність і зменшує психологічні бар'єри переїзду. Зокрема, чисельність українців у Німеччині зросла з 83 тис. до понад 1,3 млн. осіб [12], що є одним із найвищих показників приросту серед країн ЄС.

Таблиця 2

Динаміка кількості українців під тимчасовим захистом у країнах ЄС-27 протягом 2022-2026 років, осіб (складено авторами за [5])

Країни ЄС	Грудень 2022	Грудень 2023	Грудень 2024	Грудень 2025	Лютий 2026	Темпи росту 2022-2026 роки
ЄС – 27 країн (з 2020 року)	3823540	4275580	4255745	4353015	4398400	113,8
Belgium	63210	74600	87240	93425	95160	147,8
Bulgaria	147385	170970	68935	78105	80020	53,0
Czechia	432415	373035	388625	393055	399630	90,9
Denmark	32155	36265	36920	48685	50755	151,4
Germany	967715	1251245	1161450	1250620	1267475	129,2
Estonia	38385	35945	35435	34395	33140	89,6
Ireland	69160	101200	109600	119370	120145	172,6
Greece	21530	26850	32570	38140	38465	177,1
Spain	160995	194920	226615	255180	260165	158,5
France	68430	64930	58530	51885	50690	75,8
Croatia	18970	23040	25950	28535	28840	150,4
Italy	145800	161375	163100	60485	64085	41,5
Cyprus	12610	19270	22160	25465	24325	201,9
Latvia	35865	43815	48090	31250	31410	87,1
Lithuania	65425	74955	48250	51540	53045	78,8
Luxembourg	4655	4230	3975	4060	4090	87,2
Hungary	28905	33880	39165	43300	43830	149,8
Malta	1515	1965	2220	2495	2560	164,7
Netherlands	109640	114345	121300	134090	135790	122,3
Austria	87570	83405	85555	92445	93275	105,6
Poland	961340	954795	991630	969240	966595	100,8
Portugal	55920	58820	61240	66760	67005	119,4
Romania	100955	145850	179715	201865	205730	200,0
Slovenia	7675	8765	10150	11280	11455	147,0
Slovakia	95550	114225	131525	139580	140920	146,1
Finland	43255	59175	69385	78215	78905	180,8
Sweden	46295	43705	46410	49555	50900	107,0
Iceland	2260	3480	4020	:	:	183,6
Liechtenstein	385	570	700	870	900	226,0
Norway	33080	65140	78765	84315	85780	254,9
Switzerland	62800	66065	68050	71745	72295	114,2

Суттєвим фактором вибору країни є якість та *доступність інтеграційних програм*. У ряді країн Західної і Північної Європи (Німеччина, Швеція,

Фінляндія тощо) інтеграційна політика передбачає комплекс заходів: державно фінансовані мовні курси, визнання іноземних кваліфікацій, доступ до системи освіти для дітей та активну підтримку працевлаштування. Країни Центральної та Східної Європи – передусім Польща і Чехія – забезпечують швидший і простіший вихід на ринок праці завдяки мовній близькості та спрощеним процедурам, однак їхні програми довгострокової інтеграції залишаються менш розвиненими [4; 11]. Відмінності в інтеграційній політиці значною мірою пояснюють динаміку вторинної міграції: мігранти, орієнтовані на тривале перебування, поступово переміщуються до країн з розвиненішою інституційною підтримкою.

Суттєвий вплив на вибір країни має *намір повернення до України*. За даними CES, станом на 2025 рік близько 43 % українських біженців у Європі висловлювали намір повернутися додому після завершення активних бойових дій, тоді як 36 % не планують/скоріше не планують повертатися (рис. 4) [3]. Ці дві групи демонструють різні міграційні преференції: орієнтовані на повернення надають перевагу географічно близьким країнам – Польщі, Чехії, Словаччині, Румунії, Молдові – з легшим доступом до ринку праці та простішою логістикою повернення; ті, хто планує залишитися, тяжіють до країн із розвиненими програмами довгострокової інтеграції, насамперед Німеччини та скандинавських держав. У червні 2025 року Рада ЄС продовжила дію тимчасового захисту до березня 2027 року [1], що дещо знімає гостроту питання, однак не усуває невизначеності щодо подальшого статусу біженців і може спричинити нову хвилю вторинних переміщень у міру наближення нового дедлайну.

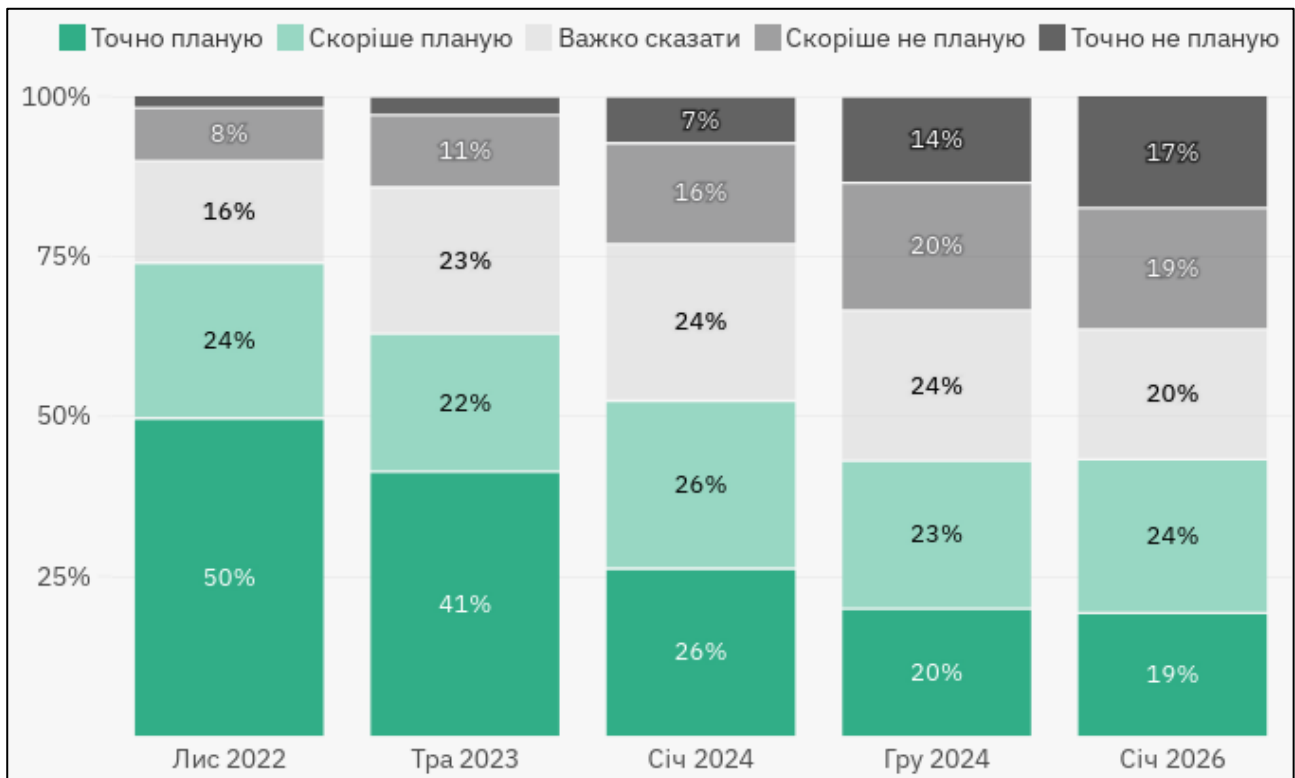

Рис. 4. Динаміка намірів українських біженців щодо повернення до України, листопад 2022 – січень 2026 років (% респондентів) [3]

За даними спільного звіту OECD, EUAA та ІОМ, основними факторами вибору країни призначення українськими біженцями є можливість працевлаштування (50 % респондентів) та наявність родини або друзів (47 %); серед інших чинників – умови прийому з точки зору соціальних виплат і підтримки (23 %) та мова, якою розмовляють у цій країні (20 %) [7]. Мовний фактор заслуговує окремої уваги. Близькість до слов'янських мов (польської, чеської, словацької) суттєво полегшує адаптацію і пояснює збереження значних українських громад у Польщі та Чехії навіть за нижчого рівня соціальних виплат порівняно з Німеччиною – знання мови прискорює вихід на ринок праці та доступ до послуг. Водночас для мігрантів із довгостроковими намірами перебування пріоритет поступово зміщується у бік опанування німецької чи англійської мови як інструменту кар'єрного зростання.

Таким чином, аналіз факторів вибору країни призначення дозволяє виокремити три типи країн-реципієнтів з різними профілями привабливості для українських вимушених мігрантів.

Перший тип – *країни першого прийому* (Польща, Чехія, Словаччина, Молдова): географічно близькі, з відносно доступним ринком праці та мовною близькістю; приваблюють насамперед мігрантів з орієнтацією на повернення та коротким горизонтом перебування. Попри нижчий рівень соціальних виплат порівняно із Західною і Північною Європою, ці країни утримують великі українські громади завдяки поєднанню просторово-географічних і соціокультурних факторів.

Другий тип – *країни глибокої інтеграції* (Німеччина, Нідерланди, скандинавські держави): вищі соціальні виплати, розвинені інтеграційні програми, визнання кваліфікацій; є кінцевим призначенням вторинної міграції та обираються переважно особами з довгостроковими намірами залишитися. Прикладом країн цього типу, які демонструють стабільне зростання кількості українських біженців, є Німеччина (129,2 %), Фінляндія (180,8 %), Ірландія (172,6%) (табл. 2).

Третій тип – *країни діаспорного притягання* з низьким рівнем соціальної підтримки (Іспанія, Італія, Румунія, Греція): попри відносно слабші інституційні стимули, демонструють високі темпи зростання чисельності українців – Румунія (200 %), Греція (177,1 %), Іспанія (158,5 %) – що пояснюється насамперед наявністю довоєнних діаспорних громад та географічною близькістю у випадку Румунії. Це свідчить про те, що діаспорний фактор може компенсувати недостатність інституційної підтримки.

Запропонована типологія підтверджує, що просторовий розподіл українських мігрантів у Європі не є випадковим – він відтворює структурні градієнти соціально-економічного розвитку, якості міграційної політики та географії довоєнних діаспорних мереж у регіоні. Особливої актуальності набуває питання подальших переміщень після наближення нового дедлайну тимчасового захисту у 2027 році, що може суттєво змінити наявну просторову картину.

Список використаних джерел:

1. Рада Європейського Союзу продовжила тимчасовий захист для українців до 4 березня 2027 року. Омбудсмен України. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rada-yevropejskogo-soyuzu-prodovzhila-timchasovij-zahist-dlya-ukrayinciv-do-4-bereznia-2027-roku
2. Українські біженці війни в Європі: між інтеграцією та поверненням. Національний інститут стратегічних досліджень. 31. 01. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/ukrayinski-bizhentsi-viyny-v-yevropi-mizh-intehratsiyeyu-ta>
3. Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/>
4. Asylum Report 2024. EUAA. URL: <https://www.euaa.europa.eu/publications/asylum-report-2024>
5. Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpsm_custom_19168926/default/table
6. Employment of Ukrainian Citizens in Germany. 2025. Bundesagentur für Arbeit. URL: <https://statistik.arbeitsagentur.de/DE/Navigation/Statistiken/Themen-im-Fokus/Ukraine-Krieg/Ukraine-Krieg-Nav.html>
7. Forced displacement from and within Ukraine: Profiles, experiences, and aspirations of affected populations. EUAA. October 2022. URL: https://www.euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2022-11/2022_11_09_Forced_Displacement_Ukraine_Joint_Report_EUAA_IOM_OECD_0.pdf
8. Labor market integration of Ukrainian refugees in Europe: Employment gaps, skill mismatches and economic gains. 2026. UNHCR. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/120820>
9. Support Measures for Ukrainian Refugees in Germany. Federal Ministry of Labour and Social Affairs. 2023. URL: <https://www.bmas.de/DE/Europa-und-die-Welt/Europa/Ukraine/FAQ-DE/faq-art-de.html>
10. Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
11. Rights and Support for Ukrainian Refugees in Receiving Countries. OECD. 2022. https://www.oecd.org/en/publications/rights-and-support-for-ukrainian-refugees-in-receiving-countries_09beb886-en.html
12. Ukraine Refugee Situation. UNHCR. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
13. Ukrainian citizens in the EU. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU

SMART CITY В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ПРОСТОРОВОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах урбанізації міста стають ключовими центрами соціально-економічного розвитку та концентрації населення. В Україні значна частина населення проживає у містах, що зумовлює підвищене навантаження на інфраструктуру, транспортну систему та природне середовище.

З географічної точки зору, міста виступають як вузлові елементи територіальної організації господарства, формуючи мережу розселення та економічної активності. У цьому контексті концепція Smart City розглядається як інструмент оптимізації просторового розвитку міст і регіонів.

З позицій суспільної географії Smart City - це не лише технологічна модель, а форма організації міського простору, яка забезпечує ефективне використання території, ресурсів та інфраструктури.

Основними географічними аспектами Smart City є: просторова організація міста (зонування, транспортні зв'язки), територіальна доступність послуг, оптимізація міських потоків (транспорт, ресурси, інформація), екологічна рівновага міського середовища, взаємодія міста з навколишніми територіями.

Таким чином, Smart City можна розглядати як новий етап розвитку урбанізованих територій, який поєднує технології та геопросторовий підхід.

Найбільш активно Smart City реалізується у великих містах, таких як Київ, Львів, Харків та Дніпро.

Тут впроваджені системи відеоспостереження («Безпечне місто»), електронні квитки у транспорті, міські мобільні додатки, відкриті дані.

Наприклад, у Києві працює система **Kyiv Smart City**, яка об'єднує різні цифрові сервіси для мешканців.

У таких містах, як Вінниця та Тернопіль, впроваджуються окремі елементи Smart City: електронні сервіси для громадян, цифрові платформи для звернень, системи моніторингу транспорту. Вінниця часто вважається одним із найкомфортніших міст України завдяки ефективному управлінню міським середовищем.

У малих містах Smart City розвивається повільніше, але поступово впроваджуються базові цифрові сервіси, особливо через державні платформи (наприклад, Дія).

Таким чином, формується просторова нерівномірність цифрового розвитку, що є важливою проблемою з точки зору регіональної географії.

Smart City безпосередньо впливає на характер урбанізаційних процесів в Україні.

По-перше, «розумні міста» стають більш привабливими для населення, що

посилює процеси внутрішньої міграції до великих урбаністичних центрів. Це призводить до подальшої концентрації населення у великих містах.

По-друге, змінюється структура зайнятості - зростає частка населення, зайнятого у сфері ІТ та послуг, що впливає на соціально-економічний профіль територій.

По-третє, відбувається трансформація міського простору: розвиток ділових центрів, модернізація транспортної інфраструктури, формування «розумних» житлових районів.

З геодемографічної точки зору це сприяє формуванню нових моделей розселення та зміні якості життя населення.

Одним із ключових напрямів Smart City є раціональне природокористування.

У географічному контексті це проявляється в наступному: оптимізації використання енергетичних ресурсів, зменшенні антропогенного навантаження на довкілля, розвитку екологічно чистого транспорту, впровадженні систем моніторингу стану навколишнього середовища.

Для України це особливо важливо, оскільки багато міст мають значні екологічні проблеми, пов'язані з промисловим виробництвом та транспортом.

З географічної точки зору можна виділити такі проблеми: просторова нерівність розвитку (між великими та малими містами), концентрація ресурсів у окремих регіонах, недостатня інтеграція периферійних територій, цифровий розрив між регіонами, залежність розвитку від економічного потенціалу територій.

Ці фактори можуть посилювати диспропорції регіонального розвитку.

З географічної точки зору, подальший розвиток Smart City в Україні повинен бути спрямований на зменшення територіальних диспропорцій, розвиток Smart-рішень у малих і середніх містах, інтеграцію міст у єдину цифрову мережу, формування сталих урбаністичних систем, підвищення екологічної безпеки територій.

Особливу роль може відігравати регіональна політика, спрямована на збалансований розвиток територій.

Отже, Smart City в Україні слід розглядати не лише як технологічну концепцію, а як важливий чинник просторового розвитку. Його впровадження впливає на територіальну організацію господарства, урбанізаційні процеси та геодемографічну ситуацію.

Водночас існує проблема територіальної нерівномірності розвитку, яка потребує врахування у державній та регіональній політиці. У перспективі Smart City може стати основою формування сталого та збалансованого розвитку регіонів України.

Список використаних джерел:

1. Komninos, N. (2002). *Intelligent cities: Innovation, knowledge systems and digital spaces*. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203857748/intelligent-cities-nicos-komninos>

2. Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, 18(2), 65–82. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10630732.2011.601117>
3. Washburn, D., Sindhu, U., Balaouras, S., Dines, R.A., Hayes, N.M., & Nelson, L.E. (2010). Helping CIOs understand “smart city” initiatives: Defining the smart city, its drivers, and the role of the CIO. Forrester Research. URL: <https://www.forrester.com/report/Helping-CIOs-Understand-Smart-City-Initiatives/RES56682>
4. Härmäläinen, M. (2021). Urban development with dynamic digital twins in Helsinki city. *IET Smart Cities*, 3(4), 201–210. URL: <https://ietresearch.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1049/smc2.12015>
5. Розпорядження про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

Валентин Жаронкін

024053@university.kherson.ua, valiko.mail@gmail.com

Науковий керівник – канд. соц. наук, доц. М. Гоманюк
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ «НЕВИДИМОЇ» МІГРАЦІЇ: УКРАЇНСЬКІ РОМИ В ЄС

Російське повномасштабне вторгнення на територію України спричинило одну з найбільших міграційних хвиль у сучасній Європі. У центрі суспільної та політичної уваги багатьох країн опинилися мільйони українських біженців, їхні потреби, інтеграція та правовий статус. Особливою групою, яка привернула до себе помітну увагу у 2022 році, стали українські роми. Це було зумовлено, з одного боку, відносно великою чисельністю ромських мігрантів – за свідченням Офісу омбудсмена за кордон виїхало приблизно 100 тисяч українських ромів [Собенко 2023], а з іншого боку – численними випадками дискримінації та упередженого ставлення, з якими стикнулися біженці [Ataіi 2022; Kottasová 2022; Mirga-Wójtowicz, Talewicz, and Kołaczek 2022; Müller 2022; Strzyżyńska 2022; Tait 2022; ADC 2022; ADC 2023; Amnesty International 2023; Orzeł-Dereń 2023; Reicher and Pomona 2023; Eredics 2024].

Однак наразі життя ромських сімей у ЄС дедалі більше набуває індивідуального характеру і стає значно менш видимим для зовнішніх спостерігачів. У початковий період після повномасштабного російського вторгнення в Україну в багатьох європейських країнах були створені численні центри колективного розміщення біженців, а людям пропонували житло в готелях або інших закладах, пристосованих для проживання. Сьогодні, однак, така форма екстреної допомоги є значно менш поширеною. Життя мігрантів, зокрема ромів, їхня адаптація до суспільства та виклики, з якими вони стикаються, нині відбуваються переважно в приватній сфері. Вони живуть в орендованих будинках і квартирах, зазвичай окремими сім'ями.

У результаті проблеми дискримінації та упередженого ставлення, які були дуже помітними в місцях колективного проживання або міграційних центрах і

тому привертати значну суспільну увагу, нині стають набагато менш видимими. Міграція ромів з України до ЄС стає «невидимою», оскільки вона перемістилася у сферу повсякденного індивідуального досвіду.

Зростаюча «невидимість» ромської міграції ускладнює або навіть унеможлиблює її дослідження на основі публічних джерел. У цьому контексті особливо цінними є якісні дослідження. Такі дослідження, проведені у формі серії глибинних інтерв'ю у 2022–2025 роках командою Українського центру ромських студій при Херсонському університеті (загалом, станом на весну 2026 р. проведено приблизно 100 глибинних інтерв'ю), показали, як ромські мігранти організовують своє життя в країнах перебування та які стратегії адаптації вони застосовують.

Чимало з опитаних нами респондентів скористалися можливістю сконструювати собі новий соціальний імідж, приховавши своє етнічне походження в новому середовищі. Нерідко ромські жінки з України відмовляються від традиційних довгих спідниць на користь штанів, чого вони ніколи не робили вдома, щоби не відрізнитися від європейських жінок.

Окремої уваги заслуговує трансформація соціальної організації ромських спільнот у міграції. На відміну від традиційної моделі компактного проживання, українські роми розпорошені географічно. Це впливає на механізми внутрішньої комунікації і трудову зайнятість. Як показують наші дослідження, дедалі більшу роль у роботі та спілкуванні відіграє інтернет. У певному сенсі можна говорити про стрімку «цифровізацію» ромських соціальних інститутів.

Те, що раніше функціонувало в межах локальних ромських громад – включно з неформальними механізмами врегулювання конфліктів або колективного ухвалення рішень (так званий «ромський суд») – тепер переноситься в онлайн-простір. Традиційне ромське ворожіння також перемістилося з ринків в онлайн. Все це не означає зникнення традиційних інститутів, але свідчить про їх адаптацію до нових умов розпорошеної міграції.

Отже, сучасна «невидимість» українських ромів не означає їх зникнення з території ЄС. Йдеться радше про зміну режиму видимості: для того, щоб побачити й зрозуміти міграційні процеси, потрібно використовувати інші дослідницькі методи.

Список використаних джерел:

1. Собенко Н.В. (2023). В Офісі омбудсмана повідомили скільки ромів поїхали з України від початку війни. *Суспільне*, 30.03.2023. URL: <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmana-povidomili-skilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pochatku-vijni> (дата звернення 15.04.2026).
2. ADC Memorial. (2022). *Romani Voices from Hell: Discrimination, Epidemic, War*. URL: <https://adcmemorial.org/en/publications/romani-voices-from-hell-discrimination-epidemic-war/> (дата звернення 15.04.2026).
3. ADC Memorial. (2023). *Roma From Ukraine: A Year of War and Flight*. URL: <https://adcmemorial.org/en/publications/roma-from-ukraine-a-year-of-war-and-flight/> (дата звернення 15.04.2026).
4. Amnesty International. (2023). *Podsumowanie rocznego projektu badawczego “Uchodźcy z Ukrainy w Polsce”*. [Summary of the one-year research project “Refugees from Ukraine in Poland.”] URL: <https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Podsumowanie->

5. Ataii T. (2022). How Hungary Abandoned Roma Refugees. Tribune, September 4. URL: <https://tribunemag.co.uk/2022/09/roma-refugees-hungary-ukraine-war/#:~:text='It's%20incredibly%20hard%20for%20Roma,of%20their%20homes%20in%20Ukraine%3F> (дата звернення 15.04.2026).
6. Eredics L. (2024). The Marginalization of Roma Refugees from Ukraine: Experiences from Hungary and Poland. The German Marshall Fund of the United States.
7. Kottasová I. (2022). 'You are not a refugee.' Roma refugees fleeing war in Ukraine say they are suffering discrimination and prejudice. CNN, August 7. URL: <https://edition.cnn.com/2022/08/07/europe/ukraine-roma-refugees-intl-cmd> (дата звернення 15.04.2026).
8. Mirga-Wójtowicz E., Talewicz J. and Kołaczek M. (2022). Human Rights, Needs and Discrimination. The Situation of Roma Refugees from Ukraine in Poland. Jagiellonian University Repository. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/310468/mirga-wojtowicz_talewicz_kolaczek_human_rights_needs_and_discrimination_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 15.04.2026).
9. Müller S. (2022). Forced Migration and the Roma in Ukraine. The Refugee Outreach & Research Network. URL: <http://www.ror-n.org/-blog/category/all> (дата звернення 15.04.2026).
10. Orzeł-Dereń K. (2023). Sytuacja romskich uchodźców z Ukrainy: Pomędzy pomocą a dyskryminacją [The Situation of Romani Refugees from Ukraine: Between Assistance and Discrimination]. Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna 11 (23): 207–219.
11. Reicher B., Pomona C. (2023). Ukrainian Roma Refugees: A Neglected Population in Europe's Response to the Ukrainian Crisis. Center for Civil Liberties, April 8. URL: <https://ccl.org.ua/en/news/ukrainian-roma-refugees-and-discrimination-a-call-for-action-on-international-roma-day/> (дата звернення 15.04.2026).
12. Strzyżyńska W. (2022). Meet Us before You Reject Us: Ukraine's Roma Refugees Face Closed Doors in Poland. The Guardian, May 10. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/may/10/ukraine-roma-refugees-poland> (дата звернення 15.04.2026).
13. Tait R. (2022). 'They won't accept us': Roma refugees forced to camp at Prague train station. The Guardian, May 25. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2022/may/25/they-wont-accept-us-roma-refugees-forced-to-camp-at-prague-train-station?utm> (дата звернення 15.04.2026).

УДК 911.3:314.1:355.01(477.54)

Костянтин Квартник

kostiantyn.kvartnyk@student.karazin.ua

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ДЕМОГРАФІЧНІ ЗМІНИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вивчення демографічних процесів та структур є надзвичайно важливим для сучасної суспільної географії, особливо в умовах війни. Повномасштабне вторгнення спричинило значні демографічні зміни в Україні, загостривши демографічну кризу, дискусії про яку у науковому дискурсі тривають впродовж останніх 30 років. Демографічні перетворення за більше як чотири роки

повномасштабної війни набули нового змісту та масштабу. Особливо це стосується прифронтових територій, таких як Харківська область, в якій з перших днів 2022 року відбувались активні бойові дії, що призвело до значних руйнувань та втрат людських життів. За роки повномасштабної війни в Харківській області відбулися значні зміни в чисельності населення, що безпосередньо вплинуло на його структуру, крім того, зниження народжуваності, зростання смертності та масове переміщення населення в інші регіони України або за кордон.

Станом на 1 лютого 2022 року чисельність наявного населення Харківської області становила 2 598 961 особа, з яких 1 421 125 осіб проживали в місті Харків [1]. Після початку повномасштабного вторгнення населення регіону стрімко зменшувалося: через бойові дії відбулась масова евакуація населення до інших регіонів України та за кордон. У самому Харкові чисельність населення зменшилася до 300-400 тис осіб, за оцінками ХОВА [10]. Число внутрішньо переміщених осіб з Харківської області становило близько 470 тис., що складає 18% від загальної чисельності населення регіону [13]. Важливим фактором також стала окупація частини території Харківської області, що супроводжувалося порушенням прав людини, зокрема примусове переселення цивільного населення, у тому числі великої кількості дітей, їх переселенням на територію РФ під виглядом «відпочинку» та розлученням з сім'єю [14]. Значний вплив мали численні воєнні злочини російських військ, прикладом яких є події в місті Ізюм, де після деокупації було виявлено масові поховання із сотнями загиблих, серед яких були мирні жителі та діти, а частина тіл мала ознаки катувань [2].

Міграційні процеси відіграли важливу роль у формуванні сучасної демографічної ситуації Харківської області в умовах війни. До початку повномасштабного вторгнення міграційний рух населення мав стабільний характер і не впливав на чисельність населення. У 2022 році відбувся масовий відтік населення з регіону, спричинений активними бойовими діями. Загалом з Харківської області виїхало понад 1 млн. осіб, з яких близько 470 тис. стали внутрішньо переміщеними особами, інші – виїхали за кордон. Таким чином в Харкові з 1421 тис. осіб залишилось менш ніж 500 тис. Протягом 2022 року населення міста та області збільшувалося і до кінця року кількість населення становила більше 1 млн. осіб. Станом на вересень 2025 року рік в Харкові проживало більше 1.35 млн. осіб [19]. Станом на січень 2026 року до регіону повернулося близько 677 тис. осіб. Найбільш інтенсивний відтік населення спостерігається у прифронтових районах, де значна кількість населених пунктів повністю зруйнована або перебуває в зоні бойових дій. Харківська область щоденно перебуває під ударами РФ, що унеможливорює повернення населення [13, 15].

Природний рух населення у період до повномасштабного вторгнення характеризувався стійкими від'ємними показниками. Після початку бойових дій рівень народжуваності різко знизився, що пов'язано з погіршенням економічних і безпекових умов, а також масовою міграцією населення, серед яких багато молодих сімей. В цей час стрімко зростає рівень смертності, зокрема смертність цивільного населення в межах міста та області через

обстріли. Зокрема, за офіційними даними у 2023 році народилося 7 244 дитини, померло 37 890 осіб, це означає, що на кожні 100 смертей припадає лише 19 народжень. За період січень-червень 2024 року кількість народжених склала 3 798, а померлих – 17 999, тут на 100 смертей припадає близько 21 народження. У 2025 році в Харківській області було зареєстровано 7 019 народжених, тоді як кількість померлих склала 34 670, це свідчить про те, що на кожні 100 смертей припадає 20 народжень [4, 16, 17]. Особливо виражену негативну динаміку мають території, які перебували під окупацією. У цих районах спостерігається надзвичайне скорочення населення, зниження народжуваності та збільшення смертності. Це сталося через руйнування житлової, медичної та критичної інфраструктури під час окупації та обстрілів, а також тривалий вплив бойових дій, які тривають і сьогодні, що призвело до погіршення умов життя. Зокрема, у місті Вовчанськ та громаді станом на 2025 рік проживає 32 639 осіб, порівняно з 35 642 у 2022 році. Сьогодні на території громади та міста тривають запеклі бойові дії, і за офіційною інформацією на цій території перебуває лише 2 300 осіб, при цьому дітей на території громади та міста немає [6, 18, 19]. У місті Куп'янськ та громаді спостерігається подібна ситуація, де у 2025 році порівняно з 2022 роком кількість населення зменшилась з 54 431 особи до 47 257 відповідно. Станом на сьогодні в самому місті Куп'янськ залишилося менше 500 мешканців, серед яких також немає дітей [7, 18, 19].

Структура населення в Харківській області також зазнала значних змін унаслідок повномасштабного вторгнення. До 2022 року в Харкові налічувалось багато студентів та молодих робітників в різних сферах. З початком бойових дій багато молодих людей залишили місто, що суттєво вплинуло на вікову структуру населення. Також суттєво зменшилась кількість дітей. На початку 2022 року в місті проживало приблизно 130 тис. школярів, а сьогодні їх кількість становить близько 53 тис. осіб. [11]. Водночас спостерігається зростання частки людей похилого віку. В основному це внутрішньо переміщенні особи з небезпечних районів. В умовах повномасштабної війни значних змін зазнає ринок праці. Головною проблемою є скорочення кількості працездатних чоловіків, що пов'язано з мобілізаційними процесами та переміщенням населення в інші регіони. Як наслідок, виникають труднощі у пошуку працівників [12].

Повномасштабне вторгнення стало визначальним фактором погіршення демографічної ситуації в Харківській області. Протягом останніх п'яти років спостерігається тенденція до скорочення населення, яка зумовлена високим рівнем смертності, низькими рівнем народжуваності та значними міграційними процесами. Найбільший вплив на демографічні зміни мали бойові дії, евакуація населення та окупація частини територій області, що призвело до значного відтоку мешканців і неповного їх повернення. Структура населення зазнала значних змін через зменшення частки молоді та дітей. Скоротилася кількість працездатного населення, тоді як зросла частка людей похилого віку, що ускладнило формування трудового потенціалу та забезпечення ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Чисельність населення Харківської області (за оцінкою) на 1 січня 2022 року та середня чисельність у 2021 році. URL: <https://www.kh.ukrstat.gov.ua/2022chiselnasel/4303-arkhiv-chiselnist-naselennya-za-otsinkoyu-na-1-sichnya-2022-roku-ta-serednya-chiselnist-u-2021-rotsi>
2. Вдвічі страшніше за Бучу: нові подробиці жахливих злочинів окупантів в Ізюмі (фото, відео) / ТСН. URL: <https://tsn.ua/ato/vdvichi-strashnishe-za-buchu-novi-podrobici-zhahlivih-zlochiv-okupantiv-v-izyumi-foto-video-2159152.html>
3. Кількість живонароджених, померлих по районах у 2021 році. URL: <https://kh.ukrstat.gov.ua/2021priridryx/4238-arkhiv-kilkist-zhivonarodzenikh-pomerlikh-po-rajonakh-u-2021-rotsi>
4. На Харківщині смертність утричі перевищує народжуваність – статистика. URL: <https://gwaramedia.com/na-harkivshhini-smertnist-utrichi-perevishhuie-narodzhuvanist-statistika/>
5. Deep State UA. URL: <https://deepstatemap.live/en#6/49.4383200/32.0526800>
6. Стало відомо, скільки людей досі живуть у Вовчанську на Харківщині. URL: <https://dumka.media/ukr/war/1760520893-stalo-vidomo-skilki-lyudey-dosi-zhivut-u-vovchansku-na-harkivshchini>
7. Головне завдання у 2026 році – підтримка військових: ситуація у Куп'янській громаді на початок року. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/1206348-golovne-zavdanna-u-2026-roci-pidtrimka-vijskovih-situacia-u-kupanskij-gromadi-na-pocatok-roku/>
8. Кількість прибулих, вибулих по районах у 2021 році. URL: <https://kh.ukrstat.gov.ua/2021migrac/4239-arkhiv-kilkist-pribulikh-vibulikh-po-rajonakh-u-2021-rotsi>
9. Соціально-економічне становище Харківської області у II кварталі 2021 року. URL: https://kh.ukrstat.gov.ua/download/press/2021/pres_Kharkiv_%D0%86%D0%86-21_w.pdf
10. Як змінилося населення Харкова з початку повномасштабного вторгнення. URL: <https://gwaramedia.com/yak-zminilosya-naselennya-harkova-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/>
11. Із Харківської області виїхали 28 % жителів, третина земель – замінована. Три роки повномасштабної війни у цифрах. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/iz-kharkivskoyi-oblasti-vyyikhaly-28-zhyteliv-tretyna-zemel-zaminovana-try-roky>
12. Криза на харківському ринку праці: чоловіки не хочуть працювати через мобілізацію та низьку зарплату. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/kryza-na-kharkivskomu-rynku-pratsi-choloviky-ne-khochut-pratsyuvaty-cherez-mobilizatsiyu-ta>
13. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 2, 1 квітня 2022. URL: <https://dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-2-1?close=true>
14. Докази геноциду: як російські окупанти вербують і викрадають українських дітей. URL: <https://www.slidstvo.info/articles/dokazy-genocydu-yak-rosijski-okupanty-verbuyut-ta-vykradayut-ukrayinskyh-ditej/>
15. Україна – Звіт про повернення – Опитування загального населення, Раунд 22 (січень 2026 року). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-povernennya-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-22-sichen-2026-roku?close=true>
16. На Харківщині смертність у п'ять разів перевищила народжуваність. URL: <https://www.sq.com.ua/ukr/novini/19.01.2023/na-harkivshhini-smertnist-u-pyat-raziv-perevishhila-narodzuvanist>
17. Смертність в Україні утричі перевищує народжуваність у 2024 році. URL: https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6?utm_source
18. Показники оцінки фінансової спроможності територіальних громад Харківської області за 2024 рік. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1573/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB_3.pdf

19. Рівень фінансової спроможності територіальних громад Харківської області за підсумками 9 місяців 2025 року. URL: <https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1697/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>

УДК 911.3

Анна Крупська

krupska2021.9713994@student.karazin.ua

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Н. Гусєва

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ПАРТИСИПАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ (НА ПРИКЛАДІ СОБОРНОЇ ПЛОЩІ ПАВЛОГРАДА)

Реконструкція центральних площ малих і середніх міст – один із найчутливіших напрямів у практиці українського міського управління. Такі проєкти нерідко спричиняють суспільні конфлікти, адже зачіпають питання бюджетної прозорості, якості управлінських рішень і символічної ідентичності міста. Партисипативне планування – системно організований процес інтеграції думок, пропозицій та інтересів різних соціальних груп у формування проєктних і стратегічних рішень щодо розвитку території – сьогодні вважається ключовим способом зробити такі зміни легітимними [15]. Проте між тим, що декларується, і тим, як це відбувається насправді в українських містах, часто існує суттєва прірва.

Реконструкція Соборної площі Павлограда (2017-2022 роки) – показовий приклад цього розриву: управлінські дисфункції, кримінальне провадження щодо підрядника, фактичне ігнорування думки мешканців – і все це завершилося офіційним святковим відкриттям. Метою статті є суспільно-географічний аналіз процесу реконструкції площі, оцінка реального рівня залучення громади та виявлення того, як мешканці різного віку сприйняли результати.

Реконструкція Соборної площі: хронологія управлінських проблем. У 2017-2018 роках виконавчий комітет Павлоградської міської ради оголосив відкритий конкурс ескізів реконструкції Соборної площі та прилеглого скверу імені Шевченка. Чотири команди подали проєкти, однак жоден не отримав перемоги – комісія дійшла висновку, що пропозиції не відповідають очікуваному рівню якості [10]. Конкурс завершився нічим. Вже тоді стало зрозуміло, що механізм формування концепції не передбачав справжнього залучення громади до розмови про майбутнє площі.

У листопаді 2019 року розпочались будівельні роботи. Переможцем тендеру в системі «Prozorro» стало ТОВ «Нікопольське спеціалізоване управління «Дніпроелектромонтаж» із кошторисом 17,5 млн. грн. [12]. Дуже швидко виявились технічні порушення: під бруківку замість цементно-піщаної суміші клали звичайний пісок. Міська влада неодноразово зверталась до

Дніпропетровської обласної адміністрації як офіційного замовника з вимогою контролю за якістю [9].

У червні 2020 року прокуратура і СБУ відкрили кримінальне провадження: директор підприємства вніс до актів виконаних робіт неправдиві дані щодо обсягів і вартості матеріалів. На той момент підряднику вже виплатили близько 6 млн. грн. Паралельно розслідувалась і службова недбалість інженера технічного нагляду [5; 8].

У жовтні 2020 року, після тиску громади та рішення позачергової сесії міської ради, площу передали у власність Павлограда як незавершений будівельний об'єкт [6]. Це дозволило місту самостійно здійснювати технічний і фінансовий контроль. У липні 2021 року новим підрядником стало ТОВ «ГЕММА», яке зобов'язалося завершити роботи до грудня 2022 року за 13,5 млн. грн. [11]. Урочисте відкриття площі відбулося 18 вересня 2022 року – у День міста.

Порівняння проєктних візуалізацій із фінальним результатом засвідчило суттєве спрощення [13]. Із запланованих елементів реалізовано лише два: нове бруківкове покриття та перетворення старого фонтану на декоративну клумбу. Не реалізовано: кольоровий фонтан у формі герба міста, нові зелені насадження, металевий глобус, кільцева транспортна розв'язка з боку вулиці Харківська. Таким чином, мешканці отримали переважно технічну реновацію покриття замість задекларованого «сучасного міського середовища» (рис. 1-3).

Рис. 1. Інформаційний банер про проєкт капітального ремонту Соборної площі м. Павлограда [7]

Рівень громадської участі: аналіз за моделлю Ш. Арнштейн. Щоб оцінити, наскільки реальним було залучення мешканців, застосовано модель «драбини участі» Ш. Арнштейн. Вона описує вісім рівнів, об'єднаних у три

категорії: неучасть (маніпуляція, терапія), символічна участь (інформування, консультація, заспокоєння) та громадянська влада (партнерство, делегування повноважень, громадський контроль). Модель дозволяє оцінити, наскільки залучення громадян є реальним, а не імітованим: справжня участь можлива лише тоді, коли громадяни отримують реальні повноваження впливати на рішення, а не лише інформуються чи формально консультуються [14].

Рис. 2. Площа Соборна до реконструкції [16]

Рис. 3. Площа Соборна після реконструкції (авторське фото)

Реконструкція Соборної площі так і не піднялась вище щаблів «інформування» і «консультування – тобто залишилась у зоні символічної участі. Про це говорять конкретні дані: 68,1 % опитаних жителів Павлограду

дізналися про реконструкцію не з офіційних джерел, а з власних спостережень; конкурс ескізів 2018 року не завершився прозорим вибором концепції; 52,8 % переконані, що їхня думка при плануванні не враховувалась; ще 20,8 % вважають, що її взяли до уваги лише частково.

Реальна партисипація – залучення мешканців до формування технічного завдання, участь у відборі підрядника, незалежний громадський моніторинг реалізації – у процесі реконструкції була відсутня. Це типова ситуація для малих і середніх міст України: партисипативність проголошується, але не підкріплюється жодними реальними процедурами.

Громадська думка: результати опитування та інтерв'ю. Для того щоб дізнатись, як мешканці ставляться до реконструкції, проведено онлайн-анкетування (73 респонденти) та напівструктуровані інтерв'ю з представниками трьох вікових груп: 20-25, 30-50 та 50+ років. Поєднання кількісного й якісного підходів дало змогу отримати і статистичну картину, і живі особисті свідчення – що відповідає принципам партисипативного дослідження.

Результати анкетування. Площа активно використовується у повсякденному житті: 32,9 % бувають там кілька разів на тиждень, ще 21,9 % – майже щодня. Основні форми використання – транзит (68,5 %) та відпочинок (45,2 %). При цьому оцінки реконструкції переважно негативні: лише 6,8 % вважають якість робіт високою, 30,1 % – низькою, ще 68,1 % переконані, що реконструкція не була завершена вчасно.

Витрачання бюджетних коштів схвалюють лише 7 % – решта або незадоволені (50 %), або задоволені частково. Прозорість закупівель визнають лише 8,5 %; 24,7 % прямо говорять про підозри в корупції, ще 38,4 % щось чули про це. На питання стосовно соціальної інклюзії лише 23,3 % опитаних відповіли, що реконструкція покращила умови для різних соціальних груп, тоді як 31,5 % – переконані, що ні. Головні претензії: затягування термінів (68,5 %), недостатній контроль за коштами (57,5 %), ігнорування думки мешканців (52,1 %), низька якість робіт (41,1 %).

Результати інтерв'ю: як різні покоління бачать площу. Попри спільний запит на «живий» простір, різні вікові групи розставляють різні акценти. Це важливо для партисипативного планування: щоб залучення справді спрацювало, потрібно розуміти, що для кожної групи є цінним.

Молодь (20-25 років) здебільшого проходить площею транзитом, але зберігає з нею емоційний зв'язок – через дитячі спогади. Зникнення фонтану сприймається як втрата: «гнали у фонтані... це моя дитяча болюча тема». Від реконструкції чекали більшого: «Хотілося чогось більшого. А по факту змінили лише покриття»; «Просто з'явився простір, покритий плиткою. Що там можна робити?». Молодь найбільш відкрита до участі: пропонують велодоріжки, арт-інсталяції, зони з тінню. «Місту потрібні живі місця, де люди різного віку можуть відпочивати, знайомитись» [2].

Люди 30-50 років пам'ятають площу як живий центр міського спілкування: «Ми збирались за фонтаном, співали під гітару – це була точка збору молоді»; «Всі святкування, виступи гуртів, головна ялинка міста – все це проходило саме на площі». Реконструкцію оцінюють найбільш критично: «Обіцяли зробити щось на кшталт танцюючих фонтанів – у результаті просто клумба»; «Площа

виглядає чисто, але порожньо». Саме ця група найактивніше виступає за відкриті конкурси і прозоре планування: «...будь-який великий міський об'єкт має, за можливості, проходити через відкритий конкурс проєктів» [3].

Люди 50+ років мають найглибший емоційний зв'язок із площею – для них це місце спільної пам'яті про важливі події. Технічні зміни сприймають позитивніше за інших: «Бруківка викладена дуже добре, приємно ходити». Але простір відчують як порожній: «Площа зараз якась нежива... ніби гарна, але якось не вписується в наше містечко». Найголовніше бажання – повернення фонтану: «Фонтан, хоч невеликий – для душі». Інсталяція «I love Pavlograd» отримала неоднозначну реакцію, зокрема через відсутність українського тексту: «Коли вперше побачила, то я спитала сама у себе: «А чому не українською?»» [4].

Спільним для всіх трьох груп є сприйняття площі та скверу Шевченка як єдиного просторового комплексу – спільного простору без меж між ними. Ця обставина має принципове значення для партисипативного планування: будь-яке рішення щодо площі має враховувати прилеглий сквер як органічну частину цілісного середовища.

Культурна функція площі: втрата та відновлення. У відповідях опитаних площа постає передусім як місце свят: День міста, День шахтаря, Новий рік, відкриття ялинки, виступи місцевих колективів. Більшість респондентів вказують, що ця активність зникла – спочатку через реконструкцію, потім через повномасштабне вторгнення. З початком бойових дій Павлоград, розташований приблизно за 80 км від лінії фронту [1], перейшов у режим тилового вузла, а публічне культурне життя площі фактично призупинилось.

З погляду партисипативного планування тут є важливе питання: фізичний простір оновили, але нового змісту йому не дали. Площа ризикує залишитись лише транзитною зоною або об'єктом декоративної реконструкції без соціального навантаження. Водночас запит на відновлення культурної функції є чітким: музичні концерти, ярмарки, кінопокази просто неба, арт-виставки, флешмоби, публічні обговорення міських проблем. Присутній і запит на якісне повсякденне середовище – більше лавок, тінь, зелень, простір для дітей і підлітків.

Рекомендації щодо партисипативного планування простору. На основі результатів дослідження і відповідно до принципів реальної громадської участі [14-15] пропонуємо рекомендації у двох часових горизонтах.

У короткостроковій перспективі (реалізується без масових зібрань): озеленення і висадка дерев для тіні; встановлення лавок і навісів; облаштування безбар'єрного середовища; дренажна система; покращення освітлення. Ці зміни покращать повсякденний простір незалежно від ситуації з безпекою. Їх можна реалізовувати із залученням мешканців через онлайн-голосування і цифрові платформи для збору пропозицій – це доступні форми участі навіть під час війни.

У середньо- та довгостроковій перспективі (після завершення активної фази бойових дій): повернути фонтан як символ спільної пам'яті і місце зустрічей – цей запит прозвучав у всіх вікових групах; облаштувати відкриту

сцену для концертів і громадських подій; провести відкритий конкурс концепцій із залученням мешканців до складання технічного завдання і контролю за реалізацією; розробити програму культурного наповнення площі разом із місцевими ініціативами.

Ключовою умовою є перехід від символічних шаблів «драбини участі» до рівнів «партнерства» та «делегованих повноважень» [14]: мешканці мають бути залучені до процесу на етапі формування задуму, а не лише поінформовані про результат.

Висновки. Досвід Павлограда – це типова для малих і середніх міст України картина: простір оновили технічно, але без участі людей він залишився порожнім. Партисипативне планування на папері існувало, але на ділі звелось до формального інформування – нижні шаблі моделі Арнштейн [14].

Суспільно-географічний аналіз показав не лише управлінські дисфункції, а й те, наскільки по-різному різні покоління ставляться до свого міського простору. Але всіх їх об'єднує одне – вони хочуть, щоб площа знову була живою: з водою, зеленню, людьми і культурними подіями. Реалізація цього запиту потребує не чергової реконструкції, а зміни самої моделі взаємодії між владою та громадою – переходу до справжньої, а не імітованої партисипації.

Список використаних джерел:

1. Дніпропетровщина – новий фронт. Як живе Павлоград. Новини Донбасу. 25. 11. 2025 р. URL: <https://novosti.dn.ua/article/9970-dnipropetrovshhyna-novyi-front-yak-zhyve-pavlograd>
2. Інтерв'ю респондентів віком 20-25 років / авт. Крупська А. Google Docs. URL: <https://docs.google.com/document/d/1qnzofPzR16P99wQV73krblMPWPWVU4IB/edit>
3. Інтерв'ю респондентів віком 30-50 років / авт. Крупська А. Google Docs. URL: https://docs.google.com/document/d/1h3UuCxg92gxRAtd3S60gw1cnmiCLIt_M/edit
4. Інтерв'ю респондентів віком 50+ років / авт. Крупська А. Google Docs. URL: https://docs.google.com/document/d/1F15BCC-q0sBmkxbBG_bi4Hz8rFam0E49/edit
5. За зрив ремонту Соборної площі може відповісти інженер технагляду. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 10. 03. 2021. URL: <https://pavlograd.dp.ua/71812/>
6. Обласна влада просить Павлоград забрати назад Соборну площу як недобудову. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 01. 10. 2020 р. URL: <https://pavlograd.dp.ua/65068/>
7. Підрядники керівників області вкрали бюджетні кошти на реконструкцію Соборної площі в Павлограді. Dnepr.express. 16. 06. 2020 р. URL: <https://dnepr.express.ua/post/podryadchiki-dneproga-ukrali-byudzhetye-sredstva-na-rekonstrukcii-sobornoj-ploshadi-v-pavlograde>
8. Реконструкція Соборної площі: підрядника підозрюють у привласненні бюджетних коштів. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 16. 06. 2020 р. URL: <https://pavlograd.dp.ua/61961/>
9. Стало відомо, що відбувається з реконструкцією Соборної площі. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 24. 01. 2020 р. URL: <https://pavlograd.dp.ua/59758/>
10. У Павлограді оголосять конкурс ескізів реконструкції Соборної площі та скверу ім. Шевченка. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 16. 02. 2018 р. URL: <https://pavlograd.dp.ua/33400/>
11. У Павлограді почався новий етап реконструкції головної площі. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 13. 10. 2021 р. URL: <https://pavlograd.dp.ua/76825/>
12. У Павлограді розпочалася реконструкція Соборної площі. Незалежний портал Павлоград.dp.ua. 07. 11. 2019 р. URL: <https://pavlograd.dp.ua/57864/>
13. Як виглядатиме Соборна площа після реконструкції? Пропонуйте ідеї. Павлоград.dp.ua. 13.03.2018. URL: <https://pavlograd.dp.ua/35357/>

14. Arnstein S.R. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 1969. Vol. 35, No. 4. Pp. 216-224.
15. Healey P. *Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory*. Aldershot: Avebury, 1996. 256 p. URL: <https://lnk.ua/IchK6CGrU>
16. Pavlograd Soborna Ploscha Demontovaniy Pam'yatnyk Leninu. Wikipedia. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Pavlograd_Soborna_Ploscha_Demontovaniy_Pam%27yatnyk_Leninu_\(YDS_7647\).jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Pavlograd_Soborna_Ploscha_Demontovaniy_Pam%27yatnyk_Leninu_(YDS_7647).jpg)

Лариса Маковецька, Марія Масюк

Maklora@ukr.net, mariamasuk2568@gmail.com

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРІОД КАМІНЬ-КАШИРСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році зумовило глибокі трансформації демографічних та міграційних процесів, які проявляються як на загальнодержавному, так і на локальному рівнях. Камінь-Каширська територіальна громада Волинської області є показовим прикладом території, де відбувається поєднання різноспрямованих міграційних потоків у воєнний період.

Камінь-Каширська територіальна громада розташована у північній частині Волинської області та входить до складу Камінь-Каширського адміністративного району, включає м. Камінь-Каширський і 54 населених пункти. Територія є значною за площею – 1474,0 км² з переважанням сільського типу розселення, що визначає її демографічну та соціально-економічну специфіку. До початку повномасштабної війни чисельність населення становила понад 55 тис. осіб, однак у воєнний період відбулися суттєві зміни, як у кількісних, так і в якісних характеристиках населення [1].

Однією з ключових особливостей є інтенсивний притік внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Камінь-Каширська громада, як відносно безпечна територія, стала місцем релокації населення із зон активних бойових дій, тому що основні потоки ВПО формувалися з Донецької, Луганської, Харківської та Запорізької областей. За узагальненими оцінками, кількість переселенців у громаді у 2022–2024 роках становила від 2,5 до 4 тис. осіб, що складає до 10 % від чисельності постійного населення [1].

Характерною рисою є територіальна диференціація розселення ВПО: частина переселенців концентрується у місті Камінь-Каширський, проте значна їх частка розміщується у сільських населених пунктах громади, зокрема у Раків Лісі, Видричах, Бузаках, Олексіївці [6]. Це пояснюється наявністю вільного житлового фонду у селах, близькістю до м. Камінь-Каширськ, а також нижчою вартістю проживання. Така модель розселення відрізняється від урбаноцентричних тенденцій, характерних для більшості регіонів України.

Паралельно з внутрішнім притоком населення відбувається зовнішня

міграція місцевих жителів, що має переважно вимушено-економічний характер. Основними напрямками виїзду є країни Європейського Союзу (Польща, Німеччина, Чехія, Нідерланди). Найбільш мобільною категорією є жінки працездатного віку та діти. Про це свідчить і загальна структура українських біженців за кордоном: дорослі жінки становлять майже половину (46,2%) одержувачів тимчасового захисту в ЄС, діти — трохи більше третини (33,2%), тоді як дорослі чоловіки — лише п'яту частину (20,6%). Це зумовлено як безпековими чинниками, так і можливостями отримання соціальної підтримки за кордоном [4].

Наслідком цих процесів є зміни у демографічній структурі громади, що проявляються через: скорочення частки економічно активного населення; збільшення демографічного навантаження на працююче населення; трансформацію статево-вікової структури; появу нових соціальних груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб як окремого соціально-економічного сегменту [2].

Міграційні процеси суттєво впливають на функціонування соціальної інфраструктури громади. Збільшення чисельності населення за рахунок ВПО призвело до: зростання попиту на житло, включаючи тимчасове розміщення; підвищення навантаження на заклади освіти та охорони здоров'я; необхідності розширення соціальних послуг.

Водночас громада демонструє адаптаційні механізми реагування на ці виклики. У жовтні 2023 року у Каміні-Каширському за підтримки Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в рамках проєкту «Підтримка спроможності системи соціального захисту з обліку ВПО» проведено стратегічну сесію Ради ВПО за участю міського голови Віктора Пася, заступника голови Анатолія Шевчика та керівника управління гуманітарної політики Сергія Лукашука [5]. Через Ради ВПО переселенці можуть безпосередньо впливати на процеси ухвалення рішень у громадах. Зокрема, на офіційному рівні створено інституційні інструменти підтримки переселенців, включаючи раду з питань внутрішньо переміщених осіб, що сприяє координації дій органів місцевого самоврядування та ВПО [1]. Це свідчить про формування системного підходу до управління міграційними процесами.

Економічний аспект міграції проявляється у частковій інтеграції ВПО у місцевий ринок праці. Переселенці залучаються переважно до низько- та середньокваліфікованих видів діяльності, що не завжди відповідає їх професійному потенціалу. Однак обмеженість робочих місць у сільських громадах стримує ефективну економічну інтеграцію та сприяє явищу вторинної міграції [3].

Міграційні процеси у Камінь-Каширській територіальній громаді в умовах війни характеризуються складністю та багатовимірністю: вони охоплюють внутрішню вимушену міграцію з притоком внутрішньо переміщених осіб, зовнішню трудову та вимушену міграцію місцевих жителів за кордон, значні структурні демографічні зміни, зокрема трансформацію статево-вікової структури, скорочення частки економічно активного населення та збільшення навантаження на соціально-економічну інфраструктуру громади. У той же час подальший розвиток громади буде значною мірою залежати від ефективності

місцевої політики у сферах інтеграції ВПО, стимулювання зайнятості, модернізації інфраструктури та створення умов для повернення населення після завершення воєнних дій.

Список використаних джерел:

1. Камінь-Каширська міська громада. URL: <https://kmk-gromada.gov.ua/>
2. Політична карта Волинської області в умовах повномасштабного російського вторгнення. (2023). URL: <https://opora.ua.org/viyna/politichna-karta-volinskoyi-oblasti-v-umovakh-povnomasshtabnogo-rosiiskogo-vtorgnennia-24690>
3. Potarova A., Pohrebskyi T., Golub G. (2022). Socio-demographic factors of population resettlement of Volyn Region. *Acta Geographica Silesiana*, 16/1 (45), 19-31.
4. Мінсоцполітики України / РБК-Україна. Статистика ВПО (жовтень 2024). URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html>
5. Pravda.com.ua. Кожен має право відчувати себе вдома: інструменти соціальної та культурної інтеграції ВПО (2023). URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/pryklad-obiednannia>
6. У Камінь-Каширській громаді надають притулок переселенцям та евакуйованим людям. Поліссянет. URL: <https://polissia.net/?p=16411>

УДК 911.3

Володимир Мандрика

mandryka.volodymyr98@gmail.com

*Науковий керівник – д-р екон. наук, с.н.с., чл.-кор. НАН України О. Гладун
Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи
НАН України, м. Київ, Україна*

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА СЛОВАЧЧИНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТА ДИНАМІКА ПОТОКІВ З УКРАЇНОЮ

Глобальні геополітичні зрушення, спровоковані повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, значно вплинули на міграційний ландшафт країн Центральної Європи. Попри те, що Словачка Республіка до 2015 року традиційно вважалася країною еміграції зі строгими механізмами допуску іноземців, зараз вона стрімко перетворилася на ключову державу транзиту та призначення [6]. Ця трансформація накладась на глибоку внутрішню демографічну кризу: за даними Статистичного управління Словачкої Республіки, наприкінці 2025 року чисельність населення країни скоротилася до 5 409 407 осіб, демонструючи природне скорочення п'ятий рік поспіль на тлі історичного мінімуму народжуваності [4]. Зважаючи на ці обставини, українські мігранти та біженці перетворилися з тимчасового гуманітарного виклику на структурний елемент демографічної та макроекономічної стабільності держави.

До 2022 року трудова міграція до Словаччини регулювалася здебільшого жорсткими квотами. Проте гостра потреба у кадрах, спричинена їх дефіцитом у галузі промисловості (зокрема в автомобілебудуванні та металургії) змусила уряд переглянути свій підхід. Після вступу у дію нової Національної стратегії у

сфері притулку та міграції у 2024 році розпочалась масштабна лібералізація [3].

Найдієвішим інструментом, що дозволяє залучати мігрантів як робочу силу залишається дозвіл на тимчасове проживання (Prechodný pobyt). У липні 2024 року набули чинності поправки до Закону про перебування іноземців, які оптимізували видачу єдиного дозволу на проживання та працю (Single Permit) та модернізували Блакитну карту ЄС (EU Blue Card) [3]. Термін дії останньої було продовжено до п'яти років, також знижено зарплатний поріг та запроваджено визнання підтвердженого професійного досвіду на рівні з вищою освітою [3].

Для своєчасного задоволення потреб урбанізованих промислових ареалів, уряд запровадив механізм прискореної видачі національних віз. Відповідно до Постанов Уряду № 383/2023 та № 34/2024, спрощено допуск для представників дефіцитних професій [2, 17]. Офіційні реєстри Центрального управління праці, соціальних справ та сім'ї на 2025 рік фіксують понад 70 дефіцитних професій лише у Братиславському краї [17]. Найбільшим попитом користуються представники таких професій: оператор стаціонарних машин, зварювальник, водій міжнародних перевезень, а також медичні працівники (лікарі, медсестри) та спеціалісти ІТ-сектору [5]. За аналітичними даними Інституту соціальної політики можна зробити висновок, що українці не конкурують з місцевим населенням, а заповнюють критичні прогалини, стимулюючи зростання ВВП Словаччини [16].

Основним стратегічним інструментом демографічного омолодження населення є залучення молоді через освітні канали. Навчання у державних ЗВО Словаччини є безкоштовним за умови викладання словацькою мовою, тоді як англomовні програми коштують від 1 500 до 13 000 євро на рік [14]. Завдяки Національній стипендіальній програмі, талановиті студенти отримують допомогу від держави у розмірі 5 тис. євро за академічний рік [7].

Показним моментом відповіді на гуманітарну кризу стало розширення стипендіальної програми УВКБ ООН (DAFI) для біженців. У 2024/2025 навч. році спостерігалось збільшення квоти до 40 осіб (з яких 38 українців), яка покриває академічні, та базові життєві витрати [9]. Фундаментальним кроком до асиміляції стало прийняття пакету «Lex Ukraine 4». Відповідно до якого, починаючи з 1 вересня 2025 року, відвідування початкової та середньої школи стає обов'язковим для всіх дітей-біженців віком від 5 до 16 років [8]. Водночас на муніципалітети лягло зобов'язання вести реєстри таких дітей, що зменшує ризики освітнього поділу та сприяє інтеграції в місцеві громади [8].

Паралельно з цим існує механізм тимчасового захисту, який довів свою ефективність, забезпечивши українцям миттєвий доступ до ринку праці, освіти та медицини [13]. Рішенням Ради ЄС дію статусу продовжено до 4 березня 2027 року [1]. Варто зауважити що міграційна політика Словаччини у 2025 році перейшла до прагматичної фази, спрямованої на стимулювання економічної самостійності біженців. З 1 березня 2025 року термін надання державної компенсації на проживання у притулках для новоприбулих скоротився з 120 до 60 днів [11]. Крім того, фінансова допомога скасовується для вже працевлаштованих в країні осіб, що пришвидшує їх перехід у комерційний сектор оренди житла [11].

Просторово-часовий аналіз виявляє суттєві зміни у структурі української діаспори. Наприкінці 2021 року українці домінували серед мігрантів. За даними Eurostat, з 1.57 млн українців, легально зареєстрованих у ЄС, Словаччина вирізнялася високим відносним показником — 9.9 дозволів на 1 тис. осіб населення [15]. Це була переважно циркулярна трудова міграція чоловіків із середнім віком 35.1 року [15].

Поточна картина зазнала кардинальних змін внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Станом на січень 2026 року Eurostat фіксує 4.38 млн отримувачів тимчасового захисту в ЄС. Словаччина посідає 3 місце за рівнем демографічного навантаження з показником 25.8 бенефіціарів на 1 тис. осіб населення (поступаючись лише Чехії та Польщі). За даними Eurostat станом на січень 2026 року, в Словаччині було зареєстровано 140 070 біженців з України. Демографічний профіль зазнав суттєвої фемінізації: жінки у віці 18 років і старше становлять 46%, діти — 32% [12]. При цьому 67% українських мігрантів мають повну або базову вищу освіту, що має прямий вплив на професійно-кваліфікаційну структуру зайнятості в урбанізованих центрах Словаччини [10].

Таблиця 1

**Основні показники міграції з України до Словаччини:
довоєнний та сучасний періоди**

Показник	Період до повномасштабного вторгнення (2021 р.)	Сучасний період (2025 – поч. 2026 рр.)
Домінантний статус	Дозвіл на проживання (Prechodný pobyt), візи	Тимчасовий захист (Dočasné útočisko), Блакитна карта ЄС
Абсолютна чисельність / Навантаження	54 138 осіб / 9.9 осіб на тисячу населення	140 070 осіб / 25.8 бенефіціарів на тисячу населення
Статеві-вікова структура	Збалансована, перевага чоловіків (сер. вік 35.1)	Значна фемінізація (46% жінки, 32% діти)
Ринок праці та освіта	Переважно робітничі спеціальності, будівництво	67% з вищою освітою; розширення у сферу послуг та медицину

Джерело: складено автором за даними Eurostat, ŠÚ SR, IOM та UNHCR [2, 4, 9, 10, 12, 15]

Аналіз трансформації міграційної політики Словаччини демонструє перехід від реактивної гуманітарної допомоги до прагматичного управління наявним людським капіталом. Реформа трудового законодавства (розширення дефіцитних квот, модернізація Блакитної карти) та імплементація пакету «Lex Ukraine 4» демонструють намагання щодо системної адаптації державних інститутів. Самій же Словаччині вдається компенсувати історичний мінімум народжуваності та хронічну нестачу кваліфікованих кадрів завдяки міграційним потокам з України, які, хоч і спричинили значне початкове навантаження на інфраструктуру країни, проте посприяли демографічній та економічній амортизації.

Список використаних джерел:

1. Council Implementing Decision (EU) 2025/1460 of 15 July 2025 extending the temporary protection introduced by Implementing Decision (EU) 2022/382. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2025/1460/oj
2. Displacement Tracking Matrix: Slovakia (2025). IOM. URL: https://dtm.iom.int/dtm_download_track/93586?file=1&type=node&id=62491
3. EMN Country Factsheet: Slovakia (2024). European Migration Network. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/894012d9-3e6f-498a-85f3-37b79a537478_en?filename=2024_EMN-ESTAT_SK_countryfactsheet.pdf
4. Fertility rate hit a historic low in the modern history of Slovakia. Štatistický úrad SR (ŠÚ SR). URL: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/products/informationmessages/inf_sprava_detail/
5. Jobs are currently and increasingly in demand in Slovakia. Welcome to Slovakia. URL: <https://www.welcometoslovakia.sk/en/jobs-currently-and-increasingly-in-demand-in-slovakia/>
6. Mapping Legal Pathways to Slovakia. Migration Partnership Facility. URL: <https://www.migrationpartnershipfacility.eu/knowledge/resources/47-mapping/262-mapping-legal-pathways-slovakia-summary-2024/download>
7. Scholarships for talented students from all over the world. PortalVS. URL: <https://scholarships.portalvs.sk/>
8. Slovakia changes education legislation for children from Ukraine. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/slovakia-changes-education-legislation-children-ukraine-2024-10-11_en
9. Slovakia Fact Sheet (February 2025). UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-03/bi-annual-fact-sheet-2025-02-slovakia.pdf>
10. Slovakia Socio-Economic Insights Survey Final Report 2025. UNHCR. URL: <https://reliefweb.int/report/slovakia/unhcr-slovakia-socio-economic-insights-survey-final-report-2025>
11. Temporary asylum in Slovakia: how to apply and opportunities for Ukrainians (2025). Visit Ukraine. URL: <https://visitukraine.today/blog/1095/temporary-asylum-docasne-utocisko-in-slovakia-how-to-apply-and-opportunities-for-ukrainians>
12. Temporary protection for 4.38 million in January 2026. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20260310-1>
13. Temporary protection in Slovakia. IOM Migration Information Centre. URL: <https://www.mic.iom.sk/en/news/758-info-ukraine.html>
14. Tuition Fees in Slovakia. EduSlovakia. URL: <https://eduslovakia.sk/tuition-fees-slovakia/>
15. Ukrainian citizens in the EU. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU
16. Ukrainian refugees in the Slovak labour market (2023). Institute of Social Policy. URL: https://www.employment.gov.sk/files/isp-dokumenty/veselkova-habel_2023_ukrainian_refugees_final.pdf
17. Zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily. ÚPSVaR. URL: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803

ДЕМОГРАФІЧНЕ СТАРІННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Демографічне старіння – гостра проблема соціально-економічного розвитку України, яка не є випадковим та тимчасовим явищем, а процес, який формувався протягом останніх десятиліть. Старіння проявляється у стійкому зростанні частки осіб старшого віку в загальній структурі населення, що супроводжується пропорційним скороченням частки дітей і молоді. Такий стан формує нову реальність, де кожне наступне покоління є чисельно меншим за попереднє, що створює значне навантаження. Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена тривалим періодом депопуляції, який розпочався ще на початку 1990-х років. Відтоді в Україні спостерігається стабільне від’ємне значення природного приросту, коли рівень смертності суттєво перевищує рівень народжуваності, що призводить до поступового «звуження» основи вікової піраміди [6]. Але попри складні соціально-економічні умови, також спостерігається тенденція до поступового підвищення середньої тривалості життя. Хоча зростання довголіття саме по собі є позитивним показником прогресу суспільства, у поєднанні з низькою народжуваністю воно посилює процеси старіння «зверху», збільшуючи абсолютну чисельність людей похилого віку. Метою роботи є визначення факторів, динаміки та соціально-економічних наслідків демографічного старіння населення України, а також розробка стратегічних підходів до адаптації суспільства. Важливо визначити передумови стабільного входження України в «демографічну зону старіння», де, за офіційними даними уряду, частка громадян віком понад 65 років ще до війни досягла критичного рівня у 17-18%, що перевищує міжнародні стандарти «старої» нації [9]. У цьому контексті важливо проаналізувати традиційні чинники, такі як низька народжуваність та зростання тривалості життя, що призвели до ситуації, коли кожне п’яте домогосподарство в країні складалося з однієї людини похилого віку, створюючи значне навантаження на систему соціального захисту [7]. Аналізуючи зміни за роки повномасштабної війни, деформації вікової структури, спричиненої війною, за оцінками експертів, масовий виїзд мільйонів жінок і дітей за кордон провокує не лише «старіння зверху» через довголіття, а й катастрофічне «старіння знизу» через фізичне скорочення молодих поколінь усередині країни [8].

У науковій літературі демографічне старіння найчастіше визначають за часткою населення віком 60 років і старше (згідно з класифікацією ООН) або 65 років і старше [2]. Важливо, що цей процес не є статичним. Він відображає довготривалі трансформації у репродуктивній поведінці населення та зміні життєвих пріоритетів. Основними причинами цих змін є не лише біологічні

чинники, а й глибокі економічні та соціальні перетворення. Зокрема, масовий відтік молодого працездатного населення за кордон або його концентрація у кількох найбільших містах країни створює ефект «демографічної пустелі» у сільській місцевості та малих містах, де залишаються переважно особи пенсійного віку [4].

Для оцінки рівня старіння використовують систему взаємопов'язаних індикаторів. Ключовим є коефіцієнт старіння, але не менш важливими є абсолютна чисельність цієї групи та коефіцієнт демографічного навантаження. Останній показник є критичним для економіки, оскільки він демонструє, яка кількість непрацездатних осіб (дітей та пенсіонерів) припадає на кожну тисячу осіб працездатного віку. Зростання цього показника свідчить про те, що на працюючу частину суспільства лягає дедалі більше навантаження утримання соціальної інфраструктури, пенсійної системи та медичної галузі.

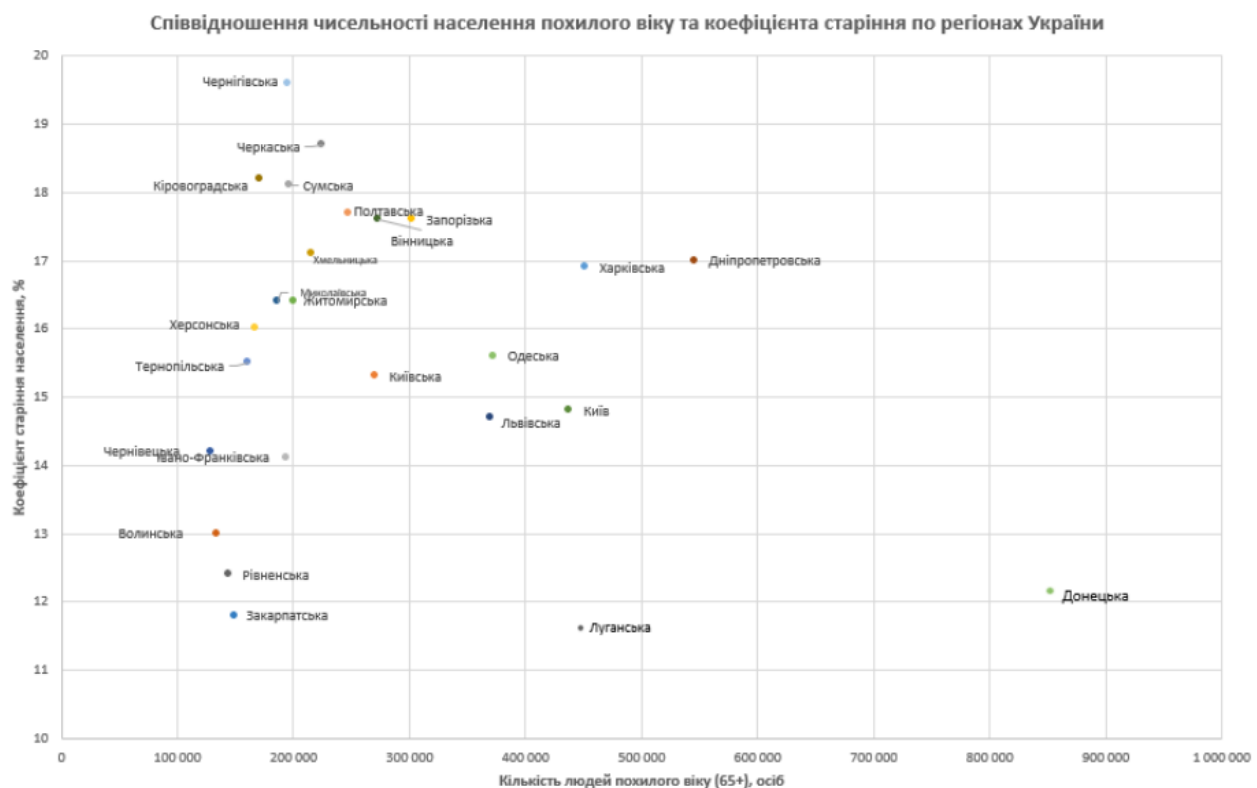

Рис. 1. Співвідношення чисельності населення похилого віку (65+) до коефіцієнта старіння по регіонах України станом на 2021 рік, без урахування окупованих територій (побудована авторами)

Аналіз представлених даних (рис. 1) дозволяє чітко простежити регіональну диференціацію процесів демографічного старіння в Україні та виявити різні типи демографічного навантаження. Найвищі значення коефіцієнта старіння характерні для північних і частково центральних областей, зокрема Чернігівської, Черкаської, Сумської та Кіровоградської, де він наближається до 18-20%, що свідчить про значну частку літнього населення у віковій структурі. Водночас абсолютна чисельність осіб похилого віку тут не є максимальною, що вказує на загальне скорочення населення та відтік молоді.

Натомість східні промислові регіони, передусім Донецька, Дніпропетровська та Харківська області, чітко виділяються високими абсолютними показниками чисельності людей віком 65+, займаючи праву частину графіка, однак їхній коефіцієнт старіння залишається на середньому рівні, що пояснюється історично високою чисельністю населення та більш збалансованою віковою структурою. Саме тут формується найбільше навантаження на систему соціального забезпечення через велику кількість літніх людей. Західні області, такі як Закарпатська, Рівненська, Волинська та Чернівецька, характеризуються протилежною ситуацією: відносно невелика кількість осіб похилого віку поєднується з нижчими або помірними показниками старіння, що свідчить про переважання населення молодого віку. Окрему групу формують великі міські агломерації та економічно розвинені регіони, зокрема місто Київ, Київська, Одеська та Львівська області, де поєднується значна чисельність літнього населення із середніми значеннями коефіцієнта старіння, що зумовлено міграційною привабливістю та припливом населення працездатного віку. У цілому графік демонструє, що демографічне старіння в Україні має неоднорідний характер і залежить не лише від кількості осіб похилого віку, а й від співвідношення вікових груп, що визначає різні соціально-економічні виклики для регіонів [1, 4]. Області заходу України демонструють значно менші абсолютні показники. Причинами такої статистики є високий рівень народжуваності на заході та дещо молодша структура населення. Попри ці відмінності, усі регіони залишаються донорами трудової міграції, що в довгостроковій перспективі продовжує послаблювати демографічний потенціал країни.

Соціально-економічні наслідки демографічного старіння є багатограничними та системними. Найбільш очевидним є тиск на систему пенсійного забезпечення. В умовах солідарної системи, коли працюючі фінансують виплати нинішнім пенсіонерам, скорочення кількості платників внесків на тлі зростання кількості отримувачів створює постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду [5]. Крім фінансових труднощів, старіння населення спричиняє суттєву трансформацію ринку праці. Дефіцит молодих кадрів змушує підприємства стикатися з проблемою «старіння кадрів», коли досвідчені працівники виходять на пенсію, а замінити їх немає ким, що негативно впливає на інноваційний потенціал економіки, бо молодь зазвичай більш схильна до освоєння нових технологій. У регіонах з високим рівнем старіння спостерігається зниження інвестиційної привабливості: інвестори неохоче вкладають кошти там, де немає достатньої кількості активної робочої сили [3]. Медична сфера також потребує перебудови під впливом демографічних змін. Зростання захворюваності, пов'язаної з віком, вимагає значного збільшення державних витрат на ліки та довготривалий догляд, що в умовах обмежених бюджетних ресурсів стає справжнім викликом для держави.

Для мінімізації негативних наслідків старіння Україна потребує комплексної та гнучкої державної політики. Важливо розуміти, що подолати старіння як фізичний процес неможливо, але можна адаптувати до нього суспільство. Ключовим напрямом має стати не лише стимулювання народжуваності через фінансові виплати, а й створення цілісної системи для

сімей: доступне житло, якісна дитяча інфраструктура та можливість для батьків успішно поєднувати роботу з вихованням дітей. Іншим важливим завданням є повернення трудових мігрантів, що потребує не лише підвищення заробітних плат, а й створення безпечних та стабільних умов життя, розвитку малого бізнесу та забезпечення дотримання законів на всіх рівнях. Повернення навіть частини активного населення з-за кордону могло б суттєво змінити демографічний баланс на користь працездатних груп. Найважливіше, необхідність впроваджувати концепцію «активного довголіття», що передбачає створення умов для того, щоб люди похилого віку могли залишатися інтегрованими в суспільство, мали можливості для перекваліфікації та продовжували трудову діяльність у гнучких формах. Такий підхід дозволить перетворити «тягар» старіння на ресурс, використовуючи досвід і знання старшого покоління. Отже, демографічне старіння населення є викликом, який вимагає від України негайних і системних дій. Процес старіння має глибокий регіональний контекст, що підтверджується значними розбіжностями між різними областями країни. Лише через поєднання ефективної демографічної політики, реформи ринку праці та модернізації соціальної інфраструктури Україна зможе забезпечити сталий розвиток у нових демографічних реаліях.

Список використаних джерел:

1. Кирич, Н., Кирич, Н., Слободян, Н., & Слободян, Н. (2016). Проблеми демографічного старіння населення і його вплив на економічне зростання суспільства. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/18213>
2. Гудзеляк, І.; Стефаник, У. Старіння населення України. Часопис соціально-економічної географії, 2014, 16: 89-94.
3. Терещ, В.М. (2009). Депопуляція та старіння населення у соціально-економічному контексті. Вісник Хмельницького національного університету, 1, 92-97.
4. Романуха, О.М. (2016). Соціально-економічні наслідки старіння населення України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки, (17 (3)), 91-94.
5. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/>
6. PopulationPyramid. URL: <https://www.populationpyramid.net/ukraine/>
7. Сайт Life-House, Старіння нації в Україні URL: <https://life-house.ua/blog/ctarinnya-nacziyi-v-ukrayini/>
8. Сайт ТСН, Україна стрімко старіє: експертка назвала демографічні наслідки війни URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-strimko-stariye-ekspertka-nazvala-demohrafichni-naslidky-viyny-3036440.html>
9. Сайт FBC, Україна увійшла в демографічну зону старіння: уряд оприлюднив кількість громадян віком понад 65 років URL: <https://fbc.biz.ua/news/suspilstvo/ukrayina-uvijshla-v-demohrafichnu-zonu-starinnya-uryad-oprilyudniv-kilkist-gromadyan-vikom-ponad-65-rokiv/>

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ МІЖНАРОДНИХ МОНІТОРИНГОВИХ МІСІЙ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році спричинило безпрецедентне за масштабами внутрішнє переміщення населення за період незалежності України. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на січень 2026 року в Україні налічувалося близько 3,7 млн. внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [4]. Ця група населення є однією з найбільш соціально вразливих, а її чисельність і територіальний розподіл змінюються залежно від безпекової ситуації, стану ринку праці, доступності житла, соціальних послуг і можливостей повернення до місць постійного проживання. Масштаб внутрішнього переміщення актуалізує проблему гуманітарної кризи, зумовлює істотні просторові зміни у розселенні населення та ускладнює прогнозування потреб держави й регіонів.

Метою дослідження є аналіз динаміки чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні на основі статистичних даних міжнародних моніторингових місій. Актуальність теми зумовлена масштабами внутрішнього переміщення населення внаслідок повномасштабної війни та потребою системного аналізу змін чисельності й просторового розміщення ВПО на основі зіставних статистичних джерел.

Інформаційною основою дослідження є звіти Міжнародної організації з міграції, матеріали Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, дані Державної служби статистики України та національна нормативно-правова база щодо забезпечення прав і свобод ВПО. Використання моніторингових матеріалів міжнародних місій дає змогу відстежувати зміни внутрішнього переміщення в умовах високої динамічності безпекової ситуації, коли традиційні статистичні джерела не завжди оперативно відображають реальні масштаби мобільності населення.

Статус внутрішньо переміщеної особи в Україні було нормативно закріплено 20 жовтня 2014 року у зв'язку з початком збройної агресії росії проти України, тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та частини територій Донецької і Луганської областей [7]. Упродовж 2014-2015 років кількість зареєстрованих ВПО швидко зростає й, за офіційними оцінками, сягнула близько 1,7-1,8 млн. осіб. Отже, ще до 2022 року Україна мала один із найвищих показників внутрішнього переміщення населення в Європі [2].

У 2016-2020 роках спостерігалось поступове зниження кількості зареєстрованих ВПО: у 2016-2018 роках вона становила приблизно 1,5-1,6 млн. осіб, а у 2020 році – близько 1,4 млн. осіб (рис. 1). Такі коливання пов'язані як

зі змінами в системі обліку, так і з частковою реінтеграцією, повторною реєстрацією або зміною місця фактичного проживання переміщеного населення.

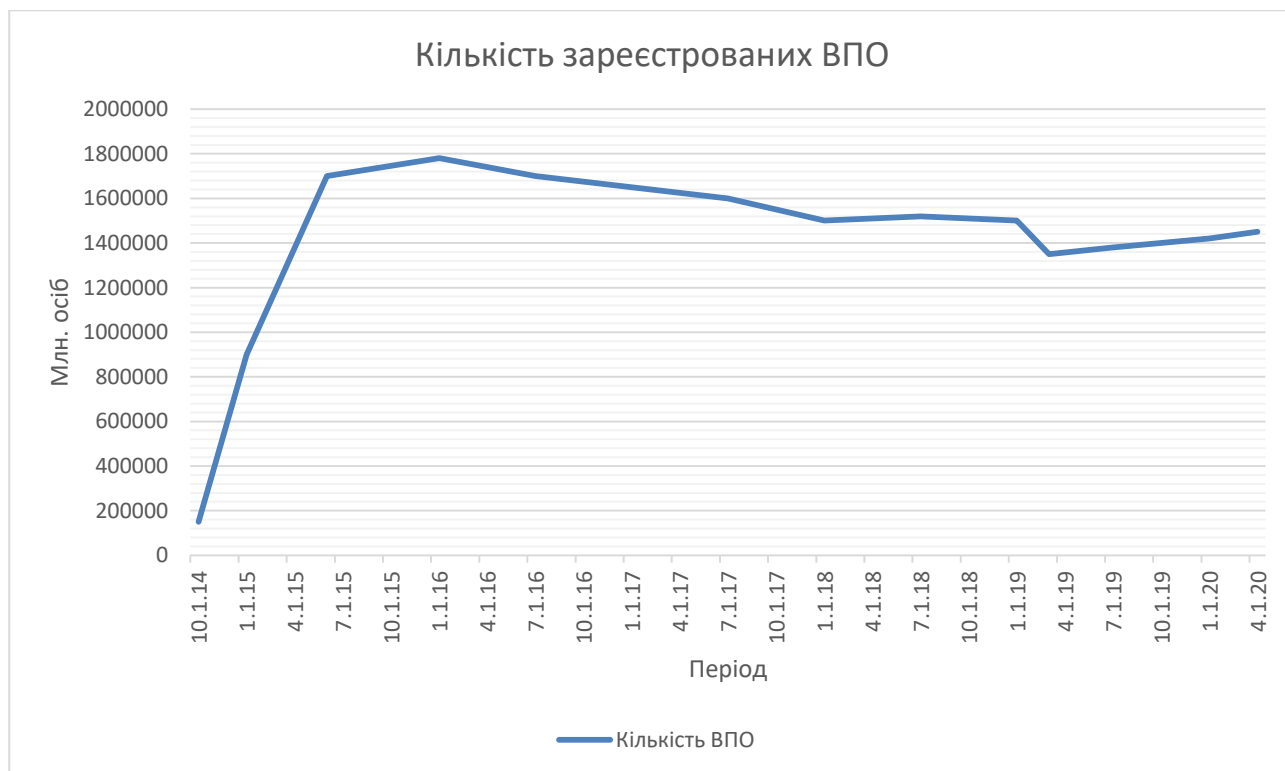

Рис. 1. Динаміка внутрішньо переміщеного населення України, офіційні реєстрації: з 01 жовтня 2014 року по 01 квітня 2020 року (побудовано авторами за даними [2])

Після 2022 року динаміка внутрішнього переміщення населення набула якісно нових рис, що було зумовлено різким загостренням безпекової ситуації та поширенням бойових дій на значну частину території України. Аналіз цього періоду доцільно здійснювати на основі двох взаємодоповнювальних груп даних: оціночних даних МОМ та адміністративних, тобто реєстраційних, даних державних органів. Вони охоплюють один часовий проміжок, однак відображають різні аспекти процесу внутрішнього переміщення [5].

Оціночні дані МОМ ґрунтуються на соціологічних опитуваннях, аналізі мобільності населення та методах статистичного узагальнення, тому наближено відображають фактичну кількість осіб, які перебувають поза місцем постійного проживання. Натомість адміністративні дані фіксують лише осіб, які офіційно отримали статус ВПО, тому є більш інертними та залежать від процедур реєстрації, доступу до соціальної допомоги й індивідуальної мотивації населення реєструвати зміну місця проживання [3].

За даними МОМ, у перші місяці повномасштабного вторгнення відбулося стрімке зростання кількості ВПО: навесні 2022 року показник сягнув близько 8 млн. осіб (рис. 2) [1]. Водночас офіційно зареєстрована кількість ВПО у цей період була істотно нижчою й становила близько 3 млн. осіб (рис. 3). Такий розрив свідчить про відмінність між фактичним і адміністративно зафіксованим

переміщенням та пояснюється тим, що значна частина населення переміщувалася спонтанно, тимчасово або не мала змоги оперативно пройти державну реєстрацію [5].

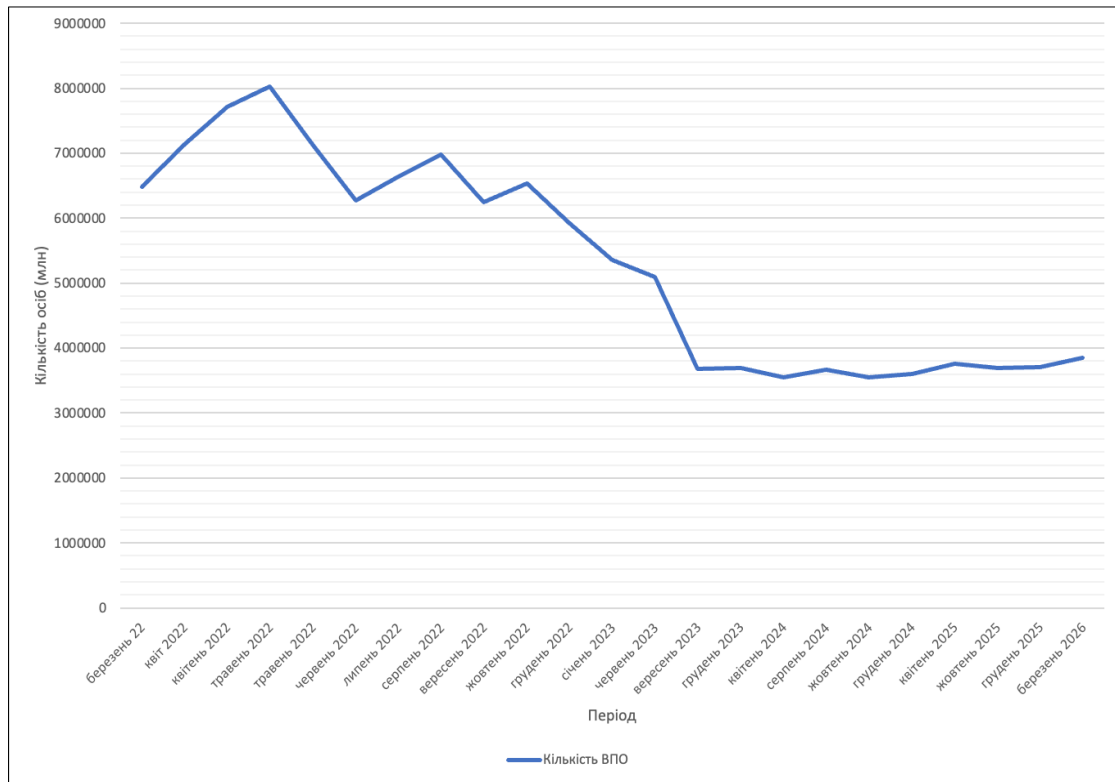

Рис. 2. Динаміка фактичної чисельності ВПО в Україні за оціночними даними МОМ (березень 2022 р. – березень 2026 р.) (побудовано авторами за даними [5])

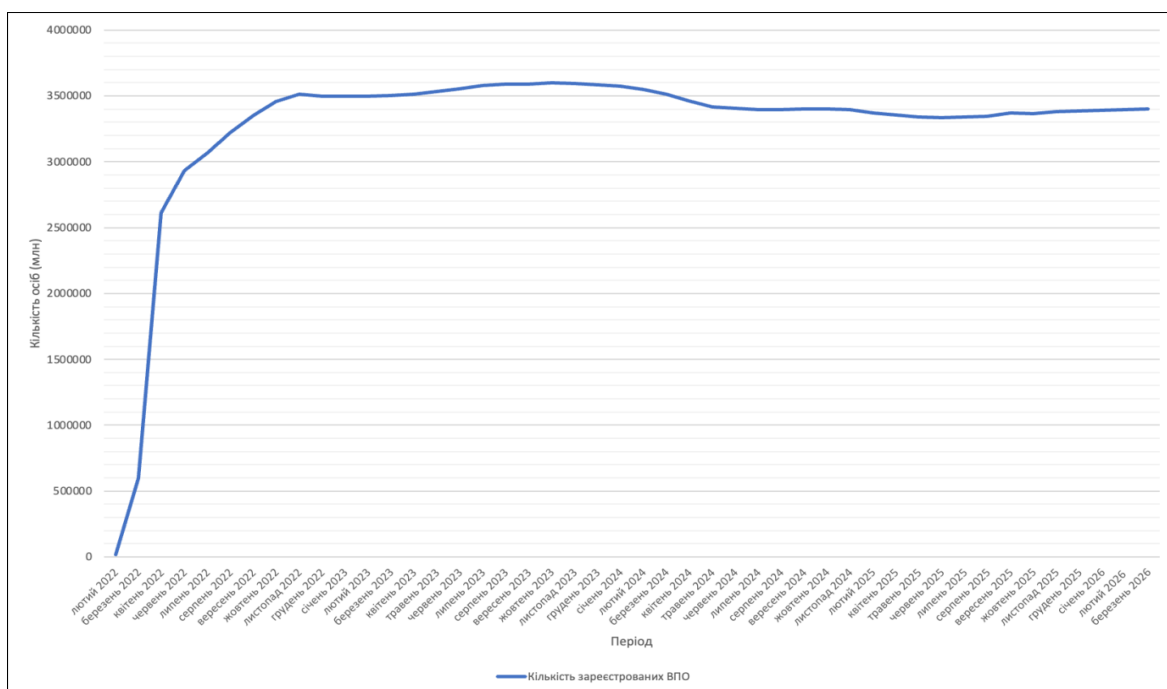

Рис. 3. Динаміка чисельності офіційно зареєстрованих ВПО в Україні (лютий 2022 р. – березень 2026 р.) (побудовано авторами за даними [5])

У подальшому спостерігалось поступове зниження чисельності ВПО. У другій половині 2022 року, за оцінками МОМ, їхня кількість скоротилася до приблизно 6-7 млн. осіб, що може бути пов'язано з частковим поверненням населення до місць постійного проживання, виїздом частини осіб за кордон, а також адаптацією домогосподарств до нових умов. Упродовж другої половини 2023 року кількість ВПО знизилася до рівня близько 3,5-4 млн. осіб (рис. 2) [5].

Найбільш виразний етап стабілізації припадає на 2024-2026 роки, коли чисельність внутрішньо переміщених осіб за оціночними даними коливалася переважно в межах 3,5-3,7 млн. осіб (рис. 2). Це свідчить про формування відносно сталої групи населення, для якої повернення до попереднього місця проживання залишається неможливим або ускладненим через безпекові, житлові, економічні та соціальні чинники. Невеликі коливання показників у цей період імовірно пов'язані зі зміною інтенсивності бойових дій, сезонними факторами та ситуацією на регіональних ринках праці [5].

Водночас адміністративні дані протягом досліджуваного періоду демонструють більш стабільну динаміку з фіксацією показників на рівні близько 3,3-3,6 млн. зареєстрованих осіб (рис. 3). Це підтверджує їхній кумулятивний характер і свідчить про те, що вони відображають передусім рівень інтеграції ВПО в державну систему обліку та соціальної підтримки, а не поточну інтенсивність мобільності населення [5].

Отже, у динаміці ВПО після 2022 року можна виокремити три етапи: різке зростання у перші місяці повномасштабного вторгнення; поступове скорочення у 2022-2023 роках; відносну стабілізацію у 2024-2026 роках. Зближення адміністративних та оціночних показників на сучасному етапі свідчить про поступову інституціоналізацію процесу внутрішнього переміщення та формування більш узгодженої системи його обліку.

Наступним напрямом аналізу є розгляд просторових особливостей внутрішнього переміщення, що дає змогу виявити регіональні диспропорції розселення ВПО та основні напрями міграційних потоків. Просторовий аналіз здійснено на основі картографічних матеріалів, побудованих за даними МОМ станом на лютий 2026 року [6].

Отримані результати засвідчують чітко виражену просторову диференціацію як за регіонами походження (рис. 4), так і за регіонами розміщення внутрішньо переміщених осіб (рис. 5). Найбільші масштаби вибуття населення характерні для областей, безпосередньо пов'язаних із зоною бойових дій або територіями, що зазнали окупації чи систематичних обстрілів. Водночас Харківська та Дніпропетровська області мають подвійне значення: вони є не лише територіями походження значної частини ВПО, а й важливими регіонами тимчасового прийому та перерозподілу населення завдяки відносно розвиненій інфраструктурі, транспортній доступності й наявності великих міських центрів.

Водночас простежується виразний західний і центральний вектори переміщення населення. Західні області України, зокрема Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Тернопільська, виконують важливу функцію приймаючих і транзитних територій, особливо на початкових етапах переміщення. Центральні регіони, передусім Київська область і місто Київ,

виступають значними центрами концентрації ВПО завдяки розвиненому ринку праці, соціальній інфраструктурі, адміністративним ресурсам і ширшим можливостям для довгострокової адаптації (рис. 5).

Рис. 4. Просторовий розподіл чисельності ВПО за адміністративними районами походження (побудовано авторами за даними [6])

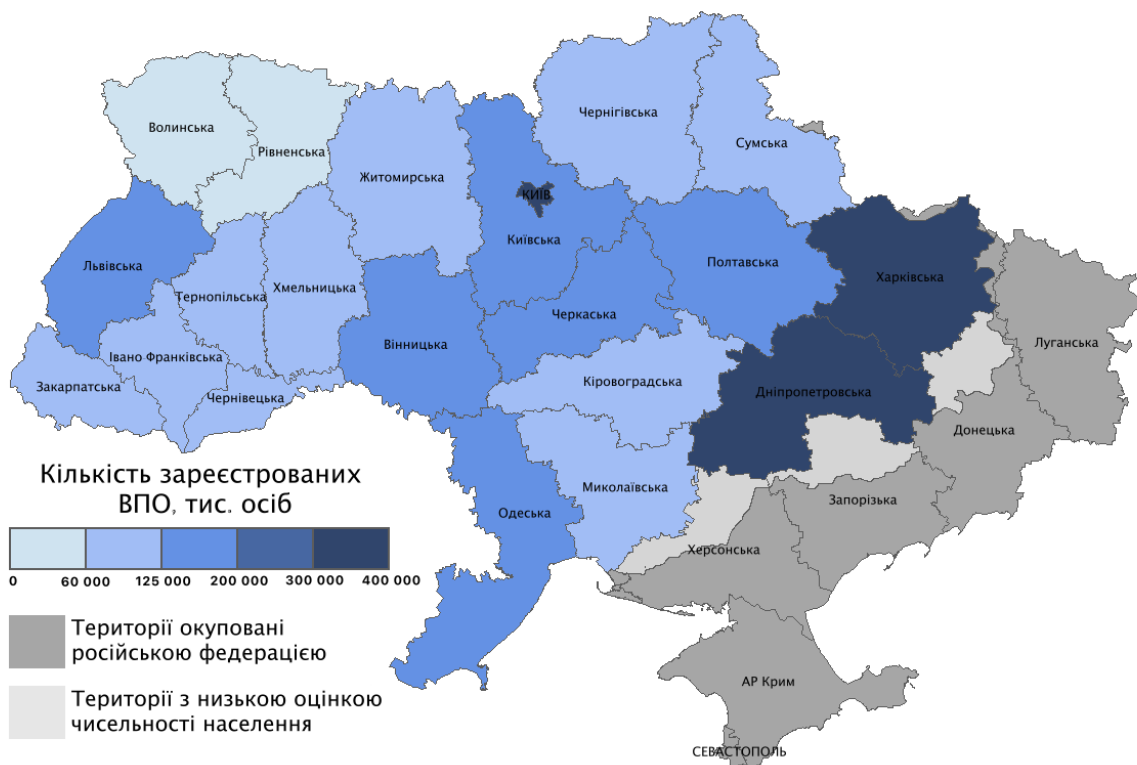

Рис. 5. Кількість ВПО за адміністративними районами розташування (побудовано авторами за даними [6])

Окрему роль відіграють південні регіони, зокрема Одеська та Миколаївська області, які поєднують функції прийому, транзиту та часткового вибуття населення. Натомість території, що перебувають під тимчасовою окупацією або в зоні активних бойових дій, характеризуються неповнотою статистичного охоплення чи суттєвим зниженням фіксованих показників, що пов'язано з обмеженим доступом до обліку населення та високою невизначеністю міграційних процесів.

Таким чином, просторовий розподіл внутрішньо переміщених осіб в Україні має чітко виражений градієнт «схід і південь → центр → захід», у межах якого східні та частина південних регіонів виступають основними зонами вибуття, центральні – зонами концентрації й перерозподілу, а західні – зонами прийому та транзиту. Така структура розселення відображає поєднаний вплив безпекових факторів, транспортно-географічного положення, рівня урбанізації та соціально-економічного потенціалу територій.

Підводячі підсумки, зазначимо, що порівняльний аналіз оціночних і адміністративних даних дав змогу встановити, що розбіжності між ними зумовлені різною природою обліку. На початковому етапі повномасштабного вторгнення фактична мобільність населення суттєво випереджала можливості державної системи реєстрації, однак у подальшому ці показники поступово зблизилися. Це свідчить про перехід процесу внутрішнього переміщення до більш упорядкованої та інституціоналізованої форми.

Просторовий аналіз підтвердив наявність стійкої регіональної структури розселення ВПО, що формується під впливом безпекових, соціально-економічних і транспортно-географічних чинників. Виявлений градієнт переміщення від східних і південних регіонів до центральних та західних відображає не лише напрями міграційних потоків, а й функціональну диференціацію територій у системі прийому, транзиту та довгострокової адаптації переміщеного населення.

Отримані результати дають підстави розглядати сучасний етап внутрішнього переміщення як тривалий соціально-демографічний і суспільно-географічний процес, що потребує не лише оперативного гуманітарного реагування, а й стратегічного планування на державному, регіональному та місцевому рівнях. Особливої уваги потребують питання житлової політики, інтеграції ВПО на ринку праці, доступу до соціальних послуг і врахування регіональних відмінностей у програмах післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. International Organization for Migration. Ukraine Internal Displacement Report. General Population Survey. Round 2. April 2022. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/ukraine_internal_displacement_report_r2_apr_2022_eng.pdf
2. International Organization for Migration. Complex outcomes of internal displacement: Assessing the long-term impact in Ukraine. 2023. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/pub2023-031-r-mrs77-internally-displaced.pdf>
3. International Organization for Migration. Dynamic Estimates of Displacement in Disaster Regions: Methodological Framework. 2025. URL:

<https://publications.iom.int/system/files/pdf/pub2025-081-r-dynamic-estimates-displacement-disaster-regions-en.pdf>

4. International Organization for Migration. Ukraine – Internal Displacement Report. General Population Survey. Round 22. January 2026. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-22-january-2026>
5. International Organization for Migration. Displacement Tracking Matrix (DTM): Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>
6. International Organization for Migration. Registered IDP Dashboard: Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/online-interactive-resources/registered-idp-dashboard>
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

УДК 911.3

Віктор Стець

stets.viktor@student.karazin.ua;

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. С. Костріков

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ ТРИВИМІРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ І ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УРБОГЕОСИСТЕМ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

Одним з головних викликів для сучасного містобудування є глобальне потепління і загальні зміни клімату у світі. Досить широкого обговорення набувають питання ефективного та людиноорієнтованого урбаністичного планування, що включають в себе питання пов'язані з озелененням, тепловими островами, міським транспортом, і ергономічним плануванням функціонального міського простору [1, 2]. Треба окремо підкреслити, що у сучасних містах спостерігається тенденція до впровадження концепцій сталого розвитку ООН, серед яких однією з найпопулярніших є озеленення, що має на меті зменшення наслідків глобальних змін клімату та ефекту теплових островів, і яке планується і впроваджується у тому числі через застосування ГІС-технологій [3].

Досить важливим при заходах озеленення є врахування особливостей видів рослин і їх впливу на структури екосистеми, локальної кліматичної ситуації станом на зараз та прогнозів її змін у майбутньому. Це також має зв'язок з урбаністичними геоситуаціями (УГСит) певних міських територій, що можуть бути виокремлені під час наукових досліджень та / або практичних заходів [4].

Традиційні картографічні матеріали у форматі 2D-візуалізації та суміжні ГІС-рішення мають низку обмежень, оскільки не враховують вертикальну структуру міських або сільськогосподарських ландшафтів. Зокрема, можна стверджувати, що 2D-картографування міської рослинності не відображає її реальну просторову організацію та перекриття її видових шарів. Навіть за наявності горизонталей або цифрових моделей рельєфу не має можливості повною мірою оцінити реальну просторову структуру місцевості. Вказані обставини ускладнюють аналіз таких важливих параметрів, як ступінь

затінення територій, взаємне розташування будівель та зелених насаджень, а також рівень просторової «замкненості» середовища, що може бути визначений через концепцію півсфери видимості (ПСВ) [1, с. 9]. До обмежень, що стисло вже викладені вище, слід додати, що 2D-картографування міської рослинності не враховує її вертикальну організацію та багатошаровість, що призводить до спрощеного і частково некоректного представлення зелених насаджень: у реальності ж рослинність характеризується складною просторовою структурою, де різні яруси можуть перекриватися та взаємодіяти з елементами забудови. Внаслідок вказаних обмежень 2D-картографування виникають труднощі у визначенні оптимальних рішень щодо розміщення зелених насаджень, вибору типів рослинності та прогнозування їхнього впливу на мікроклімат і комфорт міського середовища.

У сучасних суспільно-географічних дослідженнях міського середовища все більшого поширення набуває урбогеосистемний підхід, у межах якого місто розглядається як складна просторово-часова система взаємопов'язаних об'єктів, процесів і явищ. У цьому контексті важливим є розмежування понять урбаністичного середовища (УС), урбогеосистеми (УГС), та урбаністичної геоситуації (УГСит) [4]. УГСит доцільно розглядати як фрагмент міського середовища у певний момент часу, який характеризується специфічним поєднанням просторових, функціональних та екологічних параметрів, який може бути виділено залежно від дослідницького контексту: одна й та сама територія може виступати як окрема геоситуація при аналізі щільності населення, але не виділятися при дослідженні забруднення або озеленення. Таким чином, УГСит є не просто просторовою одиницею, а аналітичним інструментом, що дозволяє виокремлювати релевантні ділянки міського простору залежно від поставленої задачі. Важливою характеристикою УГСит є її динамічність, що проявляється у постійній зміні конфігурацій міського середовища як у горизонтальному (реновація територій), так і у вертикальному (зростання поверховості забудови) вимірах. У цьому зв'язку суттєвого значення набуває врахування візуально-просторових характеристик міського середовища, зокрема через вже вказану вище концепцію ПСВ[1]. ПСВ описує обсяг простору, що є доступним для сприйняття з певної точки спостереження, і дозволяє оцінити ступінь відкритості або замкненості міського середовища. Аналіз видимості є важливим інструментом оцінки якості міського простору, оскільки безпосередньо впливає на комфорт перебування, орієнтацію людини та сприйняття урбаністичного ландшафту.

Без додаткових посилань можна стверджувати, що сучасні дослідження підтверджують - традиційні підходи до аналізу міського середовища, засновані на двовимірних моделях, є недостатніми для адекватного відображення його структури. Отже, для коректного аналізу УГСит, пов'язаних з озелененням, необхідним є перехід від двовимірних до тривимірних моделей міського середовища, які дозволяють враховувати не лише площинні, але й об'ємні характеристики об'єктів.

Ефективним інструментом подолання обмежень традиційних підходів 2D-візуалізації є використання 3D-візуалізації у ГІС-середовищах. Сучасні платформи, такі як *Mapbox*, *Cesium* та *ArcGIS*, та інші, що забезпечують

можливість створення інтерактивних 3D-сцен міського середовища, що значно підвищує рівень його аналізу та інтерпретації. Ключовою технологічною основою таких моделей є дані ДЗЗ, зокрема *LiDAR* (англ. *Light Detection and Ranging*), що дозволяє отримувати високоточні тривимірні цифрові моделі рельєфу і відображення об'єктів на поверхні, включаючи будівлі та рослинність. Саме використання 3D-візуалізації у ГІС у поєднанні з *LiDAR*-даними дозволяє перейти від площинного представлення міського середовища до його повноцінної об'ємної моделі, що відкриває можливості для аналізу параметрів УГСит, які є критично важливими у контексті озеленення, але практично недоступні у 2D-візуалізаціях: об'єм зелених насаджень, вертикальна структура рослинності і її шарів, співвідношення об'єму рослинності та забудови, рівень затінення територій, просторова доступність та відкритість середовища [1, 4, 5]. Наприклад, наступна ілюстрація з ГІС-інтерфейсу хмарної платформи *ELiT* (*EOS LiDARE Tool*, розроблялася за безпосередньою участю наукового керівника цієї статті) наочно подає двокомпонентне (збудова/інфраструктура + деревна рослинність) відтворення міського середовища м. Вашингтон (округ Колумбія, США):

Рис. 1. Відтворення частини міського середовища (збудова + деревна рослинність) м. Вашингтон (район National Mall, ширина чарунки, що покриває лідарна хмара = 1200 м, глибина = 900 м, загальна площа ~ 1 км кв.) у інтерфейсі веб-ГІС *ELiT*. Моделювання й візуалізація здійснені на підставі лідарних даних вільного доступу. Оригінальна авторська ілюстрація

Також доцільно підкреслити, що у сучасних дослідженнях пропонуються спеціальні 3D-індекси, такі як *Vegetation 3D Density (V3DI)* та співвідношення об'єму рослинності до об'єму забудови, які дозволяють кількісно оцінити рівень озеленення міських територій [6]. Такі підходи дають можливість більш обґрунтовано приймати рішення щодо якісного розвитку зеленої інфраструктури. Окремо слід ще раз відзначити можливості 3D-аналізу видимості, який є безпосередньо пов'язаним із вказаною вище концепцією ПСВ: тривимірний аналіз дозволяє враховувати реальну морфологію забудови та рельєфу, що значно підвищує точність оцінки видимого простору [1, 4, 7].

У контексті озеленення вказане має принципове значення: наприклад, при плануванні зелених насаджень у щільній забудові необхідно враховувати не лише наявність вільної площі, але й: ступінь інсоляції, рівень затінення від будівель, візуальну відкритість простору, взаємне розташування зелених насаджень і забудови. 3D-моделювання дозволяє імітувати різні сценарії озеленення та оцінювати їхній вплив на мікроклімат і візуальне сприйняття міського середовища ще на етапі планування, що особливо важливо у випадках, коли нераціональне розміщення рослинності може призводити до негативного впливу, такого як надмірне затінення / надмірна інсоляція, надмірно сильних вітрів, підтоплення, або формування просторово «замкнених» середовищ.

Інтеграція 3D-візуалізації, ГІС, *LiDAR* та методів аналізу ПСВ в урбогесистемах, які є предметними моделями реального міського довкілля, створює методологічну основу для більш точного та комплексного дослідження геоситуацій, пов'язаних з озелененням [5]. Це дозволяє перейти від спрощених картографічних моделей до реалістичного відтворення міського простору, що є необхідною умовою для ефективного і людиноорієнтованого містобудування.

У підсумку можна зазначити, що традиційні підходи 2D-візуалізації при дослідженні міського середовища та використанні класичних ГІС-моделей мають суттєві обмеження у відображенні реальної просторової структури урбанізованих територій, що вже достатньо детально пояснювалося вище.

Запропонований підхід, який поєднує концепції урбаністичних геоситуацій (УГСит) і півсфери видимості (ПСВ) та використання тривимірних ГІС-моделей на основі даних ДЗЗ (перш за усе – лідарних даних по міських територіях), дозволяє перейти до більш комплексного аналізу міського середовища. Особливого значення набуває інтеграція методів аналізу видимості, які дозволяють оцінити ступінь відкритості або замкненості міського простору, рівень інсоляції та характер взаємодії між забудовою і зеленими насадженнями, що створює передумови для більш обґрунтованого вибору типів рослинності, їх розміщення та прогнозування впливу на комфорт і екологічний стан міського середовища.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою і впровадженням методів кількісної і якісної оцінки УГС та УГСит на основі лідарних даних, отриманих на різноманітних платформах, так й через аналіз супутникових знімків, переважно – видимого спектру.

Список використаних джерел:

1. Kostrikov S., Serohin D., Berezhnoy V. Visibility analysis of the urbanistic environmet as a constituent of the urbogeosystems approach. 30. 2021. № 30. С. 7–23. URL: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-30-01> (дата звернення: 23.03.2026).
2. Mannucci, S. (2024). *Climate Adaptation in Urban Planning: Toward Sustainable and Resilient Urban Environments*. Springer. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-97-4106-9> (дата звернення: 14.04.2026).
3. Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Foth, M., Sabatini-Marques, J., da Costa, E., & Ioppolo, G. (2019). Can cities become smart without being sustainable? A systematic review of the literature. *Sustainable Cities and Society*, 45, 348–365. URL: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.11.033> (дата звернення: 14.04.2026).
4. Serohin D., Kostrikov S. Towards urbanistic geosituation delineation. 58. 2023. № 58. С. 241–256. URL: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-19> (дата звернення: 27.03.2026).
5. Pyszny K., Sojka M., Wróżyński R. LiDAR based urban vegetation mapping as a basis of green infrastructure planning. *E3S Web of Conferences*. 2020. T. 171. С. 02008. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202017102008> (дата звернення: 27.03.2026).
6. Monitoring of urban forests using 3D spatial indices based on LiDAR point clouds and voxel approach / K. Zięba-Kulawik et al. *Urban Forestry & Urban Greening*. 2021. Vol. 65. P. 127324. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.127324> (дата звернення: 09.04.2026).
7. 3D visibility analysis of urban parks using LIDAR for enhanced accuracy / H. Cheng та ін. *Journal of Environmental Management*. 2025. T. 389. С. 126226. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.126226> (дата звернення: 09.04.2026).

УДК 911.3:314(477.84-22)

Вікторія Чемерис

viktoriia.chemerys.hrf@lnu.edu.ua

Науковий керівник – асист. Л. Котик

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ ПІДГАЄЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Підгаєцька територіальна громада (ТГ) Тернопільської області – одна з 55 ТГ області створена на завершальному етапі адміністративно-територіальної реформи в державі (2020). На її території станом на 2020 р. проживало 16,5 тис. ос., що складало 1,5 % населення Тернопільської області та 2,9 % населення новоствореного Тернопільського району, який об'єднав половину ТГ області (25 ТГ) [3-7]. Станом на 2025 р. на території Підгаєцької ТГ проживало 15,1 тис. ос. [1]: людність громади за п'ять років (2020-2025) скоротилася на 8,4 % [3-5], що свідчить про інтенсивну депопуляцію населення (рис. 1) спричинену війною, різким скороченням народжуваності, зростанням смертності, особливо осіб працездатного та післяпрацездатного віку, від'ємним міграційним приростом. Незначне збільшення людності у 2024 р. відбулося за рахунок повернення на постійне проживання у ТГ вихідців із поселень громади, що до повномасштабної війни проживали у східних і південних регіонах держави, а також проживання уже на постійній основі внутрішньо переміщених осіб.

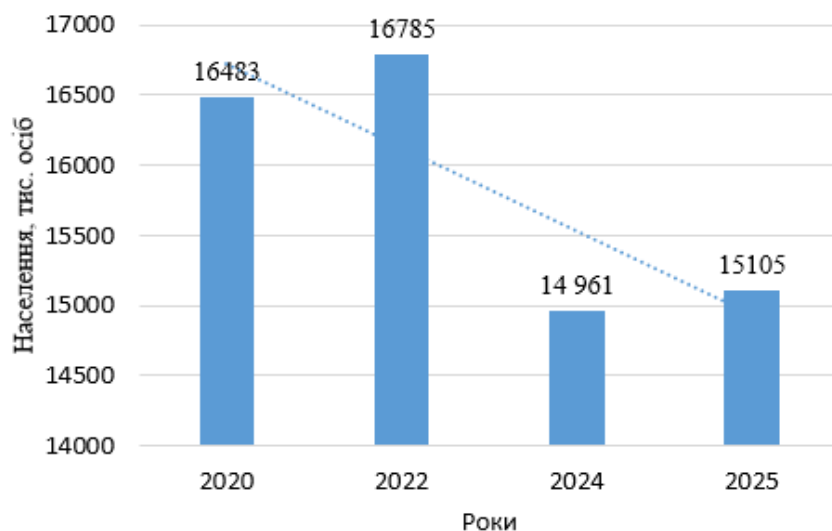

**Рис. 1. Людність Підгаєцької ТГ Тернопільської області
(на початок календарного року) (побудовано за даними [1, 6, 7])**

Темп приросту населення сучасної Підгаєцької ТГ за період 2001-2025 рр. від'ємний і склав -30,5 % (-6,6 тис. ос: 21,7 тис. ос. у 2001 р., 15,1 тис. ос. у 2025 р.) [3]. У розрізі поселень ТГ, інтервал від'ємного темпу приросту населення складає -7,7 % (с. Старе Місто) – -59,6 % (с. Михайлівка) (рис. 2). Дуже великі значення від'ємного темпу приросту населення (-50,0 % і вище) характерні 30,0 % сільських поселень ТГ; в адміністративному центрі громади – м. Підгайці темп приросту населення за 2001-2025 рр. сягнув -20,1 % [3].

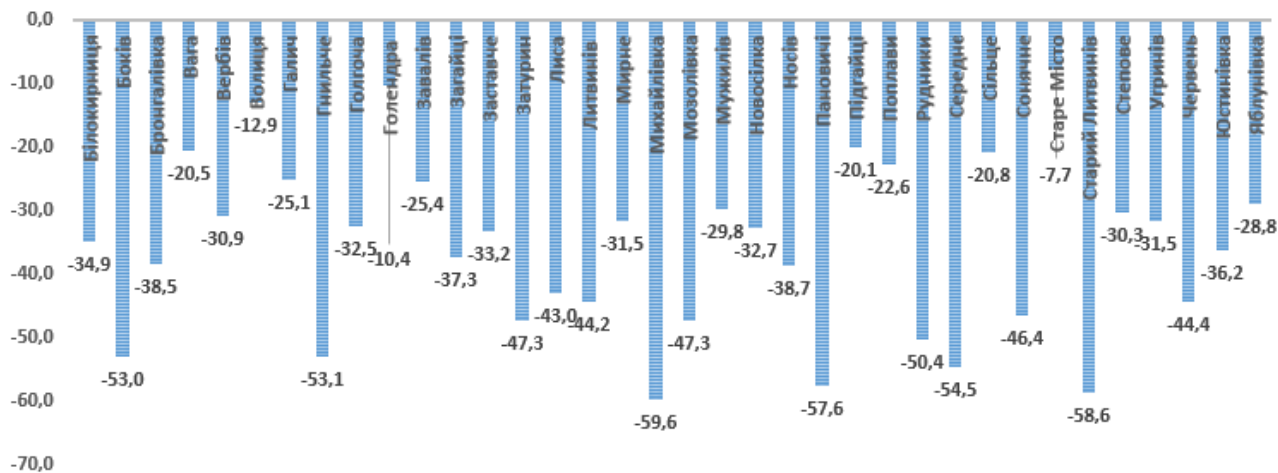

**Рис. 2. Темп приросту населення, Підгаєцька ТГ, 2025/2001 рр., %
(розраховано і побудовано за даними [1, 6, 7])**

Найінтенсивніша депопуляція населення у с. Михайлівка, де станом на 2025 р. проживало 40,4 % кількості населення села 2001 р.; найменша у с. Старе Місто – 92,3 % населення села 2001 р. Людність жодного поселення ТГ за 24 роки (2001-2025) не зросла [3]. Демографічним викликом для Підгаєцької ТГ на рівні з депопуляцією є обезлюднення території, особливо гостро воно означено на рівні дуже малих за людністю сільських поселень краю (до 200 осіб), яких в ТГ налічується 13 поселень (52,0 % поселень ТГ).

У віковій структурі населення Підгаєцької ТГ (2025) особи працездатного віку (18-60 рр.) складають 58,3 %, допрацездатного віку (до 18 р.) – 15,2 %, післяпрацездатного віку (60 р. і старше) – 26,5 % [1, 3, 4]. У структурі населення великих і середніх сільських поселень та м. Підгайці переважає працездатне населення, натомість як у малих за людністю сільських поселеннях значна частка осіб післяпрацездатного віку. Найбільше осіб працездатного віку у розрізі населених пунктів Підгаєцької ТГ проживає у м. Підгайці – 1465 ос. (16,7 % населення працездатного віку громади), с. Голгоча (841), с. Старе Місто (609), с. Мужилів (608), с. Сільце (594 ос.). Найменше осіб працездатного віку проживає у с. Сонячне (15 ос., 0,2 % населення працездатного віку ТГ), с. Старий Литвинів (16 ос.), с. Пановичі (24 ос.) [3] (рис. 3).

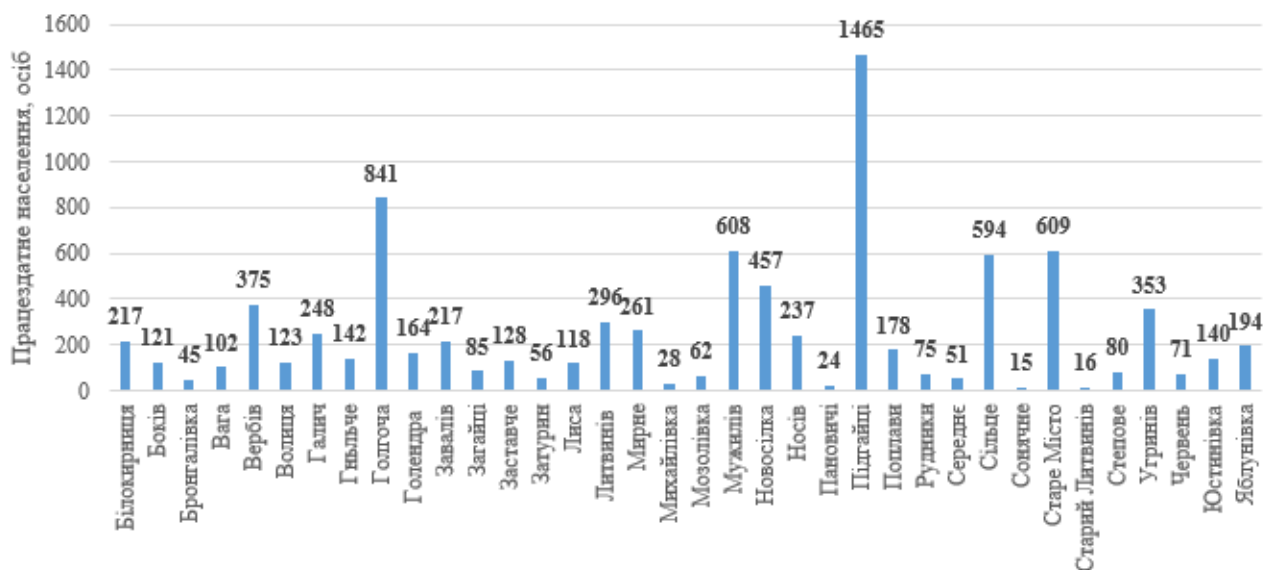

Рис. 2. Працездатне населення Підгаєцька ТГ, 2025
(розраховано і побудовано за даними [1])

Проблемою Підгаєцької ТГ є зростання навантаження осіб післяпрацездатного віку на працездатне населення. Загальний коефіцієнт демографічного навантаження на осіб працездатного віку в громаді коливається у межах 548-1333 ‰: найнижчий у с. Мозолівка (548 ‰, людність поселення 96 ос.), найвищий у с. Пановичі (1333 ‰, людність – 56 ос.) [3; 4, с. 22].

У статевій структурі населення ТГ переважають жінки на які припадає 51,64 % людності громади, частка чоловіків – 48,36 %. Особливо велика перевага жінок у структурі населення спостерігається у старшій віковій групі (60 осіб і старше) – 2441 осіб проти 1568 осіб. Переважають жінки і серед довгожителів (90 р. і більше): 112 жінок на противагу 22 чоловіків [1, 5, 9].

У просторовому аспекті, більшість населення ТГ зосереджено в адміністративному центрі громади, м. Підгайці – 2560 осіб (16,9% населення ТГ). Найменше осіб проживає у транспортно віддалених, периферійних населених пунктах ТГ, які зараз перебувають на грані обезлюднення і вимирання: с. Старий Литвинів – 29 осіб, с. Сонячне – 30 осіб, с. Бронгалівка – 72 осіб [1].

З метою покращення демографічної ситуації у поселенні на часі є впровадження на загальнодержавному, обласному, місцевому рівнях комплексних соціально-економічних заходів (зменшення податкового навантаження на фізичних і юридичних осіб, спрощення процедури започаткування власної справи та її бухгалтерського і податкового обліку, розширення спектру видів економічної діяльності з використанням Інтернет ресурсів, спрощення розрахунків з використанням криптогаманців, надання реальної державної, юридичної підтримки і супроводу бізнесу тощо) спрямованих на заохочення повернення місцевих мешканців за кордону [2, 8, 10] та залишення на постійне місце проживання внутрішньо переміщених осіб. Це матиме мультиплікативний ефект пролонгованої дії, оскільки покращення економічної ситуації сприятиме зростанню економічної спроможності громади, її конкурентоздатності і фінансової незалежності, що додатково сприятиме розвитку соціальної сфери, а через неї і посилення демографічної привабливості території громади для проживання як місцевих мешканців так і внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Відомості про зареєстрованих осіб у Підгаєцькій територіальній громаді станом на 28.03.2025 року. URL: <https://rtg-vpn.gov.ua/main/report>
2. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол. С.І. Пирожков, Н.В. Хамітов, Є.І. Головаха, С.С. Дембіцький, Е.М. Лібанова, О.В. Скрипнюк, С.В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.
3. Котик Л., Чемерис В. Демографічні виклики розвитку Підгаєцької територіальної громади Тернопільської області // Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти: матеріали наук. конф. присв. 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна, м. Львів, 23-24 жовтня 2025 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2025. С. 250-257.
4. Котик Л., Чемерис В. Диференціація поселень Підгаєцької територіальної громади Тернопільської області за показниками демографічного навантаження // Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр. Вип. 55. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 20-25.
5. Котик Л., Чемерис В. Старіння населення Підгаєцької територіальної громади Тернопільської області // Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр. Вип. 58. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 14-19.
6. Підгаєцька міська громада. URL: <https://gromada.info/gromada/pidgaiecka/>
7. Райони і територіальні громади Тернопільської області. URL: <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/departament-arhitekturi/skhema.pdf>
8. Рудакевич І. Геопросторові аспекти фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області // Наукові записки ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: географія. Тернопіль: СМП «Тайп». 2023. № 1. Вип. 54. С. 68-79.
9. Чемерис В., Котик Л. Демографічні аспекти розвитку Підгаєцької територіальної громади Тернопільської області // Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії, географічної освіти, екології, туризму та сфери гостинності в Україні: матеріали XXVI-ої Всеукр. студ.-аспірант. наук. конф. (м. Львів, 24-27 квітня 2025 р.). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. С. 62-68.
10. Libanova E. Ukraine`s Plans for Demographic Recovery // Kennan Cable. 2024. №. 88. P. 1-8. URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KennanCable_88.pdf

ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ

Демографічні процеси є одним із ключових чинників, що визначають соціально-економічний розвиток держав і регіонів. У сучасних умовах глобальних трансформацій – урбанізації, активних міграцій, демографічного старіння населення та змін на ринку праці – вивчення динаміки та просторових особливостей демографічних процесів набуває особливого значення. Для країн Європейського Союзу ці питання є критичними, оскільки більшість із них уже тривалий час перебувають на завершальних етапах демографічного переходу та стикаються зі скороченням чисельності населення.

Одним із найбільш показових прикладів є Німеччина, де поєднуються низька народжуваність, високий рівень старіння та масштабна трудова міграція. Ця країна демонструє характерні риси європейської моделі демографічного розвитку, що дозволяє порівнювати її досвід з іншими державами ЄС, і водночас є одним із найбільших міграційних центрів Європи, що формує складні соціально-демографічні структури та впливає на ринок праці.

У суспільній географії населення розглядається як ключовий структурний елемент соціогеосистеми, а його динаміка – як чинник формування територіальної організації суспільства. Центральним об'єктом географічного аналізу виступають демографічні процеси, які трактуються як комплекс подій, що змінюють чисельність і структуру населення в просторі й часі. До основних демографічних процесів відносять народжуваність, смертність, природний приріст (або скорочення), шлюбність, розлучуваність та міграції – процеси, що визначають відтворення населення та його кількісно-якісну динаміку.

Геодемографічні процеси відображають закономірності руху та розвитку населення, зумовлені чинниками конкретних територій — історико-цивілізаційних, природно-географічних, соціально-економічних та політичних. Важливою складовою цих процесів є структурні зміни: трансформації статеві-вікової структури, процеси старіння й омолодження, зміни частки економічно активного населення, які мають просторову диференціацію й визначають особливості розвитку регіональних систем.

Теоретичним підґрунтям дослідження виступають концепції демографічного переходу. У Німеччині цей перехід завершився одним із перших, що пояснює сучасний низький рівень народжуваності, високі показники тривалості життя та значне демографічне навантаження. Німеччина є характерним прикладом фази другого демографічного переходу: середній вік матері при народженні першої дитини тут перевищує 30 років, а соціологічні опитування демонструють тенденцію відкладення створення сім'ї з кар'єрних і

ціннісних мотивів. Концепція ж третього демографічного переходу особливо актуальна через зростання частки населення іноземного походження та зміну етнічної структури великих міст внаслідок імміграційних хвиль.

Для аналізу демографічних процесів використовується комплекс методів: статистичні (аналіз рядів динаміки, коефіцієнтний метод), картографічні, моделювання та геоінформаційні системи (ГІС), що дають змогу досліджувати міграційні потоки та кластери депопуляції у просторово-часовому вимірі. Коефіцієнтний аналіз у Німеччині демонструє суттєву різницю між східними та західними землями: рівень народжуваності у Східній Німеччині стабільно нижчий, а смертність — вища. Крім того, таблиці смертності фіксують помітні контрасти між південними та східними землями країни.

За даними Федерального інституту дослідження народонаселення (BiB), у східних землях частка осіб віком 65+ є суттєво вищою, ніж у західних, що пов'язано з тривалим відтоком молоді у 1990–2000-х роках після об'єднання країни. Унаслідок цього території колишньої НДР формують специфічний демографічний тип із прискореним старінням та низькою мобільністю. Історико-географічні чинники загалом відіграють ключову роль у формуванні демографічних тенденцій Німеччини, визначаючи структурні особливості розселення та соціально-економічні диспропорції.

Міграційні процеси формують просторову мобільність населення та виступають важливою складовою геодемографічного розвитку на фоні загальної депопуляції. У Німеччині ці закономірності проявляються у концентрації молодого працездатного населення в регіонах Мюнхена, Берліна, Гамбурга та Рейнсько-Рурської агломерації. Картографічні методи підтверджують значне зосередження молоді у цих великих метрополіях, тоді як периферійні території відчувають депопуляцію.

Особливе місце займає процес старіння населення, що посилює загальний коефіцієнт демографічного навантаження на соціальні та економічні системи. Аналіз прогнозних моделей демонструє, що існуючі просторові тренди поглиблюватимуться. Серед ключових тенденцій, згідно з довгостроковими сценаріями, виділяють подальше зростання частки осіб віком старше 65 років та стійке зростання залежності держави від імміграції як головного чинника поповнення трудових ресурсів.

Отже, просторовий вимір демографічного розвитку Німеччини характеризується глибокою територіальною поляризацією. Сучасна геодемографічна система поділена на великі економічно активні агломерації, які зберігають потенціал завдяки акумуляції мігрантів, та периферійні (переважно східні) райони, що проходять через процеси інтенсивного старіння та депопуляції. Врахування цих історичних, географічних та просторових особливостей є критично важливим для ефективного планування регіональної соціально-економічної політики.

Список використаних джерел:

1. Яворська В.В. *Регіональні геодемографічні процеси в Україні*. Одеса: Астропринт, 2013. 384 с.
2. Бовкун О. *Демографічна статистика : навчальний посібник*. Київ, 2018. 150 с.

3. Брак кваліфікованих працівників у Німеччині (2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://indeksonline.net/uk/mungesa-e-punetoreve-te-kualifikuar-rekord-me-2022-ne-gjermani-keta-jane-sektoret-me-te-prekur-4/>
4. Destatis. Німеччина встановила рекорд за кількістю працездатного населення. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://amalberlin.de/ua/news/німеччина-встановила-рекорд-за-кільк/>
5. GMK Center. ВВП Німеччини у 2023 році скоротився вперше з 2020 року на 0,3% р/р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gmk.center/ua/news/vvp-nimechchini-u-2023-roci-skorotivsya-vpershe-z-2020-roku-na-0-3-r-r/>
6. TheGlobalEconomy.com. Germany – Fertility rate. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.theglobaleconomy.com/Germany/Fertility_rate/

УДК 911.3:316.4:711.4

Євген Шпак

yevhen.shpak@student.karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ГЕОПОЗИЦІЙНІСТЬ МІСТА У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПІДХОДУ

Вступ. Ментальне картографування в сучасній суспільній географії виступає способом фіксації й інтерпретації певної території у свідомості населення, що репрезентує, як саме упорядковуються просторові уявлення про неї, диференціюються центр, субцентри, периферія, просторові елементи та утворюється семантика міста. У цьому контексті ментальне картографування постає не як опозиція чи альтернатива традиційним об'єктивним просторовим даним, а як невід'ємний аналітичний вимір. Саме він розкриває реальні сценарії міської мобільності, механізми формування територіальної ідентичності та зіткнення різних репрезентацій у публічному просторі, що неминуче залишатимуться фрагментарними. Категорія «геопозиційність міста» у контексті суспільної географії еволюціонує від суто метричного визначення географічного положення до багаторівневого конструкту, що відображає статус міста у глобальних та локальних просторово-територіальних системах. Концептуалізація геопозиційності ґрунтується на розумінні того, що місто є продуктом постійної взаємодії простору та суспільства. Вона детермінується через повсякденні практики, щоденні траєкторії руху, способи освоєння публічних просторів та вибір стратегій життєдіяльності, які формують реальну, а не номінальну структуру міста. Визначальним є перцепційно-когнітивний вимір, адже суб'єктивні межі міста у свідомості його мешканців часто не збігаються з адміністративними кордонами, проте саме вони окреслюють зони комфорту, безпеки та ідентифікації [1]. Доповнює цей конструкт функціональна роль у територіальних системах як здатність міста акумулювати ресурси, генерувати інновації та виступати вузлом комунікацій на різних ієрархічних рівнях [2]. Метою роботи є розкриття теоретичного змісту геопозиційності міста як суспільно-географічної категорії, аналіз трансформацій міського

середовища, зумовлених безпековими викликами.

Виклад основного матеріалу. Геопозиційність міста є багаторівневою характеристикою його місця у свідомості мешканців та територіальних системах різних ієрархічних рівнів, що проявляється у тому, як образ міста конструюється через практики повсякденності, режими мобільності, безпекові уявлення, міграційні потоки. Саме геопозиційність визначає межі міста в розумінні його мешканців [1].

В умовах повномасштабної війни традиційна геопозиційність міст України зазнала радикальної деструкції та примусової перебудови. Міста зіткнулися з радикальною зміною геопозиційності, їх традиційні суспільно-географічні ролі як індустриальних ядер, транзитних вузлів чи рекреаційних центрів зазнали суттєвої деформації. Натомість сформувалися нові функціональні профілі: міст-фронтирів, прифронтових гуманітарних або логістичних хабів. Така просторова переорієнтація безпосередньо відображається на ментальній географії, генеруючи нові осі тяжіння та зони відчуження простору [3]. Окрім функціональних змін, фізична морфологія урбаністичного простору макрорегіону зазнала масштабних травматичних втручань. У контексті дослідження геопозиційності міста Харків за доцільне вважаємо застосувати трирівневу модель геопозиційності з урахуванням локального (мікрорівня), регіонального (мезорівня), національного та глобального (макрорівня). На локальному рівні проявляється, як саме перцепційні межі міста та міська мобільність змінюються під впливом загроз, руйнувань та інфраструктурних обмежень. На регіональному рівні увага зосереджується на місці міста в системі розселення області, регіону. На національному та глобальному рівні визначено конкуренцію образів, характерних для міст та їх позиціонування у ширших культурних і геополітичних вимірах (таблиця 1).

Виконаємо апробацію зазначених теоретичних положень на прикладі міста Харків, адже його традиційна просторова структура, спектр виконуваних функцій після початку повномасштабного вторгнення зазнала значних змін, зокрема відбулась трансформація міста з великого науково-освітнього та логістичного хабу в ключовий стратегічний форпост, що визначає безпековий контекст усього східного макрорегіону [2]. Історично геопозиційність Харкова формувалася на відкритості та транзитності. Близькість до державного кордону десятиліттями виступала драйвером транскордонної економіки, а статус студентської столиці та індустриального гіганта генерував потужні міграційні й логістичні потоки. Проте з початком війни чинник транспортного положення з головної економічної переваги перетворився на критичну загрозу.

Локальна геопозиційність. Локальна геопозиційність міста Харків в умовах повномасштабної війни визначається передусім просторовою близькістю до кордону з росією та пов'язаною з цим складною безпековою ситуацією. У світовому медіапросторі місто Харків позиціонується як друге за розміром місто України, яке розташоване приблизно за 30 км від кордону, що робить його особливо вразливим до повітряних атак [12]. Таке географічне розташування працює як чинник, що переводить адміністративні межі міста у другий план, адже у повсякденній практиці реальними межами стають не стільки формальні кордони, скільки кордони безпеки та доступності, зумовлені

рівнем ризику та функціонуванням інфраструктури. У перцепційній географії це повсякденне сприйняття міста, зростання частки територій, які викреслюються із рутини або переходять у режим умовної присутності. Одночасно посилюється роль опорних вузлів та центрів обслуговування, транспортні пересадки, укриття, енергетична стабільність тощо, а також маршрутів, що сприймаються як відносно контрольовані та прогнозовані. На локальному рівні це означає, що місто починається там, де для людини доступна стабільна повсякденність, і «закінчується» там, де починається невизначеність, ризик або відсутність зрозумілих аспектів користування простором [1]. Феноменом міста Харків є те, що незважаючи на близькість до лінії фронту, місто лишається атрактивним: за даними міської влади, станом на початок 2025 року у місті близько 200 тисяч ВПО [7]. В міському просторі Харкова співіснують різні відчуття та інтерпретації міста, адже у частини мешканців це інерційний образ довоєнних районних ієрархій; у ВПО – образ міста через стрес втрати рідної домівки, прихисток. Важливою також є зміна локальної геопозиційності через трансформацію міської інфраструктури та практик життєзабезпечення: енергоефективність, формування та облаштування укриттів та безпечних просторів, відбудова та відновлення. Місто Харків через постійну небезпеку сформувало підземну інфраструктуру на основі мережі метрополітену та наявних укриттів, кількість яких постійно збільшується. Значущою є роль метрополітену у Харкові у якості розгалуженої інфраструктури-укриття та елементу організації повсякденності в кризовому режимі. Зокрема, на початку повномасштабного вторгнення рух потягів метрополітеном було зупинено, реалізовувалась виключно функція укриття.

Саме тут сотні людей тривалий час переховувалися від обстрілів, деякі – навіть жили на станціях та в вагонах упродовж тижнів, що свідчить про тимчасову трансформацію транспортної системи в базову інфраструктуру виживання. У перцепційному портреті це дозволяє операціоналізувати «психологічні межі безпеки» та «опорні вузли»: метро перестає бути лише транспортною мережею і стає просторовим маркером керованості/доступності повсякденного міста. Розширюється мережа наземних укриттів, які розміщуються поблизу зупинок громадського транспорту. Освіта, наука, медицина та культура функціонують у місті в декількох вимірах – наземному та підземному.

Медіапростір активно висвітлює широке коло культурних заходів (театральні вистави, виставки художників, виступи зірок, зустрічі з лідерами волонтерського руху), які проводяться безпосередньо у підземних просторах. У репортажі The Guardian Харків описано як місто, де культурне життя зберігається попри загрози, «культура в укритті» сприймається як частина буденності та входять до ідентифікаторів міської перцепції сьогодні [11]. Житловий фонд міста, заклади обслуговування постраждали від руйнувань відновлюються. Такий рівень швидкої акумуляції наявних ресурсів, стійкості та гнучкості, беззаперечно, є інноваційним для України. Також наявною є рамка співпраці міста з ПРООН Україна щодо відновлення пошкодженої інфраструктури та підвищення енергоефективності (меморандум між міською

Геопозиційність міста як суспільно-географічна категорія (побудовано автором за даними [1, 2])

Рівень геопозиційності	Простір прояву	Основні характеристики	Чинники формування	Маркери у перцепційному портреті	Специфіка прояву
Локальний	Міський простір, повсякденні маршрути.	Відображає сприйняття міста через повсякденний досвід взаємодії населення з простором, його доступність, безпечність та функціональність.	Безпекова ситуація, транспортна доступність, стан інфраструктури, наявність укриттів, енергетична автономність, робота базових сервісів	Опорні вузли повсякденності, маршрути доступності та уникання, укриття, транспортні пересадки, «пункти незламності», об'єкти соціальної інфраструктури	Проявляється через повсякденні практики використання міського простору, індивідуальні й колективні режими мобільності, а також через переоцінку меж безпеки, комфортності міського середовища
Регіональний	Агломерація, область, система міжрегіональних зв'язків	Характеризує місто як центр тяжіння населення, ресурсів, послуг, гуманітарних, економічних і транспортних потоків	Агломераційні зв'язки, концентрація ВПО, маятникова мобільність, ділова активність, розвиток логістики, інституційна присутність, функції координації	Агломераційне ядро, центр тяжіння, логістичний та гуманітарний хаб, координаційний центр.	Визначається роллю міста як важливого елемента регіональної системи розселення, що забезпечує концентрацію управлінських, економічних, сервісних і гуманітарних функцій
Національний	Національний вимір, система опорних центрів країни	Репрезентує значення міста у забезпеченні стійкості держави, підтриманні ключових функцій життєзабезпечення, економіки та відновлення.	Стратегічне положення міста, державна політика, масштаби руйнувань і відбудови, функціонування критичної інфраструктури, участь у національних програмах відновлення та розвитку.	Центр стійкості, форпост, центр відновлення, стратегічний вузол, важливий адміністративний, індустріальний або логістичний центр	Розкривається через стратегічне значення міста в системі національного простору, його внесок у підтримання державної функціональності, безпеки, економічної активності та процесів відбудови
Глобальний	Міжнародний інформаційний, рівень впливу на світові процеси.	Відображає включеність міста у глобальні мережі репрезентацій, ризиків, підтримки, культурної спадщини, логістики та геополітичної уваги.	Міжнародні медіа, діяльність міжнародних організацій, участь у програмах відновлення, техногенні та безпекові ризики	Місто-фронтір, об'єкт міжнародної уваги, простір відновлення, вузол глобальної логістики, центр культурної спадщини	Формується через міжнародні репрезентації міста та його включеність у світовий геополітичний контекст

радою та UNDP, квітень 2024 р.), що додає до локального виміру ще один репрезентаційно-проектний шар: місто позиціонує себе як суб'єкт відновлення й модернізації навіть під умовами воєнного тиску [9].

Регіональна геопозиційність. У регіональній системі розселення Харків постає як ключовий прифронтовий центр Сходу України, для якого характерне одночасне поєднання ролі ядра потужної міської агломерації (освітнього, культурного, індустріального та інноваційного центру) та ролі «міста-фронтиру». Вагому роль міста Харкова як надрегіонального центру підтверджує тяжіння населення та бізнесу з Донеччини і Луганщини, Сумщини, та найбільш постраждалих громад Харківщини. Місто Харків, не зважаючи на потужні виклики залишається приймаючим та стабілізаційним центром для вимушених переселенців. Чистий приріст кількості бізнесів у Харківській області, здебільшого – за рахунок міста Харків складає 553 компанії за 2025 рік, що свідчить про здатність міста та регіону утримувати та відновлювати підприємницьку активність навіть в умовах прифронтового функціонування [5].

Тож Харків проявляє себе як регіональний центр концентрації економічної активності та сервісних функцій, що функціонує в умовах підвищених безпекових ризиків і водночас визначає просторову конфігурацію регіональних потоків населення, капіталу та ресурсів. Регіональну вагу Харкова підсилює інституційна географія міжнародної присутності [15]. ОНЧР (HRMMU) має офіс у Харкові, який охоплює Харківську, Полтавську, Донецьку, Сумську та Луганську області, фактично закріплюючи Харків як надрегіональний центр моніторингу гуманітарних наслідків війни [10]. Така конфігурація добре узгоджується з тезою про Харків як центр тяжіння для суміжних областей. Водночас Харків дедалі виразніше постає і як «місто відновлення». UNECE публічно артикулює підтримку комплексної відбудови Харкова, наголошуючи на необхідності плану відновлення та економічної стратегії [14] UN4UkrainianCities здійснює підтримку концептуального master plan для відновлення й розвитку міста. У регіональному вимірі це дозволяє позиціонувати Харків як одночасно місто ризику та місто відновлення і майбутнього [8].

Національна та глобальна геопозиційність проявляється через поєднання трьох взаємопов'язаних площин: безпекового контексту прифронтового мегаполіса, національних репрезентацій Харкова як ключового центру стійкості та збереження міських функцій, офіційно задекларованого порядку відновлення. У національному контексті Харків згадується як місто, що зазнає масштабних ударів по цивільній та критичній інфраструктурі, а посилення протиповітряної оборони подається як необхідна умова захисту населення. На національному рівні відмічають підготовку міста Харків до складних наслідків після обстрілів, оперативність усунення, роботу комунальників. Зокрема, у 2025 році відновлено понад 160 багатоквартирних житлових будинків, постраждалих внаслідок обстрілів [4], що є важливою складовою національної репрезентації Харкова як міста, що зберігає функції життєзабезпечення навіть за умов високих ризиків.

Офіційно затверджено Програму комплексного відновлення території Харківської міської територіальної громади та порядок звітування щодо

виконання плану її реалізації за 2025 рік, що переводить відновлення з площини ситуативних рішень у площину програмного управління [3]. Це підсилює національну рамку Харкова як центру стійкості, адже місто виступає не лише об'єктом допомоги, а й суб'єктом планування та координації відбудови. Міжнародні медіа позиціонують Харків як друге за величиною місто України, розташоване приблизно за 30 км від кордону з росією, що зумовлює високу вразливість до повітряних ударів і визначає режим міського функціонування в координатах ризику та інфраструктурних втрат. Це формує стабільну глобальну рамку Харкова як прифронтового міста, де безпековий чинник безпосередньо впливає на режими мобільності та доступності міського простору. Інституційні джерела ООН переводять цю ж вихідну географічну передумову в площину політики відновлення: UN Ukraine підкреслює необхідність комплексного підходу до відбудови Харкова та економічної стратегії, позиціонуючи місто як об'єкт і суб'єкт відновлення, включений у міжнародну інфраструктуру експертизи [14]. Таким чином формується третя складова глобальної геопозиційності – Харків як простір проєктного планування та модернізації.

Висновки. Дослідження трансформації геопозиційності міста Харків в умовах повномасштабної війни доводить, що в сучасних реаліях дана категорія еволюціонує від статичної метричної фіксації об'єкта до складного багатовимірного конструкту. На локальному рівні геопозиційність Харкова радикально змінилася через територіальну близькість до кордону з росією та високу вразливість до повітряних атак, унаслідок чого реальним маркером міського простору стала інфраструктура виживання: метрополітен та підземні укриття перетворилися на базові опорні центри, де підтримується не лише фізична безпека, а й культурно-освітня ідентичність міста. У регіональному вимірі виявлено безпрецедентне поєднання функцій «міста-фронтиру» та ключового стабілізаційного ядра Сходу України. Попри постійну небезпеку, Харків зберігає атрактивність як гуманітарний і макрорегіональний хаб, що підтверджується концентрацією сотень тисяч внутрішньо переміщених осіб та позитивною динамікою економічної активності. Водночас глобальна та національна геопозиційність Харкова зазнала відчутного переходу від сприйняття міста як традиційного індустріально-транзитного центру до концепту «форпосту стійкості». Завдяки активним заходам із відбудови та розробці програм комплексного відновлення, місто виступає проактивним суб'єктом інституційної співпраці з провідними агенціями ООН (UNDP, UNECE, OHCHR), що формує образ простору проєктного планування та майбутнього відновлення.

Список використаних джерел:

1. Котик Л. Використання методу ментальних карт у соціально-географічних дослідженнях // Матеріали конференції (м. Харків, 23–24 лют. 2023 р.). – С. 197–202.
2. Міхно Н.К. Семантика «радянського/пострадянського/українського» в просторі сучасного українського міста: досвід ментального картографування // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2017. – Вип. 39. – С. 188–193.

3. Про розробку проекту Програми комплексного відновлення території Харківської міської територіальної громади // Харківська міська рада : офіц. сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://city.kharkiv.ua/uk/document/pro-rozrobku-proektu-programi-kompleksnogo-vidnovlennya-teritorii-kharkivskoi-miskoi-teritorialnoi-gromadi-64883.html>
4. У Харкові у 2025 році відновили понад 160 багатопверхівок // Укрінформ. – 2026. – 05 січ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/4076985-u-harkovi-u-2025-roci-vidnovili-ponad-160-bagatopoverhivok.html>
5. Харків продовжує приймати вимушених переселенців // Харківська міська рада : офіц. сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://city.kharkiv.ua/news/vsi-novini/xarkiv-prodovzuje-priimati-vimusenix-pereselenciv>
6. Business relocation: over 12 thousand companies changed address in Ukraine last year // Opendatabot. – 2025. – 4 Mar. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua/en/analytics/business-relocation-12>
7. City Council: Almost 200 Thousand Displaced People Live in Kharkiv // Gwara Media. – 2024. – 9 Feb. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gwaramedia.com/en/city-council-almost-200-thousand-displaced-people-live-in-kharkiv/>
8. Kharkiv Masterplan: A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine // UN4UkrainianCities. – 2024. – 29 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un4ukrainiancities.org/resources/kharkiv-masterplan-a-blueprint-for-the-reconstruction-of-ukraine>
9. Kharkiv signs memorandum of understanding with UNDP on enhancing city's infrastructure and energy efficiency // UNDP Ukraine. – 2024. – 5 Apr. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/kharkiv-signs-memorandum-understanding-undp-enhancing-citys-infrastructure-and-energy-efficiency>
10. Offices // UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (OHCHR/HRMMU). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.ohchr.org/en/aboutus/offices>
11. 'Poetry pulled me out of the abyss': keeping culture alive in Kharkiv : picture essay // The Guardian. – 2025. – 4 Aug. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2025/aug/04/poetry-pulled-me-out-of-the-abyss-keeping-culture-alive-in-kharkiv-picture-essay>
12. Ukraine wages difficult border campaign even after securing more military aid // Reuters. – 2024. – 12 May. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-wages-difficult-border-campaign-even-after-securing-more-military-aid-2024-05-12/>
13. UNECE and partners renew commitment to Kharkiv reconstruction at Ukraine Recovery Conference // UN Ukraine. – 2024. – 11 Jun. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.un.org/en/271222-unece-and-partners-renew-commitment-kharkiv-reconstruction-ukraine-recovery-conference>
14. UNECE and partners renew commitment to Kharkiv reconstruction, calling for greater support // UNECE. – 2024. – 11 Jun. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unece.org/housing-and-land-management/press/unece-and-partners-renew-commitment-kharkiv-reconstruction>
15. Where we work // UNHCR Ukraine. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/en/where-we-work>

СЕКЦІЯ 4 РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

Ayşe Ulusoy, Cemali Sari
aaayseulusoy@gmail.com, csari@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University, Antalya, Türkiye

THE ROLE AND IMPORTANCE OF TRADITIONAL HANDICRAFT PRODUCTS IN SUSTAINABLE TOURISM: A RESEARCH IN ELMALI (ANTALYA) DISTRICT

Traditional handicrafts, originating from the millennia-old deep history of Anatolia, are currently considered an important part of intangible cultural heritage within the framework of tourism. Cultural heritage elements whose authenticity has been preserved are local identity elements that enable regional development through tourism. Bringing to light those handicrafts facing the threat of extinction and preserving those that survive, passing them on to future generations, is made possible through the concept of sustainable tourism. In this context, the aim of this research is to uncover traditional handicrafts in the Elmalı district. Within the scope of qualitative research, fieldwork was conducted in Elmalı center, its neighborhoods, and the historical Arasta Bazaar between April and June 2025 using direct observation techniques. The behaviors of those practicing the listed cultural heritage professions and the physical environment were the main data sources of the study.

Handicrafts, created by processing local raw materials with technical skills, are fundamental elements that embody the cultural heritage of a community (Jordan and Bychkov, 1994). International literature (Ivan and Verka, 2017; Chassagne and Everingham, 2019; Ara, Tucker and Coetzee, 2022) clearly demonstrates that the preservation and development of traditional handicrafts is a fundamental requirement for the success of sustainable tourism. Handicrafts, which support agricultural and industrial processes, are a critical tool for regional development and women's employment, and when considered as tourist attractions, they contribute significantly to the local economy (Yongzhong et al., 2018; Bogale and Turineh, 2022).

Located 100 km west of Antalya, the research site is a unique tourist attraction with its rich tangible cultural heritage values as well as its traditional handicrafts. Many types of traditional handicrafts are produced in Elmalı. These handicrafts are presented below:

- **Halva Making:** Sesame seed halva, red and white tahini halva, walnut Ramadan halva, summer halva, and veteran's halva continue to be produced through the master-apprentice tradition. Sesame seed halva, in particular, is made daily. It is made from a mixture of sugar, soapwort extract, and red and white sesame seeds. Manufacturers generally produce their products in workshops located in the back of their shops. The halva-making profession is kept alive by masters like Ahmet Millioğlu, and its products are offered to consumers in local restaurants and shops in the bazaar.

• **Tinsmithing:** The tinsmithing profession, limited to a few shops, is struggling to survive in the field, while itinerant tinsmithing has completely disappeared. One of the last tinsmiths in Elmalı is Recep Öztekin. He continues his 150-year-old family tradition in a small, humble shop in Elmalı's historical bazaar, trying to keep it alive for three generations.

• **Milling:** Easier transportation and the rise of high-capacity, electrically powered flour mills, or factories as their owners call them, have led to the decommissioning of watermills that operated in the recent past.

• **Roasted Chickpea Production:** Many materials used in roasted chickpea production, such as ovens, sacks and blankets, and copper sheets, are traditional handcrafted tools of this profession. Mehmet Erkal, known as "Sarı Memed," is the most senior roasted chickpea master in Elmalı. Today, all varieties of "Elmalı roasted chickpeas," including sweetened, white, and crispy, can be found in the Arasta Bazaar. "roasted chickpea cookies" are also very popular.

• **Blacksmithing:** Mesut Çakır, one of the last blacksmiths, continues to produce cleavers, coffee grinders, horseshoes, and bread baking trays, albeit partially, in his shop on Hal and Demirciler Street in the Arasta Bazaar. Although not widely known, the area is also one of the centers where knife making is kept alive.

• **Carpet and Rug Weaving:** The weaving tradition, which declined from the 2000s onwards, continues today with "Barak" and sack rugs. These regional rugs, generally used as floor coverings, are known by unique names such as "Bıçkılı," "Türkmen Seydisi," and "Türkmen Çeltiklisi" (Set, 2016).

• **Copperwork:** Despite the decline of traditional production techniques in the face of technology, copperwork products are among the most in-demand handicrafts, especially in the historical Arasta Bazaar.

The research revealed that traditional handicrafts are generally practiced in the bazaar, with a higher demand for copperware and halva-making products. However, many of these handicrafts, kept alive through intense labor and dedication, are currently facing the threat of extinction. Insufficient demand and the lack of new artisans are causing many traditional arts to disappear from production.

The use of regional raw materials, cultural origins, and long-term master-apprentice training provide a competitive advantage that makes Elmalı's crafts irreplaceable. These should be transformed into advantages in tourism by raising awareness. In the case of Elmalı, rural heritage elements are seen by the local people not only as remnants of the past but also as strategic assets that can trigger economic development through tourism (Ulusoy, 2026). Job-guaranteed courses should be opened, local governments should register handicrafts with geographical indications to brand them, advertising billboards promoting existing traditional handicrafts should be placed along the roads, and tour guides should be informed about this issue. To save handicrafts from extinction, direct contact should be established with the master craftsmen, who are living human treasures residing in Elmalı, and interviews should be recorded. This is of absolute importance in terms of preventing the forgetting of our cultural heritage elements, protecting them, and making traditional handicrafts sustainable in tourism.

References:

1. Ara, E., Tucker, H. and Coetzee, W.J. (2022). "Handicrafts-enacted: Emplacing Non-Human Agency in Ethnic Tourism". *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 50: 345.
2. Chassagne, N. and Everingham, P. (2019). "Buen Vivir: Degrowing Extractivism and Growing Wellbeing Through Tourism". *Journal of Sustainable Tourism*, 27(12): 1909- 1925.
3. Ivan, P. and Verka, J. (2017) "Implementation of Sustainable Tourism in the German Alps: A Case Study". *Sustainability*, 9(226): 1
4. Jordan-Bychkov, T.G., & Domosh, M. (1994). *The Human Mosaic: A Thematic Introduction to Cultural Geography*. New York: Harper Collins College Publishers.
5. Set, E. (2016). *Antalya Elmalı Yöresinde Tespit Edilen Yörük Dokumaları. Yüksek Lisans Tezi. Halı, Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı, Güzel Sanatlar Enstitüsü*.
6. Ulusoy, A. (2026). *Kırsal Miras ve Turizm Etkileşiminde Elmalı (Antalya) Yerel Halkın Görüşleri*. C. Sarı (Ed.), *Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları.e-kitap*) içinde. Ankara: Vizetek Yayınevi.
7. Yongzhong, Y., Mohsin, S., Xiaoting, S. and Ruo, Y. (2018). "Preservation of Cultural Heritage Embodied in Traditional Crafts in The Developing Countries. A Case Study of Pakistani Handicraft Industry". *Sustainability*, 10 (5): 133.

Софія Анікеєнко, Валерія Орчаковська, Дмитро Ковальчук

zinchenko.sputnik@gmail.com

Науковий керівник – заслужений працівник культури України, канд. істор. наук,
доц. В. Зінченко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

РОЗРОБКА НА ЗАМОВЛЕННЯ НОВОСАНЖАРСЬКОЇ ГРОМАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІРТУАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ «БОРИС ОЛІЙНИК»

Це віртуальна екскурсія, присвячена життю, творчості та пам'ятним місцям, пов'язаним із Борисом Олійником. У ній розповідається про його народження та дитинство на Полтавщині, навчання і початок літературної діяльності, подальшу професійну кар'єру як поета, журналіста та громадського діяча, а також про його зв'язки з відомими українськими митцями. Окрему увагу приділено місцям пам'яті в Україні — у рідному селі та Києві, де встановлені меморіальні об'єкти, створено парк і вшановано його спадщину. Також згадуються його найвідоміші поетичні твори та підкреслюється значення збереження пам'яті про нього для наступних поколінь.

Борис Ілліч Олійник народився 22 жовтня 1935 року в с. Зачепилівка, Ново-Санжарського району Полтавська область. Як майбутній поет друкуватися почав ще в школі.

У селі Зачепилівка земляки заклали парк імені Бориса Олійника на його честь. Заклали учасники пам'ятного заходу, що проходив у Нових Санжарах, Полтавська область із нагоди дня народження відомого поета й письменника. Парк розташований на батьківщині Бориса Олійника. Поет народився саме в селі Зачепилівка, Ново-Санжарського району. Поруч знаходяться інші знакові

об'єкти: Школа, де навчався поет. Шкільний музей, присвячений його життю та творчості. Могила матері поета, Марфи Олійник, яку він часто оспівував у своїх творах.

Після закінчення десятилітки в 1953 році вступив на факультет журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, який закінчив у 1958 році. Він був учасником літературної студії при університеті, а його навчання проходило у відомому Червоному корпусі (вул. Володимирська, 60), який є головним корпусом вишу.

У 1958 році працював завідувачим відділу республіканської газети "Молодь України". З 1962 по 1973 рік працював в журналі "Ранок". Пройшов шлях від простого кореспондента до головного редактора. Був заступником головного редактора журналу "Дніпро" та старшим редактором видавництва "Дніпро". З 1971 по 1974 рік - заступник голови правління Спілки письменників України. З 1974 по 1991 рік - завідувач відділу, член редколегії журналу "Вітчизна". З 1976 по 1991 рік - Секретар Спілки письменників України та СРСР. У 1999 році Голова Комітету з Державних премій України імені Т.Г. Шевченка в галузі літератури, журналістики і мистецтва при Раді Міністрів України.

Тут він навчався разом із Василем Симоненком, Валерієм Шевчуком та іншими «шістдесятниками».

Борис Олійник працював та тривалий час очолював національну спілку письменників України, що розташований у Києві на вулиці Банкова, 2 (колишня Орджонікідзе). На фасаді цього будинку встановлено меморіальну дошку на його честь, відкриту у 2024 році.

Борис Олійник очолював Український фонд культури з моменту його заснування у 1987 році. Локація: Липська, 16. Тут він займався поверненням імен забутих діячів та збереженням пам'яток. Огляд кабінету поета та його особистих речей. У 2005 році Борис Олійник було присвоєно звання Герой України.

Меморіальна дошка відомому українському поету Борису Олійнику встановлена у Києві на фасаді будинку по вулиці Симона Петлюри, 2/4 (колишній особняк Н. Уварової). Вона присвячена поету та громадському діячеві, який мешкав у цьому районі.

Найвідомішими та найбільш знаковими збірками поезій Бориса Олійника є «Сива ластівка» (1979), «Вибір» (1965), «Коло» (1968), «Стою на землі» (1973) та «У дзеркалі слова» (1981). Його поезія характеризується глибоким патріотизмом, філософським осмисленням долі народу та щемливою лірикою, зокрема знаменитою «Піснею про матір».

В селі Зачепилівка назавжди залишилася мати Бориса, про яку він написав багато віршів.

Завершення туру відбувається у місці вшанування пам'яті поета — на Байкове кладовище. Саме тут панує особлива тиша й атмосфера шани, що спонукає до осмислення його творчої спадщини та життєвого шляху. У 2018 році на могилі було відкрито пам'ятник поетові — символ вдячності та збереження пам'яті про нього для наступних поколінь.

Борис Олійник

Великий український поет і
ветеран громадянщини України

Апостоло Софія, Організація Валерія,
Комітет Дніпро

Борис Ілліч Олійник
народився 22 жовтня 1935
року в с. Зачепилівка, Ново-
Санжарський район,
Полтавська область

Новий туристичний маршрут – віртуальна екскурсія по місцях життя Б. І. Олійника

Як поет він почав друкуватися ще у школі

Після закінчення десятилітків в 1953 році вступив на факультет журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, який закінчив у 1958 році

У селі Зачепилівка земляки заклали парк імені Бориса Олійника на його честь.

Тут він навчався разом із Василем Симоненком, Валерієм Шевчуком та іншими «шістдесятниками»

- У 1958 році працював завідувачим відділу республіканської газети «Молодь України».
- З 1962 по 1973 рік працював в журналі «Ранок». Пройшов шлях від простого кореспондента до головного редактора.
- Був заступником головного редактора журналу «Дніпро» та старшим редактором видавництва «Дніпро». З 1971 по 1974 рік – заступник голови правління Спілки письменників України.

Борис Олійник очолював Український фонд культури з моменту його заснування у 1987 році. У 2005 році Борис Олійник було присвоєно звання Герой України.

Меморіальна дошка відомому українському поету Борису Олійнику встановлена у Києві на фасаді будинку по вулиці Симона Петлюри, 2/4 (колишній особняк Н. Уварової).

Найвідомішими та найбільш знаковими збірками поезій Бориса Олійника є «Сива ластівка» (1979), «Вибір» (1965), «Коло» (1968), «Стою на землі» (1973) та «У дзеркалі слова» (1981). Його поезія характеризується глибоким патріотизмом, філософським осмисленням долі народу та щемливою лірикою, зокрема знаменитою «Пісню про матір».

В селі Зачепилівка назавжди залишилась мати Бориса Ілліча, про яку він написав багато віршів. Зокрема на її могили написані строки з вірня «Маме, вечір догора...»

Ти від джотів зими
Затуляла нас крилами,
Присидкалася
Теплим мотом,
Задихалася білим лебедом,
Дивом-казкою
За вікном-казкою,
Сива ластівко,
Сиве сонечко.

Завершення туру відбувається у місці вшанування пам'яті поета – на Байковому кладовищі. Саме тут панує особлива тиша і атмосфера шанси, що спонукає до осмислення його творчої спадщини та життєвого шляху. У 2018 році на могилі було відкрито пам'ятник поетові – символ відчуженості та збереження пам'яті про нього для наступних поколінь.

Список використаних джерел:

1. Wikipedia contributors. (Дата звернення: 15.04.2026). Oliinyk, Borys. URL.: [Олійник Борис Ілліч — Вікіпедія](#)
2. Олійник Б.І. (1960 р.). Пісня про матір: аналіз твору.
3. Ivanenko, I.I. (2018). Motives of motherhood in the poetry of Borys Oliinyk. Journal of Ukrainian Literature, 12(3), 45–52.

ВІРТУАЛЬНИЙ ТУРИЗМ: МОЖЛИВОСТІ GOOGLE ARTS & CULTURE

Феномен віртуального туризму сформувався як відповідь на стрімкий розвиток цифрових технологій і зміну способу сприйняття простору сучасною людиною. У цифрову епоху подорож перестає бути виключно фізичним переміщенням, адже завдяки інтерактивним платформам, панорамним зображенням, 3D-моделям і технологіям доповненої та віртуальної реальності користувач отримує можливість досліджувати різні куточки світу дистанційно [1]. Такий формат поєднує пізнавальну, освітню та розважальну складові, формуючи новий тип взаємодії людини з географічним простором. Відбувається розширення доступу до туристичних ресурсів, роблячи їх відкритими для ширшої аудиторії.

Даніель Гуттентаг розглядає віртуальний туризм як використання систем віртуальної реальності, які дозволяють користувачам відчувати та досліджувати віддалені місця в імерсивному середовищі, що імітує реальну подорож [2]. Але даний вид туризму вже вийшов за рамки однієї системи віртуальної реальності. При цьому, попередник Гуттентага, Юченг Ванг, писав: Віртуальний туризм – це здатність потенційного туриста вивчати туристичне місце за допомогою комп'ютерних технологій, що створює "ефект присутності" та допомагає прийняти рішення про купівлю реального туру [3]. Віртуальний туризм особливо важливий для людей з обмеженими фізичними можливостями, літніх людей або тих, хто не має достатніх фінансових ресурсів для подорожей. Окрім цього, він дозволяє економити час і кошти, адже не потребує витрат на транспорт, проживання чи інші супутні послуги. Також важливою перевагою є можливість попереднього ознайомлення з туристичними об'єктами, що допомагає краще планувати реальні поїздки, обирати маршрути та оцінювати доцільність відвідування певних місць.

Окрему роль відіграє екологічний аспект, адже віртуальні подорожі не створюють навантаження на природне середовище і не сприяють перенасиченню популярних туристичних локацій. Це особливо актуально для унікальних природних об'єктів і культурних пам'яток, які потребують обмеження туристичного потоку для їхнього збереження. Водночас цифровізація таких об'єктів дозволяє зберігати їхній вигляд і робити доступними для дослідження незалежно від фізичного стану чи географічного розташування користувача. З іншого боку віртуальний туризм також захищає самих туристів. З'являється можливість безпечного темного туризму, тобто віртуального відвідування місць, пов'язаних із трагедіями, катастрофами або історично складними подіями. У такому форматі люди можуть ознайомитися з

локаціями, які в реальності можуть бути небезпечними або обмеженими для доступу, без ризику для життя і здоров'я, що дозволяє глибше усвідомлювати історичні події, формує критичне мислення та сприяє збереженню колективної пам'яті.

Підсумовуючи, віртуальний туризм слід розглядати не лише як прояв технологічного прогресу, а й як значуще соціокультурне явище сучасного світу. В умовах цифровізації, коли інновації з'являються надзвичайно швидко, сфера відпочинку також трансформується відповідно до нових запитів суспільства. Саме тому віртуальний туризм у цьому контексті постає як перспективний і ефективний напрям.

У сучасному цифровому середовищі вже існують комплексні платформи, які фактично акумулюють усе необхідне для віртуального туризму, і одним із найяскравіших прикладів є Google Arts & Culture [4]. Сервіс, який об'єднує тисячі музеїв, галерей, історичних пам'яток і культурних інституцій з усього світу, створюючи єдиний цифровий простір для їхнього дослідження. Користувач отримує доступ не лише до панорамних турів, а й до високоякісних зображень творів мистецтва, тематичних онлайн-виставок, історичних проєктів і освітніх матеріалів. Платформа активно використовує можливості Google Street View, що дозволяє здійснювати віртуальні прогулянки музеями, історичними будівлями та навіть цілими містами. Завдяки цьому формується ефект присутності, коли користувач може залами, розглядати експонати та знайомитися з простором у максимально наближеному до реальності форматі. Окрім цього, сервіс пропонує інтерактивні історії, добірки за темами, віртуальні виставки та навіть експерименти з доповненою реальністю, що робить досвід більш глибоким і різноманітним.

Місія платформи Google Arts & Culture полягає у створенні відкритого цифрового простору, де культурна спадщина стає доступною для кожного. Вона функціонує як некомерційна ініціатива компанії Google, що реалізується у співпраці з понад двома тисячами музеїв, галерей, архівів та інших культурних інституцій по всьому світу. Така масштабна взаємодія дозволяє об'єднати різноманітні культурні ресурси в єдину платформу, яка виходить за межі окремих країн і формує глобальний культурний простір. Основною метою платформи є демократизація доступу до мистецтва і культурної спадщини. Фактично це означає, що будь-яка людина, яка має доступ до інтернету, може ознайомитися з унікальними творами мистецтва, історичними артефактами та культурними об'єктами незалежно від свого місця проживання чи фінансових можливостей. У цьому контексті Google Arts & Culture руйнує традиційні бар'єри, які раніше обмежували доступ до музейних колекцій, і переводить культурні цінності у відкритий цифровий формат.

Особливої актуальності діяльність платформи набуває в умовах сучасних глобальних викликів, зокрема воєнних конфліктів і природних катаклізмів, які становлять загрозу для матеріальної культурної спадщини. Оцифрування об'єктів дозволяє зберегти їхній вигляд і зміст навіть у разі фізичного знищення або пошкодження. У цьому контексті важливим є проєкт *Ukraine is Here* [5], спрямований на популяризацію української культури у світі та збереження її пам'яток у віртуальному просторі. Він демонструє, як технології можуть

виконувати не лише інформаційну, а й захисну функцію, фіксуючи культурний код нації та забезпечуючи його доступність для майбутніх поколінь. Серед музеїв, чий колекції були оцифровані та представлені на платформі Google Arts & Culture, варто виділити Національний художній музей України[6], де доступні добірки українського живопису різних періодів, включно з класикою та модернізмом. Також представлено Музей Івана Гончара[7], який демонструє традиційну українську культуру: народний одяг, побутові речі, декоративно-ужиткове мистецтво. До проєкту долучено і Національний музей історії України[8], де можна ознайомитися з історичними артефактами та розвитком українських земель у різні епохи. Також наявні тематичні історії, які створені у форматі інтерактивних наративів. Наприклад, серія матеріалів про український авангард розкриває постаті таких митців, як Казимир Малевич та Олександра Екстер, пояснюючи їхній внесок у світове мистецтво. Є також історії, присвячені українській писанці, де детально пояснюється символіка орнаментів і регіональні особливості. Серед більш сучасних і соціально значущих прикладів – проєкти, пов'язані з подіями Революція Гідності, де зібрано фотографії, свідчення та пояснення контексту. Також є цифрові виставки, що висвітлюють українську ідентичність, культуру спротиву та трансформації суспільства. У межах використання Google Street View створено віртуальні тури такими локаціями, як історичні центри Київ і Львів, де можна «пройтися» вулицями, оглянути архітектуру та ключові пам'ятки. Також доступні панорами культурних об'єктів, зокрема соборів і музейних просторів.

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що віртуальний туризм поступово трансформується з допоміжного інструменту у самостійну форму пізнання світу, яка має власну логіку розвитку та функціонування, адже він вже не лише доповнює традиційні подорожі, а формує альтернативний спосіб взаємодії з простором, у якому ключову роль відіграють доступність, інтерактивність і глобальність. Аналіз прикладу Google Arts & Culture демонструє, що сучасні цифрові платформи здатні акумулювати величезні обсяги культурного контенту і перетворювати їх у структурований, зручний для користувача формат, що свідчить про формування нового типу культурного середовища цифрового, транскордонного і постійно доступного, де географічні межі поступово втрачають значення. Водночас простежується зміщення ролі туризму від фізичного споживання простору до його глибшого осмислення, оскільки користувач отримує не лише візуальний доступ до локацій, а й ширший історичний, культурний і соціальний контекст, що особливо яскраво проявляється у проєкті Ukraine is Here, де формується цілісний образ країни через поєднання різних форматів контенту. У свою чергу, це підводить до розуміння, що цифровізація культурної спадщини стає необхідною умовою її збереження, адже в умовах воєн, руйнувань і глобальних викликів такі платформи виконують функцію цифрового архіву, фіксуючи культурні цінності для майбутніх поколінь. Паралельно змінюється і роль користувача, який із пасивного спостерігача перетворюється на активного учасника процесу, самостійно обираючи маршрут, глибину дослідження та формат взаємодії, що відкриває можливості для персоналізації туристичного досвіду. Усі ці аспекти вказують на те, що подальший розвиток віртуального туризму пов'язаний не

лише з удосконаленням технологій, а й із необхідністю ширшої популяризації та інтеграції вже існуючих платформ у освітній, культурний і туристичний простір сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Smith A. The rise of virtual museum tours in the digital age./ A. Smith. Journal of Digital Culture. 2022./ Режим доступу: <https://arxiv.org/pdf/2310.11176>
2. Guttentag, D.A. (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism. Tourism Management, / 31(5), 637-651. / Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/223816155_Virtual_reality_Applications_and_implications_for_tourism
3. Cho, Y.H., Wang, Y., & Fesenmaier, D.R. (2002). Searching for experiences: The Web-based virtual tour in tourism marketing. / 12(4), 1-17./ Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/241748875_Searching_for_Experiences
4. Google Arts & Culture: explore collections from around the world. / Google. / 2016. Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/>
5. Ukraine is Here. / Google Arts & Culture 2022. / Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/project/ukraine>
6. Ukraine is Here. / Google Arts & Culture 2020. / Національний художній музей України Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/story/SwXhwmLtlOyHLA>
7. Ukraine is Here. / Google Arts & Culture. / Музей Івана Гончара / Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/partner/national-center-of-folk-culture>
8. Ukraine is Here. / Google Arts & Culture. / Національний музей історії України / Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/partner/national-museum-of-the-history-of-ukraine>

Анастасія Верещака
nastaveresaka05@gmail.com

Науковий керівник – д-р геогр. наук, проф. К. Сегіда
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

КВІТКОВИЙ ТУРИЗМ У НІДЕРЛАНДАХ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ, КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Квітковий туризм у Нідерландах є важливим напрямом туристичної сфери, що ґрунтується на використанні квіткових ландшафтів, сезонних подій і садово-паркової спадщини як туристичного ресурсу. Його значення зростає в умовах посилення попиту на короткочасні, емоційно насичені та візуально привабливі подорожі, які поєднують відпочинок, пізнання та культурний досвід. У цьому контексті Нідерланди посідають особливе місце серед європейських дестинацій, оскільки саме тут сформувалася стійка модель використання квіткової символіки, садово-паркової спадщини та сезонних масових заходів для розвитку туризму [1]. Країна давно асоціюється з тюльпанами, гіацинтами, нарцисами та іншими декоративними культурами, а її ландшафтні та подієві ресурси стали важливою складовою національного туристичного бренду.

Квітковий туризм у Нідерландах є показовим прикладом поєднання природних, культурних і подієвих чинників у межах однієї дестинації. На

відміну від традиційного оглядового туризму, він створює додану цінність завдяки чітко визначеній сезонності, високій естетичній привабливості та можливості формувати цілі туристичні маршрути на основі однієї тематичної ідеї. Це особливо помітно на прикладі парку Кекенгоф, який є одним із найвідоміших квіткових парків світу, квіткового параду Bloemencorso Bollenstreek, що репрезентує регіональну квіткову культуру у формі масштабної події, та цвітіння сакури в Amsterdamse Bos, яке привертає увагу до міського рекреаційного простору і підсилює його сезонну привабливість [2]. Сукупність цих об'єктів формує не лише туристичну спеціалізацію, а й цілісну модель територіального брендингу.

Парк Кекенгоф у місті Ліссе є найбільш відомим центром квіткового туризму Нідерландів. Його щорічна весняна експозиція зосереджує мільйони цибулинних квітів і перетворює простір парку на унікальний ландшафтний комплекс, який виконує одночасно рекреаційну, естетичну, освітню та іміджеву функції [1]. Кекенгоф приваблює туристів не тільки видовищністю квіткових композицій, а й організацією простору, де поєднано садово-паркове мистецтво, маршрути для прогулянок, оглядові майданчики, виставки та події програми. Важливо, що цей об'єкт не існує ізольовано, а включений у ширший квітковий ландшафт регіону Бульбового поясу, де зосереджено вирощування тюльпанів, нарцисів і гіацинтів. Завдяки цьому туризм тут спирається не на штучно створену атракцію, а на реальний аграрно-ландшафтний комплекс, який має як господарське, так і культурне значення [3].

Не менш показовим є квітковий парад Bloemencorso Bollenstreek, який відбувається в регіоні між містами Нордвейк і Гарлем та поєднує елементи карнавалу, мистецтва, локальної ідентичності й туристичної промоції. Його особливість полягає в тому, що квіти виступають не лише як декоративний матеріал, а як символ регіону, засіб комунікації та чинник формування колективної пам'яті. Парад перетворює квітковий ландшафт на подієвий туристичний простір, який щороку збирає велику кількість відвідувачів і сприяє рівномірнішому розподілу туристичних потоків у межах регіону [2]. У цьому випадку квітковий туризм набуває соціокультурного виміру, оскільки підкреслює роль місцевих громад, волонтерів, фермерів та творчих колективів у створенні туристичного продукту. Саме така інтеграція різних суб'єктів робить подію стійкою та конкурентоспроможною.

Окремої уваги заслуговує цвітіння сакури в Amsterdamse Bos, яке демонструє можливість розвитку квіткового туризму не лише в сільських або передміських ландшафтах, а й у межах великого міського рекреаційного простору. Amsterdamse Bos є важливою зеленою зоною Амстердама, де весняне цвітіння сакури щороку стає магнітом для місцевих мешканців і туристів [4]. На відміну від Кекенгофа, де домінує масштабна експозиційність, або Bloemencorso, де головну роль відіграє подієвість, сакура в Amsterdamse Bos формує більш камерний, але не менш значущий досвід споглядання й відпочинку. Це свідчить про те, що квітковий туризм у Нідерландах має багаторівневу структуру і може реалізовуватися у різних типах просторів, від спеціалізованих парків до міських лісопарків.

Рис. 1. Основні дестинації та особливості квіткового туризму в Нідерландах (складено автором)

Разом із тим розвиток квіткового туризму має низку проблем. Насамперед це виражена сезонність, адже більшість атракцій зосереджена у короткий весняний період, що створює нерівномірне навантаження на інфраструктуру та значну залежність від погодних умов. Другою проблемою є транспортна

перевантаженість територій, розташованих поблизу популярних об'єктів, особливо в пікові дні відвідування [1]. Третьою є екологічна вразливість, оскільки масовий туризм може створювати тиск на рослинні угруповання, ґрунтовий покрив і локальні екосистеми. Також існує ризик надмірної комерціалізації, коли естетична й культурна цінність квіткових ландшафтів частково підмінюється суто споживчим підходом до їх використання [5]. У перспективі це може загрожувати втраті автентичності та зниженню якості рекреаційного середовища.

Перспективи розвитку квіткового туризму в Нідерландах пов'язані з диверсифікацією туристичного продукту, удосконаленням логістики, посиленням цифрової промоції та впровадженням принципів сталого управління. Доцільним є формування комбінованих маршрутів, що поєднують відвідування квіткових локацій з музеями, історичними містами, веломаршрутами, гастрономічними подіями та ринками локальної продукції. Це дає змогу подовжити перебування туриста в регіоні та зменшити сезонну концентрацію потоків [3]. Окремим напрямом є екологізація відвідування через квоти на вхід, розвиток громадського транспорту, пріоритет пішохідних і велосипедних маршрутів та екопросвітницькі програми для туристів. Важливо також посилювати міжнародне позиціонування Нідерландів як країни не лише тюльпанів, а й різноманітних квіткових ландшафтів, у яких поєднуються природна краса, культурна подія та якісний рекреаційний сервіс [4].

Квітковий туризм у Нідерландах є перспективним напрямом туристичної сфери, який поєднує природні ресурси, культурну символіку, подієві практики та ефективний територіальний брендинг. Парк Кекенгоф, Bloemencorso Bollenstreek і сакурові локації Amsterdamse Bos демонструють різні моделі використання квіткової тематики в туризмі, але разом формують цілісну й конкурентну систему. Її сильними сторонами є висока естетична привабливість, міжнародна впізнаваність і здатність залучати широку аудиторію, а головними викликами залишаються сезонність, екологічне навантаження та необхідність сталого управління. Саме тому досвід Нідерландів може бути корисним для інших країн, які прагнуть розвивати тематичний туризм на основі природно-ландшафтних і культурних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Keukenhof. Official website. URL: <https://keukenhof.nl/en/> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Bloemencorso Bollenstreek. Official website. URL: <https://www.bloemencorso-bollenstreek.nl/en/> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Netherlands Board of Tourism and Conventions. Holland.com. Flower fields and spring in the Netherlands. URL: <https://www.holland.com/global/tourism.htm> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Amsterdamse Bos. Official website. Cherry blossom in Amsterdamse Bos. URL: <https://www.amsterdamsebos.nl/en/> (дата звернення: 15.04.2026).
5. European Travel Commission. Sustainable tourism and destination management in Europe. URL: <https://etc-corporate.org/> (дата звернення: 15.04.2026).

ІНСТРУМЕНТИ КРЕАТИВНОГО МАРКЕТИНГУ У РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ РЕГІОНІВ

Креативний маркетинг у сучасних умовах розвитку рекреаційного туризму відіграє важливу роль як інструмент формування конкурентних переваг і підвищення привабливості регіонів. Його сутність полягає у використанні інноваційних, нестандартних та емоційно орієнтованих підходів до створення і просування туристичного продукту. На відміну від традиційного маркетингу, він акцентує увагу на формуванні унікального досвіду та емоційного зв'язку з туристом.

У науковій літературі креативний маркетинг розглядається як система заходів, що базується на творчих ідеях та інноваційних рішеннях з метою привернення уваги споживачів і формування їх лояльності[2]. У поєднанні з туристичним маркетингом, який охоплює аналіз ринку, створення та просування туристичного продукту, це формує основу ефективного розвитку туризму.

Особливістю креативного маркетингу є формування унікального іміджу території через використання сторітелінгу, відеоконтенту, соціальних мереж і цифрових платформ. Важливу роль відіграє використання локальних ресурсів - культурної спадщини, природних особливостей і традицій, що дозволяє створити впізнаваний бренд регіону.

Крім того, креативний маркетинг сприяє залученню аудиторії до взаємодії та формуванню довіри через користувацький контент. У результаті це забезпечує зростання туристичних потоків, підвищення впізнаваності територій і сприяє їх сталому розвитку.

Загалом, сучасний розвиток рекреаційного туризму зумовлює необхідність активного використання інструментів креативного маркетингу, які дозволяють ефективно просувати туристичні території та формувати їх конкурентні переваги. У центрі таких підходів знаходиться не лише інформування потенційного туриста, а й створення емоційного зв'язку з дестинацією, формування унікального образу території та стимулювання попиту через інноваційні комунікаційні рішення.

Одним із ключових інструментів є digital-маркетинг, який охоплює використання цифрових каналів комунікації, таких як вебсайти, пошукова оптимізація (SEO), контекстна реклама, email-маркетинг та мобільні додатки[5]. Завдяки цьому інструменту туристичні регіони можуть оперативно доносити інформацію до широкої аудиторії, адаптувати пропозиції під різні сегменти споживачів та аналізувати ефективність маркетингових кампаній у режимі

реального часу. В умовах цифровізації саме онлайн-простір стає основним середовищем взаємодії з потенційними туристами.

Також, важливу роль у просуванні рекреаційних територій відіграє сторітелінг, який передбачає подання інформації у формі захоплюючих історій. Через легенди, культурні наративи, історії місцевих жителів або туристичні маршрути формується емоційне сприйняття території. Такий підхід дозволяє не просто інформувати, а створювати уявлення про унікальний досвід, який отримає турист, що значно підвищує привабливість дестинації.

Не менш важливим інструментом є брендинг територій, що передбачає формування цілісного образу регіону, його ідентичності та позиціонування на туристичному ринку. Бренд території включає візуальні елементи (логотип, слоган, дизайн), а також асоціації, емоції та цінності, які сприймає турист. Ефективний брендинг дозволяє виділити регіон серед конкурентів, підкреслити його унікальні характеристики та забезпечити довготривалу впізнаваність.

А SMM (маркетинг у соціальних мережах) є одним із найбільш динамічних інструментів креативного маркетингу. Соціальні платформи дають можливість безпосередньо взаємодіяти з аудиторією, створювати візуально привабливий контент, використовувати відгуки туристів, а також залучати інфлюенсерів до просування територій. Важливою особливістю SMM є його інтерактивність, що дозволяє формувати довіру та лояльність до туристичного бренду.

Суттєвим інструментом також виступають колаборації, тобто співпраця між туристичними підприємствами, місцевими громадами, блогерами, культурними установами та іншими зацікавленими сторонами. Такі партнерства сприяють створенню комплексного туристичного продукту, розширенню аудиторії та підвищенню ефективності маркетингових кампаній[1]. Наприклад, спільні проєкти з відомими брендами або лідерами думок дозволяють значно підсилити інформаційний ефект.

Івент-маркетинг є ще одним важливим інструментом, який передбачає організацію фестивалів, культурних заходів, спортивних подій та інших активностей, що привертають увагу туристів. Такі події не лише стимулюють туристичні потоки, а й формують позитивний імідж території, створюють унікальний досвід для відвідувачів і сприяють розвитку місцевої інфраструктури.

Отже, сучасні інструменти креативного маркетингу відіграють ключову роль у просуванні рекреаційних територій, забезпечуючи їх впізнаваність, привабливість та конкурентоспроможність. Комплексне використання digital-маркетингу, сторітелінгу, брендингу, SMM, колаборацій та івент-маркетингу дозволяє створити цілісну маркетингову стратегію, орієнтовану на сучасного туриста, який прагне отримати не лише послугу, а й унікальні враження та емоції.

Варто зазначити, що ефективність використання креативних маркетингових інструментів у розвитку регіонального туризму є важливим показником успішності сучасних підходів до просування територій. В умовах зростаючої конкуренції саме інноваційні та емоційно орієнтовані рішення забезпечують підвищення туристичної привабливості регіонів і формування їх позитивного іміджу, створюючи унікальний досвід для споживача.

Отже, інструменти креативного маркетингу відіграють ключову роль у розвитку рекреаційного туризму регіонів, оскільки забезпечують формування унікального образу територій, підвищення їх впізнаваності та конкурентоспроможності. Використання сучасних підходів, зокрема цифрових технологій, сторітелінгу, брендингу та івент-маркетингу, сприяє активізації туристичних потоків і залученню нових цільових аудиторій. Водночас ефективне впровадження креативних інструментів позитивно впливає на соціально-економічний розвиток регіонів, стимулюючи інфраструктурні зміни та підвищення якості туристичних послуг. Таким чином, креативний маркетинг виступає важливим чинником сталого розвитку рекреаційного туризму в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Будаєв М.В. Особливості застосування комплексу маркетингу на туристичному підприємстві. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/budak.htm (дата звернення: 17.04.2026).
2. Мальська М.П., Мандюк Н.Л. Основи маркетингу у туризмі. Все о туризмі: туристична бібліотека. URL: https://tourlib.net/books_ukr/malska-omt.htm (дата звернення: 17.04.2026).
3. Маркетинг в туризмі. С.М. Цвілій – Електронна бібліотека коледжу СНАУ. Електронна бібліотека коледжу СНАУ. URL: <http://elibrary.collegesnau.com/маркетинг-в-туризмі-с-м-цвілій/> (дата звернення: 16.04.2026).
4. МАРКЕТИНГ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ РОЗВАГ ТА ВІДПОЧИНКУ | N. Ivanechko | Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки». Наукові журнали ПУЕТ. URL: <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/view/1465> (дата звернення: 16.04.2026).
5. Правик Ю.М. маркетинг туризму : підручник / Ю.М. Правик. – К. : знання, 2008. – 303 с. – (вища освіта ХХІ століття). частина 2. Новини туризму. URL: <https://tourism-book.com/pbooks/book-79/ua/> (дата звернення: 17.04.2026).

УДК 911.3

Наталія Добровольська

natalie.dobrovolskaya@gmail.com

Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА ХАРКІВЩИНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Меморіальний туризм став одним з актуальних і водночас складних напрямів розвитку сучасного туризму. Його основою є відвідування місць, пов'язаних із трагічними історичними подіями, воєнними конфліктами, боротьбою за свободу та національною пам'яттю. В умовах тривалої російсько-української війни особливого значення набуває формування нових просторів пам'яті, які стають об'єктами суспільного осмислення, історичного дослідження та новими туристичними локаціями.

Актуальність дослідження особливостей розвитку меморіального туризму на Харківщині зумовлена тим, що область з 2022 року стала одним з головних

центрів бойових дій, окупації, деокупації та масових руйнувань. Унаслідок цього на території регіону сформувалися нові меморіальні об'єкти та ландшафти пам'яті, які мають значне історичне, суспільне та туристичне значення. Водночас меморіальний туризм у сучасних умовах виконує не лише рекреаційну чи пізнавальну функцію, а й стає інструментом збереження пам'яті, формування національної ідентичності, патріотичного виховання та документування воєнних злочинів.

Передумови розвитку меморіального туризму на Харківщині мають як історичний, так і сучасний характер. Область завжди була важливим прикордонним регіоном України, де в різні історичні періоди відбувалися воєнні події. Значну роль у формування меморіального простору відіграли події Другої світової війни, зокрема Харківські наступальні та оборонні операції 1941–1943 років. На території області збереглися численні меморіали, братські поховання, пам'ятники та музеї воєнної історії.

Однак саме події сучасного російського повномасштабного вторгнення в Україну стали визначальним чинником активізації меморіального туризму в регіоні. Після початку вторгнення Харківщина зазнала і продовжує зазнавати масштабних руйнувань, окупації окремих територій і постійних обстрілів. У результаті виникли нові місця пам'яті, пов'язані з трагічними подіями війни та героїчним спротивом населення. Важливими складовими меморіального простору сучасного Харкова стали зруйновані будівлі та житлові райони, які перетворилися на символи незламності та живучості міста. Одним з найбільш відомих прикладів є мікрорайон Північна Салтівка – один з житлових масивів Харкова, що зазнав масштабних руйнувань з перших днів вторгнення унаслідок постійних артилерійських і ракетних обстрілів. Усі житлові будинки мікрорайону були пошкоджені, значна частина – повністю або дуже сильно зруйновані, були відсутні електрика, газ, водопостачання. Завдяки героїчним діям українських військових ворога було відкинуто від околиць міста, після чого почався процес відбудови району та повернення до нього частини мешканців, що стало символом стійкості населення та його любові до рідного дому. Сьогодні Північна Салтівка є не лише територією відновлення, а й важливим простором колективної пам'яті про трагедію війни та її вплив на міське середовище.

У межах Харкова важливими ресурсами розвитку меморіального туризму стали окремі об'єкти міського простору, які безпосередньо постраждали внаслідок воєнних злочинів росії. Пошкодження архітектурних пам'яток історичного центру міста є частиною загрози руйнування культурної спадщини регіону та водночас важливим елементом усвідомлення українцями правди про ведення росіянами війни на знищення української національної культурної ідентичності. Символічного меморіального значення набула будівля Харківської обласної державної адміністрації, розташована на майдані Свободи, пошкоджена внаслідок цілеспрямованого подвійного ракетного удару на початку повномасштабного вторгнення росії.

Суттєву роль у формуванні нових місць пам'яті відіграє сучасне вуличне мистецтво. У різних районах Харкова з'явилися меморіальні мурали, присвячені українським військовим, рятувальникам, волонтерам і загиблим

захисникам міста. Такі артоб'єкти виконують не лише естетичну, а й меморіальну функцію, формуючи нову символіку міського простору. Вони стають місцями вшанування пам'яті, локальними туристичними об'єктами та важливими елементами сучасної культурної географії Харкова. Окремі мурали вже набули широкої впізнаваності серед мешканців і гостей міста, поступово формуючи новий образ Харкова як міста спротиву, пам'яті та відродження.

Серед нових символів війни важливу роль відіграють місця масового укриття населення, зокрема станції Харківського метрополітену. У перші місяці повномасштабного вторгнення метро стало безпечним простором життя тисяч харків'ян. А зараз станції метро додатково виконують функцію освітнього та культурного простору. Отже, окремі станції метрополітену сприймаються як символи стійкості цивільного населення та можуть бути інтегровані в тематичні екскурсійні маршрути пам'яті.

Важливими елементами меморіального ландшафту стали пошкоджені та зруйновані заклади освіти в Харкові та області. Після початку повномасштабної війни в місті та області повністю або частково зруйновано 103 освітні об'єкти різних рівнів, пошкоджено – 749, що є найгіршим показником серед усіх областей України [1]. Для Харкова, який традиційно вважається студентським та науковим центром України, руйнування освітніх установ стало особливо болючим проявом ведення злочинної війни. Окремі зруйновані заклади освіти вже є об'єктами меморіалізації війни та подальшого дослідження впливу війни на культурний та інтелектуальний розвиток міста.

Значний потенціал для розвитку меморіального туризму мають і окремі об'єкти Харківської області, які відображають наслідки бойових дій та трансформацію природних і культурних ландшафтів. Такими прикладами є зруйнована дамба Оскільського водосховища. Руйнування гідротехнічної споруди суттєво змінило природний ландшафт регіону, вплинуло на екосистеми та стало прикладом масштабного руйнівного впливу війни на природне середовище. Іншим прикладом є територія Дворічанського національного природного парку, яка зазнала значних руйнувань унаслідок бойових дій і супутніх пожеж. Наразі ця територія залишається в зоні окупації, однак у майбутньому вона може стати важливим об'єктом екологічного та меморіального туризму.

Ресурсами розвитку меморіального туризму в регіоні також є деокуповані території, де залишилися багато матеріальних свідчень воєнних злочинів окупантів та реальних свідків героїчного визволення цих території українськими захисниками. Наприклад, виявлення масових поховань після деокупації міста Ізюм привернуло увагу міжнародної спільноти та сформувало новий простір історичної пам'яті. Деокуповані території Балаклійської, Куп'янської громад, де збереглися сліди бойових дій, фортифікаційні споруди, залишки військової техніки, зруйновані об'єкти інфраструктури та стихійні меморіали є важливими свідченнями сучасної історії Харківщини. У післявоєнний період окремі об'єкти можуть бути музеєфіковані та включені до спеціалізованих маршрутів меморіального туризму. Окрему цінність також становлять місця героїчного спротиву громад Харківщини, волонтерські центри, меморіали та Алеї пам'яті загиблим військовим і цивільним. Саме ці

об'єкти поступово формують новий культурний ландшафт регіону та стають основою сучасної меморіальної географії Харківщини.

Сучасний етап розвитку меморіального туризму на Харківщині можна охарактеризувати як етап формування та переосмислення. На сьогодні в області ще не створено повноцінної системи меморіальних туристичних маршрутів, однак активно відбувається процес накопичення та обліку меморіальних ресурсів та формування єдиної інформаційної мережі. Значну роль у цьому відіграють волонтерські ініціативи, місцеві громади, музеї, журналісти, краєзнавці та активісти, які здійснюють фотофіксацію подій, збір усних свідчень та створення цифрових архівів війни.

Перспективною та важливою є розробка тематичних маршрутів, присвячених подіям російсько-української війни. Також цікавим може стати поєднання меморіального туризму з історико-культурним, військово-патріотичним і освітнім туризмом.

Разом з тим розвиток меморіального туризму в регіоні супроводжується низкою проблем. Найсерйознішою серед них залишається безпекова ситуація, оскільки частина території області перебуває під окупацією, частина – у близькості до лінії фронту та під постійними обстрілами. Суттєвими проблемами є також пошкодження транспортної інфраструктури, мінна небезпека, відсутність системного підходу до організації меморіальних маршрутів. Окремої уваги потребують етичні аспекти такого туризму, адже важливо уникнути комерціалізації людських трагедій та забезпечити делікатне і науково обґрунтоване подання воєнних подій.

Попри наявні труднощі, меморіальний туризм у післявоєнний період може стати важливим елементом культурного відновлення регіону, засобом популяризації історичної правди та справедливості, інструментом формування національної пам'яті та патріотичного виховання.

Отже, розвиток меморіального туризму на Харківщині є важливим фактором збереження історичної пам'яті, національної ідентичності та української державності в умовах російсько-української війни. Формування й дбайливе збереження просторів пам'яті сприятиме усвідомленню трагічних сторінок сучасної історії, консолідації суспільства та передачі правди про боротьбу українського народу майбутнім поколінням.

Список використаних джерел:

1. Міністерство освіти і науки України. Пошкоджені та зруйновані заклади освіти в Україні. URL: <https://saveschools.in.ua>

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Актуальність обраної теми визначається безпрецедентними трансформаціями туристичної сфери України, спричиненими повномасштабною війною, яка охопила всі складові соціально-економічного розвитку територій. З початку 2022 року туристична галузь зазнала значних втрат: руйнування інфраструктури, в тому числі і туристичної, скорочення туристичних потоків, зниження інвестиційної привабливості та втрати культурної спадщини стали системними чинниками кризового розвитку [6; 16]. Водночас війна спричинила не лише деградаційні процеси, а й просторову перебудову туристичних систем, що проявляється у зміщенні туристичної активності до більш безпечних регіонів, передусім західних та центральних областей [6].

У сучасних умовах туризм виступає не лише галуззю економіки, а й важливим інструментом соціально-економічної стабілізації територій, оскільки забезпечує зайнятість, формує доходи місцевих бюджетів і сприяє відновленню регіональної ідентичності [3]. Саме тому дослідження його стійкості набуває особливої ваги, адже туристичні системи демонструють високу адаптивність навіть у кризових умовах, зокрема через диверсифікацію продукту (екологічний, медичний, реабілітаційний, військово-історичний туризм) [6].

Крім того, війна призвела до глибокої регіональної диференціації розвитку туризму, формуючи нові просторові контрасти та нерівномірність у відновленні територій. Частина регіонів фактично втратила туристичні функції, тоді як інші демонструють відносне зростання (наприклад, у 2024 р. зафіксовано збільшення туристичних потоків у безпечніші регіони) [5]. Це зумовлює необхідність аналізу суспільно-географічних детермінант стійкості, серед яких ключову роль відіграють безпекові, економічні, демографічні, інфраструктурні та інституційні фактори.

Водночас у контексті повоєнного відновлення туризм розглядається як каталізатор реконструкції територій і відновлення людського капіталу, що особливо важливо з огляду на зростання рівня соціального стресу та психологічних втрат населення [13]. Відповідно, формування стійких туристичних систем стає частиною ширшої стратегії підвищення резильєнтності регіонів та інтеграції України у глобальний туристичний простір.

В умовах повномасштабної війни в Україні відбулася принципова зміна парадигми розвитку туризму – від моделі зростання до моделі виживання та

адаптації. Якщо у довоєнний період туристична галузь розглядалася як фактор економічного розвитку та інтеграції у глобальний ринок, то після 2022 року її функціонування визначається логікою мінімізації втрат, збереження інфраструктури та гнучкої перебудови відповідно до безпекових викликів.

Узагальнюючи сучасні наукові підходи та емпіричні спостереження, доцільно виділити класифікацію ключових детермінант стійкості регіональних туристичних систем. По-перше, це геопросторові чинники, серед яких домінує безпековий фактор і пов'язана з ним просторово-територіальна диференціація розвитку. По-друге, економічні детермінанти, що проявляються через релокацію бізнесу, зміну інвестиційних потоків та переорієнтацію на внутрішній ринок. По-третє, соціальні чинники, серед яких особливе місце займає трансформація попиту, поява нових груп споживачів (зокрема внутрішньо переміщених осіб), а також зростання ролі туризму як засобу психологічної реабілітації.

В умовах війни відбувається не лише просторове, а й функціональне переосмислення туризму, що безпосередньо впливає на структуру попиту та пропозиції. Аналітичні матеріали ОЕСД засвідчують, що в кризових умовах туризм трансформується у форму «відпочинку заради ментального відновлення», де домінують короткотривалі поїздки, природоорієнтовані дестинації та практики психологічної реабілітації [11]. Для України це означає формування нової детермінанти розвитку РТС – орієнтації на реабілітаційно-оздоровчий компонент.

Водночас сучасні дослідження засвідчують зростання ролі внутрішнього туризму як важливого чинника стабілізації регіональних економік у кризових умовах. Зокрема, за даними ОЕСД, в умовах війни відбувається переорієнтація туристичних потоків на внутрішній ринок, що забезпечує підтримку локального бізнесу та зайнятості населення. Подібні висновки містяться у сучасних наукових працях, де наголошується на ролі туризму як інструменту економічного та соціального відновлення територій [2; 4; 6; 11; 12; 13]. Це підтверджує тезу про те, що стійкість регіональних туристичних систем значною мірою ґрунтується на локалізації попиту та ресурсній самодостатності регіонів.

Емпіричні спостереження та дані Державного агентства розвитку туризму України демонструють, що найбільш стійкими виявилися ті регіональні туристичні системи, де сформувався синергетичний ефект взаємодії місцевої влади, бізнесу та громадянського суспільства. Зокрема, Закарпатська та Львівська області змогли не лише зберегти туристичну активність, а й частково її наростити за рахунок інтеграції туристичної функції з гуманітарною (прийом ВПО, розвиток волонтерських хабів, адаптація інфраструктури). Це свідчить про важливість інституційної спроможності та соціального капіталу як детермінант стійкості.

У площині повоєнного відновлення ключовими стають такі детермінанти, як інклюзивність та екологічність розвитку туристичних систем. Міжнародні підходи, зокрема концепція *Build Back Better*, яку активно просувають United Nations та World Tourism Organization (UNWTO) [14; 15], передбачають відновлення туристичної інфраструктури на нових засадах – з урахуванням

принципів безбар'єрності, сталого використання ресурсів та підвищення якості середовища. Для України це має особливе значення з огляду на зростання кількості ветеранів і постраждалих, що обумовлює необхідність формування доступного туристичного простору як невід'ємного елементу стійкості РТС.

Окремої уваги заслуговує формування нової детермінанти – «пам'яттєвого» (меморіального) туризму, що відповідає концепції dark tourism, обґрунтованій у працях Дж. Леннона та М. Фолі [8]. Український контекст війни створює передумови для появи нових туристичних атракцій на деокупованих територіях (Київська, Чернігівська області), де відбувається процес меморіалізації подій війни та формування нових ландшафтів пам'яті. За оцінками міжнародних та українських дослідників, цей напрям може стати специфічним, але важливим фактором довгострокової стійкості туристичних систем, поєднуючи освітню, культурну та соціальну функції.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що стійкість регіональних туристичних систем України в умовах воєнного стану формується як результат комплексної взаємодії геопросторових, економічних та соціальних детермінант. Вона визначається не лише безпековим середовищем, але й здатністю систем до швидкої функціональної трансформації, адаптації до змін попиту та мобілізації внутрішніх ресурсів. У цьому контексті внутрішній туризм виступає ключовим механізмом підтримки регіональних економік і соціальної стабільності, забезпечуючи перехід від моделі виживання до моделі трансформаційного розвитку відповідно до сучасного розуміння резильєнтності у суспільній географії.

Список використаних джерел:

1. Державне агентство розвитку туризму України. Аналітичні матеріали щодо розвитку туризму в умовах воєнного стану. Київ, 2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
2. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 304 с.
3. Руденко М. Туризм в умовах повоєнного відновлення України: геоекономічні аспекти. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). 2024. № 6. С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2024.6.115>
4. Смирнов І.Г., Любіцева О.О., Гринюк Д.Ю., Степанець І.О. Теорія і практика волонтерського туризму в умовах воєнного стану в Україні через російську агресію та відродження туризму після перемоги (на прикладі м. Кам'янець-Подільського). Географія та туризм. 2022. Вип. 69. С. 11–25.
5. Туризм у часи війни: які регіони України демонструють зростання. Visit Ukraine Today. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/5333/tourism-in-times-of-war-which-regions-of-ukraine-are-showing-growth>
6. Domyshche-Medyanyk A., Brenzovych K., Ronai L., Domyshche A. The impact of war on Ukraine's tourism sector: global challenges and implications. International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences. 2025. Vol. 15, No. 1. P. 274–295. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16464488>
7. Hall C.M., Prayag G., Amore A. Tourism and resilience: individual, organisational and destination perspectives. Bristol : Channel View Publications, 2018. 318 p.
8. Lennon J., Foley M. Dark tourism: the attraction of death and disaster. London : Continuum, 2000. 186 p.

9. Lew A.A. Scale, change and resilience in community tourism planning. *Tourism Geographies*. 2014. Vol. 16, No. 1. P. 14–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2013.864325>
10. Organisation for Economic Co-operation and Development. *OECD policy responses on the impacts of the war in Ukraine*. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-policy-responses-on-the-impacts-of-the-war-in-ukraine_dc825602-en.html
11. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Tourism policy responses to the war in Ukraine*. Paris: OECD Publishing, 2022. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/tourism-policy-responses-to-the-war-in-ukraine-ecf1a23a/>
12. Pecheniuk A., Oleksiyko S., Yevtushok V. Tourism policy in the context of war. *Modern engineering and innovative technologies*. 2025. Vol. 3, No. 39-03. P. 164–171. DOI: <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2025-39-03-069>
13. Romanova A., McGinley S. Tourism as a tool of recovery of Ukrainian communities: economic and mental healing. *Socio-Cultural Management Journal*. 2025. Vol. 8, No. 1. P. 4–22. DOI: <https://doi.org/10.31866/2709-846X.1.2025.336350>
14. United Nations World Tourism Organization. *Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism*. Madrid : UNWTO, 2022. URL: <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism>
15. United Nations. *Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030*. Geneva: UNDRR, 2015. URL: <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>
16. Zubekhina T., Matviichuk L., Dvorska I. Strategic priorities for the balanced development of cultural tourism entities in the post-war period. *Economic Forum*. 2025. Vol. 15, No. 2. P. 56–66. DOI: <https://doi.org/10.62763/ef/2.2025.56>

УДК 911.3

Андрій Подшивалов

geo1b22.podshyvalov@kpmu.edu.ua

*Науковий керівник – канд.. геогр. наук, доц. І Касіяник
Камянець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Камянець-Подільський, Україна*

СИЛУРІЙСЬКІ РАКОСКОРПІОНИ ЯК УНІКАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ В МЕЖАХ С. ВЕЛИКОЗАЛІССЯ

Село Великозалісся, розташоване в межах Хмельницької області, Кам'янець-Подільського району, Гуменецької сільської територіальної громади. Вирізняється мальовничими природними ландшафтами, оскільки тут протікає річка Смотрич. Тут розвивається агротуризм та є передумови для розвитку водного туризму. Особливу цінність цієї території становлять палентологічні знахідки, зокрема викопні рештки Ракоскорпіонів (евриптеридів) – вимерлої групи членистоногих, що існували в палеозойську еру. Вони є перспективною умовою для розвитку місцевого геотуризму.

Окремі зразки ракоскорпіонів були виявлені мною особисто під час польових досліджень на околицях населеного пункту. Крім того тут періодично відбуваються несанкціоновані палеонтологічні пошуки. За умови формування

спеціалізованих продуктів (екскурсійного маршруту) та експозиції на базі місцевого краєзнавчого музею а також інфраструктурного обладнання місць знаходження ракоскорпіонів із контролем пошукової діяльності, геотуристичний напрямок міг би стати ефективним засобом економічного розвитку регіону. Це обумовило вибір теми для публікації.

Унікальні захоронення із добре збережених палеонтологічними зразками є надзвичайно цінними науковими об'єктами і зазвичай одержують статус найбільш цінних геолого-палеонтологічних пам'яток. Досвід туристичного використання відкладів із рештками ракоскорпіонів є в таких країн як США (Кар'єр «Ленг Фоссілс») [2] та Естонія (геосайт «Роотсик'юль»), демонструє економічну та просвітницьку ефективність.

У нашому регіоні залишки ракоскорпіонів трапляються в межах Устівських верств. Згідно з місцевою стратиграфічною класифікацією, ці верстви входять до складу підсвіти Баговицької світи Ярузької серії силурійської системи. У міжнародній геохронологічній шкалі вони відповідають початковому етапу горстійського віку лудловської епохи пізнього силуру.

Літологічно Устівські верстви представлені чергуванням плитчастих, тонкошаруватих і грудкуватих мергелів, зокрема доломітизованих різновидів (домеритів). Між верхньою межею устівських відкладів і нижньою межею контактуючих із ними голосківських спостерігається перерва в осадконакопиченні. Це свідчить про завершення розвитку Ярузького морського басейну та перехід до континентальних умов. Зазначені процеси пов'язані із завершенням грампіанського орогенезу та формуванням єдиного Балтійсько-Лаврентійського материка — Лаврусії.

Відклади, поширені в межах села Великозалісся, є річковими наносами, що сформувалися в умовах мілководного опрісненого басейну, ймовірно лагуни або естуарію. Знахідки евриптеридів приурочені до двох рівнів у верхній частині розрізу: до верхньої пачки плитчастих домеритів на межі з голосківськими відкладами (так званий «Малиновецький карниз»), а також до тонкошаруватих мергелів або аргілітів, розташованих приблизно за 8 метрів нижче від покрівлі [1].

Серед викопних решток переважають линочні панцирі евриптеридів роду *Eurypterus* (зокрема *Valteurypterus tetragonophthalmus*). Найчастіше трапляються окремі просоми, рідше — майже цілі панцирі з частково збереженими кінцівками (Фото 2).

Іноді ці рештки утворюють щільні скупчення, що вкривають значні площі шарів. Також зустрічаються фрагменти евриптеридів роду *Erettopterus*, зокрема частини панцирів із характерною лускоподібною мікроскульптурою (Фото 1). Окрім членистоногих, у відкладах виявлено рештки мушель головоногих, черевоногих молюсків, а також інші органічні залишки.

Основні скупчення захоронень (танатоценозів) пов'язані з пониженнями рельєфу локальних тимчасових водойм, межі яких відповідають ареалу поширення органічних решток. В окремих випадках у таких улоговинах діаметром до 30 см трапляються добре збережені залишки більш ніж десяти особин.

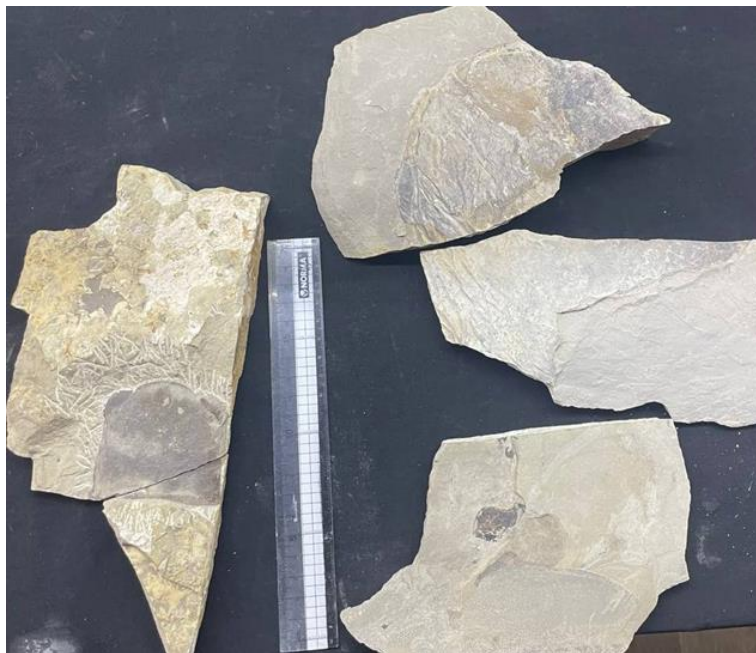

Фото 1. Елементи просом (голів) гігантського ракоскорпіона роду *Erettopterus*. Долина р. Смотрич, околиця с. Велике Залісся
(Фото – Подшивалов Андрій)

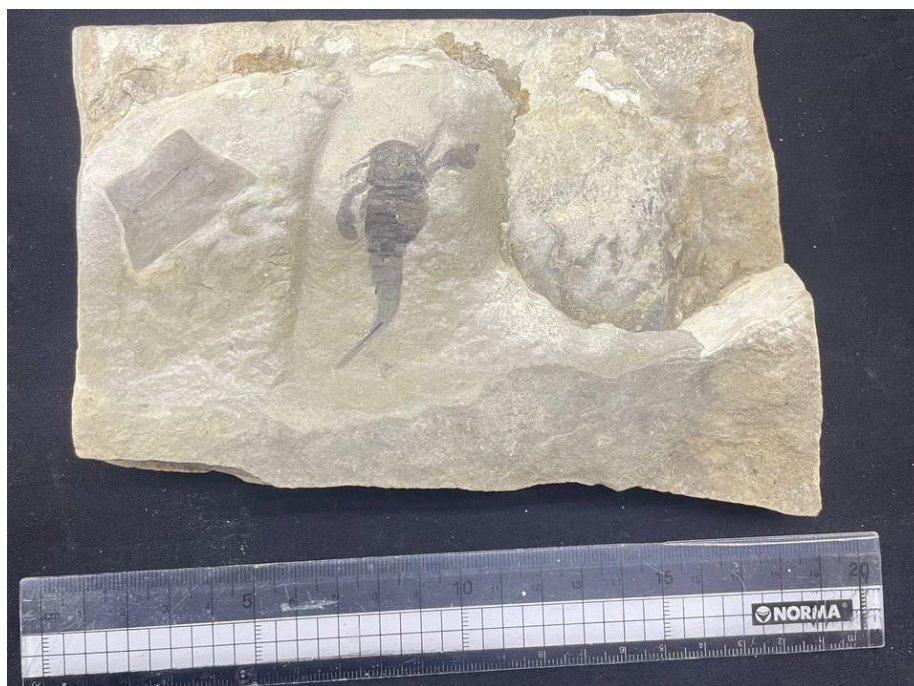

Фото 2. Відбиток повного екзоскелету типового ракоскорпіона *Balteurypterus Tetragonophthalmus* (Фото – Подшивалов Андрій)

Значна концентрація скам'янілостей і їх відносно рівномірне поширення в межах окремих шарів роблять ці об'єкти особливо цінними як для наукових досліджень, так і для раціонального використання.

Для належної охорони доцільно законсервувати відкриті відслонення або позначити їх спеціальними інформаційними знаками, а також залучити до їх збереження органи місцевого самоврядування та місцевих жителів. Особливо

ефективним це може бути за умови паралельного проведення еколого-просвітницької роботи. Важливим напрямом охорони також є впровадження екологічно безпечних форм природокористування, зокрема розвиток пізнавально-екскурсійного туризму на базі цих відслонень.

Список використаних джерел:

1. Гриценко В.П. Геологічні пам'ятки природи України: проблеми вивчення, збереження та раціонального використання / В.П. Гриценко, А.А. Іщенко, Ю.А. Русько, В.І. Шевченко. – Київ, 1995. – 61 с.
2. Геологічні пам'ятки України. У 4-х тт. Т. I: Карпатський регіон і Волино-Поділля / В.П. Безвинний, С.В. Білецький, О.Б. Бобров [та ін.]; за ред. В.І. Калініна [та ін.]. – К.: ДІА, 2006. – 320 с.
3. Krzemiński, W., Krzemińska, E., and Wojciechowski, D. 2010. Silurian synziphosurine horseshoe crab *Pasternakevia* revisited. *Acta Palaeontologica Polonica* 55 (1): 133–139.
4. <https://langsfossils.com/>

УДК 338.48(6):911

Аліна Прийомська

ddyzuckernotgerman@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. Г. Кучерява

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В КРАЇНАХ АФРИКИ

Готельний бізнес у країнах Африки є ключовим елементом туристичної інфраструктури, що обслуговує як внутрішні, так і міжнародні туристичні потоки. Оскільки індустрія гостинності відіграє важливу роль у сучасній туристичній системі, стимулюючи соціально-економічний розвиток держав і забезпечуючи функціонування туристичного ринку, дослідження набуває особливої актуальності через суттєві регіональні відмінності в розвитку готельного сектору на африканському континенті, що вимагає глибокого комплексного аналізу.

Формування готельного сектору в країнах Африки відбувається під впливом економічних, політичних і соціальних чинників, а також залежить від рівня розвитку інфраструктури та інвестиційної привабливості окремих країн. Зростання міжнародних туристичних потоків сприяє поступовому розвитку готельної інфраструктури, однак цей процес є нерівномірним у різних регіонах континенту [1].

Найбільш розвиненим регіоном є Північна Африка, яка виступає одним із ключових центрів міжнародного туризму. Країни регіону, зокрема Єгипет, Марокко та Туніс, мають вигідне географічне положення, розвинену транспортну інфраструктуру та значний досвід обслуговування туристів. У цих державах сформовано сучасну готельну базу, широко представлені міжнародні готельні мережі, а рівень сервісу відповідає міжнародним стандартам. Основою

розвитку готельного господарства є пляжний і культурний туризм, що забезпечує стабільний туристичний потік [3].

Південна Африка також характеризується високим рівнем розвитку готельного бізнесу, хоча має іншу структуру туристичного попиту. У цьому макрорегіоні важливу роль відіграє діловий туризм, а також внутрішні туристичні потоки. Готельний сектор є різноманітним і включає як міжнародні мережі, так і локальні підприємства, орієнтовані на бізнес-туристів, дипломатів та іноземних інвесторів. Основними центрами розвитку готельного господарства виступають великі міста, такі як Йоганнесбург, Кейптаун, Преторія, Віндгук, Мапуту та ін., де зосереджена бізнес-активність і туристична інфраструктура [4].

Східна Африка є одним із найбільш динамічних регіонів розвитку готельного господарства. Такі країни, як Кенія, Танзанія та Ефіопія, демонструють високі темпи зростання інвестицій у готельний сектор. Основою розвитку виступає природно-ресурсний потенціал, зокрема національні парки та заповідники, що сприяють розвитку сафарі-туризму та екологічних форм розміщення. У цьому регіоні поширені екоготелі, які інтегровані в природне середовище та орієнтовані на сталий розвиток [5].

Західна Африка має значний, однак нерівномірно реалізований потенціал розвитку готельного господарства. Найбільш динамічний розвиток спостерігається в країнах із відносно стабільною економікою, таких як Нігерія та Сенегал. Основними факторами зростання є урбанізація, розвиток авіасполучення та залучення міжнародних інвесторів. Водночас регіон стикається з проблемами політичної нестабільності та недостатнього розвитку інфраструктури.

Центральна Африка залишається найменш розвиненим регіоном у сфері готельного господарства. Попри значний природний потенціал, розвиток галузі стримується політичними ризиками, слабкою транспортною інфраструктурою та низьким рівнем інвестицій. Готельний сектор зосереджений переважно у столицях і обслуговує здебільшого ділових туристів.

Таким чином, у країнах Африки сформувалася чітка регіональна структура розвитку готельного господарства. Північна та Південна Африка виступають найбільш розвиненими регіонами, тоді як Східна Африка демонструє високі темпи зростання, а Західна і Центральна – значний, але недостатньо реалізований потенціал.

Аналіз рис. 1 свідчить, що розвиток готельного господарства в країнах Африки є нерівномірним. Північна Африка характеризується більш розвинутою готельною інфраструктурою та великим номерним фондом. Країни субсахарського регіону мають значний потенціал для подальшого зростання. Це пояснюється різним рівнем економічного розвитку, інвестиційної активності та туристичної привабливості країн цих макрорегіонів.

Сучасний розвиток готельної сфери африканських країн формується під дією таких ключових трендів, як діджиталізація, принципи сталого розвитку та підвищений інтерес до автентичних туристичних вражень. Упровадження інновацій, поширення екологічного туризму та персоналізація обслуговування позитивно впливають на конкурентоспроможність готельного сектору. Разом з

тим галузь зазнає стримуючого впливу з боку економічної нестабільності, політичних конфліктів, інфраструктурних обмежень та нестачі професійних кадрів, що особливо гостро проявляється у менш розвинених країнах Африканського регіону. Подальший поступ готельного господарства африканських країн залежить від активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, розбудови інфраструктури та покращення соціально-економічного та політичного становища. Інвестиції мають спрямовуватися не лише на будівництво нових готелів, а й на реконструкцію існуючих об'єктів, впровадження енергоефективних технологій та підвищення рівня сервісу. Розвиток інфраструктури, зокрема дорожньої мережі, аеропортів, систем енергопостачання та зв'язку, є критичною умовою для покращення доступності туристичних destinations та створення сприятливого середовища для функціонування готельного бізнесу. Важливу роль також відіграє розвиток внутрішнього туризму, який здатний забезпечити попит на готельні послуги навіть у періоди нестабільності міжнародних туристичних потоків. Урізноманітнення туристичних пропозицій через розширення оздоровчого, ділового, культурного, пригодницького та релігійного туризму також сприятиме залученню нових сегментів споживачів, зменшенню сезонних коливань попиту та підвищенню стійкості готельного сектору до зовнішніх викликів [2].

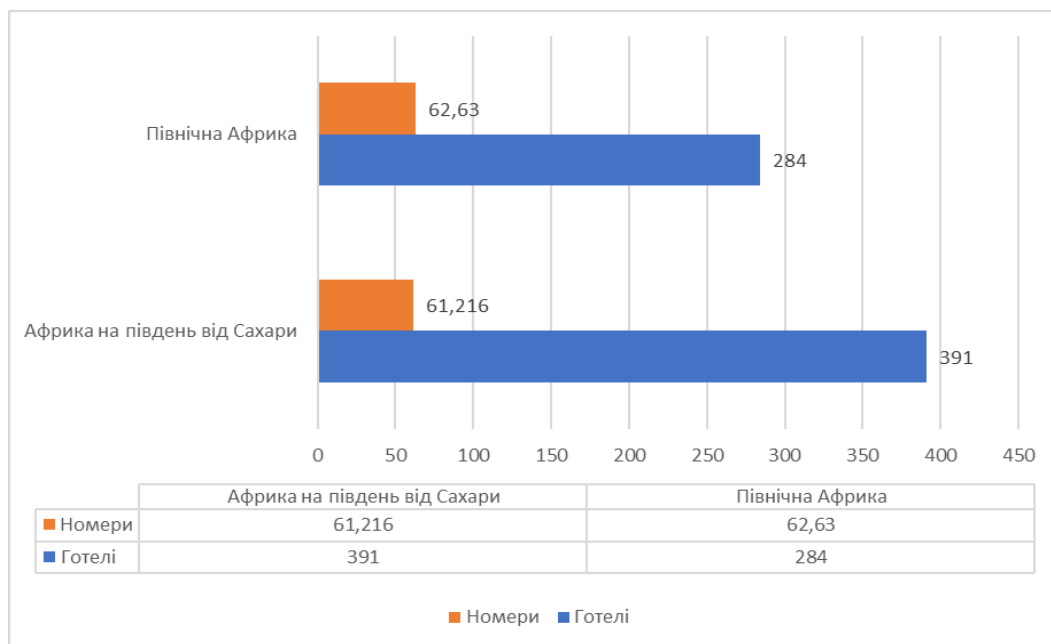

Рис. 1. Готельний сектор Північної та субсахарської Африки у 2026 році (побудовано за даними [4])

Отже, готельне господарство країн Африки характеризується вираженою регіональною диференціацією, що проявляється у нерівномірності розвитку готельного сектору між окремими макрорегіонами континенту. Перспективи галузі пов'язані зі стабілізацією соціально-економічної та політичної ситуації в країнах, активізацією інвестицій, розбудовою інфраструктури, впровадженням

інновацій, розвитком внутрішнього туризму та диверсифікацією туристичних продуктів.

Список використаних джерел:

1. Africa Economic Forum. Hospitality Industry in Africa [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.aefgroup.org/industrygroup.php?ig=hospitality> (дата звернення: 01.04.2026).
2. Igimoh, I. Africa's Hospitality Industry Grows to Global Heights (2025) [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.africanleadershipmagazine.co.uk/africas-hospitality-industry-grows-to-global-heights/> (дата звернення: 10.04.2026).
3. In On Africa. Unique attractions lift Africa's hospitality industry (2024) [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.inonafrica.com/2024/07/10/unique-attractions-lift-africas-hospitality-industry/> (дата звернення: 10.01.2026).
4. Market Report Analytics. Hospitality Industry in South Africa Analysis Uncovered: Market Drivers and Forecasts 2025–2033 (2026) [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.marketreportanalytics.com/reports/hospitality-industry-in-south-africa-93760> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Nyanje, P. Tanzania gains momentum as East Africa leads continent's hotel construction boom (2026) [Електронний ресурс]. – URL: <https://businessinsider.co.tz/tanzania-gains-momentum-as-east-africa-leads-continent-hotel-construction-boom/> (дата звернення: 01.04.2026).

УДК 338.48-027.561:004.774.1(460) **Каріна Пшеничко, Ангеліна Українець**
pshenychko.karina@chnu.edu.ua, ukrainets.anhelina@chnu.edu.ua

Науковий керівник – канд. геогр. наук, асистент О. Смик
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ІНСТАГРАМ-ТУРИЗМ В ІСПАНІЇ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У сучасних умовах цифровізації світової економіки відбувається глибока трансформація механізмів формування туристичного попиту. Якщо раніше ключову роль відігравали традиційні фактори – географічне положення, кліматичні умови, культурно-історична спадщина та економічна доступність, – то сьогодні дедалі більшого значення набувають цифрові комунікаційні платформи. У цьому контексті особливу роль відіграє Instagram, який завдяки домінуванню візуального контенту формує уявлення користувачів про туристичні дестинації та безпосередньо впливає на їх вибір.

У результаті формується нове явище – інстаграм-туризм, що відображає зміну логіки туристичної поведінки. Турист дедалі частіше орієнтується не лише на змістовну цінність подорожі, а на візуальну привабливість локації та її популярність у цифровому середовищі. Таким чином, туристичний досвід трансформується: він стає не лише процесом споживання простору, а й створенням контенту.

Показовим прикладом такого впливу є Іспанія – одна з провідних туристичних держав світу. За даними UNWTO, країна стабільно входить до

трійки світових лідерів за кількістю міжнародних туристичних прибуттів, які до пандемії перевищували 80 млн осіб на рік [3]. Водночас сучасна динаміка туристичних потоків значною мірою підтримується саме через цифрові канали комунікації.

Метою дослідження є аналіз впливу інстаграм-туризму на формування туристичних потоків в Іспанії та визначення його соціально-економічних і екологічних наслідків. Для досягнення цієї мети передбачено розкриття сутності явища, дослідження механізмів його впливу та оцінку трансформацій туристичного простору.

Інстаграм-туризм є складовою ширшого процесу цифровізації туризму та характеризується домінуванням візуального сприйняття над раціональним. Соціальні мережі у цьому випадку виконують не лише інформаційну, а й регуляторну функцію, впливаючи на просторовий розподіл туристичних потоків [1]. Найбільш популярними стають локації, які мають високий естетичний потенціал та активно відтворюються у цифровому середовищі.

В Іспанії такими об'єктами є Саграда Фамілія, Парк Гуель у м. Барселона, історичні простори Севілья та узбережжя Коста-Брава. Ці локації виступають своєрідними “візуальними символами”, що формують туристичний імідж країни.

Важливою особливістю є те, що соціальні мережі не просто відображають туристичну реальність, а активно її формують. Значна частка туристів використовує їх як основне джерело натхнення для подорожей, що спричиняє ефект “візуального наслідування” [1]. У результаті туристи прагнуть відтворити вже побачений досвід, що призводить до стандартизації туристичної поведінки.

Зокрема, у популярних локаціях, таких як Саграда Фамілія або Парк Гуель у Барселона, спостерігається повторюваність однакових ракурсів фотографій і сценаріїв поведінки. Це формує “реплікативну модель”, у межах якої туристичний простір перетворюється на медіалокацію, орієнтовану на створення контенту.

Такі процеси зумовлюють нерівномірний розподіл туристичних потоків. Соціальні мережі підсилюють концентрацію туристів у найбільш популярних місцях, формуючи явище *overtourism*. Особливо гостро ця проблема проявляється у Барселона, де надмірне навантаження на інфраструктуру та ресурси створює соціальні та екологічні виклики.

Водночас інстаграм-туризм сприяє і формуванню нових туристичних напрямків. Поширення контенту дозволяє популяризувати менш відомі території, зокрема сільські регіони та природні об'єкти, що сприяє диверсифікації туристичних потоків. Проте цей процес часто має неконтрольований характер і може призводити до швидкого перевантаження нових локацій.

Окрему роль відіграє ефект “вірусних локацій”, коли маловідомі об'єкти за короткий час стають масовими туристичними центрами. Така динаміка супроводжується різким зростанням туристичного навантаження та недостатньою готовністю інфраструктури до його прийняття.

Інстаграм-туризм має комплексний соціально-економічний вплив. З одного боку, він сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, підвищує туристичну

привабливість територій і формує позитивний імідж країни. Крім того, соціальні мережі виконують функцію ефективного маркетингового інструменту, що знижує витрати на просування туристичного продукту.

З іншого боку, спостерігаються і негативні наслідки: перевантаження територій, зростання вартості житла, екологічні проблеми та втрата автентичності. Особливо актуальною є проблема комерціалізації культурного середовища, коли туристичні об'єкти трансформуються під вимоги масового попиту.

Процес естетизації простору призводить до того, що території набувають рис “декорації”, орієнтованої на споживання через камеру. Це помітно, зокрема, у Севільї, де культурне середовище частково адаптується до очікувань туристів. У таких умовах виникає суперечність між популяризацією та збереженням культурної спадщини, що підкреслює важливість підходів, розроблених UNESCO [2].

Важливим чинником розвитку інстаграм-туризму є також діяльність інфлюенсерів, які формують туристичні тренди. За даними Google, цифровий контент має значний вплив на прийняття рішень щодо подорожей, що підсилює роль персоналізованої комунікації.

З огляду на це, у Іспанія впроваджуються заходи регулювання туристичних потоків: обмеження відвідування перевантажених локацій, контроль короткострокової оренди, туристичні збори та розвиток сталого туризму. Основною метою є досягнення балансу між економічними вигодами та збереженням ресурсного потенціалу територій.

Отже, інстаграм-туризм є важливим чинником трансформації сучасної туристичної індустрії та суттєво впливає на формування туристичних потоків в Іспанії. Його розвиток має подвійний характер: з одного боку, він стимулює економічне зростання та популяризацію дестинацій, з іншого – загострює соціальні та екологічні проблеми. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження принципів сталого туризму, що забезпечують баланс між цифровою популярністю та збереженням культурної і природної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Statista. Social media influence on travel decisions worldwide, 2023. URL: https://www.statista.com/topics/13406/social-media-use-in-travel-and-tourism/?srsltid=AfmBOorAA0P3X_E8zM7XkaIvmvFML15V4FPjAK-eh0pvw2ZfkDI_XUB
2. UNESCO. World Heritage and Sustainable Tourism Programme, 2022. URL: https://www.thesunprogram.com/research-platform/nature-positive/guest-participation/unesco-world-heritage-sustainable-tourism-toolkit?qad_source=1&qad_campaignid
3. UNWTO. International Tourism Highlights 2023 Edition. Madrid: UNWTO, 2023. URL: https://voyagesafriq.com/wp-content/uploads/2023/09/Tourism_Highlights_2023.pdf

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НПП «ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ» В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

У суспільній географії рекреаційний потенціал природоохоронної території доцільно трактувати як сукупність природних, просторових, інфраструктурних та організаційних передумов, що забезпечують можливість її використання для відпочинку, оздоровлення, екологічної освіти та пізнавального туризму без порушення режиму охорони. В умовах воєнного часу ця категорія набуває нового змісту, оскільки до традиційних характеристик привабливості, доступності та ландшафтної цінності додається безпековий вимір. Саме тому аналіз рекреаційного потенціалу НПП «Гомільшанські ліси» є важливим не лише для природоохоронної практики, а й для оцінки соціально-географічної стійкості територій Харківщини [1; 2].

НПП «Гомільшанські ліси» створено Указом Президента України у 2004 р.; його площа становить 14314,8 га [2]. Парк охоплює цінні лісові, заплавні та лісостепові комплекси долини Сіверського Дінця, що формують високу естетичну, природоохоронну та оздоровчу цінність території [1]. До рекреаційних переваг парку належать мальовничі ландшафти, поєднання лісових масивів із долинно-річковими комплексами, наявність пізнавальних маршрутів, можливості для короткотривалого екологічного відпочинку, спостереження за природою та проведення еколого-освітніх заходів. На офіційному сайті парку окремо представлені напрям рекреаційної діяльності та мережа маршрутів, що свідчить про сформовану основу для регульованого відвідування території [3; 4].

Серед важливих складових рекреаційного потенціалу НПП «Гомільшанські ліси» слід виокремити сприятливе географічне положення відносно Харкова та інших населених пунктів регіону, різноманітність природних комплексів, можливість поєднання відпочинку з природоохоронною просвітою, а також придатність території для екологічних екскурсій і маршрутів малої та середньої тривалості. Зокрема, парк пропонує спеціально розроблені екскурсійні маршрути, що підсилює його функцію як простору пізнавальної рекреації [4]. У довоєнний і відносно стабільний періоди такі ресурси формували передумови для розвитку екотуризму, освітніх відвідувань, сімейного відпочинку та локальної рекреаційної активності.

Водночас воєнний час суттєво змінює умови реалізації цього потенціалу. Навіть якщо на окремих заповідних територіях відсутні безпосередні бойові дії, їх функціонування відбувається у ширшому просторі воєнних ризиків. Для рекреаційного використання це означає обмеження доступу до певних ділянок, посилення вимог до безпеки пересування, зниження передбачуваності

відвідування, ризику, пов'язані з потенційним мінуванням або забрудненням окремих місцевостей, а також зростання пожежної небезпеки. Дослідження сучасного стану природоохоронних територій України в умовах повномасштабної війни засвідчують, що навіть поза зонами активних бойових дій на заповідні ландшафти впливають наслідки мілітаризації простору, пошкодження ґрунтового-рослинного покриву, рух техніки, забруднення та інші форми антропогенного тиску [5].

Для НПП «Гомільшанські ліси» це означає, що рекреаційний потенціал у воєнний час не зникає повністю, але переходить у режим обмеженої, вибіркової та безпеково орієнтованої реалізації. Змінюється сама структура рекреаційного попиту: зменшується значення масового відпочинку, натомість більшої актуальності набувають короткотривалі прогулянки, локальні екологічні маршрути, індивідуальні або малі групові форми відвідування, еколого-освітні практики та ті види рекреації, які не потребують значного інфраструктурного навантаження. У соціально-географічному аспекті така трансформація є показником адаптації території до кризових умов та зміни поведінкових моделей населення.

Окремим викликом є поєднання рекреаційного використання з вимогами правового режиму природно-заповідного фонду. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» передбачає охорону природних комплексів, регульоване використання територій і необхідність недопущення діяльності, що може негативно вплинути на стан парку [6]. За воєнних умов дотримання цього режиму ускладнюється, оскільки зростає роль зовнішніх чинників: суміжного військового навантаження, змін транспортної логістики, обмежень пересування та зниження можливостей для повноцінного контролю за рекреаційними потоками. Саме тому рекреаційний потенціал НПП у воєнний час має оцінюватися не лише за наявністю природних ресурсів, а й за ступенем їх безпечної доступності та здатністю адміністрації парку забезпечити регульований формат використання.

У цих умовах пріоритетними напрямками збереження рекреаційного потенціалу є функціональне зонування безпечних для відвідування ділянок, інвентаризація маршрутів і рекреаційних пунктів, оперативне інформування населення про допустимі форми перебування на території, а також розвиток низькоінтенсивної рекреації. Доцільним є використання лише перевірених маршрутів, облаштування або оновлення інформаційних стендів, попереджувальних знаків, цифрових карт безпечного пересування, а також тимчасове закриття ділянок, де існують екологічні або безпекові ризики. У такий спосіб рекреація не припиняється повністю, а адаптується до воєнних умов на засадах обережності та просторової вибіркості.

Не менш важливим є відновлення та поліпшення рекреаційних властивостей території. Для НПП «Гомільшанські ліси» це передбачає очищення засмічених ділянок, усунення наслідків локального техногенного навантаження, відновлення стежок і рекреаційних вузлів, протиерозійні заходи, а також висадку місцевих видів рослин на порушених площах. Висадка має здійснюватися з урахуванням типу ландшафту, складу природної рослинності та потреб відтворення не декоративного, а екологічно адекватного рослинного

покриву. Важливим є також обмеження надмірного втручання у відновлювані ділянки, щоб рекреаційне використання не перешкоджало природним процесам самовідновлення.

Перспективним напрямом є поєднання природоохоронного й рекреаційного менеджменту. Для цього потрібні системний моніторинг стану рекреаційних територій, оцінка зміни ландшафтної привабливості та доступності, спостереження за рослинним покривом і рекреаційним навантаженням, а також координація між адміністрацією парку, органами місцевого самоврядування, екологічними службами та іншими зацікавленими сторонами. У випадку НПП «Гомільшанські ліси» це дозволяє розглядати воєнний час не лише як період втрат, а і як етап переосмислення моделей природокористування, коли пріоритет надається безпечним, екологічно збалансованим та освітньо орієнтованим формам рекреації.

Отже, рекреаційний потенціал НПП «Гомільшанські ліси» в умовах воєнного часу зберігається, проте реалізується в істотно змінених просторових та організаційних умовах. Його основою залишаються природна цінність території, ландшафтне різноманіття, наявність екологічних маршрутів та пізнавальних можливостей парку. Водночас повноцінне використання цього потенціалу можливе лише за умови безпекової оцінки території, гнучкого регулювання доступу, збереження природоохоронного режиму та поетапного відновлення порушених ділянок. У соціально-географічному розумінні це дає підстави розглядати НПП «Гомільшанські ліси» як територію, де навіть у воєнний час можуть підтримуватися рекреаційні функції, але переважно в адаптованому, контрольованому та екологічно виваженішому форматі.

Список використаних джерел:

1. Національний природний парк «Гомільшанські ліси»: офіційний сайт. URL: <https://gomilsha.org.ua>
2. Про створення національного природного парку «Гомільшанські ліси»: Указ Президента України від 06.09.2004 № 1047/2004 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1047/2004>
3. Рекреація // Національний природний парк «Гомільшанські ліси»: офіційний сайт. URL: <https://gomilsha.org.ua/pro-nas/napriamky-diialnosti/rekreatsiia>
4. Маршрути // Національний природний парк «Гомільшанські ліси»: офіційний сайт. URL: <https://gomilsha.org.ua/mandruy/marshruty>
5. Timmins H.L., Petrovych O., Drapaliuk A., Polianska K., Vasyliuk O., Bragger J., Kuzemko A., Vishnevsky D. The State of Ukraine's Protected Areas: an interim update on damages from the full-scale invasion // PARKS. 2023. Vol. 29, No. 2. P. 52–63. URL: <https://parksjournal.com/wp-content/uploads/2023/12/10.2305-WUER4443-Timmins.pdf>
6. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12>

БАЛТІЯ ЯК «HIDDEN GEM» ЄВРОПИ: НОВІ ТУРИСТИЧНІ НАПРЯМКИ ЗАМІСТЬ ПЕРЕВАНТАЖЕНИХ СТОЛИЦЬ

Туризм є однією з найдинамічніших галузей сучасної економіки, що розвивається найшвидшими темпами. Саме у Європі туристична галузь швидко набирає обертів, оскільки європейські країни мають найпопулярніші та найбільш відвідувані туристичні напрямки [1]. Так 2025 рік став ще одним рекордним роком для туризму Європейського Союзу: майже 3,1 мільярда ночей було проведено в туристичних закладах розміщення по всьому ЄС. Це відображає зростання на 2,2%, або на 66,4 мільйона ночей більше, ніж у 2024 році. Більшість ночівель, 61,7% від загальної кількості в ЄС, відбулися в 4 країнах ЄС: Іспанії (513,6 мільйона), Італії (476,9 мільйона), Франції (471,7 мільйона) та Німеччині (442,1 мільйона). Натомість країнами з найнижчими показниками ночівель туристів були Люксембург (3,6 мільйона), Латвія (5,0 мільйона) та Естонія (6,7 мільйона) [2]. Прогнозується, що у 2026 році кількість відвідувань Європи мешканцями інших країн зросте на 6,2%, причому напрямки далекомагістральних перельотів відіграватимуть більш помітну роль [3].

Таким чином, з одного боку, великий потік туристів підтримує економіку країн, а з іншого – може призводити до такого явища, як overtourism. О. Г. Пархоменко із співавторами у своїй науковій праці [4] зазначають, що overtourism – це надмірне насичення окремих популярних туристичних місць потоками відвідувачів. Основними причинами виникнення overtourism виступають: бюджетні авіаперельоти та здешевлення транспорту, популяризація напрямків через соціальні мережі, бурхливе зростання платформ короткострокової оренди житла, відсутність або неефективність стратегічного планування туризму, орієнтація на кількісні показники розвитку (кількість туристів) замість якості туристичної послуги [4].

Існують певні шляхи вирішення проблеми надмірного туризму, наприклад, обмеження туристичного навантаження, створення другорядних туристичних центрів і т.д., однак ще одним ефективним підходом є популяризація hidden gems – туристичних маловідомих, або недооцінених місць, які можуть диверсифікувати туристичні потоки та зменшити тиск на популярні напрямки [5]. Яскравим прикладом hidden gems можна вважати країни Балтії – Естонію, Латвію та Литву. Ключовими туристичними напрямками всіх трьох країн виступають їх столиці – Таллінн, Рига та Вільнюс. Оскільки це сучасні європейські міста, доступність не повинна бути проблемою для подорожей до будь-якої з балтійських столиць. Кожна з них має власний міжнародний аеропорт з регулярними рейсами з інших європейських міст та віддалених

країн. Таллінн і Рига розташовані на узбережжі, з регулярними поромними сполученнями зі Стокгольмом, Гельсінкі та іншими містами. Наприклад, з Таллінну можна дістатися Гельсінкі за 2,5 години на поромі. Крім того, всі три балтійські столиці мають гарне сполучення автобусами та поїздами, що є дуже корисним під час подорожей між ними. Порівняно з популярними європейськими містами для відпочинку, такими як Барселона і Париж, усі три столиці Балтії є дешевими та регулярно потрапляють до списків найдешевших міст Європи. Загалом, Таллінн є найдорожчим, особливо якщо зупинятися в Старому місті та його околицях. Вільнюс є найдешевшим з трьох столиць [6].

Як ми зазначали вище, країни Балтії мають одні з найнижчих показників ночівель туристів. Наступна ілюстрація (рис. 1) показує інтенсивність туризму на субрегіональному рівні. Топ-100 напрямків за інтенсивністю туризму мають середній показник 44 ночі, проведені на мешканця, що порівнюється з середнім показником ЄС – 6 ночей на одного мешканця. Більшість таких напрямків розташовані в Німеччині, Греції, Італії, Франції, Іспанії, Австрії та Хорватії, а також загалом уздовж узбережжя та гірських районів ЄС. Піки від 115 до 145 ночей були зафіксовані в Істрії (Хорватія) та на островах Корфу, Калімнос, Карпатос, Кос і Родос (Греція), а також Фуертевентурі та Лансароте (Іспанія). Також скандинавські сільські напрямки зазвичай мають високі показники за інтенсивністю туризму. Найменш туристично інтенсивні напрямки – це країни Східного ЄС [7].

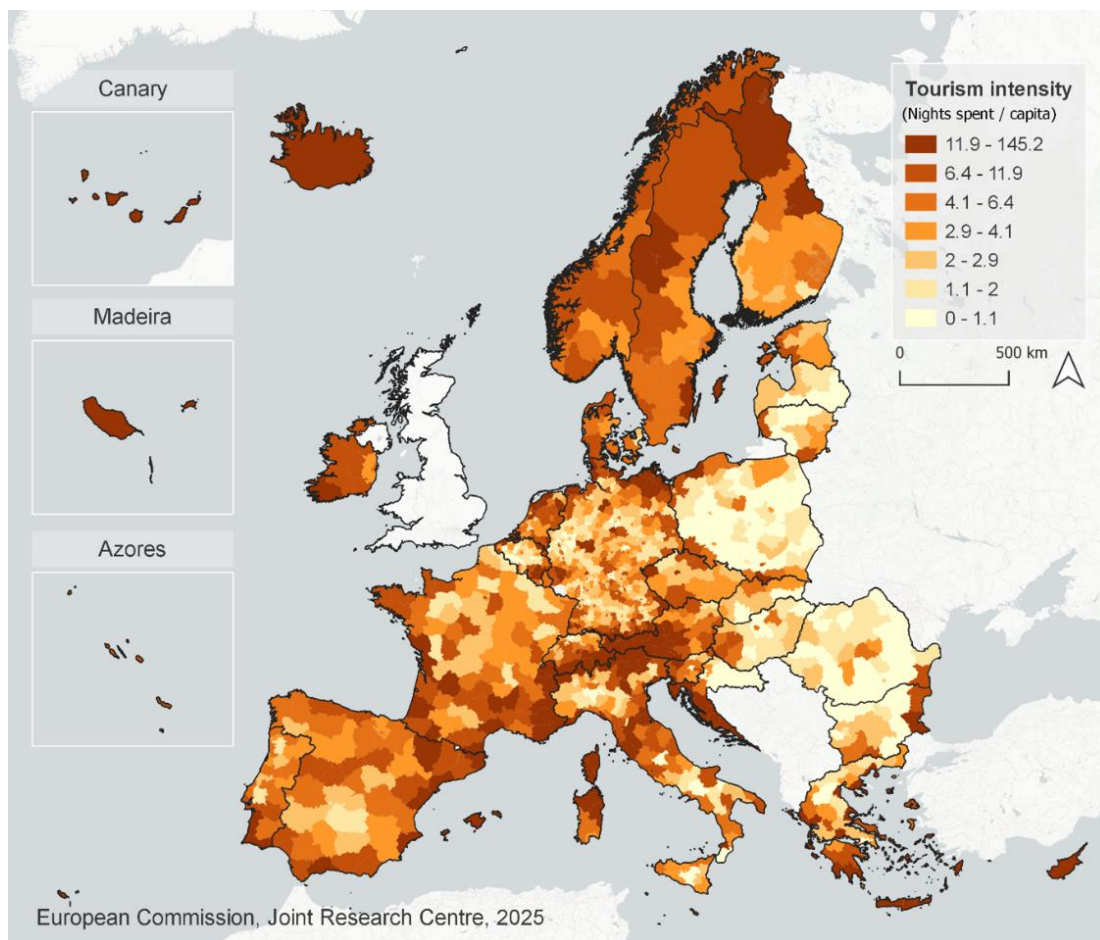

Рис. 1. Туристична інтенсивність в Європейському Союзі [7]

На підставі цієї карти можемо побачити, що інтенсивність туризму в Естонії є вищою, ніж в Латвії та Литві. Лише окремі ділянки обох останніх країн демонструють високий рівень туристичної активності. Найбільш інтенсивні зони Естонії – Таллінн (головний туристичний центр і круїзний порт), курортний регіон Пярну, а також острови Саарема та Хійумаа. В Литві – Вільнюс, Каунас, а також регіони узбережжя: Клайпеда та Куршська коса (Неринга, Паланга). В Латвії – Рига, узбережжя біля Юрмали і частково західне узбережжя (Лієпая). Однак, порівняно з Литвою та Естонією, Латвія значно відстає щодо кількості ночівель туристів, як це видно з карти, тому і інтенсивність туризму є нижчою.

Якщо порівнювати кількість іноземних туристичних відвідувань трьох країн, то слід зазначити, що Естонія є лідером, адже у 2025 році в країні було розміщено майже 1,95 мільйона іноземних туристів, що на 5% більше, ніж у 2024 році [8]. Щодо Латвії, то вона посіла друге місце, прийнявши у 2025 році 1,7 мільйона осіб, що на 5,3% більше, ніж у 2024 році [9]. До Литви у 2025 році прибула найменша кількість туристів – 1,5 мільйона осіб, що на 4,4% більше, ніж у 2024 році [10]. Тобто не дивлячись на те, що Латвії притаманна менша кількість ночівель, ніж у Литві, її відвідує більша кількість туристів. Справа в тому, що в Латвії найбільша кількість відвідувачів зазвичай орієнтована саме на столицю країни, де перебування зазвичай є короткотривалим.

Отже, незважаючи на відносно невисокі показники туристичних ночівель у порівнянні з іншими провідними туристичними регіонами, країни Балтії мають потенціал у розвитку туризму. У зв'язку з глобальною проблемою надмірного туризму в популярних європейських напрямках, країни Балтії можуть розглядатися як альтернативні дестинації – локації призначення (*hidden gems*), перевагами яких є доступність за цінами, добре збережені історичні міста, зручне транспортне сполучення та достатньо низький рівень туристичного навантаження. На нашу думку, доцільною пропозицією для туристичного просування країн Балтії було б створення єдиного туристичного бренду Естонії, Латвії та Литви, що дозволило б їм ефективніше просувати регіон як альтернативу дестинаціям, які страждають від надмірного туризму.

Список використаних джерел:

1. *Najmah A., Nugrahani H. European Union's Role in Handling Overtourism (Case Study in Venice, Barcelona, and Santorini). Advances in Civil Engineering Materials. 2022. №223. P. 287-293. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-8667-2_32*
2. *Eurostat. Another record year for EU tourism in 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20260304-1>*
3. *European Travel Commission. Europe's travel demand remains steady as spending outpaces arrivals. URL: <https://etc-corporate.org/news/europes-travel-demand-remains-steady-as-spending-outpaces-arrivals/>*
4. *Пархоменко О.Г., Шука Г.П., Ковальська Л.В. Сучасні соціально-економічні аспекти явища overtourism в Україні та світі. Економіка харчової промисловості. 2025. № 2. Ст. 81-87. DOI: 10.15673/fie.v17i2.3172*
5. *Retnaningsih I.A., Anggraini R.I. Journee: Digital Tourism Platform for Hidden Gems Destination. Advances in Economics, Business and Management Research. 2020. №184. P. 125-131. DOI: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210727.023>*

6. Which Baltic Sity Shoud You Visit? URL: <https://www.onthegotours.com/Estonia/Guides/Tallinn-vs-Riga-vs-Vilnius>
7. Eurostat. Unbalanced tourism: which European destinations are potentially vulnerable? URL: https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/unbalanced-tourism-which-european-destinations-are-potentially-vulnerable-2025-04-29_en
8. Statistics Estonia. URL: <https://stat.ee/en/otsing?page=1&search=turism&type=article>
9. 2.8 million visitors stayed in Latvian hotels in 2025. URL: <https://eng.lsm.lv/article/economy/business/18.02.2026-28-million-visitors-stayed-in-latvian-hotels-in-2025.a634813/>
10. Lithuania: Number of foreign visitors up 4% in 2025. URL: <https://viabaltica.fi/lithuania-number-of-foreign-visitors-up-4-in-2025/>

УДК 911.3

Станіслав Саламатін
stassalamatin046@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. К. Кравченко
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

РОЛЬ ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ТУРИЗМІ

Актуальність дослідження. Професійна підготовка фахівців у туристичній сфері та розвиток підприємництва у цій галузі корелюється від рівня освоєння географічних дисциплін та якості викладання дидактичного матеріалу, на запит суспільства та ринку праці країни. У контексті повоєнного відновлення України цей процес набуває ще більшої значущості, та створення відповідної культури виховання та навчання в закладах освіти повинен починатися із середньої школи для формування у учнів, як розуміння базових процесів так і можливе у подальшому бажання займатися підприємництвом. Створення системи підготовки кадрів як у сфері туризму, так і в інших секторах економіки має стратегічне соціальне та економічне значення для держави. Сприяючи розширенню ринку праці та зайнятості населення, підкріплене залученням великої кількості об'єктів, які не розкрили свого потенціалу, а саме: природного, культурно-історичного, соціально-економічного та рекреаційного характеру, що сприятиме меті України стати одним з світових лідерів з туристичних потоків або лідером за конкретною туристичною спеціалізацією.

Побудова навчання з географічних дисциплін ґрунтується на практико-орієнтованому підході, що базується на сучасних освітніх стандартах у Європі, в яких підприємницька діяльність спирається на індивідуальні якості учня з відповідним навчальним матеріалом, який відповідає потребам країни, кінцевим результатом вважається здібність трансформувати наявні знання та опит в реалізації економічного результату.

Економічна та соціальна географія є основою у когнітивному компоненті підприємницької діяльності. Сучасна географія є комплексною наукою, фокус вивчення змістився з природної та ресурсної складової на соціально-

економічну. Економічна частина у підприємництві відповідає за розуміння актуальних процесів в суспільстві та економіці, важливим її моментом є бачення у підприємця динаміки змін у соціально-економічному сегменті. Соціальна частина відповідає за аналіз суспільних тенденцій та потреб суспільства, наприклад в сфері послуг, а для учня виступає додатковим інструментом соціалізації та формування зразкового громадянина та успішного підприємця.

Рис. 1. Когнітивний компонент підприємницької діяльності
(побудовано автором за даними [1])

Велику увагу приділяють особистісно-орієнтованому навчанню кожному учню, що також є завданням Нової української школи. Акцент робиться не лише меті оволодіння людиною академічних дисциплін, а й підготовці його до соціального життя у суспільстві, з активною громадянською позицією, зі сформованими морально-етичними установами особистості і стійкими цінностями, це лише посилює ефект від можливої підприємницької діяльності, в якій побудовано на людиноцентричному підході до ведення бізнес, що в свою чергу збільшує ймовірність його успішності.

Досягнення успіхів у навчанні з підприємництва неможливе без практичного досвіду. Початковим етапом формування підприємництва у туристичній сфері та інших галузях бізнесу з використанням дидактичного потенціалу географії мають бути побудовані на звичному для учнів оточенні, на основі середньої школи, подібне рішення дозволить швидше зорієнтуватися на предметі. Другим етапом мають бути розробка та аналіз кейсів, організація заходів всередині школи для досліджень та проєктів. Це, наприклад дозволить розбирати їх, як індивідуально, так і в групі з іншими учнями на зрозумілому для їх віку речах. Третій етап передбачає поступове ускладнення у процесі

переходу дітей у старші класи, ускладнення полягає у постійному наближенню прикладів до реальних кейсів у бізнес-плануванні, розумінні роботи ринків збуту, логістики, виробництва, а також проведення практик у діючих компаніях країни, як туристичної спрямованості, так і в інших секторах економіки. Це сформує в учнів уявлення та розуміння процесів, що відбуваються в економіці, а також сприяє формуванню підприємницького мислення та спроможності до аналізу соціально-економічних процесів на національному та глобальному рівнях.

Реалізація практичної частини, результати якої можуть бути екстрапольовані на інші дисципліни та соціальні інститути, потребує ретельного опрацювання нормативно-правової бази України з представниками влади, освіти та бізнесу для аналізу суміжності практичної частини з правовою частиною країни, та її вирішення для успішного функціонування навчальних закладів та суб'єктів підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Розвиток підприємницької компетентності учнів на уроках географії та економіки / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології в роботі практичного психолога» // Н.М. Ткаченко, Суми: Сумський ОІППО, 2020. 107 с. URL: <https://soippo.edu.ua/images/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97/2020/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0%20%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf#page=107>
2. Дидактичні можливості підручника економіки для формування в учнів ліцею підприємницької компетентності / Т. Назаренко, Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2019. 184 с. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/109/106>
3. Упровадження STEM-освіти на уроках географії: спрямованість на самостійний творчий розвиток дитини / Нова педагогічна думка Том 105 №1 // Г. Пустовіт, Я. Сивохоп, Рівне: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти РОІППО, 2021. 42 с. <https://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/287/557>
4. Національна економічна стратегія 2030. Вектори економічного розвитку, 346 с. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>
5. Аналіз діяльності суб'єктів підприємницької діяльності сфери туризму в Україні: Науковий журнал / В. Коваль, І. Несторишен, Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2025. 210 с. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8259da56-bc08-4553-b911-667ce99969a5/content>
6. Педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму: Дисертація / І.І. Зінкова, Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2020. 24 с. https://chemeduction.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/5/2020/12/dis_Zinkova.pdf
7. Розвиток підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації як проблема наук про освіту. Витоки педагогічної майстерності / В. Вареницький, Полтава: Полтавський національний університет імені В.Г. Короленка, 2025. 42-46 с. URL: <https://sources.pnpu.edu.ua/article/view/330957/320540>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КЕМПІНГОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

Сучасні трансформації туристичної сфери характеризуються зростанням попиту на альтернативні форми відпочинку, орієнтовані на природне середовище, автономність та індивідуалізацію туристичного досвіду. У цьому контексті кемпінговий туризм набуває особливої актуальності як форма рекреаційної діяльності, що поєднує доступність, мобільність і відносно низький рівень антропогенного навантаження на довкілля [5, 8, 11]. В умовах України цей вид туризму перебуває на етапі становлення, що зумовлює необхідність його комплексного наукового осмислення та адаптації міжнародного досвіду до національних умов [8, 9]. Українські Карпати є одним із ключових регіонів розвитку рекреації та туризму, що обумовлено поєднанням природних, історико-культурних та соціально-економічних передумов. Водночас організація кемпінгового туризму тут має низку специфічних рис, пов'язаних із гірськими умовами, нерівномірністю освоєння території та недостатнім рівнем інфраструктурного забезпечення [2; 6]. Метою дослідження є виявлення особливостей організації кемпінгового туризму в Українських Карпатах, аналіз сучасного стану та обґрунтування напрямів його розвитку.

Кемпінговий туризм визначається як форма організованого або самостійного відпочинку, що передбачає тимчасове проживання туристів у природному середовищі з використанням наметів, автокемперів або інших мобільних засобів розміщення. Його розвиток пов'язаний із глобальними тенденціями демократизації туризму, підвищення мобільності населення та поширення екологічно орієнтованих моделей поведінки [8, 10]. У сучасній науковій літературі виділяють кілька основних різновидів кемпінгового туризму, серед яких традиційний наметовий туризм, автокемпінг, що базується на використанні транспортних засобів із житловими модулями, а також глемпінг як поєднання природного середовища та підвищеного рівня комфорту. Окремо формується сегмент екокемпінгів, які функціонують на засадах мінімізації впливу на довкілля та використання відновлюваних ресурсів [1, 9, 11]. Функціональне значення кемпінгового туризму полягає у його здатності забезпечувати рекреаційні потреби населення, стимулювати розвиток локальної економіки, формувати екологічну свідомість та сприяти сталому використанню природних ресурсів [4].

Українські Карпати мають значний природно-ресурсний потенціал для розвитку кемпінгового туризму, що обумовлено різноманіттям природних ландшафтів, сприятливими кліматичними умовами та високим рівнем

збереженості природного середовища [2]. Гірські масиви, полонини, ліси та річкові долини створюють унікальні можливості для організації різних форм активного відпочинку, включаючи кемпінг. Важливою складовою є природно-заповідний фонд, який включає національні природні парки, біосферні резервати та інші об'єкти, що підвищують туристичну привабливість регіону, але водночас потребують суворого дотримання екологічних норм [7]. Кліматичні умови Карпат сприяють сезонному розвитку кемпінгового туризму, з піковими періодами у літній та частково осінній періоди. Просторовий аналіз свідчить, що найбільш сприятливі умови для розвитку кемпінгів сформувалися у межах Івано-Франківської, Закарпатської та Львівської областей, де поєднуються природні ресурси, транспортна доступність і сформована туристична інфраструктура [4].

Сучасний стан кемпінгового туризму в Українських Карпатах характеризується нерівномірністю територіального розвитку та недостатнім рівнем інфраструктурного забезпечення. Основні кемпінгові локації зосереджені в межах туристично освоєних центрів, таких як Яремче, Буковель, Славське, тоді як значна частина території залишається недостатньо інтегрованою в туристичну систему [4, 6]. Інфраструктурне забезпечення кемпінгів загалом залишається на низькому рівні. Більшість об'єктів не відповідають міжнародним стандартам щодо санітарних умов, енергозабезпечення та сервісу, що обмежує можливості залучення іноземних туристів і стримує розвиток внутрішнього туризму [9]. Характерною особливістю є поширення стихійного (неорганізованого) кемпінгу, що зумовлено недостатньою кількістю офіційно облаштованих місць. Така ситуація призводить до локальних екологічних проблем, зокрема накопичення відходів, деградації ґрунтів і порушення природних екосистем [7, 11].

Розвиток кемпінгового туризму в Українських Карпатах стримується комплексом взаємопов'язаних проблем. Серед інфраструктурних проблем ключовими є недостатній розвиток дорожньої мережі, обмежений доступ до інженерних комунікацій та відсутність сучасних кемпінгових комплексів [4]. Інституційні обмеження включають відсутність чіткої нормативної бази та механізмів регулювання діяльності кемпінгів [3]. Екологічні проблеми проявляються у перевантаженні окремих територій і порушенні природних балансів [7]. Соціально-економічні фактори включають низький рівень інвестицій, сезонність діяльності та недостатню інтеграцію місцевого населення у туристичний бізнес.

Підвищення ефективності організації кемпінгового туризму в Українських Карпатах потребує комплексного підходу, що включає просторове планування, інфраструктурний розвиток і екологізацію діяльності. Важливим напрямом є формування мережі кемпінгів із урахуванням рекреаційного навантаження та зонування території [6]. Доцільним є впровадження системи стандартизації та сертифікації кемпінгів відповідно до європейських вимог, що сприятиме підвищенню якості послуг і конкурентоспроможності регіону [9]. Особливого значення набуває екологізація кемпінгової діяльності через впровадження принципів сталого розвитку, використання відновлюваних джерел енергії та систем управління відходами. Важливо також забезпечити інтеграцію кемпінгів

у туристичні маршрути та цифрові платформи [11]. Активна участь місцевих громад у розвитку кемпінгового туризму дозволить підвищити рівень зайнятості населення, стимулювати розвиток малого бізнесу та забезпечити збереження культурної спадщини регіону.

Кемпінговий туризм в Українських Карпатах є перспективним напрямом розвитку туристичної діяльності, що відповідає сучасним тенденціям екологізації та індивідуалізації відпочинку. Його розвиток визначається поєднанням значного природного потенціалу та обмежень інфраструктурного й інституційного характеру. Встановлено, що просторовий розвиток кемпінгів характеризується концентрацією у найбільш освоєних туристичних центрах та периферійністю значної частини територій, що зумовлює необхідність формування збалансованої мережі кемпінгів і підвищення рівня територіальної доступності. Подальший розвиток кемпінгового туризму має базуватися на принципах сталого розвитку, інтеграції в туристичну систему та активному залученні місцевих громад [8, 11, 13].

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України. Київ: Альтерпрес, 2011.
2. Гетьман В.І. Українські Карпати: природні умови та ресурси. Київ: Либідь, 2013.
3. Державне агентство розвитку туризму України. Аналітичні матеріали. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Київ: Альтерпрес, 2015.
5. Мальська М.П., Худо В.В. Туризм в Україні: теорія та практика. Львів: Центр навчальної літератури, 2012.
6. UNWTO. Global Report on Tourism Trends. Madrid, 2022.
7. Статистичний збірник «Туризм в Україні». Київ: Держстат України, 2023.
8. Солоха А. Особливості розвитку кемпінгового туризму в Україні // Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. – 298 с. – С. 83-86.
9. European Caravan Federation. Camping and caravanning in Europe. Brussels, 2021.

УДК 338.48-6:502/504

Аліна Тероняк, Жанна Бучко

teroniak.alina@chnu.edu.ua, zh.buchko@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича,
м. Чернівці, Україна

РОЛЬ ЕКО-ГОТЕЛІВ У РОЗВИТКУ СТАЛОГО ПРИРОДНИЧОГО ТУРИЗМУ

Концепція сталого розвитку набула фундаментального значення для сучасної туристичної індустрії. Сталий туризм визначається як туризм, що повністю враховує поточні та майбутні економічні, соціальні та екологічні наслідки, задовольняє потреби відвідувачів, галузі, навколишнього середовища та місцевих громад [1; 3]. Еко-готелі є одним з найбільш практичних

інструментів втілення ідей сталого розвитку у сфері гостинності.

Роль еко-готелів у розвитку сталого туризму реалізується у трьох взаємопов'язаних вимірах – екологічному, соціально-культурному та економічному, що відповідає загальноприйнятій концепції «потрійної нижньої лінії» (*triple bottom line*) [3].

Екологічний вимір. Еко-готелі безпосередньо сприяють збереженню природних екосистем шляхом скорочення споживання ресурсів та мінімізації відходів. Дослідження показують, що готелі з екологічною сертифікацією суттєво скорочують споживання енергії та води, покращують управління відходами та забезпечують захист біорізноманіття [9]. Крім того, еко-готелі нерідко стають активними учасниками природоохоронних ініціатив – фінансують відновлення місцевих екосистем, беруть участь у моніторингу біорізноманіття [8].

Соціально-культурний вимір. Еко-готелі відіграють важливу роль у збереженні культурної спадщини та традиційного укладу місцевих громад. На відміну від великих курортних комплексів, що нав'язують стандартизовану глобальну культуру гостинності, еко-готелі орієнтовані на автентичність та збереження регіональної ідентичності [10]. Вони залучають місцевих майстрів, використовують традиційну архітектуру та кухню, підтримують місцеві культурні практики.

Економічний вимір. Еко-готелі генерують сталий економічний ефект для місцевих громад, уникаючи «витоку» доходів, характерного для великих міжнародних готельних мереж. Закупівля продуктів у місцевих фермерів, залучення місцевого персоналу, замовлення послуг у місцевих підприємців забезпечує мультиплікативний ефект та сприяє місцевому економічному розвитку [6; 7].

У контексті природничого туризму еко-готелі виконують особливу функцію - вони є «воротами» до природних територій, що дозволяють туристам насолоджуватись дикою природою, не завдаючи їй шкоди. Розміщуючись на межі або поблизу охоронних природних територій, еко-готелі забезпечують комфортну базу для організації природничих екскурсій, спостережень за дикою природою, наукових польових досліджень [5].

Важливим є і роль еко-готелів у формуванні екологічної свідомості туристів. Перебування в еко-готелі саме по собі є формою неформальної екологічної освіти - гості на власному досвіді переконуються, що комфортний відпочинок може поєднуватись із відповідальним ставленням до природи [4]. За даними платформи Booking.com, 83 % мандрівників вважають сталі подорожі важливими при виборі помешкання, що свідчить про стрімке зростання попиту на екологічно відповідальні заклади розміщення [9].

Окремої уваги заслуговує зв'язок між еко-готелями та системою природно-заповідного фонду. До складу природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2024 входять 9 002 території та об'єкти загальною площею 4,184 млн га, що становить 6,93 % загальної площі країни [2]. Ця частка є значно меншою, ніж середній показник по країнах ЄС (близько 21 %), що вказує на значний потенціал для розширення мережі охоронних природних територій та розвитку пов'язаної з ними екотуристичної інфраструктури, зокрема еко-готелів [2].

В умовах повномасштабного воєнного вторгнення та пов'язаних з ним викликів роль еко-готелів для України набуває додаткового виміру. Дослідники зазначають, що розвиток внутрішнього природничого туризму та відповідної інфраструктури може стати важливим чинником відновлення туристичної галузі та підтримки місцевих громад у повоєнний період [10].

Ключова роль еко-готелів у сталому та природничому туризмі:

- збереження природних ресурсів та довкілля: еко-готелі впроваджують енергоефективні технології, використовують відновлювані джерела енергії, очищають стічні води та мінімізують утворення відходів, що зменшує негативний вплив на екосистеми, особливо в природоохоронних зонах;

- екологічна освіта та свідомість: такі заклади виховують у гостей екологічну свідомість, пропагуючи дбайливе ставлення до природи та пропонують інформаційні матеріали про місцеву флору та фауну, організовують природничі екскурсії;

- підтримка місцевої економіки та культури: еко-готелі часто використовують локальні продукти, залучають місцевих жителів до роботи, просувають традиційні ремесла, що сприяє розвитку громад;

- створення унікального досвіду: вони пропонують автентичний відпочинок, який дозволяє клієнтам відчувати гармонію з природою, що відповідає сучасним трендам;

- екологічна сертифікація: функціонування еко-готелів базується на принципах екосертифікації, що гарантує відповідність високим стандартам екологічної відповідальності.

Таким чином, еко-готелі є не просто комерційними підприємствами готельної індустрії з «зеленим» маркетингом, а принципово іншою моделлю ведення туристичного бізнесу, що органічно поєднує комерційну успішність із природоохоронною та соціальною місією. Їх розвиток є важливою складовою переходу туристичної індустрії до парадигми сталості, а для природничого туризму зокрема - необхідною умовою його довгострокового збереження як унікальної форми взаємодії людини з природним середовищем.

Список використаних джерел:

1. Соловій І., Адамовський О., Дубовіч І. Сталий туризм: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79>.
2. Сталий розвиток природно-заповідного фонду України: виклики, міжнародна співпраця та перспективи. – URL: [https://livingplanet.org.ua/novuny/stalij-rozvitok-prirodno-zapovidnogo-fondu-ukrajini-vikliki-mizhnarodna-spivpratsya-ta-perspektivi](https://livingplanet.org.ua/novyny/stalij-rozvitok-prirodno-zapovidnogo-fondu-ukrajini-vikliki-mizhnarodna-spivpratsya-ta-perspektivi)
3. Chen X. et al. Ecotourism and Sustainable Development: A Scientometric Review of Global Research Trends. *Environment, Development and Sustainability*. 2023. Vol. 25, № 4. P. 2977-3003. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02190-0>.
4. EU Ecolabel for Tourist Accommodation. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy/eu-ecolabel-home_en (дата звернення: 10.03.2026).
5. Global Sustainable Tourism Council. GSTC Criteria for Hotels and Tour Operators. URL: <https://www.gstc.org/travelers/gstc-criteria> (дата звернення: 10.03.2026).
6. Green Key. The International Eco-Label for Tourism and Leisure. URL: <https://www.greenkey.global> (дата звернення: 10.03.2026).

7. Kyrylov Y., Hranovska V., Kolokolchukova I., Sakun A., Nikitenko K. Regional Diversification of Rural Territories with Limited Spatial Location of Green Tourism Objects. *Journal of Environmental Accounting and Management*. 2021. Vol. 8, № 4. P. 351-363. DOI: <https://doi.org/10.5890/JEAM.2020.012.004>.
8. Mandryk O., Moskalchuk N., Arkhypova L., Prykhodko M., Pobigun O. Prospects of Environmentally Safe Use of Renewable Energy Sources in the Sustainable Tourism Development of the Carpathian Region of Ukraine. *E3S Web of Conferences*. 2021. Vol. 166. P. 1-7. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016604005>.
9. Sarma S., Baruah S. Developing a Sustainable Model: The Role of Renewable Energy in Eco-Hotels. *Journal of Applied Optics*. 2024. P. 237-247. URL: <https://appliedopticsjournal.net/index.php/JAO/article/view/103>
10. Yermachenko V., Melnychenko S., Sidak M., Dupliak T., Losytka T. Sustainable Tourism in the Post-War Reconstruction of Territorial Communities in Ukraine. *Access: Science, Business, Innovation in Digital Economy*. 2024. Vol. 5, № 1. P. 34-56.

УДК 911.3:379.8

Оксана Яроменко

Yaromenko_ov@ukr.net

*ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, Україна*

РЕКРЕАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ВІЛЬНОГО ЧАСУ

Вивчення рекреаційної концепції вільного часу набуває все більшої актуальності в умовах сучасного суспільства. Зростаючий темп життя, війна в Україні, інформаційне перевантаження та урбанізація створюють необхідність у якісному відпочинку, відновленні здоров'я та підтримці психоемоційного благополуччя. Раціональне використання вільного часу стає важливим елементом підвищення рівня життя. Рекреаційні заходи забезпечують фізичну та психічну реабілітацію, сприяють профілактиці хвороб і допомагають зменшити рівень стресу. Правильна організація вільного часу дає змогу відновлювати сили, що позитивно впливає на продуктивність робочої діяльності й навчання.

Рекреаційна концепція вільного часу – це система, що розглядає дозволяти як час для відновлення фізичних, духовних та інтелектуальних сил людини. Вона спрямована на оздоровлення, відпочинок, туризм та всебічний розвиток особистості поза робочим часом. Основна мета рекреаційної концепції вільного часу – це розширене відтворення «живих сил» людини, включаючи релаксацію, розваги та фізичну активність [2].

Вільний час є головною умовою здійснення рекреаційної діяльності. У рекреалогії це поняття багатоаспектне і неоднозначне. Термін «вільний час» зародився у XIX столітті та розглядався крізь призму класових відмінностей. Це спричинено тим, що різні соціальні, професійні й вікові групи мають неоднакову кількість вільного часу [2]. Основні складові рекреаційної концепції представлено на рис. 1.

Рис. 1. Складові рекреаційної концепції

Розкриємо історичні аспекти розвитку концепції вільного часу. На думку R. Winiarski (1989), проблема рекреаційної активності людини така ж давня, як і сама історія розвитку людської цивілізації, оскільки рекреація тісно пов'язана зі задоволенням біологічних і психічних потреб людини в русі, відпочинку, розвагах [1]. Про науковий підхід до вивчення проблем вільного часу та рекреації можна говорити, починаючи з кінця XIX століття, коли було здійснено декілька спроб дослідження вільного часу.

Суттєвий вплив на розвиток наукових досліджень проблеми вільного часу та рекреації, а також формування теорій вільного часу мала низка наукових конгресів, що відбулися упродовж першої половини XX століття. Перший відбувся 1930 р. у Льєжі (Бельгія), наступні відповідно, 1932 р. – в Лос-Анжелесі (США), 1935 р. – в Брюсселі (Бельгія), 1936 р. – в Гамбурзі (Німеччина), 1938 р. – в Римі (Італія) [1]. У зазначений період сформувалося багато теоретичних концепцій трактування вільного часу людини. Так, Хайзінга (1998) розглядає функції вільного часу в категоріях забави та розваги, наголошуючи на двох аспектах – культурологічному та біологічному. Розвиток культури автор поєднує з розвагою та змагальною діяльністю людини, тим самим протиставляючи свій підхід більшості теорій, що пов'язували розвиток суспільства з економічними чинниками.

Одну з перших спроб визначення терміну «вільний час» зробив Веблен (1998), який називав вільним часом сукупність життєдіяльності людини поза часовими вимірами трудової діяльності, вважаючи при цьому, що кількість вільного часу людини має безпосередній вплив на її соціальний статус.

Французький дослідник Фрідман (1966), крім поняття «вільний час», застосував термін «час незайнятий, свободний». Різниця у зазначених термінах, згідно з цією концепцією, полягає у тому, що людина впродовж часу, вільного від трудової діяльності, має низку сімейних і громадських обов'язків, а тому увесь проміжок позатрудового часу не можна вважати повністю вільним.

Вільний час – необхідна умова розвитку рекреаційного процесу. Вільний час не можна ототожнювати з позаробочим часом. Вільний час є лише частиною позаробочого (тобто вільного від виробничої діяльності). Позаробочий час складається з чотирьох частин: 1) час на добирання до місця роботи; 2) час для задоволення природних потреб (сон, харчування, особиста гігієна); 3) час для домашньої праці та побутових потреб; 4) час для фізичного, інтелектуального розвитку та відпочинку, який власне й можна назвати вільним часом по сутності [1]. Станом на сьогодні, середній обсяг вільного часу становить приблизно 18-20%. Структуру вільного часу ілюструє рис. 2.

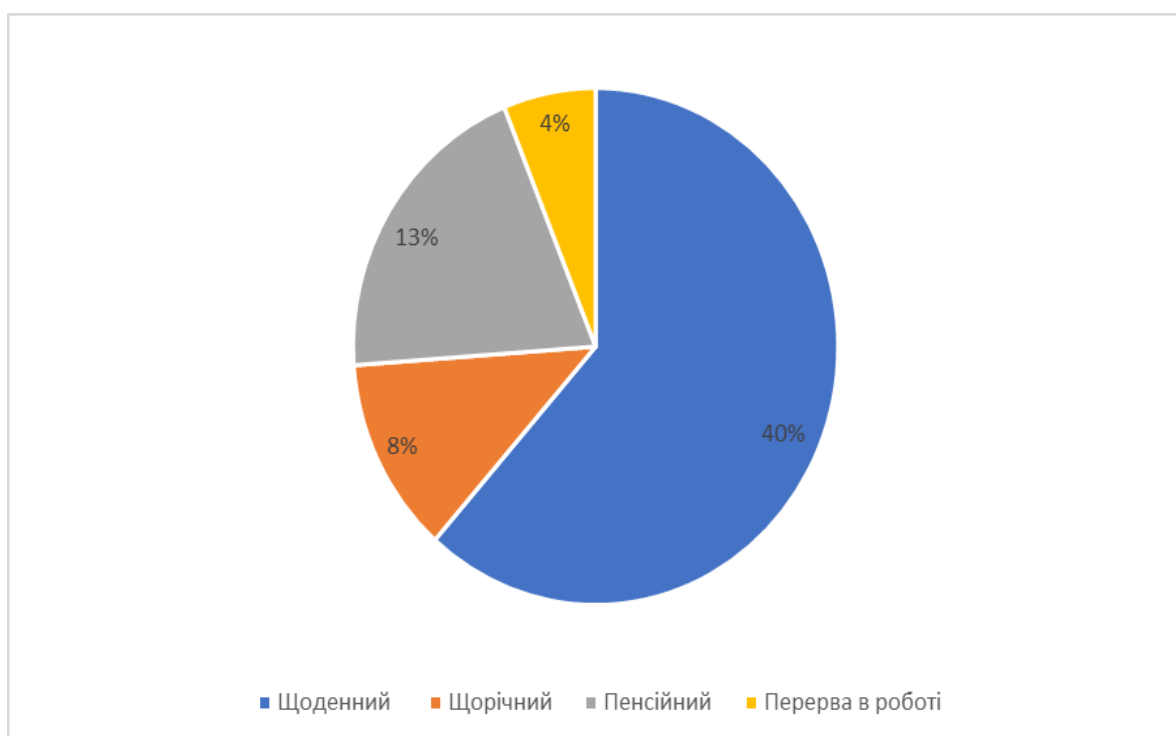

Рис. 2. Структура вільного часу

У сучасних умовах структура використання позаробочого часу досить швидко змінюється. На використання вільного часу значний вплив має трансформація суспільної свідомості.

Вільний час вирізняється як особлива сфера життя людини, яка характеризується відсутністю професійних обов'язків і надає можливість займатися тим, що приносить задоволення й внутрішню гармонію. Це час, протилежний праці, коли людина може відновити свої фізичні й духовні сили. Вільний час пов'язаний із приємними емоціями та відчуттям свободи, адже людина сама вирішує, чим саме хоче займатися. Його можна присвятити як розвагам і відпочинку, так і добровільній громадській діяльності, що сприяє розвитку суспільства. У вільний час люди реалізують свої культурні та творчі

потреби, пізнають нове, спілкуються, удосконалюють себе. Часто це період виконання нескладних, але приємних завдань, які дарують легкість і задоволення.

Отже, вільний час є важливою складовою життя людини, що поєднує в собі відпочинок, саморозвиток і духовне збагачення, сприяючи формуванню гармонійної особистості, не пов'язаний із професійними обов'язками чи фізіологічними заняттями.

Список використаних джерел:

1. Організація рекреаційних послуг: навч. посіб. / Т.С. Павловська, О.В. Яроменко, О.В. Ільїна. Луцьк: Луцьк: Терен, 2017. 196 с.
2. Рекреаційна географія: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 332 с.

UDC 376-056.35:373.3/.5]:796.5(477)

Oleksandr Romanenko

Romanenkoov@ukr.net

Special Needs School of I-III Degrees No. 321, Kyiv, Ukraine

**CORRECTIONAL TOURISM OF CHILDREN WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONDITIONS OF THE
NEW UKRAINIAN SCHOOL: INCLUSIVE EDUCATION**

Tourist communication is one of the universal forms of interpersonal communication, which, under the conditions of internationalization and globalization of people's lives, has become one of the important factors determining the quality of life of mankind.

The complexity of the task of developing correctional tourism is due to objective difficulties associated with the emergence of a new direction. However, there are many others that complicate the process of developing correctional tourism.

The object of the study is children with special educational needs in the process of correctional education and training by means of tourist and excursion activities.

The subject of the study is a systematic approach to organizing the educational process of inclusive education in the conditions of the New Ukrainian School.

Methodological analysis of research into the problems of correctional tourism requires the disclosure of the main terms related to the organization and conduct of research. These are: "methodology", "method", "methodology", "research".

In a broad sense, "methodology" is the philosophical starting point of scientific knowledge for all scientific disciplines. A universal scientific methodology that studies the laws of the development of nature, society and thinking is philosophy.

The methodological aspects of correctional tourism include: the general methodological basis of the theory and practice of education and training; correctional tourism as a scientific discipline, an independent science, characterized by specific correctional and pedagogical activities and the subject of research; specific methods used and the strategy for their application; the researcher's activities

regarding practical and cognitive problems that determine the development of the theory and methods of correctional tourism through education and upbringing. Research on inclusive, correctional pedagogy was carried out by (V. Bondar [1], L. Vygotsky, I. Eremenko, O. Luria, V. Synev [2], N. Baykina, B. Sermeev, Kobernik G.M. [3], N. Stadnenko and others). Autistic context (B. Rimland, L. Kanner, E. Bleiler, G. Asperger, N. Shubertii, D. Chaban, Ya. Vikhlyaev, K. Ostrovska, T. Skrypnyk, V. Tarasun, D. Shulzhenko, E. Schopler, B. Mesibov [4], K. Kosinski, D. Asperger, H. Baron-Cohen, V. Bettelheim, D.J. Cohen, etc.). O. Romanenko was engaged in correctional tourism as an active practice for students/special education specialists based in special educational institutions [5, p. 144.].

The implementation of an inclusive approach in education for children with special educational needs allows creating conditions for their full development, socialization and integration into society. In this regard, inclusive education is understood as “a comprehensive process of ensuring equal access to quality education by organizing children’s education in educational institutions based on the use of personally oriented teaching methods, taking into account their individual characteristics in educational and cognitive activities” [6].

The purpose of the study is to highlight the features of the use of corrective tourism during the summer holidays of children with special educational needs both in Ukraine and abroad.

Studies by defectologists (T.A. Vlasova, R.M. Boskis, M.I. Zemtsova, etc.) have shown that overcoming deficiencies and deviations in the development of children with special needs depends on a number of reasons: the age at which the defect arose, the stage of the child's development, the importance and place occupied by lost or underdeveloped functions in the child's development; the state of the central nervous system, potential opportunities for compensation and correction; the type of higher nervous activity and personality characteristics. At the same time, the leading and prominent role of the education and upbringing system in the compensation and correction of developmental defects in such a child has been established.

In the field of tourist and excursion activities of a defectologist, professional responsibility includes such dialectically related components as: responsibility to each child for his health, development, realization of abilities, future destiny; responsibility to the state and society for the reproduction of human potential, capable of living and working in a democratic legal social system, preserving humanistic values in various political, economic, and environmental situations; responsibility to oneself for one's own professional and personal self-realization.

Planned destinations for tourist trips during the summer holidays, which are discussed by children with special educational needs, namely: Vinnytsia; Vinnytsia, Volyn, Zhytomyr, Transcarpathian, Kyiv, Lviv, Zhytomyr, Poltava regions, Barcelona, Spain; El Paso, Canada, etc.

An example of a program for the preparatory part of corrective tourism for children with special educational needs, Kyiv, Hydropark: Technical tourist obstacle course. Entertainment and game obstacle course with skills of staying in the forest. Children's drawing competition "My Earth". Photo exhibition "It's wonderful to travel around the Earth". Entertainment games-competitions "Agility relays". Exhibition of

tourist equipment. Demonstration performances at the technical stages of mountain tourism. Work of a mobile climbing wall.

In the conclusions, based on the results of observation, the factual material is summarized in accordance with the set goal and objectives, which confirms the productivity of the developed approaches to corrective tourism.

1. Theoretical and experimental analysis of the study of the state of the problem of increasing the level of children with special educational needs in the process of special, corrective classes of primary school 1-4 grades and basic school - 5-7 grades, have their own significant features, which consist in individual correction in classes and during tourist and excursion trips during summer holidays.

2. According to the requirements of today, cartography tools were proposed in developmental and corrective classes, which gave insufficient results, and were an attempt at a relatively different contingent of children, their principles and remain a project for future attempts. The program requires some clarifications for the sake of high-quality inclusive education and at the same time ensuring the provision of complex psychological and pedagogical services to a child with special educational needs.

3. The development of a new system of control and criteria for assessing students' academic achievements should be carried out taking into account the peculiarities of their general and personal development and the specific principles of teaching, upbringing and development, which are guided by the New Ukrainian School: correctional and compensatory orientation, differentiation and individualization of levels, unity of learning and development, taking into account the level of achievements, not the degree of student failures, unity of general requirements for knowledge, skills and abilities while taking into account the student's individuality.

References:

1. *Special pedagogy: Conceptual and terminological dictionary* / APN of Ukraine; Institute of Special Pedagogy; Lugansk State Pedagogical University named after Taras Shevchenko / V.I. Bondar (ed. chief). 2003. 436 p.
2. Synev V.M. *Correctional Psychopedagogy. Oligophrenopedagogy: in 2 parts.* K.: NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY, 2007. Part 1. 241 p., Part 2. 223 p.
3. Synev V.M., Kobernik G.M. *Fundamentals of defectology: teaching manual.* K.: Higher school, 1994. 143 p.
4. *Behavioral issues in autism* /Eds: E. Schopler, G.B. Mesibov. New York etc.: Plenum Press. 1994. 295 p.
5. Romanenko O.V. *Model of a specialist typhlopedagogue of tourist and excursion activities.* //Scientific journal NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY. Series 19. *Correctional pedagogy and psychology. Collection of scientific works.* – K.: NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY, 2008. – No. 11. – 308.
6. *On approval of the Concept of the Development of Inclusive Education: Order of the Ministry of Education and Science No. 912 of 01.10.2010.* URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189

СЕКЦІЯ 5
РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Lado Grigolia

Ladogrigolia2@gmail.com

*Scientific Supervisor: Prof. DSc. Nodar Elizbarashvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia*

Salome Sigua

ssiguaa@gmail.com

*Scientific Supervisor: Prof. Irma Kharshiladze
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia*

**LAND USE GOVERNANCE AND ENVIRONMENTAL LEGAL
FRAMEWORKS IN GEORGIA: CHALLENGES AND POLICY GAPS**

Abstract. This article examines the development of environmental legislation in Georgia and the key challenges associated with natural resource use. The study highlights the role of national environmental action programs and international cooperation, including obligations derived from global agreements and European integration processes. In addition, the paper identifies core problems such as weak enforcement of legislation, low public environmental awareness, illegal activities, insufficient institutional capacity, etc. The research demonstrates that despite the existence of a relatively comprehensive legal framework, significant gaps remain in its practical implementation.

Keywords: Environmental legislation, Natural resource management, Biodiversity conservation, Sustainable development.

The essence of the problem. Human impact on the natural environment dates back to ancient times; however, with population growth and the advancement of industrialization, this impact has significantly intensified. The increasing demand for resources and their intensive exploitation have led to a strengthening of negative environmental effects and the emergence of global threats. This situation has placed the necessity of sustainable development, environmental protection, and the rational use of natural resources on the global agenda, although the level of public awareness in this regard often remains low. Despite the existence of legal regulations aimed at environmental protection, conflicts frequently arise in practice between human activities and established norms, the management of which is the responsibility of local governing bodies.

Although approaches vary across countries, the overarching objective is the protection of the environment and the maintenance of ecological balance. This is evidenced by numerous international agreements that define the obligations of participating states in the field of environmental protection.

Environmental Governance in Georgia. The first significant steps towards environmental protection were taken in the Constitution of Georgia at the end of the last century. With the approved Law “On Environmental Protection” (1996), Georgia assumed an international obligation to prepare a National Environmental Action Program. The program meant defining the country’s environmental priorities and strategies for the next 5 years, which are necessary to improve the ecological situation. The National Environmental Action Program (NEAP) serves to implement the Environmental Protection Program of Central and Eastern European Countries adopted at the Pan-European Conference of Ministers of the Environment in Lucerne, Switzerland in 1993 (Khubua, 2016).

In 2000, the Government of Georgia, with support from the World Bank, developed and adopted the first National Environmental Action Programme, which strengthened cooperation with international financial institutions and donors. The programme focused on improving environmental conditions while ensuring compliance with the Constitution, international agreements, and national legislation.

The second programme (2012–2016) was developed with broader stakeholder engagement and support from the Government of the Netherlands. It defined long-term goals, short-term objectives, and concrete actions to promote sustainable development, while also addressing cross-cutting environmental issues and emphasizing coordination between national and local levels (Program., 2018).

The third programme (2017–2021), prepared in accordance with the Law of Georgia on Environmental Protection, incorporated lessons learned from previous programmes and addressed challenges related to Georgia’s European integration process. It was based on three key policy frameworks: the EU–Georgia Association Agreement, the UN Sustainable Development Goals, and relevant national and sectoral strategies. The programme also reflects real environmental and public health challenges and aligns with the “Georgia 2020” socio-economic development strategy, promoting sustainable resource use, environmental safety, and disaster prevention.

As a key strategic document, the National Environmental Action Programme guides the Ministry of Environmental Protection and Agriculture and other state institutions involved in environmental governance. Georgia’s environmental legislation integrates international agreements, which hold priority over national laws unless they contradict the Constitution. The EU–Georgia Association Agreement and other international commitments have further strengthened the legal and policy framework, highlighting environmental protection as a central component of sustainable development and the transition toward a green economy (Kalichava, 2016).

The European Landscape Convention, which Georgia joined in 2010 and undertook a number of commitments, is very important. Convention, recognizes landscape as a natural resource and an object of territorial planning, management, and transboundary cooperation. It plays a significant role in cultural, ecological, environmental, and social spheres, while also serving as a valuable resource for economic activities and spatial planning. This approach extends the concept of landscape beyond a purely aesthetic understanding, emphasizing the need for a

comprehensive assessment of its structure, functioning, ecological mechanisms, and overall condition(Elizbarashvili, 2009).

Land use problems. Economic activities in Georgia are widespread, diverse, and often intensive, increasing the risk of unsustainable natural resource use. In this context, issues related to protected areas and biodiversity are particularly significant. Georgia's biodiversity provides essential natural resources for livelihoods: forests supply timber and non-timber products, grasslands offer pastures and hayfields, and wetlands and lakes serve as freshwater reservoirs. Natural ecosystems also support tourism development (geostat.ge).

Many economic sectors depend on these resources, including agriculture, hydropower, fisheries, and the extraction of fresh and mineral waters. Notably, a large share of the rural population (46.3%) relies heavily on biological resources. Consequently, the use of natural resources creates multiple challenges for biodiversity conservation and the protection of protected areas(geostat.ge).

The main drivers of these challenges include low public awareness of biodiversity conservation, poverty leading to unsustainable resource use, habitat degradation, illegal hunting and fishing, unsustainable forest exploitation, soil erosion caused by overgrazing, climate change, pollution of protected areas and freshwater systems, increased environmental pressure from infrastructure development, and the lack of effective monitoring systems and qualified personnel.

Legal conflicts in environmental management are largely determined by local environmental conditions, resource availability, and the type of economic activity. The effectiveness of local enforcement bodies, which are responsible for implementing preventive measures, is also critical; inefficiency or corruption within these institutions may conceal an even more severe situation beyond recorded statistics. Although numerous violations have been identified, their persistence indicates that the implementation of environmental policy at the local level remains insufficiently effective, despite the adequacy of existing legislation. The core challenge lies in the execution of environmental measures, as the country lacks sufficient resources to ensure high-quality implementation. This is further exacerbated by a shortage of qualified professionals, as well as irresponsible use of natural resources and instances of environmental vandalism among the population.

Conclusion. Georgia's environmental policy is largely shaped by international agreements, which promote models based on the experience of developed countries and aimed at ensuring socio-economic and ecological sustainability. However, for developing countries, including Georgia, the effective implementation of such models presents significant challenges. A key issue is the lack of sufficient resources to enforce legally established procedures, which undermines the effective prevention of environmental violations. This is compounded by low levels of environmental awareness and responsibility among the population, as well as poorly regulated engineering and economic activities, leading to adverse environmental outcomes. In conclusion, despite these challenges, Georgia is currently influenced by positive development trends, and the successful implementation of existing strategies is expected to significantly improve the overall environmental situation.

References:

1. Elizbarashvili N., *“Landscape Planning: Methodology and Experience”*, Tbilisi, 2009, p. 86.
2. Kalichava K., *“Control of the Admissibility of Environmental Activities on the Example of Property Law”*, Tbilisi, 2016. p. 11.
3. Khubua G., Authors Collective., *“Legal Foundations of Public Governance”*, Tbilisi 2016. p. 324.
4. *“National Statistical Service of Georgia”* - <https://www.geostat.ge/ka>
5. *“The Third National Environmental Action Program of Georgia”*, Tbilisi, 2018. p.

Miranda Gurgენidze

mirandagurgენidze5@gmail.com

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

MEDICAL GEOGRAPHY AND ITS ROLE IN ASSESSING CLIMATE CHANGE IMPACTS ON HUMAN HEALTH IN GEORGIA

Medical geography, as an integral branch of geography, examines the influence of various environmental components on human health and the distribution of diseases. Accordingly, any advancement in this field would be highly beneficial for the country. It would enable the integration of medical-geographical data into the healthcare system and support the development of alternative treatment approaches in which geographical factors are given particular importance.

For Georgia, as a country undergoing rapid development, it is essential to focus on the population's health status and life expectancy. In this context, it is especially valuable to compare patterns across different settings—such as urban and rural areas, as well as mountainous and lowland regions.

It is also important to develop specific methodologies based on medical-geographical research that can identify variations in population health across different geographic areas. For medical institutions in Georgia, recognizing the geographical characteristics of diseases is crucial for designing appropriate treatment strategies. Furthermore, raising public awareness is necessary to prevent or reduce diseases that may arise or worsen due to insufficient knowledge and low levels of health literacy.

In the modern world, a significant part of medical-geographical forecasting is linked to scenarios of global climate change. Climate is one of the most important environmental factors, exerting a profound influence on human health through both direct and indirect mechanisms (Patz et al., 2005). One of the most evident threats is extreme temperature events, particularly heatwaves, which are already associated with increased mortality rates in major cities across Europe, Asia, and the Americas (Gasparrini et al., 2015). Rising temperatures are especially dangerous for vulnerable groups, including the elderly, individuals with chronic diseases, and young children.

Global warming also affects the geographical distribution of infectious diseases. Increasing temperatures and changes in precipitation patterns facilitate the spread of vector-borne diseases such as malaria, dengue fever, and leishmaniasis, even in

regions where they were previously absent (Colón-González et al., 2021). This process poses a significant challenge for countries lacking robust epidemiological surveillance systems.

Global climate change further intensifies stress-related and mental health challenges. Frequent disasters, loss of living environments, forced migration, and uncertainty about the future contribute to psychological pressure, particularly among young people and low-income populations (Cianconi et al., 2020).

Climatic conditions influence not only temperature and humidity regimes but are also closely associated with the spread of infectious diseases, allergen concentrations, drinking water quality, food safety, and levels of environmental pollution.

Altitude, Atmospheric Pressure, and Hypoxic Effects

As altitude increases, atmospheric pressure gradually decreases, leading to lower oxygen saturation in the air and, consequently, the development of hypoxic (oxygen-deficient) conditions. This phenomenon is well documented and represents a significant factor influencing human physiological functioning (West, 2012; National Environmental Agency of Georgia, 2020). Reduced oxygen pressure impairs oxygen delivery at the cellular level, which in turn disrupts the functioning of organs, particularly within the cardiovascular and respiratory systems (Georgia's Fifth National Communication, 2024).

In mid- and high-mountain zones (above 1500 meters above sea level), short-term or sudden exposure significantly increases the risk of Acute Mountain Sickness (AMS). This condition is characterized by symptoms such as dizziness, nausea, shortness of breath during minor physical exertion, tachycardia, and general weakness (West, 2012). While these responses are part of the body's physiological adaptation process, medical intervention may be required in certain cases.

In Georgia, regions located above 1500 meters above sea level—many of which are popular for summer tourism and recreation—are considered particularly high-risk areas. Seasonal increases in visitor numbers contribute to a higher incidence of acute hypoxic reactions (NCDC, 2022; Georgia's Fifth National Communication, 2024).

Adaptation to high-altitude climatic conditions is a gradual process, and neglecting it may lead to serious health complications. Gradual ascent is recommended, allowing the body to develop compensatory mechanisms such as increased red blood cell production and elevated hemoglobin levels (West, 2012; National Environmental Agency of Georgia, 2020). Individuals with chronic conditions are advised to consult a physician before traveling, especially in cases of cardiovascular, pulmonary, or vascular diseases (NCDC, 2022).

Raising awareness about high-altitude adaptation is particularly important for countries like Georgia, where part of the population resides permanently in mountainous areas while others visit seasonally. In the context of ongoing climate change, the frequency of hypoxic reactions may further increase, requiring both individual and systemic responses, including public education and the development of primary healthcare guidelines through collaboration between scientific communities and state institutions.

One of the most evident manifestations of climate change is the increase in global temperatures, which is closely associated with a rising trend in infectious diseases. Higher temperatures accelerate the biological cycles of disease vectors—

such as mosquitoes, ticks, and sandflies—and extend their active seasons, thereby increasing the likelihood of infection (Githeko et al., 2000). Under such conditions, the risk of diseases such as leishmaniasis, malaria, and tick-borne encephalitis increases.

In Georgia, specific manifestations of this trend have already been observed. In the Kakheti region, the rise in leishmaniasis cases in recent years (NCDC, 2021) may partly reflect a combination of climatic, ecological, and social factors, including the expansion of vector habitats and human migration dynamics.

High temperatures also contribute to the spread of intestinal infections such as salmonellosis, shigellosis, and hepatitis A. This is due to faster food spoilage and a higher likelihood of bacterial contamination of drinking water (WHO, 2014). During the summer of 2022, increased incidence rates of these diseases were recorded in the Adjara and Samegrelo regions, likely linked to seasonal climatic anomalies (NCDC, 2022).

Overall, rising temperatures not only enhance the biological activity of infectious agents but also contribute to the geographical expansion of diseases and the prolongation of epidemic seasons, thereby increasing the burden on public health systems.

Rising Temperatures and the Risk of Infectious Diseases

One of the most evident manifestations of climate change is the increase in global temperatures, which is closely associated with a rising trend in infectious diseases. Higher temperatures accelerate the biological cycles of disease vectors—such as mosquitoes, ticks, and sandflies—and extend their active seasons, thereby increasing the likelihood of infection (Githeko et al., 2000). Under such conditions, the risk of diseases such as leishmaniasis, malaria, and tick-borne encephalitis increases.

In Georgia, specific manifestations of this trend have already been observed. In the Kakheti region, the rise in leishmaniasis cases in recent years (NCDC, 2021) may partly reflect a combination of climatic, ecological, and social factors, including the expansion of vector habitats and human migration dynamics.

High temperatures also contribute to the spread of intestinal infections such as salmonellosis, shigellosis, and hepatitis A. This is due to faster food spoilage and a higher likelihood of bacterial contamination of drinking water (WHO, 2014). During the summer of 2022, increased incidence rates of these diseases were recorded in the Adjara and Samegrelo regions, likely linked to seasonal climatic anomalies (NCDC, 2022).

Overall, rising temperatures not only enhance the biological activity of infectious agents but also contribute to the geographical expansion of diseases and the prolongation of epidemic seasons, thereby increasing the burden on public health systems.

This research was supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG), grant number FR-24-5800

References:

1. *Government of Georgia. Georgia's Fifth National Communication to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). 2024.*

2. National Center for Disease Control and Public Health (NCDC). *Epidemiological Review 2021–2022*. Tbilisi: NCDC, 2022.
3. United Nations Development Programme (UNDP). *Georgia's Fifth National Communication*. 2024. Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-04/undp-georgia-5th-national-communication-2024-geo.pdf>
4. National Environmental Agency of Georgia. *Climate Change Monitoring in Georgia*. Tbilisi: National Environmental Agency, 2020.
5. Green Alternative. *Study on Climate Anxiety and the Psychological State of Youth*. Tbilisi: Green Alternative, 2023.
6. West J.B. High-altitude medicine. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*. 2012;186(12):1229–1237.
7. Githeko A.K., Lindsay S.W., Confalonieri U.E., Patz J.A. Climate change and vector-borne diseases: A regional analysis. *Bulletin of the World Health Organization*. 2000;78(9):1136–1147.
8. World Health Organization (WHO). *Climate Change*; WHO, 2023 <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>

¹Giorgi Sandodze, ²Gela Sandodze

¹giorgisandodze077@gmail.com, ²Gela.sandodze@gmail.com

¹Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

²Georgian Technical University, Tbilisi, Georgia

THE IMPACT OF VEGETATION ON MILITARY COMMUNICATIONS

Abstract. The relevance of this article is linked to the field of military geography, specifically to the influence of geographical factors—particularly vegetation cover—on military communications. Military communication represents one of the most critical components for military units during operations. Alongside its importance, it is also a highly complex issue, as it requires both technical knowledge of communication systems and an understanding of their operational specifics, as well as the analysis of geographical factors.

Proper assessment of geographical factors determines the quality and range of communication between military units. The article combines both theoretical and practical components, focusing on the evaluation of vegetation cover as a geographical factor and its relationship with military communication systems. In addition to theoretical and field research, the study incorporates long-term observational experience in military communication under varying vegetation conditions, both within Georgia and abroad.

Keywords: impact, geography, assessment, environment, Georgia.

The impact of vegetation on military communications. A comprehensive assessment of the influence of geographical factors on military communications can be achieved through multidisciplinary scientific research. In the modern world, the growing demand for advanced communication systems has increased the relevance of this topic. Various fields are rapidly developing, particularly communication technologies, which necessitates greater attention to this direction.

Vegetation significantly influences military operations in several ways:

1. **Camouflage and concealment** – Forests and dense vegetation provide effective cover for military forces, making it more difficult for the enemy to detect their positions.

2. **Mobility constraints** – Dense forests or swampy areas reduce the speed of troop and equipment movement, complicating operational planning and execution.

3. **Visibility and reconnaissance** – Tall and dense vegetation restricts visibility, hindering reconnaissance and target identification.

4. **Protective function** – Natural barriers such as jungles or mountainous forests can shield personnel from aerial or artillery attacks.

5. **Logistics and supply chains** – Complex terrain and dense vegetation disrupt supply routes, reducing operational efficiency.

6. **Environmental impact on equipment** – High humidity and vegetation can damage weapons, equipment, and technical systems, affecting their reliability.

For these reasons, vegetation is a critically important factor in military planning.

Vegetation cover has a substantial impact on military communications, particularly on the transmission and reception of radio signals. The study was conducted in the Gardabani and Tetrtskaro municipalities of Georgia. Its influence depends on several key factors:

Dense vegetation—especially thick forests, leafy trees, and humid plant environments—impedes the propagation of radio waves. High moisture levels and water content in vegetation absorb signals, reducing communication quality. The denser the forest, the shorter the communication range.

- In dense forests, effective communication is possible up to approximately **1500 meters**. Beyond this distance, signals may still be received, but speech becomes unintelligible.

- In sparse forests, communication range increases significantly, reaching approximately **3000 to 4000 meters**.

Tree height also plays a role: in forests with taller trees, where foliage is positioned higher above the ground, communication quality improves and longer distances can be achieved compared to areas with shorter trees, where foliage is closer to the ground. Grass and small shrubs have minimal impact on radio communication.

Dense vegetation also interferes with **GPS signal reception**, complicating positioning and navigation. In heavily forested areas with closely spaced trees, satellite signals often fail to reach GPS devices, creating navigation challenges during military operations.

Vegetation can also serve as **natural cover**, helping conceal communications from enemy electronic surveillance systems. However, it simultaneously complicates internal communication between military units.

The conducted research demonstrates that vegetation cover in the forests of Gardabani and Tetrtskaro municipalities presents a serious challenge to military communications. Nevertheless, with appropriate technological and tactical approaches, its negative effects can be minimized.

Field experiments revealed that **low-frequency radio waves propagate more effectively through vegetation** than high-frequency waves. In forested

environments, the use of relay communication systems or drones proved effective in maintaining high-quality, long-distance communication in dense vegetation conditions.

References:

1. Sandodze Giorgi. 2025 "The Influence of Geographical Factors on Military Communications".
2. Elizbarashvili, N. (2012). *Military Geography*. TSU Publishing House.

Лариса Белей, Любов Куців, Уляна Белей

cnnp@meta.ua

Карпатський національний природний парк, м. Яремче, Україна

СТАН ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ТА ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІСОВИХ ГЕНЕТИЧНИХ РЕЗЕРВАТІВ НА СХИЛАХ ГОРИ ГОРГАН БУРАЧКІВСЬКИЙ (КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК)

Генетичні резервати – є одними із найбільш цінних об’єктів природно-заповідного фонду. Характеризуються високою екологічною стійкістю, відмінними лісівничо-таксаційними показниками, являються типологічними еталонами.

Гора Горган Бурачківський (1049,0 м н.р.м.) знаходиться на правому березі р. Прутець Чемигівський (басейн Прута-Дунаю) у межах масиву Запрутських Горган. На західних та північно-західних схилах поширені ялицево-букові та ялицево-букові з домішкою смереки ліси (місцевість крутосхилого лісистого горганського середньогір’я). На південно-західних та південних схилах поширені (переважно) соснові з домішкою смереки реліктові ліси (місцевість крутосхилого лісистого горганського середньогір’я). На північно-західних та східних схилах поширені (переважно) ялинові ліси (місцевість крутосхилого лісистого горганського середньогір’я).

Загальна площа суцільного масиву на схилах гори Горган Бурачківський, що входить до складу Ямнянського природоохоронного науково-дослідного відділення – 284,0 га. У віковій структурі цього масиву переважають пристигаючі та стиглі деревостани віком більше 60 років. Вкриті лісом землі займають площу 246,9 га. Лісистість – 86,92%.

Найбільше лісів цього масиву віднесено до зони регульованої рекреації – 193,7 га (78,45%). В заповідній зоні знаходиться лише 53,2 га (21,5%), з них 29,8 га (56,01%) – займають генетичні резервати (вісім об’єктів природно-заповідного фонду):

1. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.6; площа 2,1 га). Генетичний резерват природного походження. Вологий сосновий бір (чорницевий) – (А₃С) – середньої повноти (0,5), V класу віку із запасом стовбурової деревини 140 м³/га. Знаходиться на схилі південно-західної експозиції середньої крутизни (25°) на

висоті 800 м н.р.м.

2. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.7; площа 3,4 га). Генетичний резерват природного походження. Вологий сосновий бір (чорницевий) – (A_3C) – середньої повноти (0,5), V класу віку із запасом стовбурової деревини 180 м³/га. Знаходиться на крутому схилі (30°) південно-західної експозиції на висоті 900 м н.р.м.

3. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.8; площа 4,0 га). Генетичний резерват природного походження. Вологий сосновий бір (чорницевий) – (A_3C) – середньої повноти (0,6), V класу віку із запасом стовбурової деревини 170 м³/га. Знаходиться на схилі південно-східної експозиції пологому схилі крутизною 20° на висоті 1000 м н.р.м.

4. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.17; площа 1,3 га). Генетичний резерват природного походження. Свіжий смерековий субір (чорницевий) – (B_2C) – середньої повноти (0,6), V класу віку із запасом стовбурової деревини 320 м³/га. Знаходиться на крутому (30°) схилі південно-західної експозиції на висоті 900 м н.р.м.

5. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.18; площа 3,2 га). Генетичний резерват створений лісовими культурами. Свіжий смерековий субір (чорницевий) – (B_2C) – високої повноти (0,8), III класу віку із запасом стовбурової деревини 280 м³/га. Знаходиться на схилі південно-західної експозиції середньої крутизни (25°) на висоті 900 м н.р.м.

6. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.19; площа 9,0 га). Генетичний резерват природного походження. Свіжий смерековий субір (чорницевий) – (B_2C) – середньої повноти (0,6), V класу віку із запасом стовбурової деревини 300 м³/га. Знаходиться на схилі південно-західної експозиції крутизною 25° на висоті 900 м н.р.м.

7. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.20; площа 1,5 га). Генетичний резерват природного походження. Свіжий смерековий субір (чорницевий) – (B_2C) – середньої повноти (0,6), VI класу віку із запасом стовбурової деревини 260 м³/га. Знаходиться на крутому схилі (30°) південно-західної експозиції на висоті 800 м н.р.м.

8. Ямнянське ПНДВ (кв.20, вид.37; площа 5,3 га). Генетичний резерват природного походження. Свіжий смерековий субір (чорницевий) – (B_2C) – середньої повноти (0,5), V класу віку із запасом стовбурової деревини 430 м³/га. Знаходиться на південному схилі крутизною 25° на висоті 700 м н.р.м.

Лісовий масив має неперевершену цінність в лісівничому, природоохоронному, геологічному, естетичному, геоморфологічному, рекреаційному та екологічному плані. На даний час планується більш детальне вивчення їх структури, особливостей росту і розвитку, потенціальної продуктивності та особливостей природного поновлення на цих площах. Планується закладка постійних пробних площ.

ПРОБЛЕМИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИШИБСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Забезпечення раціонального використання та охорони земель – це не лише самостійна мета правового регулювання земельних відносин, а й один з найважливіших принципів земельного законодавства. Проблема раціонального використання земель, як і інших природних ресурсів, є важливою та актуальною. У сучасних умовах серед ключових способів вирішення цієї проблеми вирізняється рекультивация, яка передбачає відновлення і повернення порушених земель у придатний стан для використання у сільському господарстві, лісових насадженнях, будівництві чи створенні зон відпочинку [5]. Науково-методологічні принципи відновлення земель висвітлені у роботах О. Адаменка, А. Гайдіна, П. Копача, Г. Рудька, А. Шапара, В. Шестопалова. Розробленням робочих проектів землеустрою щодо охорони земель займалися В. Андрієнко, С. Глушко, Д. Добряк, О. Канащ, М. Козак, А. Мартин та інші [7].

Рекультивация земель (від лат. *cultus* — оброблення) – це повне або часткове відновлення земель, порушених попередньою господарською діяльністю; комплекс робіт щодо відновлення продуктивності та господарської цінності земель, поліпшення умов навколишнього середовища. Термін набув поширення з розвитком відкритого способу видобування корисних копалин [6].

Метою публікації є вивчення проблеми рекультивации гірничопромислових територій Пришибської об'єднаної територіальної громади Полтавської області та визначення перспективних напрямків відновлення порушених земель.

Пришибська об'єднана сільська територіальна громада сформована шляхом добровільного об'єднання територіальних громад сіл Пришиб, Єристівка, Роботівка Пришибської територіальної громади, Кобелячок та Малики Кобелячківської сільської ради (Статут від 13.08.2015 р.). Адміністративним центром є с. Пришиб, розташоване за 41 км від районного та 104 км від обласного центру [1]. Територія розташована в межах Кременчуцького залізничного району, де основним мінерально-сировинним ресурсом є залізничні родовища Кременчуцької магнітної аномалії. У північно-західній частині Пришибської сільради розміщені кар'єри та інфраструктура Єристівського родовища, а в південній частині наявна ділянка хвостосховища Горішньо-Плавнівського і Лавриківського родовищ [1]. Найближчі об'єкти природно-заповідного фонду – ландшафтний заказник «Заплави Псла» (~14 км), «Нижняопсіський» (>20 км) та заказник «Лісові озера» (~9 км). На даній території зафіксовано 27 груп курганів (127 об'єктів) та

низку археологічних пам'яток. Серед актуальних екологічних проблем недостатній розвиток індустріальних методів поводження з відходами, відсутність якісної питної води, а також розширення будівництва Єристівського ГЗК (відвали, охоронна зона четвертого хвостосховища) [1].

Вплив гірничодобувної діяльності на земельні ресурси. ТОВ «Єристівський ГЗК» здійснює видобуток залізної руди на базі Єристівського родовища залізистих кварцитів. Дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря підприємство отримало з II кварталу 2010 року. Станом на 2012 р. на комбінаті накопичено 68,175 млн. т відходів від розкривних робіт у кар'єрі [3].

Значна частина викидів підприємства (92,8%) складають суспендовані тверді частинки (пил). Крім того, ТОВ «Єристівський ГЗК» здійснює скид у р. Дніпро, що завдає шкоди земельним ресурсам. Джерела впливу гірничо-металургійних об'єктів відносяться до I–III класів небезпеки та регламентуються санітарно-захисними зонами [3]. Ґрунтовий покрив території сильно змінений внаслідок антропогенної діяльності. Ліси потребують посиленого санітарного нагляду; непокриті лісом ділянки переважно розорані. Наявність гірничопромислового комплексу (кар'єрних виробок, відвалів, шламовідстійників) зумовлює наявність значних площ із порушенням ґрунтовим покривом [6]. Зовнішні відвали і відпрацьований Єристівський кар'єр матимуть насип висотою 100 м та виїмку глибиною 500 м. Термін експлуатації кар'єра при існуючій продуктивності складе близько 39 років. Розкривні породи представлені наносами (суглинки, піски і глини) та скельними породами (плагіограніти, мігматити, безрудні кварцити і метапіщаники) [1].

Напрями та проблеми рекультивації Повторне використання порушених земель може бути раціональним лише за правильного вибору напрямку рекультивації. Обґрунтування використання рекультивованих земель проводиться на основі сукупного врахування: ціни землі, цільового та функціонального призначення, агрохімічного складу ґрунтів, географічного розташування, соціально-економічних чинників і перспектив розвитку території [3]. Вибір напрямку рекультивації порушених територій Пришибської громади обумовлений природними умовами, властивостями розкривних порід, а також техногенним рельєфом. Зокрема, кар'єрна виїмка придатна під водойму (з поступовим підняттям дзеркала підземних вод та атмосферних опадів, прогнозований термін затоплення біля 50 років до позначки 65 м); відвали на кінець відсипання непридатні під рілля через висоту та форму, тому доцільно використовувати їх під лісові насадження; лісгосподарський напрям є одним з ефективних способів зниження негативного впливу техногенних процесів, попередження вітрової та водної ерозії [3].

Згідно зі ст. 52 Закону України «Про охорону земель», при проведенні гірничодобувних робіт, пов'язаних із порушенням ґрунтового покриву, відокремлена ґрунтова маса підлягає зняттю, складуванню та перенесенню відповідно до робочих проектів землеустрою. Мінімальних витрат на рекультивацію досягають за прогресивної технології ведення гірничих робіт – переходу до формування внутрішніх відвалів та виконання рекультиваційних заходів одразу за переміщенням фронту гірничих робіт [6].

Висновки. Проведений аналіз характеристик Пришибської об'єднаної територіальної громади засвідчує, що гірничодобувна діяльність ТОВ «Єристівський ГЗК» завдає суттєвого негативного впливу на земельні ресурси регіону. Враховуючи тенденцію до скорочення площ ріллі в Україні, перевага повинна надаватися сільськогосподарській рекультивації там, де дозволяє якість порід, та лісогосподарській для відвалів. Для кар'єрних виїмок перспективним є створення водойм. Сучасне розуміння раціонального використання земель має виходити не лише з економічної доцільності, але й з урахування екологічного стану навколишнього середовища. Тому на загальнодержавному рівні постає завдання розробки єдиної методики виконання рекультиваційних робіт, яка б регламентувала етапи проведення, методи розрахунків необхідних показників та вимоги до контролю виконання відповідно до Стратегії сталого розвитку України [2].

Список використаних джерел:

1. *Географічні відомості про Полтавську область. Полтавська обласна військова адміністрація.* URL: poda.gov.ua
2. *Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII.* URL: rada.gov.ua
3. *Корисні копалини Полтавської області.* Вікіпедія. URL: wikipedia.org
4. *Лозовська І.М. Екологічне виховання старшокласників у процесі профільного навчання: дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2018. 248 с.*
5. *Напрями рекультивації порушених земель. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир: Полісся, 2022. С. 57–60.*
6. *Познякова С. Методика формування екологічної компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти. Materials of Conferences (MCND). 2023. С. 362–364.*

УДК 911.3

Владислав Мандрик

vladislav.mandryk.1995@gmail.com

Науковий керівник – канд. геогр. наук, доц. З. Приходько

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

ПРОСТОРОВО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ ПРИБЕРЕЖНИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Планування прибережних територій Одеського регіону є складним міждисциплінарним процесом, що поєднує географічні, екологічні, соціально-економічні та управлінські підходи. До того ж, прибережні території є зонами підвищеної просторової динаміки, де взаємодіють природні, урбанізаційні, транспортно-логістичні та рекреаційно-туристичні функції. Просторово-географічна організація таких територій визначає характер господарського освоєння, рівень екологічного навантаження, стійкість ландшафтів і якість життя населення.

Слід зауважити, що в умовах інтеграції України до європейського простору актуальності набуває потреба у формуванні науково обґрунтованих

підходів до просторового планування прибережних регіонів, яке потребує врахування географічних закономірностей територіальної організації, природно-ресурсного потенціалу, ризиків деградації узбережжя, а також гармонізації господарських і природоохоронних інтересів.

Відтак, якщо говорити про планування прибережних територій Одещини, то це завжди пошук компромісу між економічною вигодою та природними ризиками. Зокрема, станом на теперішній час актуальними залишаються наступні проблеми, з якими стикаються фахівці різної спрямованості:

1) геологічна нестабільність та зсуви [1, ст. 121-126];

2) абразія та відступ берегової лінії: існує потреба у проведенні комплексної реконструкції і капітального ремонту існуючих берегозахисних споруд, що сприятиме підвищенню ефективності використання прибережної території, надійності функціонування берегозахисного комплексу для захисту території [3, ст. 54-55];

3) конфлікт інтересів забудови та рекреації: відсутність законодавчо закріплених курортних територій у межах міста, невизначеність меж та режимів використання прибережних і рекреаційних зон, надмірна та хаотична забудова узбережжя, що знижує якість природного середовища, переважання сезонного туристичного використання територій над медико-оздоровчою функцією, недостатня інтеграція курорту «Куяльник» у загальноміську просторову та соціально-економічну структуру [3, ст. 14-15];

4) деградація екосистем [2, ст. 46-49];

5) застаріла інфраструктура – технічний стан практично всіх каналізаційних очисних споруд в м. Одесі потребує їх модернізації або реконструкції, оскільки споруди фізично зношені й належним чином не виконують своїх технологічних функцій [3, ст. 19];

6) юридичні та правові колізії: відсутність єдиного підходу до організації пляжного простору, санітарних норм, доступності, інклюзивності та належного пляжного сервісу передбачає необхідність розробки та впровадження нормативно-правової бази експлуатації пляжів, яка забезпечить стандартизовану якість, безпеку та привабливість для туристів, зокрема в умовах поступового відновлення після війни [3, ст. 78-79].

Відтак, з огляду на багатогранність проблематики порушеного питання, вважаємо доцільним розпочати шлях покращення поточного стану речей саме з розробки просторово-географічної концепції планування прибережних територій Одеського регіону, що поєднуватиме положення конструктивної географії, ландшафтного планування та інтегрованого управління прибережними зонами (ICZM).

Фактично, в рамках цієї концепції мають бути втіленими в життя:

1) аналітична модель просторової організації прибережних територій Одеського регіону, яка буде враховувати природно-ландшафтну структуру, інтенсивність урбанізаційних процесів, рівень антропогенного навантаження, рекреаційне освоєння та екологічну стійкість. Зокрема, у межах такої моделі повинні визначатися зони функціонального конфлікту між господарським використанням і природоохоронними функціями території;

2) визначення закономірностей територіальної диференціації прибережних територій Одеського регіону, зокрема просторова поляризація урбанізаційних і рекреаційно-туристичних процесів, що формують ядра зростання (такі населені пункти, як Одеса, Чорноморськ, Південне, Фонтанка, Санжейка тощо) та периферійні зони зі зниженим рівнем соціально-економічної активності;

3) регіональна типологія прибережних територій Одеської області за рівнем антропогенного навантаження, урбанізаційної концентрації та екологічної стійкості, що дозволяє застосовувати диференційований підхід у плануванні територій морського узбережжя.

Наступним же етапом – практичним – можемо визначити апробацію концепції під час розробки:

1) стратегій розвитку прибережних громад та планів інтегрованого управління узбережжям;

2) пріоритетних напрямів господарського освоєння, рекреаційного зонування та екологічного моніторингу приморських зон;

3) місцевих планів землекористування, схем екологічного каркасу та програм відновлення деградованих берегових ландшафтів;

4) індикаторів ефективності використання прибережних територій (індекси урбанізаційного навантаження, рекреаційного освоєння, екологічної стійкості).

Таким чином, лише комплексність та сучасність підходів планування прибережних територій Одеського регіону є запорукою удосконалення системи регіонального управління та сталого природокористування.

Список використаних джерел:

1. Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2021 році. Одеса, 2022. 214 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Regionalna-dopovid-Odeska-ODA-2021.pdf> (дата звернення: 17.04.2026).
2. Дослідження екологічного стану Одеського узбережжя Чорного моря за 2010-2012 роки / А. Шепель та ін. Актуальні проблеми транспортної медицини. 2013. № 1 (31). С. 46–49. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/ee93962c-f73d-45aa-913c-02f674c839bb> (дата звернення: 17.04.2026).
3. Стратегія розвитку територіальної громади міста Одеси до 2027 року: додаток до рішення Одеської міської ради № 4016-VIII від 25.02.2026. Одеса, 2026. 176 с. URL: https://omr.gov.ua/Files/2026/Ekonomika/strategy_2027.pdf (дата звернення: 17.04.2026).

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТВОРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ НАДАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ

В Україні проблема управління екосистемними послугами набуває особливої актуальності у зв'язку з наявною інтеграцією природного капіталу в економічну систему та обмеженнями щодо впливу на природні системи а вимогами процеси прийняття управлінських рішень. На фоні наукових і практичних ініціатив відсутній цілісний організаційний механізм управління у сфері збереження, відновлення природної цілісності та сталості використани територій і сталого використання екосистемних послуг. Це ускладнює проведення їх оцінки, картування, моніторингу та інтеграції у стратегічне планування розвитку територій.

За останні п'ять років в Україні іде активне формування науково-методичної бази для оцінки та управління екосистемними послугами. Українські науковці – Суєтнов В., В.П. Ткач, Н.Ю. Висоцька, А.С. Торосов, Ільїна М.В., Павлов К.В. розробляють підходи до економічного оцінювання вигоди експлуатації природних, методики обліку екосистем, у сфері зеленої інфраструктури, урбаністичних екосистем і ринку екосистемних послуг. Залишаються не охопленими питання суто самих екосистем, на які спрямовані екосистемні послуги.

Основною метою формування концепції створення екологічної системи надання екосистемних послуг є створення теорії та практики збереження, відновлення природної структури екосистем після експлуатації.

Об'єктом наукового дослідження є складне системне утворення «екосистемні послуги – екосистема- еколого-економічна діяльність» для визначення теоретико-практичної бази збалансованого використання природних ресурсів, що дорівнюється збереженню біорізноманіття та підтримці процесів еволюційного їх розвитку до сталої рівноваги.

За звітами з адміністративного управління економічною діяльністю на природоохоронних територіях та польового контролю наслідків впровадження екосистемних послуг відзначено такі задачі наукового пошуку:

- 1) оптимізація територіальної структури для відновленого використання природних компонентів і ресурсів (наприклад, луків, лісів, лікарських рослин тощо);
- 2) встановлення екологічних обмежень для забезпечення можливостей застосування природного туризму на заповідних територіях;
- 3) визначення еколого-економічної структури надання екосистемних

послуг на екологічних пріоритетах з дотриманням вимог еко-ефективності та самодовільного відновлення екосистем після використання.

На даному етапі досліджень розглянуті питання застосування екотуризму на заповідних територіях на прикладі встановлення рекреаційно-туристичних ресурсів НПП «Синевир» і умов їх сталості при збереженні та умноженні природної складової природоохоронної зони.

З погляду на можливості екосистемних послуг відмічені такі природні рекреаційно-туристичні ресурси дослідної території (рис. 1).

Рис. 1. Природні рекреаційно-туристичні ресурси НПП «Синевир»

За результатами впровадження саме такого виду екопослуг відзначено, що цей вид діяльності створює ряд загроз природоохоронним цілям НПП.

Екологічно необґрунтовані способи розбудови туристичної мережі. Неналежно побудовані стежки та об'єкти для відвідувачів спричиняють ерозії, ущільнення ґрунту та інше.

У результативну частину таких досліджень увійшли такі вирішені задачі:

1. Розраховане допустиме рекреаційне навантаження на природні комплекси. У першу чергу в найбільш відвідуваних місцях: оз. Синевир, Реабілітаційний центр Бурого ведмеда, хребти Пишконя та Вододільні Горгани, вершини Кам'янка, Озірна, Дарвайка.

2. Запропоновано врегулювати потік відвідувачів шляхом перенаправлення на меш відомі, але мальовничі місця.

3. Розробити і промаркувати пішохідні, велосипедні та кінні маршрути.

Значне навантаження на природні системи відбувається при введенні економічної діяльності в наближеному до природи лісівництві. За цими задачами запропоновано такі шляхи пошуку екологічного рішення (рис. 2).

У результаті всебічного дослідження заповідної території розроблено модель інтегрованого управління еколого-економічним розвитком на території НПП «Синевир», яка дозволяє враховувати специфіку місцевих територіальних громад і забезпечувати збалансоване використання природних ресурсів.

Рис. 2. Екологічні засади вирішення задач рівноважного використання природних ресурсів лісівництва

В отриманих висновках теоретико-експериментальних пошуків підкреслюється важливість поєднання природоохоронної діяльності із соціально-економічним розвитком територій природно-заповідного фонду України. Використання екосистемних послуг, впровадження інтегрованого управління та розвиток екотуризму є основою для досягнення балансу між збереженням унікальних природних ресурсів і підвищенням якості життя місцевого населення. НПП «Синевир» демонструє перспективність такого підходу та може стати моделлю для інших природоохоронних територій.

Список використаних джерел:

1. Ільїна М.В. Стратегія управління екосистемними послугами: виклики та перспективи реалізації [Електронний ресурс] / М.В. Ільїна // Інститут демографії та проблем якості життя НАН України. – Режим доступу: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/c0fa3510-3e0f-468a-8bbd-36b1b13a3d70/content>
2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Повідомлення про оприлюднення проєкту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері управління екосистемними послугами на період до 2030 року». – Офіційний сайт. – URL: <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-shvalennya-strategiyi-formuvannya-ta-realizatsiyi-derzhavnoyi-polityky-u-sferi-upravlinnya-ekosystemnymy-posl/>
3. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-VIII> (дата звернення: 14.02.2025).
4. Суєтнов Є.П. Впровадження концепції екосистемних послуг в екологічне законодавство України: сучасний стан та перспективи. – Проблеми законності. – 2024. – Вип. 164. – С. 74–105. – DOI: 10.21564/2414-990X.164.299919

Наукове видання

РЕГІОН – 2026: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
(23 квітня 2026 р., м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: *Ю. Кандиба*

Комп'ютерне верстання: *Ю. Кандиба*

Підписано до друку 27.04.2026 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 13,9. Обл.-вид. арк. 16,2.

Наклад 50 пр. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.